

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ВВІЧЛИВІСТЬ

HUMANITAS

Випуск 5

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чернета Світлана Юріївна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Борисюк Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Дьякон Антоніна, Dr.oec., професор, проректор з розвитку та інновацій, керівник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA (Рига, Латвія);

Коленда Наталія Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, декан факультету економіки та управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Колосок Андрій Мирославович, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Сушик Наталія Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Протокол № 13 від 30 листопада 2023 р.

Науковий журнал «Ввічливість. Humanitas»
zareєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24809-14749Р від 27.04.2021 року)

«Ввічливість. Humanitas» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б
(спеціальності 231 – Соціальна робота, 232 – Соціальне забезпечення)
відповідно до Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 373.5:[364.63:343.85]:005.336.4-027.63

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.1>

Валерія БОНДАР

аспірантка ОНП «Соціальна робота» кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0009-0002-0389-759X

Бібліографічний опис статті: Бондар, В. (2023). Зарубіжний досвід профілактики булінгу. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 3–11, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.1>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ

В сучасних умовах набуває актуальності проблема насильницького спілкування серед дітей та підлітків. В суспільстві часто визначають булінг (цькування) як поведінку, яка властива школярам. Булінг – це широко поширене явище, яке часто стає перепорою для досягнення мети всебічного розвитку дитини.

Підвищена тривожність впливає на емоційний стан населення, спостерігається підвищений рівень стресу, дратівливість, агресивна поведінка, тощо. У зв'язку з цим ще більшої актуальності набуває тема психологічної, соціальної та емоційної підтримки підлітків, які переживають стрес від військових подій, від зміни міста, школи, втрати кола друзів, близьких.

Заклад освіти відіграє важливу роль у створенні умов для здобуття учнями та ученицями знань в безпечному освітньому середовищі, формуванні ставлень та навичок, які потрібні, щоб уникнути та запобігти проявам насильства, безконфліктного спілкування, ненасильницької поведінки.

У статті актуалізовано проблему булінгу в закладі освіти. Здійснено аналіз наукових поглядів вчених щодо проблеми булінгу. Визначено типові ознаки булінгу та його види. Проаналізовано основні причини та наслідки булінгу. Розглянуто зарубіжний досвід до профілактики булінгу та охарактеризовано ефективні форми та методи роботи, які спрямовані на профілактику булінгу.

Авторка статті дійшла висновку, що наразі є актуальним дослідження соціально-негативного явища як булінг; нагальним є внесення змін в систему профілактики булінгу в закладах освіти та опрацювання нових форм та методів роботи, які застосовуються у зарубіжних практиках.

Вирішення означених проблем актуалізує питання створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти, опираючись на зарубіжний досвід та найкращі практики у профілактиці булінгу.

Ключові слова: булінг (цькування), профілактика, форми та методи, заклад середньої освіти, освітнє середовище, безпечне освітнє середовище.

Valeriia BONDAR

PhD student, 231 Social work of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Blvd., Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0009-0002-0389-759X

To cite this article: Bondar, V. (2023). Zarubizhyi dosvid profilaktyky bulinhu [Foreign experience of bullying prevention]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 3–11, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.1>

FOREIGN EXPERIENCE OF BULLYING PREVENTION

In modern conditions, the problem of violent communication among children and adolescents is gaining relevance. In society, bullying is often defined as behavior typical of schoolchildren. Bullying is a widespread phenomenon that often becomes an obstacle to achieving the goal of comprehensive development of a child.

Increased anxiety, impact on the emotional state of the population, stress level, irritability, aggressive behavior, etc. In this regard, the topic of psychological, social and emotional support for teenagers who are experiencing stress from military events, changes in the city, school, loss of friends and loved ones is becoming even more relevant.

An educational institution plays an important role in creating conditions for students to acquire knowledge in a safe educational environment, forming attitudes and skills that are needed to avoid and prevent manifestations of violence, conflict-free communication, and non-violent behavior.

The article updates the problem of bullying in an educational institution. An analysis of the scientific views of scientists regarding the problem of bullying was carried out. Typical signs of bullying and its types are defined. The main causes and consequences of bullying are analyzed. The foreign experience in the prevention of bullying is considered and the effective forms and methods of work aimed at the prevention of bullying are characterized.

The author of the article came to the conclusion that the study of a socially negative phenomenon such as bullying is currently relevant; it is urgent to make changes to the system of bullying prevention in educational institutions and develop new forms and methods of work that are used in foreign practices.

The solution of the mentioned problems actualizes the issue of creating a safe educational environment in educational institutions, based on foreign experience and best practices in the prevention of bullying.

Key words: *bullying, prevention, forms and methods, secondary education institution, educational environment, safe educational environment.*

Постановка проблеми. Поряд із нагальними проблемами, що виникають у суспільстві, питання булінгу (цькування), на жаль, продовжує існувати в освітньому середовищі. Булінг в закладі середньої освіти – це досить поширена проблема не тільки України, але і всього світу. Знущання та образи відчувають діти, які знаходяться в різних куточках нашої планети. Будь-яка відмінність, яка виділяє дитину із кола оточуючих, зачасту робить його чи її об'єктом для висміювань, що і породжує прояви булінгу.

Булінг (цькування) – це соціальне явище, розповсюджене сьогодні не лише в Україні, але і в таких країнах, як США, Канада, Японія, Індія та інші країни Європи.

Булінг (цькування) визначається агресивною поведінкою, тобто поведінкою, яка є навмисною та підлою. Для того, щоб ідентифікувати, що це саме прояви булінгу, варто відмітити про його ознаки: злий намір, дисбаланс сил, повторюваність дій, наявність сторін, страждання та провокація. Булінг (цькування) може відбуватись безпосередньо в закладі освіти, на території закладу та поза межами закладу освіти, якщо це передбачено освітнім процесом (Бондар та ін., 2023).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У публікаціях вітчизняних та зарубіжних науковців поняття «булінг (цькування)» розглядається як соціально негативне явище та є формою агресивної поведінки. Існують різні підходи до трактування поняття «булінг (цькування)».

Д. Ольвеус ще у 1978 році ввів поняття «булінг» до наукового обігу. Він провів власні дослідження агресивності дітей. Науковець вважав, що роль жертви чи агресора залежить

не від групових явищ, а від індивідуальних особливостей дитини. Дослідник зазначав про трикомпонентність явища булінгу (цькування): 1) систематичність/повторюваність дій; 2) агресивність; 3) дисбаланс сил (Olweus D, 1993).

Британські дослідники Д. Лейн та Е. Міллер визначають булінг як довготривалий процес усвідомленого жорсткого поводження, фізичного або психічного, з боку індивіда або групи по відношенню до іншого індивіда, який не здатен себе захистити в даній ситуації.

Прогресивним вивченням булінгу з його правовою оцінкою займалися наступні науковці-правники: О. Бандурка, І. Бердишев, І. Кон, Х. Лейманн, Д. Лейн, К. Лоренц, Д. Ольвеус, Е. Ролланда, П. Хайнеманн та ін., яким не байдужа світова та європейська безпека, життя та здоров'я людини, її честь, гідність перспективи захисту природних прав і свобод, що є позитивним.

Питанням булінгу та його профілактики в освітньому середовищі, формування ненасильницької поведінки розглядали вітчизняні науковці та експерти (Т. Алексеєнко, В. Андреєнкова, В. Байдик, Т. Войцях, Н. Гевчук, О. Денисюк, Н. Дідик, Т. Журавель, О. Карпенко, Н. Клішевич, Г. Лактіонова, К. Левченко, М. Лехолетова, Т. Лях, Н. Максимова, В. Мельничук, Ж. Петрович, Т. Спіріна, О. Швед, В. Шевчук та ін.).

Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду профілактики булінгу у закладі загальної середньої освіти та визначення ефективних методів і форм роботи, спрямованих на його профілактику.

Виклад основного матеріалу. На жаль, тенденція насильства та проявів булінгу у закла-

дах середньої освіти зростає. Така ситуація пов'язана з багатьма факторами, але основні з них – це дискримінація серед дітей та агресивність (Денисюк, Дуля, Вайнола, Епель, Жуков, Карпенко, Клішевич та ін., 2023). Перед соціальними працівниками постає завдання посилити спроможність громади у профілактиці булінгу в закладах освіти, розвитку дієвих профілактичних програм, міжвідомча взаємодія задля ефективної комунікації та дієвого їх впровадження (Жуков та ін., 2023)

Війна в Україні травмує позначилась на дітях і підлітках, особливо для тих, які є внутрішньо переміщеними особами, змушені були виїхати за кордон, або перебували на тимчасово окупованих територіях (Бондар та ін., 2023). У цієї категорії дітей виникають різноманітні варіанти розладів адаптації, порушене сприйняття себе та оточуючих, здійснюється розвиток фобій та агресивності (Розбудова миру, 2016).

Наявність психологічної травми зумовлює специфічні реакції на оточення і події, які в ньому відбуваються. Наприклад, від гучного звуку при закриванні дверей або шуму від літака травмована дитина може сховатися під парту, захищаючи голову руками. А та, що пережила окупацію – може збирати й зберігати залишки їжі.

На жаль, іноді це призводить до цькування таких дітей зі сторони однокласників або вчителів. Для запобігання й вирішення таких ситуацій необхідно сформувавши в дитини модель поведінки, яка дозволить їй просити про допомогу в кризових ситуаціях (Як покращити психологічний стан дитини під час війни, 2022).

Булінг (цькування) – широко поширене явище у Сполучених Штатах. Знущання негативно впливають на всю залучену молодь, включаючи тих, хто зазнає знущань, тих, хто залякує інших, і тих, хто стає свідком знущань, відомих як випадкові перехожі (Youth Bullying Surveillance, 2013).

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» визначає, що булінг (цькування) – діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, також із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малоліт-

ньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному і фізичному здоров'ю потерпілого (Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню), 2019).

Булінг (цькування) в закладі середньої освіти є абсолютно неприпустимим. Він не повинен розглядатися просто як «період дорослішання». Наукові дослідження і досвід постійно підтверджують, що булінг (цькування) – це серйозна проблема, яка має далекосяжні наслідки для учнів, які причетні, їх родин, ровесників і найближчої громади У дітей, що є жертвами, або тих, що застосовують булінг проти інших дітей, або й тих, що є водночас жертвами і нападниками булінгу, існує ризик виникнення чисельних емоційних проблем і проблем поведінки і стосунків з людьми. Вони потребуватимуть підтримки дорослих, які б допомогли їм розвинути здорові відношення з людьми не лише у школі, але й протягом усього їх подальшого життя (Булінг, ми всі можемо допомогти це зупинити, 2013).

Наразі, проблема булінгу (цькування) в закладах загальної середньої освіти часто стає перепорою для досягнення мети всебічного розвитку дитини. Адже заклад освіти відіграє важливу роль у створенні умов для здобуття учнями та ученицями знань в безпечному освітньому середовищі, формуванні ставлень та навичок, які потрібні, щоб уникнути та запобігти проявам насильства, безконфліктного спілкування та ненасильницької поведінки (Андрєєнкова, Мельничук, Калашник та ін., 2019).

Загальна поширеність булінгу (цькування) в Європі становить 25%, що нижче глобальної медіани – 32%. Булерами частіше є хлопці (33%), ніж дівчата (19,2%). Наявні дані про різні типи знущань показують, що психологічні знущання є найчастішим типом: 25,7% учням, яких цькували, було присвоєно образливі прізвиська, 15,3% ізольовано та про 19,5% поширювали брехню чи чутки. Сексуальне насильство друге за частотою (11%), а фізичне – третє (10,4%). Такі дані відрізняються від більшості інших регіонів, крім Північної Америки, де фізичні та сексуальні знущання є першими двома найпоширенішими видами булінгу (Bul-

lying victimization experiences among middle and high school adolescents, 2018).

За даними Центру інформації про права людини щорічно більше 60% дітей в Україні у віці від 11–17 років стикалися з проблемою булінгу в школі. Втім, 24% дітей з опитуваних цькували, а 48% навіть нікому не розповідали про ці випадки (Український інститут дослідження екстремізму, 2017).

За статистичними даними Національної гарячої лінії для дітей та молоді Громадської організації «Ла Страда-Україна», за I півріччя 2023 року було надано понад 88 679 консультацій дітям та молодим людям, а з них – 3,9% стосувались ситуацій булінгу (цькування) у закладі загальної середньої освіти.

Отже, представлені статистичні дані, вказують, що тема булінгу (цькування) є вкрай актуальною як в зарубіжних країнах, так і для українських закладів освіти.

Наразі важливим є дослідити зарубіжний досвід та впровадити ефективні форми та методи роботи, які спрямовані на протидію булінгу (цькування) в цілому та його видам. Згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», виділяють такі види булінгу (цькування): фізичний (штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, стусани, ляпаси, нанесення тілесних пошкоджень); психологічний (принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, міміка обличчя, поширення образливих чуток, ізоляція, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, шантаж); економічний (крадіжки, пошкодження чи знищення

одягу та інших особистих речей, вимагання грошей); сексуальний (принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, сексуальні погрози, жарти); кібербулінг (приниження за допомогою мобільних телефонів, Інтернету, інших електронних пристроїв).

Аналіз наукових робіт дає можливість визначити основні ознаки булінгу (цькування) (рис. 1).

Існує низка причин серед дітей та підлітків щодо знуцання та цькування своїх однолітків. Іноді булінгу (цькування) відбувається через те, що бувають інші діти, або тому, що вони розумні чи популярні. Це може бути викликано відмінностями в расі, сексуальності, релігії, вадах і здібностях, вазі, зрості або будь-чому, що створює різницю між однією дитиною та іншою.

Так у Новій Зеландії виокремлюють найпоширеніші причини, чому хтось може цькувати інших: щоб отримати відчуття влади серед своїх однокласників; щоб привернути увагу або стати популярними; через наляканість, тому намагаються налякати інших, щоб приховати свої почуття; самі вдома зазнають знуцань; сподіваються використати це як спосіб змусити людей бути їхніми друзями (Why does bullying happen, 2022).

Дослідження Австралійського інституту сімейних досліджень показало, що ця поведінка виникає через фактори навколишнього середовища вдома. Якщо дитина схильна до наступного, вона, швидше за все, проявить риси

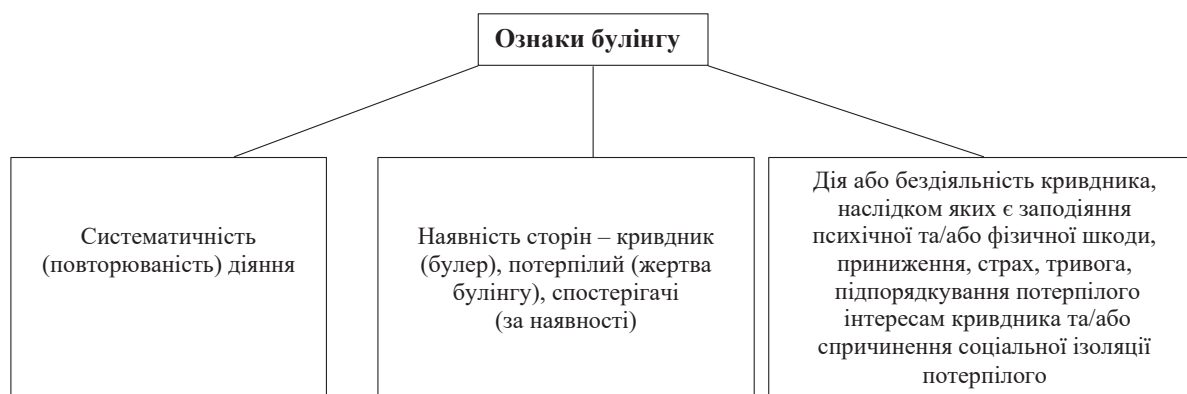

Рис. 1. Ознаки булінгу (цькування) (Андрєєнкова, Байдик, Войцях, Калашник, 2020)

булінгу (цькування): батьківське нехтування або негативне сприйняття (діти, які зазнають нехтування або негативно ставляться до них з боку одного або обох батьків (або основних опікунів), можуть бути схильні до залякування інших); розколоті або дисфункційні сімейні одиниці (порушене сімейне середовище може сприяти схильності дитини до булінгу); авторитарні стилі виховання (батьки з надмірним контролем або авторитарними підходами, які включають жорстоке поводження, можуть ненавмисно сприяти розвитку агресії у своїх дітей); домашнє насильство; погана академічна успішність (труднощі в навчанні можуть бути джерелом розчарування для дітей, змушуючи деяких вихлюпувати свої почуття через залякування) (Children who bully at school, 2014).

В Україні причинами виникнення булінгу (цькування) у міжособистісних взаєминах можуть бути різні чинники, які можна поєднати у чотири групи: особистісні, сімейні, соціальні, оточення (середовище).

Особистісні чинники – це фізичні чи психологічні особливості дитини (індивідуальні особливості фізичного, психічного, інтелектуального розвитку, зовнішності тощо).

Серед сімейних чинників слід виділити: брак близьких стосунків з дитиною та відсутність уваги до неї; гіперопіка над дитиною; домашнє насильство.

Чинники середовища виділяють наступні: ігнорування проблеми на рівні закладу освіти; відсутність цілісної системи щодо створення безпечного освітнього середовища; відсутність розроблених алгоритмів, механізмів, політик виявлення та реагування на ситуації насильства, булінгу в закладі освіти та інше.

До сексуальних чинників слід віднести: гендерні стереотипи; сексуальна орієнтація; соціальна та економічна нерівність; популяризація насильницьких моделей поведінки в ЗМІ, соціальних мережах тощо (Андрєєнкова, Байдик, Войцях, Калашник та ін., 2020).

Булінг (цькування) може виходити далеко за межі самих окремих інцидентів. Цькування однолітків в закладі середньої освіти може спричинити як короткострокові, так і довготривалі травми для жертв булінгу, включаючи почуття гніву, агресії, депресивні розлади та тривоги тощо. Також можливі серйозні короткострокові та довгострокові наслідки для агресорів

(булерів), порушення сну, тривожність, погана успішність в школі та інше (Т. Лях, Спіріна & Ковтун, 2023).

Пряме покарання кривдників не завжди є найефективнішим методом протидії булінгу (цькування) в закладі середньої освіти. Одним із найефективніших способів для шкіл запобігати булінгу є запровадження профілактичних заходів, навчання батьків і викладачів і створення позитивного навчального середовища для всіх дітей.

В досвіді США основний акцент робиться на тому, що за допомогою професійних і медичних організацій батьки та вчителі повинні підвищити обізнаність про цькування в школах і вдома та показати шкідливі наслідки цькування для здоров'я учнів і суспільства. Навчання дітей, підлітків та персоналу, впровадження політики протидії булінгу, активне повідомлення про інциденти та надання підтримки є надзвичайно важливими (Writers S. An Online Guidebook to Bullying Prevention, 2020).

Досвід Великобританії вказує на те, що про булінг (цькування) не варто замовчувати. Регулярна перевірка «офістедом» може включати перегляд статистики знущань у кожній британській школі. У кожній школі повинен бути офіцер із охорони, який відповідає за нагляд за дотриманням належної процедури. Це звільнить вчителів, яким зараз доводиться мати справу з батьками, які перебувають у горі. Батьки знатимуть, як конструктивно та професійно висловити свої проблеми, і, що важливо, матимуть певну впевненість, знаючи, що їх слухають (Why does bullying happen, 2022).

Тобто, ключовим у профілактиці булінгу у школах Британії є: профілактичні заходи з батьками, створення шкільної політики з протидії булінгу та визначення так званої уповноваженої особи, на яку покладаються обов'язки реагування на випадки булінгу.

Однією з перших країн, де протидіяти булінгу почали на національному та законодавчому рівнях, стала Швеція. Окрім законів, що захищають жертв цькування, в країні впроваджено закріплену в законодавстві систему профілактичну роботу, яку здійснюють державні установи та некомерційні організації на кшталт «Friends». Доволі дієвим способом протидії цькуванню в Швеції став так званий «Метод Фарста», що полягає у створенні

в школах спеціальних «антибулінгових» команд з учнів та вчителів, задачею яких є захист інших учнів з першого по дев'ятий клас. До подібних команд відбирають школярів з лідерськими якостями та призначають їм по кілька підшефних з молодших класів. Кожен «лідер» повинен хоча б раз за день підходити до ввічених йому учнів, дізнаватися, чи все гаразд, та давати зрозуміти про готовність допомогти у вирішенні проблем зі цькуванням (Сидорова, 2019).

Станом на сьогодні в Україні на законодавчому рівні визначено адміністративну відповідальність за вчинення булінгу в закладі освіти. Окрім того, є значний попит впровадження системного підходу до створення ненасильницького середовища в закладах освіти з метою профілактики булінгу та інших проявів насильства.

Так, в Україні було впроваджено концепцію Безпечної та дружньої до дитини школи, яку створено за запитом Міністерства освіти і науки України до Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, а процес пілотування здійснювала міжсекторальна робоча група.

Безпечна та дружня до дитини школа – це місце, у якому діти і дорослі почуваються безпечно і комфортно, яке дарує дітям особливе відчуття єдності, дає точку опори і можливість проявити себе, вселяє надію і породжує впевненість у майбутньому. Це система ідей, інструментів і ресурсів, яка враховує важливі чинники організації шкільного життя, містить індикатори і зручні інструменти для системного планування, моніторингу та оцінки заходів, спрямованих на підвищення рівня безпеки, комфорту, якості навчання і самоврядування закладу освіти (Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ», 2020).

Із 2018 р. Громадська організація «Ла Страда-Україна» за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та у співпраці з Міністерством освіти і науки України впроваджує системну діяльність, спрямовану на запобігання та протидію насильству в закладах освіти (Андреєнкова, Байдик, Войцях, Калашник та ін., 2020).

Так, у 2019-2020 н.р. в рамках проєкту «Створення механізму протидії булінгу та насильству у закладах освіти», який впроваджувала Громадська організація «Ла Страда-Україна» в партнерстві з Міністерством освіти і науки України та Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ),

розпочали впровадження моделі «Школа вільна від насильства».

Модель «Школа вільна від насильства» спрямована на:

- забезпечення комфортних і безпечних умов навчання та перебування в закладі освіти;
- створення освітнього середовища, вільного від будь-яких форм насильства та дискримінації;
- зменшення кількості випадків насильства з боку однолітків;
- залучення дітей до розробки політик і заходів проти насильства;
- підвищення обізнаності про наявне насильство серед дітей, зниження толерантності до насильницької поведінки, залучення дітей, батьків і вчителів/вчительок до створення захисного середовища (Андреєнкова, Байдик, Войцях, Калашник та ін., 2020).

Так, згідно Наказу Міністерства освіти та науки України №1646 від 28.12.2019 р. про «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти», є діяльність в закладі освіти, яка має бути постійним процесом, спрямованим на визначення та реалізацію необхідних заходів, способів та методів запобігання булінгу; виявлення булінгу (цькування); визначення та реалізацію заходів, способів та методів виникнення булінгу (цькування)

Головним завданням закладів середньої освіти є діяльність щодо запобігання та протидії булінгу (цькування), а саме: створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти, що включає психологічну та фізичну безпеку учасників освітнього процесу; визначення стану, причин і передумов поширення булінгу (цькування) в закладі середньої освіти; підвищення рівня поінформованості учасників освітнього процесу про булінгу (цькування); формування в учасників нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, усвідомлення булінгу (цькування) як порушення прав людини; заохочення всіх учасників освітнього процесу до активного сприяння запобігання булінгу (цькування) (Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти, 2019).

Булінг є серйозною проблемою, яка може різко вплинути на здатність учнів розвиватися

в академічному та соціальному плані. Необхідний комплексний план втручання, який залучає всіх учнів, батьків і шкільний персонал, щоб гарантувати, що всі учні можуть навчатися в безпечному середовищі без страху.

Висновки. Булінг у школах є всесвітньою проблемою, яка може мати негативні наслідки для загального шкільного клімату та для права учнів навчатися в безпечному середовищі. Залякування також може мати негативні наслідки на все життя – як для учнів, які залякують, так і для їхніх жертв. Проблеми, пов'язані

з булінгом (цькуванням), помічалися та обговорювалися скрізь, де існує формальне шкільне середовище. Протидія булінгу (цькуванню) в закладі загальної середньої освіти має розпочинатись з розробки та впровадження внутрішніх нормативних документів, які будуть врегульовувати відповідальність за вчинення булінгу (цькування) в закладі освіти; застосування інтерактивних методів та форм роботи, спрямовані на профілактику булінгу в закладі освіти та комплексний підхід до протидії булінгу серед учасників освітнього процесу на всіх рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Bullying at school | Bullying advice for parents and children.* (2022). Information and advice about all forms of bullying. <https://www.nationalbullyinghelpline.co.uk/kids.html>
2. Bullying victimization experiences among middle and high school adolescents: Traditional bullying, discriminatory harassment, and cybervictimization / S. Salmon et al. *Journal of Adolescence.* 2018. Vol. 63. P. 29–40. URL: <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.12.005> (date of access: 02.12.2023).
3. Children who bully at school. *Homepage | Australian Institute of Family Studies.* URL: <https://aifs.gov.au/resources/policy-and-practice-papers/children-who-bully-school> (date of access: 01.12.2023).
4. *Youth Bullying Surveillance: Unified Health Definitions and Recommended Data Elements*, Version 1.0. Atlanta, Georgia; National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention, and US Department of Education. 2013. URL: <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/bullying-definitionsfinal-a.pdf> (date of access: 01.12.2023).
5. Olweus D. *Bullying at school: What we know and what we can do.* Malden. 1993. 215 p.
6. Writers S. An Online Guidebook to Bullying Prevention. *Public Service Degrees.* URL: <https://www.publicservicedegrees.org/college-resources/bullying-prevention/> (date of access: 02.12.2023).
7. Why does bullying happen?. *Bullying Free NZ.* URL: <https://bullyingfree.nz/about-bullying/why-does-bullying-happen/> (date of access: 02.12.2023).
8. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/374582040_Aktualni_pitanna_socialnoi_roboti/related#fullTextFileContent.
9. Андрєєнкова В., Мельничук В., Калашник О.. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. : метод. посіб. Київ : Агентство «Україна», 2019. 132 с.
10. Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ» / В. Пономаренко, Т. Воронцова, О. Сакович та ін. Київ : Алатон, 2020. – 64 с.
11. Бондар В., Лях Т., Нохріна І. Системний підхід до профілактики булінгу в закладі загальної середньої освіти. *Ввічливість. Humanitas.* 2023. № 2. С. 3–11. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.1>.
12. Булінг, ми всі можемо допомогти це зупинити. Посібник для батьків учнів початкових і середніх шкіл, 2013. URL: <https://bitly.ws/346sP> (дата звернення: 29.11.2023).
13. Запобігання та протидія домашньому насильству: діяльність закладів освіти : навч-метод. посіб. / Андрєєнкова В. та ін. Київ : ФОП Нічога С. О., 2020. 196 с.
14. Лях Т., Спіріна Т., Ковтун Є. Розвиток соціальної згуртованості територіальної громади. *Ввічливість. Humanitas.* 2023. № 3. С. 41–48. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.7>.
15. Морально-етичні засади соціальної роботи у територіальній громаді / В. Жуков та ін. *Ввічливість. Humanitas.* 2023. № 2. С. 32–37. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.5>.
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18.12.2018 р. № 2657- VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2019. № 5. Ст. 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення: 29.11.2023).
17. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект. – [Навч.-метод. посібник] / К.: ФОП Стеценко В. В., 2016. – 192 с.
18. Сидорова А. Профілактика булінгу серед підлітків загальної середньої освіти, 2019 [Електронний ресурс]. – URL: https://ipress.ua/articles/buling_nayposhyrenishyy_proyav_dyskr_yminatsii_dytny_159986.html

19. Український інститут дослідження екстремізму. Дослідження «Стоп шкільний терор. Профілактика та протидія булінгу», 2017. URL: <http://uire.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf> (дата звернення: 30.11.2023).

20. Як покращити психологічний стан дитини під час війни, стаття Соломії Новосільської. URL: <https://kiev.informator.ua/uk/yak-pokrashhyty-psyhologichnyj-stan-dytyny-pid-chas-vijny> (дата звернення: 29.11.2023).

REFERENCES:

1. *Bullying at school | Bullying advice for parents and children.* (2022). Information and advice about all forms of bullying. <https://www.nationalbullyinghelpline.co.uk/kids.html>
2. Bullying victimization experiences among middle and high school adolescents: Traditional bullying, discriminatory harassment, and cybervictimization / S. Salmon et al. *Journal of Adolescence.* 2018. Vol. 63. P. 29–40. URL: <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.12.005> (date of access: 02.12.2023).
3. Children who bully at school. *Homepage | Australian Institute of Family Studies.* URL: <https://aifs.gov.au/resources/policy-and-practice-papers/children-who-bully-school> (date of access: 01.12.2023).
4. *Youth Bullying Surveillance: Unified Health Definitions and Recommended Data Elements*, Version 1.0. Atlanta, Georgia; National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention, and US Department of Education. 2013. URL: <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/bullying-definitionsfinal-a.pdf> (date of access: 01.12.2023).
5. Olweus D. *Bullying at school: What we know and what we can do.* Malden. 1993. 215 p.
6. Writers S. An Online Guidebook to Bullying Prevention. *Public Service Degrees.* URL: <https://www.publicservicedegrees.org/college-resources/bullying-prevention/> (date of access: 02.12.2023).
7. Why does bullying happen?. *Bullying Free NZ.* URL: <https://bullyingfree.nz/about-bullying/why-does-bullying-happen/> (date of access: 02.12.2023).
8. Denisyuk, O., Epel, O., Liakh, T & Silantieva, I. (2023). *Aktual'ni pytannya sotsial'noyi roboty [Current issues of social work: education. manual]: navch. posib. Uzhhorod.* Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/374582040_Aktualni_pytanna_socialnoi_roboti/related#fullTextFileContent [in Ukrainian].
9. Andriienkova, V., Melnychuk, V., & Kalashnyk, O. (2019). *Protidiiia bulingu v zakladi osvity: systemnyi pidkhid [Bullying Prevention in Educational Institutions: A Systemic Approach] : metod. posib. [Teaching Methodology Manual].* Kyiv: Ahentstvo «Ukraina» [in Ukrainian].
10. V. Ponomarenko., T. Vorontsova & O. Sakovych. (2020). *Bezpechna i druzhna do dytyny shkola v konteksti reformy «NUSH» [A safe and child-friendly school in the context of the "NUSH" reform].* Kyiv: Alaton [in Ukrainian].
11. Bondar, V., Liakh, T., & Nokhrina, I. (2023). Systematic approach to the prevention of bullying in institutions of general secondary education [Systematic approach to the prevention of bullying in institutions of general secondary education]. *Humanitas*, (2), 3–11. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.1> [in Ukrainian]
12. Bulinh, my vsi mozhemo dopomohty tse zupynyty. *Posibnyk dlya bat'kiv uchniv pochatkovykh i serednikh shkil [Bullying, we can all help stop it. A guide for parents of primary and secondary school students]* Retrieved from: <https://bitly.ws/346sP> [in Ukrainian].
13. Andriienkova, V. L., Baidyk, V. V., Voitsiakh, T. V., & Kalashnyk, O. K. (2020). *Zapobihannia ta protydiia domashnomu nasylstvu: diialnist zakladiv osvity : navch.-metod. posib. [Prevention and Counteraction of Domestic Violence: Educational Institution Activities: Teaching Methodology Manual].* Kyiv: FOP Nichoha S. O. [in Ukrainian].
14. Liakh, T., Spirina, T., & Kovtun, Y. (2023). Rozvytok sotsial'noyi z-hurtovanosti terytorial'noyi hromady [Development of social cohesion in the territorial community]. *Humanitas*, (3), 41–48. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.7> [in Ukrainian]
15. Zhukov, V., Liakh, T., Petrovich, V., & Prudenko, H. (2023). *Moralno-etychni zasady sotsial'noyi roboty v terytorial'niy hromadi [Moral-ethical principles of social work in the territorial community].* *Humanitas*, (2), 32–37. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.5> [in Ukrainian]
16. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydii bulinhu (tskuvanniu) [Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Combating Bullying]: Zakon Ukrainy vid 18.12.2018 r. № 2657-VIII [Law of Ukraine dated December 18, 2018, No. 2657-VIII].* *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, 5, pp. 33 [in Ukrainian].
17. *Rozbudova myru. Profilyaktyka i vyrishennia konfliktu z vykorystanniam mediatsii: sotsialno-pedahohichniy aspekt [Peacebuilding. Prevention and Resolution of Conflict Using Mediation: Social-Pedagogical Aspect].* (2016). Kyiv: FOP Stetsenko V. V. [in Ukrainian].
18. Sydorova A.S. (2019). *Profilyaktyka bulinhu sered pidlitkiv zahal'noyi seredn'oyi osvity [Prevention of bullying among teenagers of general secondary education].* Retrieved from: URL: https://ipress.ua/articles/buling_nayposhyrenishyy_proyav_dyskr_yminatsii_dytny_159986.html [in Ukrainian].

19. Ukrayins'kyy instytut doslidzhennya ekstremizmu (2017). Doslidzhennya «Stop shkil'nyy teror. Profilaktyka ta protydiya bulinhu» [Stop school terror. Prevention and countering of bullying]. Retrieved from: <http://uire.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf> [in Ukrainian].

20. Novosilska S. (2013). Yak pokrashchyty psykhologichnyy stan dytyny pid chas viyny [How to improve the psychological state of a child during the war]. Retrieved from: <https://kiev.informator.ua/uk/yak-pokrashchyty-psyhologichnyj-stan-dytyny-pid-chas-vijny> [in Ukrainian].

УДК 37.013.42:343.541-053.2

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.2>

Людмила ГОРОБЧУК

аспірантка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0009-0008-4123-0677

Бібліографічний опис статті: Горобчук, Л. (2023). Сексуальне насильство над дітьми як соціально-педагогічна проблема. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 12–18, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.2>

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Проблема сексуального насильства над дітьми стосується кожного громадянина України. Існування даної проблеми наразі визнано українським суспільством, багато фахівців стверджують про необхідність здійснення комплексу послідовних заходів щодо удосконалення системи попередження, виявлення та подолання цього явища. Багатома вченими досліджені та описані причини сексуального насильства над дітьми, але мало хто пов'язує дані фактори з відсутністю у людей знань з тематики сексуальної освіти.

Дана стаття описує дослідження, які стосуються сексуального насильства над дітьми та сексуальної освіти. Зокрема, це Всеукраїнське дослідження «Громадська думка з питань насильства стосовно дітей», що проводилось Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення проєкту Ради Європи «Зміцнення та захист прав дітей в Україні» за фінансування Уряду Норвегії; дослідження про обізнаність та ставлення батьків і вчителів до комплексної сексуальної освіти у партнерстві з Дослідницькою агенцією Info Sapiens на замовлення Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) та за підтримки Міністерства освіти та науки України; дослідження щодо проблеми сексуального насильства над дітьми та їхньої сексуальної експлуатації в Інтернеті, яке провела Міжнародна благодійна організація «Служба порятунку дітей» з ініціативи уповноваженого Президента України з прав дитини Миколи Кулеби.

Завдяки цим дослідженням можна прослідкувати зв'язок між причинами виникнення сексуального насильства над дітьми та необізнаністю злочинців у тому, що дитина – це повноцінна особистість. Дитина має права, особисті кордони та право на прояв своїх емоцій – теми, які входять до курсу комплексної сексуальної освіти.

Для розкриття сутності сексуального насильства над дітьми в статті схарактеризовані причини виникнення цієї проблеми і їх вплив на дитину.

Сексуальне насильство має далекосяжні наслідки для дітей. Вони можуть виявлятися у психологічних проблемах, втраті довіри до дорослих, соціальній ізоляції, проблемах з адаптацією в суспільстві та інших негативних наслідках, які впливають на якість їхнього життя.

Отже, потрібно вже сьогодні впроваджувати в закладах загальної середньої освіти комплексну сексуальну освіту, яка відіграватиме ключову роль у запобіганні цього явища та забезпеченні безпеки та добробуту дітей у сучасному суспільстві.

Ключові слова: діти, сексуальне насильство, соціальна робота, сексуальна освіта.

Liudmyla HOROBCHUK

Postgraduate student of the Faculty of Psychology, Social Work and Special Education of the Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Blvd., Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0009-0008-4123-0677

To cite this article: Horobchuk, L. (2023). Seksualne nasylstvo nad ditmy yak sotsialno-pedahohichna problema [Sexual violence against children as a socio-pedagogical problem]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 12–18, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.2>

SEXUAL VIOLENCE AGAINST CHILDREN AS A SOCIAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

The problem of sexual violence against children concerns every citizen of Ukraine. The existence of this problem is currently acknowledged by Ukrainian society, and many experts advocate for the necessity of implementing a series

of consistent measures to improve the prevention, detection, and overcoming of this phenomenon. While many researchers have studied and described the causes of sexual violence against children, few connect these factors with people's lack of knowledge in the field of sexual education.

This article describes research related to sexual violence against children and sexual education. Specifically, it includes the All-Ukrainian study "Public Opinion on Violence against Children," conducted by the Kyiv International Institute of Sociology on the request of the Council of Europe's project "Strengthening and Protecting Children's Rights in Ukraine," funded by the Government of Norway; a study on parental and teaching awareness and attitudes towards comprehensive sexual education in partnership with the Research Agency Info Sapiens, commissioned by the United Nations Population Fund (UNFPA) and supported by the Ministry of Education and Science of Ukraine; and a study on the issue of sexual violence against children and their sexual exploitation on the Internet, conducted by the International charitable organization "Child Rescue Service" on the initiative of the Authorized Representative of the President of Ukraine on the Rights of the Child, Mykola Kuleba.

These studies enable the tracing of a connection between the causes of sexual violence against children and the offenders' ignorance that a child is a full-fledged individual. A child has rights, personal boundaries, and the right to express their emotions – topics that are part of a comprehensive sexual education course.

To reveal the essence of sexual violence against children, the article characterizes the causes of this problem and their impact on the child.

Sexual violence has far-reaching consequences for children. They can manifest in psychological issues, loss of trust in adults, social isolation, adaptation problems in society, and other negative outcomes that affect the quality of their lives.

Therefore, it is necessary to introduce comprehensive sexual education in general secondary education institutions today, which will play a key role in preventing this phenomenon and ensuring the safety and well-being of children in modern society.

Key words: children, sexual violence, social work, sex education.

Постановка проблеми. Проблема сексуального насильства над дітьми завжди була актуальною, а сьогодні стала наболілою і злободенною. Україна входить в трійку світових виробників порно за участю дітей. Щороку реєструють близько 400 випадків злочинів проти дитячої сексуальності – констатує Центр гідності дитини Українського католицького університету (Дослідження, 2021).

З січня по серпень 2023 року згідно даних Офісу Генерального прокурора України офіційно зареєстровано 278 випадків зґвалтування, з них 200 – розбещення неповнолітніх (Проект, 2022).

Сексуальне насильство над дітьми у мирний час було проблемою, яку приховували, а на сьогодні, це стало ще й болючою темою. З кожною звісткою про звільнені території, на жаль, стає відомо про нові випадки сексуального насильства російських окупантів над українками та українцями, в тому числі над дітьми.

Ускладнює проблему й те, що в українському суспільстві тема сексуального насильства була і лишається табуованою. Навіть в мирні часи постраждалі нечасто повідомляють про випадки сексуального насильства і зрідка звертаються за допомогою. Стигматизація, осуд, недовіра, страх, відсутність підтримки – часто стримують від повідомлення про злочин.

В Україні проводились кілька досліджень щодо сексуального насильства та сексуальної освіти. Серед них:

– Опитування громадської думки з питань насильства стосовно дітей (КМІС, 2015) (Дослідження, 2015);

– Обізнаність та ставлення вчительської спільноти і батьків до комплексної сексуальної освіти (Cedos, 2020) (Дослідження, 2020);

– Сексуальне насильство над дітьми та сексуальна експлуатація дітей в Інтернеті в Україні (МБО «Служба порятунку дітей» у партнерстві із Уповноваженим Президента України з прав дитини, 2021) (Дослідження, 2021).

Враховуючи все вищесказане проблема сексуального насильства над дітьми напряму пов'язана із сексуальною освітою, про що ми поговоримо детальніше в основному викладі матеріалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сексуальне насильство як проблему, причини і форми жорстокого ставлення до дітей у своїх працях піднімали такі вчені, як К. Нагорна, О. Стадниченко, В. Філіпович; соціально-педагогічні умови, питання профілактики та запобігання домашньому насильству опрацьовували Д. Авраменко, Т. Журавель, К. Кальницька, Ю. Кальницька; соціально-психологічну роботу з жертвами домашнього та сексуального насильства досліджували Ю. Бридка, А. Ковтун, Ю. Литвинчук, М. Лещенко; теоретичні засади проблеми насильницької поведінки щодо дітей розглядали у своїх працях І. Зверева, А. Капська, Н. Максимова; природу та наслідки

насильства розкривали у своїх працях Т. Сафонова, Е. Цимбал; діяльність неурядових організацій у протидії сексуальному насильству стосовно дітей описали у своїй статті Т. Спіріна та О. Швед (Спіріна, Швед, 2023); аспекти правового характеру щодо сексуального насильства над неповнолітніми підіймали С. Романцова, В. Суп.

Мета: розкриття сутності сексуального насильства над дітьми як соціально-педагогічної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Сексуальне насильство над дитиною – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності (Закон України, 2023).

Сексуальне насильство включає статеві зносини (вагінальний, оральний і анальний контакт), взаємну мастурбацію, інші маніпуляції зі статевими органами, залучення дитини до комерційного сексу та порнобізнесу тощо. Виділяють контактний і неконтактний спосіб сексуального насильства щодо дітей.

Щоб зрозуміти сутність сексуального насильства над дітьми, давайте розберемо причини виникнення цієї проблеми.

Науковці розглядають декілька причин цього явища.

Зокрема Т. Журавель описує наступні причини. Однією із таких є високий рівень терпимості до жорстокого поводження з дитиною у суспільстві. Сьогодні, на жаль, фізичні покарання дитини є поширеною і природною формою виховання і не розглядаються як насильство. Різниця лише у періодичності та частоті застосування (Журавель, 2013).

В українському законодавстві чітко прописано право дітей на захист від усіх форм насильства і гарантується статтями 28, 52 Конституції України відповідно до яких ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому нелюдському або такому, що принижує його гідність поводженню і покаранню, а будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом (Конституція України, стаття 28, 52).

Але батьки, які самі виховувались більшою частиною в жорстких авторитарних умовах, не вбачають нічого страшного в тому, щоб інколи зняти штани і дати ляпаса, принизити та обізвати.

Батьківство у ранньому віці або в неусвідомленому віці також є причиною домашнього насильства та жорстокого поводження з дітьми. Не маючи належних знань з виховання дітей молоді батьки вирішують проблеми шляхом побиття та образ, не сприймають серйозно потреби дітей, висміюють та ображають, не усвідомлюючи, якої шкоди наносять своїм дітям – відзначають Т. Спіріна та А. Цвігун (Спіріна, Цвігун, 2023).

Наступна причина – демонстрування насильства у засобах масової інформації – мультфільми, фільми, передачі, які провокують насильство та прийнятну поведінку щодо насильства.

Також, причиною сексуального насильства є недостатнє розуміння суспільством даного явища як соціальної проблеми. Хоч законом і визначені критерії сексуального насильства але не завжди легко визначити які форми контакту між дитиною і дорослим, крім статевого акту, підлягають юридичній забороні, у яких випадках сексуальна стимуляція дитини може розглядатися як прояв батьківської любові, а в яких – звабленням.

Науковці визначають окрему причину виникнення сексуального насильства щодо дитини в сім'ї з боку батьків або людей, які їх замінюють. І найчастіше вона пов'язана з:

– *Психологічними особливостями батьків.* Ризик насильства зростає, якщо у батьків спостерігаються такі психологічні характеристики, як ригідність, домінування, тривожність, низька самооцінка, депресивність, імпульсивність, залежність, низький рівень емпатії та відкритості, низька стресостійкість, агресивність, замкнутість.

– *Низький рівень соціальних навичок.* Відсутнє вміння вести переговори, вирішувати конфлікти, справлятися зі стресом, просити допомоги в інших. Насильство в сім'ї ретельно приховується і не обговорюється відкрито.

– *Алкоголезалежність та наркозалежність батьків* і, як наслідок, психологічні проблеми й афективні порушення: агресивність, гіперсексуальність, дратівливість, послаблений конт-

роль над своєю поведінкою (Малієнко, Цюман, 2011).

У цьому аспекті варто відзначити вплив сім'ї на дитину, що зазнала сексуального насильства. Саме про важливу роль, яку можуть відігравати члени родини на дитину після виявлення сексуального насильства, пишуть у своїй статті К. Воррінгтон, Х. Беккет, Д. Олнок та К. Соарес. У своєму дослідженні вони показують до чого призводить дана проблема і які її наслідки як для членів родини, так і для самих дітей. Автори говорять про певний рівень втрат, що є майже неминучим після виявлення насильства, скоєного кимось у сімейному оточенні дитини, про певні негативні порушення сімейного життя. Також про страхи дитини щодо змінення ставлення до неї та її сприйняття загалом (Warrington, Beckett, Allnock, Soares, 2023).

Суп Владислав у своїй статті щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх відзначає, що вид даного злочину має урбаністський характер, оскільки кількість зареєстрованих випадків сексуального насильства у містах у разі переважає їх кількість у сільській місцевості. Вчений пояснює це тим, що люди в селах відзначаються високим рівнем релігійності та сімейних цінностей. Тому, одним з напрямків профілактики такого виду кримінальних правопорушень є формування відповідного рівня правової свідомості та культури, які не сумісні з сексуальним насильством щодо дітей (Суп, 2021).

Ще однією важливою причиною є низька правова грамотність населення. Суспільство недостатньо поінформоване про права та захист дитини, що закріплені у чинних законодавчих актах і Конвенції про права дитини.

В нашій культурі, на жаль, існує взаємозв'язок між насильницькими формами поведінки й уявленнями про мужність, які формують у чоловіків установку на панування над іншими людьми (жінкою, дитиною). Реалізацію цього прагнення за допомогою насильства визнають здебільшого справедливою та обґрунтованою. Така ситуація може бути причиною успадкування моделі жорстокого поводження з дітьми в сім'ї з боку чоловіків, а також поширення в суспільстві уявлень про методи виховання.

Дослідницька агенція FAMA у співпраці з Центром гідності дитини Українського като-

лицького університету у 2021 році дослідили уявлення суспільства щодо сексуальної безпеки, особистий досвід респондента, його поведінку у випадку підозри про розбещення дитини та ставлення респондентів до впровадження сексуальної освіти в Україні як один із механізмів захисту.

Згідно з уявленнями учасників дослідження жертвами сексуального насильства є діти у віці від 9 до 17 років (41%). Щодо того, хто чинить насильство, респонденти відповіли наступне: переважно незнайомці (62%), некровні родичі (41%), друзі / однокласники (33%) або інші знайомі (32%).

Згідно зі свідченнями учасників дослідження, близько 4% з них стали жертвами зґвалтування в дитинстві, 23% – жертвами сексуального насильства та/або домагань (в тому числі зґвалтування). Близько 40% серед тих, хто зазнав сексуального насильства чи домагань у дитинстві, розповідали про ситуацію кому-небудь, близько 43% – ні; 17% – не дали відповіді на уточнююче питання.

Відповідальними за попередження сексуального насильства щодо дітей учасники опитування називають у першу чергу – батьків дитини (92%), далі – педагогів (52%), а також шкільних психологів/соціальних педагогів (34%) та правоохоронні органи (52%).

В даному дослідженні говориться про те, що більшою мірою українці розуміють важливість сексуальної освіти для дітей. 46% респондентів вважають її необхідно починати ще до 8 років, 80% – у віці 9-13 років, 92% – після 14 років. Серед респондентів, у яких є діти, більше прихильників системної та ранньої сексуальної освіти, аніж серед тих, у кого дітей немає. Водночас відповідальними за сексуальну освіту учасники дослідження визнають батьків (93%) (Дослідження, 2021).

Важливим і актуальним є дослідження про обізнаність та ставлення батьків і вчителів до комплексної сексуальної освіти, що провів Cedos у грудні 2019 – червні 2020 року у партнерстві з Дослідницькою агенцією Info Sapiens на замовлення Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) та за підтримки Міністерства освіти та науки України. Воно також показало, що більшість батьків і вчителів за впровадження в школах комплексної сексуальної освіти. Як батьки, так і вчителі у своїй

більшості вважають, що можуть говорити з дітьми на теми сексуальної освіти, проте і ті, і інші мають щодо цього багато стереотипів. Наприклад, 29% батьків вважають, що молоді люди, які мали кілька статевих партнерів/ок, є розбещеними, 27% – що мати статеві стосунки до шлюбу соромно.

Зокрема, 62% опитаних вчителів/ок переконані, що дівчата, які носять короткий одяг та макіяж, цим спонукають хлопців до активних залицянь, що аборти мають бути заборонені в Україні – 33%, негетеросексуальна орієнтація потребує лікування – 36%, а діти з ВІЛ не мають вчитися разом з іншими дітьми – 19% (Дослідження, 2020).

Статеве виховання починається в ранньому дитинстві і прогресує в підлітковому та дорослому віці. У Стандартах сексуальної освіти в Європі концепція комплексної сексуальної освіти визначається таким чином: вивчення когнітивних, емоційних, соціальних, інтерактивних та фізичних аспектів сексуальності. Комплексна сексуальна освіта спрямована на підтримку та захист статевого розвитку. Вона поступово озброює та розширює можливості дітей і молодих людей інформацією, навичками та позитивними цінностями, щоб зрозуміти та насолоджуватися своєю сексуальністю, мати безпечні та повноцінні стосунки та брати на себе відповідальність за своє власне та сексуальне здоров'я та благополуччя інших людей (European Expert Group, 2016).

Сексуальна освіта – є складовою здорового способу життя та впливає на реалізацію підлітками потенціалу власного здоров'я та їх розвиток в контексті загальнолюдських цінностей, спостереження за власним здоров'ям, зміцнення й охорону здоров'я протягом життя (Даниленко, Спіріна, 2023).

Висновки. Сексуальне насильство щодо дітей відбувається з боку дорослих, які мають

особливі психологічні характеристики, низький рівень соціальних навичок, мають залежність від алкоголю чи наркотичних речовин. Також суспільство, що не має у своїй свідомості чіткої оцінки фізичних покарань, яке демонструє насильство у засобах масової інформації, де існує відсутність ефективної превентивної політики держави та є недостатнє розуміння насильства як соціально-педагогічної проблеми – буде суспільством, у якому дана проблема буде актуальною ще довготривалий термін.

Для того, щоб вирішити дану проблему необхідно вводити у навчальний процес комплексну сексуальну освіту, також паралельно навчати педагогів та батьків.

Освітня програма комплексної сексуальної освіти в закладах загальної середньої освіти повинна бути адаптована до віку слухача та включати не лише огляд анатомічних відмінностей між хлопчиками та дівчатками та, власне, репродуктивну функцію організму, але й теми, пов'язані із прийняттям себе та своєї сексуальності, гендерної рівності, протидію насильству, знання особистих кордонів та кордонів іншої людини, безпеки в Інтернеті тощо.

Для проведення даних занять мають бути навчені фахівці або запрошені спеціалісти, які легко можуть комунікувати з дітьми на різні теми. Також батькам потрібно запропонувати проходити додаткові заняття з сексуальної освіти, зокрема для проведення бесід з дитиною дома.

Актуальним завданням нині є підвищення обізнаності громадськості щодо проблеми сексуального насильства над дітьми, виявлення випадків насильства, їх попередження та допомоги дітям, які постраждали від сексуального насильства. Тільки спільними зусиллями можна подолати проблему сексуального насильства щодо дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сексуальне насильство в Україні: від усвідомлення до захисту : проект / Центр гідності дитини. 2021. 21 с. URL: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/statistika_dl/Zvit_Seksualne-nasylllya_2021.pdf (дата звернення: 29.10.2023).
2. Проект «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні» – Фаза III. *Офіс Ради Європи в Україні*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/combating-violence-against-children-in-ukraine-phase-ii> (дата звернення: 29.10.2023).
3. Результати опитування громадської думки з питань насильства стосовно дітей (грудень 2014 – травень 2015) / КМІС. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20152905_children/presentation_children%206%2028.05.pdf (дата звернення: 29.10.2023).

4. Обізнаність та ставлення вчительської спільноти і батьків до комплексної сексуальної освіти. *Cedos*. 2020. URL: <https://cedos.org.ua/researches/obiznanist-ta-stavlennia-vchytelskoi-spilnoty-i-batktiv-do-kompleksnoi-seksualnoi-osvity/> (дата звернення: 29.10.2023).
5. Особливості розслідування та судового розгляду справ, пов'язаних з сексуальним насильством щодо дитини, зокрема онлайн, та торгівлею дітьми. *Благополуччя дітей*. 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayinski-diti-mayut-buti-poinformovani-pro-riziki-seksualn-66977> (дата звернення: 29.10.2023).
6. Швед О., Спіріна Т. Роль міжнародних та українських неурядових організацій у протидії сексуальному насильству стосовно дітей. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 144–151. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.21>
7. Кримінальний Кодекс України : Закон України, документ № 2341-III, чинний, поточна редакція від 05.10.2023. *База даних "Законодавство України"*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 29.10.2023).
8. Журавель Т.В. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей / Т. В. Журавель // Соціальна педагогіка : навч. посібник / За заг. ред. О. В. Безпалько; Авт.-кол. Безпалько О. В., Зверева І. Д., Веретенко Т. Г. Київ 2013. 209 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5125/1/T_Zhuravel_SPRPND_KSP&SR_IL.pdf (дата звернення: 29.10.2023).
9. Конституція України. Розділ Права, свободи та Обов'язки людини і громадянина. *Офіс Президента*. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (дата звернення: 29.10.2023).
10. Спіріна Т., Цвігун А. Домашнє насильство над дітьми як соціально-педагогічна проблема. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 2. С. 157–162. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.23>
11. Цюман Т. П., Малієнко Ю. М. Сексуальне насильство над дітьми: причини, наслідки, профілактика : інформ.-метод. посіб. Київ : Пономаренко Я.М. 2011. 76 с. URL: <https://childfund.org.ua/publikatsii/seksualne-nasilstvo-nad-ditmi-prichini-naslidki-profilaktika> (дата звернення: 29.10.2023).
12. Warrington C., Beckett H., Allnock D., Soares C. Children's perspectives on family members' needs and support after child sexual abuse. *Children and Youth Services Review*. 2023. Vol. 149. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2023.106925>
13. Суп В. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх та малолітніх: окремі аспекти визначення правової природи та напрямків профілактики. *Новітні кримінально-правові дослідження*. 2021. С. 230-235. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17612/%D0%A1%D1%83%D0%BF%20%D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 29.10.2023).
14. European Expert Group on Sexuality Education. Sexuality education – what is it? *Sex Education*. 2016. Vol. 16(4). P. 427-431. <https://doi.org/10.1080/14681811.2015.1100599>
15. Спіріна Т., Даниленко А. Сексуальна освіта як складова здорового способу життя підлітків. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 104–109. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.15>

REFERENCES:

1. Tsentr hidnosti dytyny. (2021). *Seksualne nasyllia v Ukraini: vid usvidomlennia do zahystu : proiekt [Sexual violence in Ukraine: from awareness to prevention]*. 2021. 21 s. Retrieved from https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/statistika_dl/Zvit_Seksualne-nasyllia_2021.pdf [in Ukrainian].
2. Ofis Rady Yevropy v Ukraini. (n. d.). *Proekt «Borotba z nasyilstvom shchodo ditei v Ukraini» – Faza III [The project "Combating violence against children in Ukraine" – Phase III]*. Retrieved from <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/combating-violence-against-children-in-ukraine-phase-ii> [in Ukrainian].
3. KMIS. (2014-2015). *Rezultaty opytuvannia hromadskoi dumky z pytan nasyilstva stosovno ditei (hruden 2014 – traven 2015) [Results of a public opinion poll on violence against children (December 2014 – May 2015)]*. Retrieved from https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20152905_children/presentation_children%206%2028.05.pdf [in Ukrainian].
4. Cedos. (2020). *Obiznanist ta stavlennia vchytelskoi spilnoty i batktiv do kompleksnoi seksualnoi osvity [Awareness and attitude of the teaching community and parents to comprehensive sexual education]*. Retrieved from <https://cedos.org.ua/researches/obiznanist-ta-stavlennia-vchytelskoi-spilnoty-i-batktiv-do-kompleksnoi-seksualnoi-osvity/> [in Ukrainian].
5. Blahopoluchchia ditei. (2021). *Osoblyvosti rozsliduvannia ta sudovoho rozghliadu sprav, poviazanykh z seksualnym nasyilstvom shchodo dytyny, zokrema onlain, ta torhivleiu ditmy [Features of the investigation and trial of cases related to child sexual abuse, including online, and child trafficking]*. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/news/ukrayinski-diti-mayut-buti-poinformovani-pro-riziki-seksualn-66977> [in Ukrainian].
6. Shved, O., & Spirina, T. (2023). Rol mizhnarodnykh ta ukrainskykh neuriadovykh orhanizatsii u protydii seksualnomu nasyilstvu stosovno ditei [The role of international and Ukrainian non-governmental organizations in combating sexual violence against children]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 144–151. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.21> [in Ukrainian].

7. Kryminalnyi Kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. (2023, October 5). *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy" – Database "Legislation of Ukraine"*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].

8. Zhuravel T.V. Sotsialno-pedahohichna robota z profilaktyky nasylstva shchodo ditei / T. V. Zhuravel // Sotsialna pedahohika : navch. posibnyk / Za zah. red. O. V. Bezpalko; Avt.-kol. Bezpalko O. V., Zvierieva I. D., Veretenko T. H. Kyiv 2013.

9. Ofis Prezydenta. (n. d.). *Konstytutsiia Ukrainy. Rozdil: Prava, svobody ta Oboviazky liudyny i hromadianyna [Constitution of Ukraine. Section: Rights, freedoms and responsibilities of a person and a citizen]*. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> [in Ukrainian].

10. Spirina, T., & Tsvihun, A. (2023). Domashnie nasylstvo nad ditmy yak sotsialno-pedahohichna problema [Domestic violence against children as a socio-pedagogical problem]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 157–162. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.23> [in Ukrainian].

11. Tsiuman, T. P., & Maliienko, Yu. M. (2011). *Seksualne nasylstvo nad ditmy: prychny, naslidky, profilaktyka: inform.-metod. posib. [Sexual violence against]*. Kyiv : Ponomarenko Ya.M. Retrieved from <https://childfund.org.ua/publikatsii/seksualne-nasilstvo-nad-ditmi-prichini-naslidki-profilaktika> [in Ukrainian].

12. Warrington, C., Beckett, H., Allnock, D., & Soares, C. (2023). Children's perspectives on family members' needs and support after child sexual abuse. *Children and Youth Services Review*, 149. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2023.1069>

13. Sup, V. (2021). Zlochyny proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkannosti nepovnolitnikh ta malolitnikh: okremi aspekty vyznachennia pravovoi pryrody ta napriamkiv profilaktyky [Crimes against sexual freedom and sexual integrity of minors: certain aspects of determining the legal nature and directions of prevention]. *Novitni kryminalno-pravovi doslidzhennia – Latest criminal legal studies*. S. 230-235. Retrieved from <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17612/%D0%A1%D1%83%D0%BF%20%D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

14. European Expert Group on Sexuality Education. (2016). Sexuality education – what is it? *Sex Education*, 16(4), 427-431. <https://doi.org/10.1080/14681811.2015.1100599>

15. Spirina, T., & Danylenko, A. (2023). Seksualna osvita yak skladova zdorovoho sposobu zhyttia pidlitkiv [Sexual education as a component of a healthy lifestyle for teenagers]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 104–109. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.15>

УДК 364-3:061.1НГЛДМ]:341.31

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.3>

Олена ДУНЕБАБІНА

студентка II курсу магістерського освітнього рівня кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

Ольга ШВЕД

кандидат соціологічних наук, доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0003-4251-3894

Scopus-Author ID: 57277857400

Катерина ЛЕВЧЕНКО

доктор юридичних наук, кандидат філософських наук, професорка, Урядова уповноважена з питань гендерної політики, Кабінет Міністрів України, вул. Грушевського, 12/1, м. Київ, Україна, 01008

ORCID: 0000-0002-8334-7362

Scopus-Author ID: 57277694700

Бібліографічний опис статті: Дунебабіна О., Швед О., Левченко К. (2023). Вплив соціально-економічної ситуації в Україні на роботу Національної «гарячої лінії» для дітей та молоді. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 19–27, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.3>

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ НА РОБОТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ «ГАРЯЧОЇ ЛІНІЇ» ДЛЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Війна росії проти України вплинула і на дітей. Діти страждають, бо вони морально не готові сприйняти події, пов'язані з війною: смерті, переїзди, нове оточення, нові країни, психологічне напруження в сім'ї, втрати близьких та знайомих тощо. Для реалізації покращення психологічного та морального стану дітей, захисту їх прав, створення умов для нормального існування та навчання держава співпрацює з міжнародними та громадськими організаціями, створені та використовуються різноманітні інструменти та механізми. Одним з них є Національна гаряча лінія для дітей та молоді (далі – НГЛДМ), яка створена та підтримується громадською організацією «Ла Страда – Україна». Маючи багаторічний досвід телефонного консультування дітей та молоді, Національна гаряча лінія гнучко реагує на потреби та виклики, з якими стикаються діти в різні роки, у залежності від соціально-політичної ситуації в країні. Фахівці Національної гарячої лінії для дітей та молоді безкоштовно, анонімно та конфіденційно консультують як зі стаціонарного безкоштовного телефону 0 800 500 225, так і з безкоштовного мобільного 116 111 (єдиний загальноєвропейський номер). За допомогою звертаються не тільки діти та молодь, але і їх батьки або опікуни, вчителі та інші спеціалісти, які працюють з дітьми.

Дослідження з даної тематики в Україні проводяться вперше.

В статті на основі статистичного аналізу дзвінків на Національну «гарячу лінію» для дітей та молоді та здійснення соціологічного дослідження проаналізовано вплив соціально-політичної ситуації в країні на проблемні питання, з якими діти і підлітки зверталися за консультацією та сформовано рекомендації для подальшого розвитку роботи гарячої лінії.

Ключові слова: діти, молодь, гаряча лінія, телефонне консультування, ГО «Ла Страда-Україна», Національна гаряча лінія для дітей та молоді.

Olena DUNEBABINA

2nd year of the master's student, Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education of Borys Grinchenko Kyiv University, I. Shamo Blvd., 18/2, Kyiv, Ukraine, 02154

Olha SHVED

PhD in Sociology, Associate Professor, Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Blvd., Kyiv, Ukraine, 02154, o.shved@kubg.edu.ua

ORCID: 0000-0003-4251-3894

Scopus-Author ID: 57277857400

Kateryna LEVCHENKO

Doctor of Law, PhD of Philosophy, Professor, Government Commissioner for Gender Equality Policy, Cabinet of Ministers of Ukraine, 12/1, Grushevskogo str., Kyiv, Ukraine, 01008

ORCID: 0000-0002-8334-7362

Scopus-Author ID: 57277694700.

To cite this article: Dunebabina O., Shved O., Levchenko K. (2023). Vplyv sotsialno-ekonomichnoi sytuatsii v Ukraini na robotu Natsionalnoi «hariachoi linii» dlia ditei ta molodi [The influence of the socio-economic situation in Ukraine on the work of the National "hotline" for children and youth]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 19–27, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.3>

THE INFLUENCE OF THE SOCIO-ECONOMIC SITUATION IN UKRAINE ON THE WORK OF THE NATIONAL «HOTLINE» FOR CHILDREN AND YOUTH

Russia's war against Ukraine also affected children. Children suffer due to the fact that they are not morally ready to accept events related to the war: death, relocation, new surroundings, new countries, psychological stress in the family, loss of loved ones and friends, etc. In order to improve the psychological and moral condition of children, protect their rights, create conditions for normal existence and education, the state cooperates with international and public organizations, various tools and mechanisms are created and used. One of them is the National Hotline for Children and Youth, which was created and is supported by the public organization La Strada – Ukraine. The National Hotline, which has many years of experience in telephone counseling of children and youth, flexibly responds to the needs and challenges faced by children in different years, depending on the socio-political situation in the country.

Specialists of the National Hotline for Children and Youth provide free, anonymous and confidential consultations both from the landline freephone 0 800 500 225 and from the free mobile phone 116 111 (the pan-European number). Not only children and youth apply for help, but also their parents or guardians, teachers and other specialists who work with children.

Research on this topic is being conducted for the first time in Ukraine.

Based on a statistical analysis of calls to the National Hotline for Children and Youth and a sociological study, the article analyzes the impact of the socio-political situation in the country on the problematic issues that children and adolescents have sought advice on and formulates recommendations for further development of the hotline.

Key words: children, youth, hotline, telephone counseling, non-governmental organization, NGO "La Strada-Ukraine", National Hotline for Children and Youth.

Постановка проблеми. Забезпечення комплексу прав дитини відповідно до найкращих міжнародних стандартів є обов'язком і напрямом політики Української держави. Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини та Факультативні протоколи до неї, низку Конвенцій Ради Європи, які стосуються різних аспектів захисту прав дитини, зокрема Конвенцію із запобігання насильству стосовно жінок та домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, Конвенцію по боротьбі із сексуальним насильством та сексуальною експлуатацією дітей та інші. Ці документи визначають широке коло прав дитини та їх зміст. Забезпечення вті-

лення їхніх положень в національне законодавство і практику здійснюється шляхом прийняття та імплементації комплексного закону «Про охорону дитинства», профільних законів – про освіту, охорону здоров'я, соціальні послуги, запобігання та протидію домашньому насильству, торгівлі людьми, захист прав тих, хто постраждав внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, нормативно-правових актів на їх виконання, а також запровадження адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення низки прав дитини.

Для дотримання прав дитини створена система державних органів та механізмів, до яких

залучені громадські та міжнародні організації. Серед послуг, що мають і можуть отримувати діти, визначене телефонне консультування, яке дозволяє дітям, що «не наважувалися звернутися до фахівця або не мають такої можливості, за участі дипломованого консультанта вирішити власні проблеми» (Опанасенко О., 2017, с. 58).

На важливості розвитку телефонного консультування наголошує О.Опанасенко, визначаючи його на сучасному етапі суспільного розвитку «одним з пріоритетних напрямів соціально-психологічної допомоги, як дітям, так і різновіковим верствам населення» (Опанасенко О., 2017, с.164).

Унікальним інструментом забезпечення прав дитини, надання послуги консультування є Національна «гаряча лінія» для дітей та молоді (далі – НГЛДМ), створена громадською організацією «Ла Страда – Україна» (далі ГО «Ла Страда-Україна»). Як самостійна лінія вона працює з 2013 року, але консультації дітям та молоді почали надаватися раніше, з початку двохтисячних років, оскільки «гарячі лінії» на базі організації «Ла Страда – Україна» з актуальних соціальних питань працюють з 1997 року. З 2013 року НГЛДМ прийняла більше 600 000 звернень. З цього ж року вона є членом глобальної організації дитячих телефонів довіри Child Helpline International і працює за єдиним європейським номером, який отримала в 2017 році. «Загальноєвропейський номер 116 111 – це важливе досягнення. Бути єдиним контактом з іншими європейськими країнами важливо для того, аби українські діти, що знаходяться в Європі, знали, що такий самий номер телефону, який є в Україні, працює і в інших європейських країнах» (з інтерв'ю з А.Кривуляк – директоркою департаменту роботи гарячих ліній ГО «Ла Страда-Україна»).

Робота Національної гарячої лінії для дітей та молоді припадає на складні часи незалежної української державності, значні соціально-політичні зміни, безпекові виклики, збройну агресію російської федерації проти нашої держави, а також глобальні виклики, пов'язані з пандемією COVID-19. Ще з 2014 р. українські діти почали страждати від агресивних дій ворога України і звертаються з питаннями, які стосувались війни. В 2022 р. після повномасштабного вторгнення росії проблем і питань

виникло набагато більше: загиблі та зниклі рідні та знайомі, руйнування житла, навчальних закладів та інших інституцій, які вони відвідували, переїзди по країні та за межі України, інше оточення, нові друзі, нові школи, часто не на рідній мові. Тож вони не могли не вплинути на роботу гарячої лінії. Тому трансформація діяльності НГЛДМ в умовах соціально-політичних змін, які відбулися в Україні та світі протягом її існування, є актуальною темою дослідження.

Аналіз останніх публікацій. Такі науковці, як О. Тюптя, І. Євченко, І. Зверева, С. Борисюк, О. Опанасенко, М. Легенька та співавтори цієї статті О. Швед і К. Левченко присвятили чимало уваги висвітленню різних аспектів розвитку телефонного консультування. О. Тюптя описувала історію створення та роботу служби екстреної психологічної допомоги по телефону. К. Левченко узагальнила досвід гарячої лінії, структурувала категорії звернень та визначила перспективні напрями її розвитку (Левченко К., 2017, с. 33-35). М. Легенька досліджувала роботу гарячої лінії як інструменту протидії насильству та булінгу.

Мета статті полягає у виявленні впливу соціально-політичної ситуації в країні на зміст звернень на Національну гарячу лінію для дітей та молоді і формуванні рекомендацій для вдосконалення її роботи.

Досягнення поставленої мети здійснюється шляхом використання наступних методів наукового пізнання: кабінетного дослідження і аналізу матеріалів і документів, які закладають основу для роботи гарячої лінії, зокрема, Положення про роботу Національної гарячої лінії для дітей та молоді; статистичного аналізу даних щодо звернень на гарячу лінію, методів соціологічного анкетного опитування за допомогою google form, стандартизованого інтерв'ю та історично-порівняльного методу. Завдяки використанню методу статистичного аналізу здійснено порівняльний аналіз кількості та змістовного наповнення звернень на «гарячу лінію» протягом різних років та місяців її роботи. Використання історично-порівняльного методу дало можливість виявити динаміку в кількості і в контенті звернень на НГЛДМ в різні роки, а також ідентифікувати типи дзвінків, з якими звертаються залежно від соціально-політичної ситуації в країні. За допомогою методів анкету-

вання та глибинних інтерв'ю була зібрана важлива інформація про основні напрями роботи «гарячої лінії», проблеми роботи, потреби консультантів та рекомендації щодо вдосконалення її роботи.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до Положення про роботу Національної гарячої лінії для дітей та молоді – це інформаційно-довідкова, консультативна, соціально-психологічна, правнича служба (п. 1.1). Її головною метою є надання в телефонному, електронному та письмовому режимах безкоштовних інформаційних, соціально-психологічних та правничих консультацій усім, хто звертається (п. 1.2). «Цільовою групою послуг гарячої лінії є будь-яка особа до 18 років, а також студентська молодь до 25 років, яка звернулася з проханням про надання консультації щодо захисту її прав та інтересів, психологічної та правничої підтримки у складних життєвих обставинах, а також доросла особа, яка звернулася щодо захисту прав та інтересів дитини» (п. 1.3.).

Коли «гаряча лінія» створювалася в 2013 році, вона мала назву «Національна дитяча «гаряча лінія». Відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства дитина – це будь-яка особа у віці до 18 років. Як свідчив аналіз статистичних даних дзвінків, на гарячу лінію зверталися і старші за віком особи (табл. 1). Крім того, відповідно до законодавства дитиною вважаються особи із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування від 18 до 23 років, у яких у віці до 18 років померли або загинули батьки, та особи, які були віднесені до дітей, позбавлених батьківського піклування.

Аналіз даних з таблиці 1 демонструє, що із запровадженням з 2021 року в статистичній звітності категорії «молодь», значно зменшився ідентифікований відсоток дорослих телефонуючих. В 2019 р. він становив 30,1%, в 2020 р. – 26,7%, а в 2023 р. – 8,6, в 2022 – 4,1, в 2021 р. – 5,2. З цього можна зробити висновок, що абсолютну більшість серед тих, хто був ідентифікований як дорослі телефонуючі від початку роботи цієї гарячої лінії складала молодь. Але відсутність такого показника робила молодих людей та проблеми, з якими вони зверталися невидимими. Тому виділення молоді в окрему категорію стало необхідним та продуманим кроком. Враховуючи існуючу ситуацію з телефонними зверненнями від осіб віком від 18 років, з 2021 року офіційно було запроваджено консультування молоді і «гаряча лінія» змінила назву на сучасну – Національна гаряча лінія для дітей та молоді.

Протягом існування «гаряча лінія» працювала за різними графіками і з різною тривалістю робочих годин – від 4-х годин на день до цілодобового режиму (24/7). Цілодобовий режим було запроваджено в березні 2022 р. у відповідь на виклики, пов'язані із повномасштабним вторгненням росії на територію України і необхідністю посилення допомоги дітям, молоді та сім'ям з дітьми. Такий перехід призвів до покращення доступу абонентів до послуг «гарячої лінії», що відображає динаміка кількості звернень у 2022 та 2023 рр. порівняно з попередніми роками. Проведене дослідження виявило тенденцію до щорічного зростання кількості звернень.

Таблиця 1

Розподіл телефонуючих на Національну «гарячу лінію» для дітей та молоді за віком

Рік	Діти (%)	Дорослі (%)	Молодь (%) (за цим показником дані почали збиратися з 2021 р.)
2013	93	7	-
2014	94,1	5,9	-
2015	91,7	8,3	-
2016	85	15	-
2017	77,6	22,4	-
2019	69,9	30,1	-
2020	76,3	26,7	-
2021	74	5,2	20,8
2022 (6 місяців)	77,2	4,1	18,7
2023 (6 місяців)	67	8,6	24,4

Протягом років змінювалася структура дзвінків: з 2019 р. спостерігалось стрімке зростання психологічних звернень (табл. 2). Такі зміни відображають динаміку проблем в дитячому та молодіжному середовищі, підкреслюють актуальні питання, які хвилювали дітей.

Буде перебільшенням висновувати, що всі зміни були пов'язані із соціально-політичною ситуацією в країні. Так, питання кібербезпеки виникли як відповідь на розповсюдження соціальними мережами та Інтернетом дитячої порнографії, яка вироблялася, зокрема, в Україні, кіберулінгом, фішингом та агресивним контен-

Таблиця 2

Розподіл видів консультацій на НГЛДМ по роках (у%)

Рік	Інформаційні	Психологічні	Правові
2014	90,3	8	1,7
2015	84,7	12	3,3
2016	86,7	10,3	3,3
2017	88,5	7,9	3,6
2018	89	3,7	7,3
2019	91,8	3,2	5
2020	56,5	30	13,5
2021	40,1	46,2	13,7
2022 (перше півріччя)	34,6	48,1	17,3
2023 (перше півріччя)	30,5	56,4	13,1

том в Інтернеті, а також виникненням і популярністю гри «Синій кит», яка призводила до суїцидальних настроїв та таких намірів серед дітей. (Андреєнкова В. та ін., 2017)

Увага до тематики сексуальної експлуатації дітей була збільшена завдяки приєднанню українських громадських організацій до Міжнародної організації ЕКПАТ (ЕСРАТ – End Child Trafficking and Prostitution) (ЕСРАТ) – покінчимо з торгівлею дітьми та дитячою проституцією, що відбулося в 2005 році. Консультанти телефону тоді почали вчитись, як реагувати та консультувати з даної тематики (сексуальної експлуатації дітей). Також важливим стимулом для посилення уваги до цієї тематики стало приєднання в 2011 році України до Конвенції Ради Європи по боротьбі із сексуальним насильством та сексуальною експлуатацією дітей (Лансаротська Конвенція) (Конвенція, 2012). Досвід консультування з цих питань було включено до методичних рекомендацій (Андреєнкова В. та ін., 2017).

Разом з тим, суттєві зміни в змісті дзвінків на «гарячу лінію» були пов'язані з соціально-політичними змінами в країні. «Події листопада 2013 року розгорталися від вимог підписати Договір про асоціацію з Європейським Союзом до відставки Уряду та Президента (гру-

день 2103 р.), які порушували права громадян. Відразу після відставки Президента Януковича в кінці лютого 2014 р. Україну спіткало непомірне випробування – військова агресія з боку російської федерації та окупація і анексія Автономної Республіки Крим» (Андреєнкова В. та ін., 2018, с. 67).

В липні-жовтні 2023 року спільно з громадською організацією «Ла Страда-Україна» було проведено соціологічне дослідження за допомогою анкетування 106 працюючих і колишніх співробітників ГО «Ла Страда-Україна», членів Національної тренерської мережі та Національної мережі медіаторів та здійснення напівструктурованого інтерв'ю. Завдяки цьому стало можливим дослідити основні тенденції розвитку звернень на «гарячу лінію», здійснити їхній порівняльний аналіз на різних етапах її роботи, зокрема у зв'язку із актуальною на той момент соціально-політичною ситуацією в країні; дізнатись про проблеми, які виникали в певні періоди роботи, проаналізувати розвиток процесу формування компетенцій фахівців та фахівчинь, які працюють на НГЛДМ, створення та використання інформаційного забезпечення «гарячої лінії».

Обрахування результатів дослідження здійснено з використанням програми Turereform. Під

час проведення соціологічного опитування респондентам ставилася низка питань, які стосувалися оцінки впливу соціально-політичної ситуації в Україні на контент звернень до НГЛДМ. Програма скеровувала такі питання тільки працівникам ГО «Ла Страда – Україна», незалежно від років роботи. Тому відповіді були надані 23 респондентами/ками. Ці питання в анкеті були відкритими. В даній статті використана лише частина зібраної інформації, що стосується впливу соціально-політичних змін в Україні на контент звернень на НГЛДМ. Решта інформації буде проаналізована додатково в окремих публікаціях.

Найбільш значущими подіями, які вплинули на роботу НГЛДМ, респондентами були названі наступні: початок широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну в лютому 2022 року та подальші події війни – 69.6%; вимушене переселення з Автономної Республіки Крим, частини територій Донецької та Луганської областей – 39.1%; події російсько-української війни 2014–2021 – 34.8%; початок війни росії проти України в 2014 році – 30.4%; Революція Гідності та Майдан 2013–2014 рр. – 26,1%; перебування при владі режиму Януковича – 17.4%. Додатково респондентки називали такі події, як Помаранчева революція 2004 року, економічна криза, деінституалізація системи захисту прав дитини, загальнонаціональні вибори (з інтерв'ю з Легенською М., віцепрезиденткою ГО «Ла Страда-Україна»). «Лінія працює багато років і насправді є залежність від того, що відбувається в країні, тому що це впливає на інтереси дітей, на підвищення їхнього розуміння. Також це впливає на їхній психологічний стан» (з інтерв'ю з Саєнко А., консультанткою гарячих ліній та юристкою ГО «Ла Страда – Україна» в 2014–2018 рр.).

Коло питань, які з'явилися під впливом Революції гідності та збройної агресії росії проти України визначили п'ять респондентів/ок, які на той час працювали на гарячій лінії. Серед них: переживання дітей, пов'язані з подіями: «Дітей цікавили причини Революції, вони скаржилися, що не можуть стати безпосередньо учасниками». «Діти запитували про події на Майдані; висловлювали свої думки щодо ситуації та євроінтеграції; розповідали лозунги та співали пісні, які були популярними на Майдані; говорили про те, як їхня сім'я реагує на

події». Консультанти відзначали, що «з'явилась категорія ВПО з різними проблемами; особи, які постраждали від сексуального насильства; діти, які залишилися на тимчасово окупованих територіях чи вивезені до росії (з відкритих відповідей на анкету). Також зверталися з питаннями мобілізації татусів з багатодітних сімей; захист прав дітей ВПО, виплати їм, можливість влаштування в заклади освіти».

Серйозні зміни в життя дітей та молоді в Україні, як і у всьому світі, на початку 2020 року вніс COVID-19. Семеро респондентів/ток, які брали участь в соціологічному дослідженні, в 2020–2021 роках працювали на «гарячій лінії» і надали наступні відповіді: «Діти цікавилися правилами особистої безпеки; запитували, чи довго буде COVID-19; сумували за офлайн-навчанням; мали підвищену тривожність та страх захворіти на COVID-19; не знали, чим себе зайняти під час самоізоляції; потерпали від домашнього насильства; запитували про вакцини проти COVID-19». Діти нарікали на: «самотність через ізоляцію, тривогу; бажання бачитися з друзями, бо не вистачало спілкування; проблеми домашнього насильства; кібербулінг» (з відкритих відповідей на анкету). На НГЛДМ зросла кількість звернень від батьків: «запитували про особливості оформлення відпусток по догляду за дітьми в період пандемії; звернення, які стосувалися неможливості дітей працювати онлайн, оскільки батьки не мали змоги забезпечити дітей ноутбуками, телефонами та інтернетом; батьки нарікали на якість дистанційного навчання, кібербулінг» (з відкритих відповідей на анкету).

24 лютого 2022 року стали чорним днем в календарі кожного українця та українки, не обійшовши дітей та молодь. Повномасштабне вторгнення росії на територію України, вимушені переселення в інші регіони України або міграція за кордон змінили життя кожного і кожної. На запитання щодо впливу початку повномасштабного вторгнення росії на територію України надали відповідь 10 учасників анкетування, які працювали в цей час на «гарячій лінії» та респондентки інтерв'ю. Узагальнено їх відповіді можна представити наступним чином: «Були запити щодо евакуації; отримання гуманітарної допомоги; отримання соціальних виплат; виїзд за кордон та перетин кордону; влаштування в нові навчальні заклади; отримання

медичної допомоги; відновлення втрачених документів; отримання статусу ВПО; юридичні аспекти щодо перетину кордону; реєстрація за кордоном; питання щодо усиновлення дітей, чий батьки загинули в результаті воєнних дій; повідомлення щодо безвісти зниклих та депортованих дітей – це переважні запити, які надходили від батьків/родичів щодо дітей. Від самих дітей надходили запити щодо страху смерті себе або когось із рідних/близьких; про переживання горя і втрату (смерть когось із рідних/близьких); телефонували діти, які були розлучені зі своїми батьками; були звернення від дітей, які залишилися без супроводу; жалілися про насильство над ними; викрадення дітей татами; дискримінація та булінг у школі за регіональною ознакою; проблеми з фізичним здоров'ям; невпевненість у своєму майбутньому; депресивні стани; фобії; панічні атаки; проблеми з адаптацією на новому місці. Також і від дітей і від їхніх рідних надходили повідомлення про випадки сексуального насильства над дітьми в умовах війни (СНПК). Були також повідомлення про вивезення дитини одним з партнерів, про самопошкодження». Типовим питанням від дітей було: «мене турбують панічні атаки через постійні повітряні тривоги, що робити?»

Через деякий час з'явилися питання, пов'язані з проблеми ВПО та пільгами для ВПО, отриманням соціальних послуг, розлученням батьків та поділом майна. Телефонували діти, які перебувають на окупованих територіях і хочуть виїхати на підконтрольну територію. Більшість респондентів відмітила, що діти жаліються на те, що з мамами виїхали за кордон, але не знають мови країни перебування, дуже сумують за рідними. Дзвінки із-за кордону стосувались психоемоційної підтримки, сумом за домівкою, рідними та друзями. Питання стосувались статусу «дитина війни»; використання дітей, як засобу уникнути служби в армії; виїзд з окупованої території дітей, якщо батьки підтримують окупантів; питання переміщення в межах країни; питання виїзду за кордон на навчання. Телефонували навіть молоді військовослужбовці щодо психологічної підтримки.

У 2023 році 13% від загальної кількості звернень пов'язані саме з повномасштабним вторгненням. «На сьогоднішній день можемо ска-

зати про те, що розширюється сфера надання консультацій. Звичайно, це психологічна підтримка, але це різні сфери, різні напрями це і безпосередньо консультації в напрямі запобігання самогубствам, вчинення селфхарму, звертаються діти, які опинились у ситуації булінгу, переживають щодо даної ситуації, як з нею поратися, як з неї вийти. Тобто можемо говорити про те, що рівень тривожності зменшився, але тим не менш, складні ситуації, з якими стикаються діти та підлітки лишаються в їхньому житті» (Бондар В., психологиня ГО «Ла Страда – Україна», консультантка Національних гарячих ліній). Консультанти відзначили, що «найважче консультувати у випадках, коли звертаються з проблемою сексуального домагання з боку військовослужбовців та втрати когось із родичів, друзів» (з відкритих відповідей на анкету). Кожного разу поява нових запитань та звернень на гарячу лінію вимагала нагальних навчань та підвищення кваліфікації консультантів гарячої лінії, здійснення відповідної інформаційної підтримки, що є самостійною темою дослідження.

НГЛДМ здійснює важливу адвокаційну роботу, спрямовану на покращення захисту дітей. Така діяльність базується на аналізі звернень на «гарячу лінію» як основи для її здійснення. Яскравим проявом адвокаційної роботи є розробка та внесення змін до законодавства. На рахунку ГО «Ла Страда – Україна» декілька розроблених і переданих народним депутатам для реєстрації законопроектів. Один з них був підготовлений в 2014 році – були внесені зміни в закон про мобілізацію, відповідно до яких не можна мобілізувати чоловіків, які мають трьох дітей і більше. До запропонованих змін в законі була норма про чотирьох дітей як підстави для не проведення мобілізації, що призводило до того, що багатодітні сім'ї, які перебувають під захистом держави, залишилися без батька. Також чинником для не мобілізації було визначено наявність в родині дитини з інвалідністю.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави характеризувати НГЛДМ не просто як один з інструментів забезпечення прав дитини, надання послуги консультування, а як унікальний інструмент, структуру, аналогів якої для дітей та молоді в Україні не існує.

За роки своєї роботи Національна «гаряча лінія» для дітей та молоді знаходиться в постій-

ному організаційному та змістовному розвитку, відповідаючи на актуальні потреби і питання дітей, а також дорослих осіб, які зверталися на лінію з різноманітними запитамі щодо прав дитини та державної політики в цій сфері. Кількість дзвінків на НГЛДМ щороку збільшується. Гнучкість в роботі НГЛДМ є необхідною відповіддю на питання дітей. З 2021 року консультивання було розширено і на таку вікову групу як молодь, а з березня 2022 року як відповідь на виклики повномасштабного вторгнення росії на територію України, НГЛДМ почала працювати в режимі 24/7. Тому для забезпечення цілодобової роботи лінії є необхідні фінансові ресурси. Інструментом покращення фандрайзінгу може бути проведення зустрічей з міжнародними організаціями і (потенційними) донорами щодо фінансування гарячої лінії.

Оскільки НГЛДМ є важливим суб'єктом захисту прав дитини, вбачається необхідність посилення співпраці з державними установами, зокрема усіма профільними ЦОВВ та обласними державними (військовими) адміністраціями, органами місцевого самоврядування. Зокрема, важливим є проактивне інформування названих стейкхолдерів щодо результатів роботи НГЛДМ, зокрема через розсилку двічі на рік інформації щодо статистики звернень на лінію, проведення двічі на рік публічних інформаційних заходів за результатами роботи НГЛДМ, а також науково-практичних конференцій з діяльності НГЛДМ. Для забезпечення комплексного підходу в роботі НГЛДМ громадській організації «Ла Страда – Україна» спільно з партнерами доцільно стратегічне планування діяльності НГЛДМ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Джура Н. Роль телефонного консультивання для учнів середньої та старшої школи. Актуальні проблеми соціальної сфери. Житомир, 2014. С. 57–60. URL: http://eprints.zu.edu.ua/16738/1/Джура_Сейко.pdf (дата звернення: 16.11.2023)
2. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : Конвенція Ради Європи від 25.10.2007 р. : станом на 20 черв. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text
3. Ла Страда-Україна: 20 років життя / В. Андрєєнкова та ін. ; ред. К. Левченко. Київ : Україна, 2018. 140 с.
4. Левченко К. Національна дитяча «гаряча лінія» як технологія захисту прав дітей. <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7842/1/Levchenko.pdf> (дата звернення: 21.11.2023)
5. Міжнародна організація ЕКПАТ <https://ecpat.org> (дата звернення: 18.11.2023).
6. Небезпечні квести для дітей: профілактика залучення / В. Андрєєнкова та ін. ; ред.: Л. Ковальчук, К. Левченко. ТОВ "Агентство «Україна», 2017. 76 с.
7. Опанасенко О. Діти як клієнти служби телефону довіри. Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення : зб. матеріалів Міжнар. студент. науково- практ. конф., м. Ніжин, 26 квіт. 2017 р. URL: http://lib.ndu.edu.ua:8080/dspace/bitstream/123456789/1635/1/Збірник%20тез%20конференції_2017.pdf#page=163 (дата звернення: 18.11.2023)
8. Стандартні операційні процедури взаємодії суб'єктів надання соціальної допомоги дітям, які опинились в складних життєвих обставинах, і Національної дитячої «гарячої» лінії / ред. К. Б. Левченко. Київ : ТОВ «Україна», 2017. 48 с.

REFERENCES:

1. Dzhura N. (2014) Rol telefonnoho konsultuvannia dlia uchniv serednoi ta starshoi shkoly. Aktualni problemy sotsialnoi sfery. [The role of telephone counseling for middle and high school students. Current problems of the social sphere]. Zhytomyr, S. 57–60 URL: http://eprints.zu.edu.ua/16738/1/Dzhura_Seiko.pdf [In Ukrainian]
2. Konventsiiia Rady Yevropy pro zakhyst ditei vid seksualnoi ekspluatatsii ta seksualnoho nasylstva : Konventsiiia Rady Yevropy vid 25.10.2007 r. : stanom na 20 cherv. 2012 r. [Council of Europe Convention on the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Violence] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text [In Ukrainian]
3. La Strada-Ukraina: 20 rokiv zhyttia [La Strada-Ukraine: 20 Years of Life] / V. Andrieyenkova ta in. ; red. K. Levchenko. Kyiv : Ukraina, 2018. 140 s. [In Ukrainian]
4. Levchenko K. Natsionalna dytiacha «hariacha liniia» yak tekhnolohiia zakhystu prav ditei. [National Children's «Hotline» as a Technology of Protection of Children's Rights] <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7842/1/Levchenko.pdf> [In Ukrainian]
5. Mizhnarodna orhanizatsiia EKPAT [ECPAT International], <https://ecpat.org> (data zvernennia: 18.11.2023)

6. Nebezpechni kvesty dlia ditei: profilaktyka zaluchennia [Dangerous Quests for Children: Prevention of Involvement] / V. Andriienkova ta in. ; red.: L. Kovalchuk, K. Levchenko. TOV "Ahentstvo "Ukraina", 2017. 76 s. [In Ukrainian]

7. Opanasenko O. Dity yak kliienty sluzhby telefonu doviry. [Children as clients of the hotline service]. Studentskyi naukovyi vymir sotsialno-pedahohichnykh problem sohodennia : zb. materialiv Mizhnar. student. naukovy- prakt. konf., m. Nizhyn, 26 kvit. 2017 r. URL:http://lib.ndu.edu.ua:8080/dspace/bitstream/123456789/1635/1/Zbirnyk%20tez%20konferentsii_2017.pdf#page=163 (data zvernennia: 18.11.2023) [In Ukrainian]

8. Standartni operatsiini protsedury vzaiemodii subiektiv nadannia sotsialnoi dopomohy ditiam, yaki opynylys v skladnykh zhyttievykh obstavynakh, i Natsionalnoi dytiachoi «hartiachoi» linii [Standard Operating Procedures for the Interaction of Subjects Providing Social Assistance to Children who Find Themselves in Difficult Life Circumstances and the National Children's "Hotline"]/ red. K. B. Levchenko. Kyiv : TOV Ukraina, 2017. 48 s. [In Ukrainian]

УДК 35.071:159.923

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.4>

Вікторія ІСАЧЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-0224-1214

Бібліографічний опис статті: Ісаченко, В. (2023). Маніпуляції та технології інформаційного впливу як соціально-педагогічна проблема. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 28–34, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.4>

МАНІПУЛЯЦІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуто сучасні підходи до визначення понять маніпуляції. Здійснено теоретичний аналіз визначення поняття дослідження з точки зору психологічної, педагогічної та соціологічної галузі знань. Зокрема розкрито такі поняття, як: маніпуляція у широкому значенні, психологічна маніпуляція, маніпуляція соціальною свідомістю, соціальний вплив, суб'єкт маніпулювання, інструменти маніпулювання. Встановлено, що маніпулятивний вплив на особистість може мати як позитивний, у контексті навіювання позитивних зразків поведінки, так і деструктивний вплив.

На основі теоретичного аналізу визначено, що технології інформаційного впливу, як інструмент соціально-педагогічної діяльності, можуть сприяти становленню та всебічному розвитку особистості, а також сприяють доступності та якості соціальних послуг.

Розкрито роль соціальних мереж як інститут соціалізації особистості. Визначено, що соціальні мережі впливають на формування соціального оточення особистості.

Визначено та охарактеризовано ризики та загрози маніпуляції та інформаційного впливу на особистість в умовах війни, як механізму «інформаційної війни».

Розкрито визначення поняття «вплив» як процес і результат зміни індивідом поведінки іншої людини, її установок, намірів, уявлень, оцінок тощо у процесі взаємодії з ним. З'ясовано, що вплив – це безпосередній результат примусу, діяння одного суб'єкта на інші.

Розглянуто позитивний вплив розвитку інформаційних технологій у структурі соціально-педагогічної діяльності.

Встановлено, що до переваг використання інформаційних технологій, можна віднести економічну вигідність; доступність та комфортність; збільшення рівня конфіденційності; охоплення великої аудиторії користувачів; швидке розповсюдження інформації; можливість залучення більшої кількості отримувачів соціально-педагогічних послуг, підтримання зворотного зв'язку.

Задля більш повного та об'єктивного уявлення про переваги, недоліки та ризики інформаційного впливу, проаналізовано особливості формування інформаційної культури особистості в умовах війни.

Проаналізовано трактування інформаційної культури як важливої соціально-педагогічної навички ефективного використання інформації.

Охарактеризовано процес інформатизації суспільства та відносин. Встановлено, що інформатизація суспільства – це сукупність процесів, що відбуваються у всіх сферах життя суспільства, що викликана потребою розповсюдження та обробки великого обсягу інформації.

Ключові слова: маніпуляція, комунікація, інформаційний вплив, технології інформаційного впливу, інструменти маніпулювання, соціально-педагогічна діяльність, соціальна робота, фахівець соціальної сфери, інформаційна культура.

Viktoriiа ISACHENKO

PhD in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department of Social Education and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2, Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-0224-1214

To cite this article: Isachenko, V. (2023). Manipuliatsii ta tekhnolohii informatsiinoho vplyvu yak sotsialno-pedahohichna problema [Manipulations and technologies of information influence as a socio-pedagogical problem]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 28–34, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.4>

MANIPULATIONS AND TECHNOLOGIES OF INFORMATION INFLUENCE AS A SOCIAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

The article discusses modern approaches to defining the concepts of manipulation. A theoretical analysis of the definition of the concept of research from the point of view of psychological, pedagogical and sociological fields of knowledge was carried out. In particular, such concepts as: manipulation in a broad sense, psychological manipulation, manipulation of social consciousness, social influence, subject of manipulation, manipulation tools are revealed. It was established that the manipulative influence on the personality can have both a positive, in the context of suggesting positive patterns of behavior, and a destructive influence.

Based on the theoretical analysis, it was determined that the technologies of information influence, as a tool of socio-pedagogical activity, can contribute to the formation and comprehensive development of the individual, as well as contribute to the availability and quality of social services.

The role of social networks as an institution of personality socialization is revealed. It was determined that social networks influence the formation of the social environment of an individual.

The risks and threats of manipulation and information influence on the individual in the conditions of war as a mechanism of "information war" are defined and characterized.

The definition of the concept of "influence" as the process and result of an individual's change in the behavior of another person, his attitudes, intentions, ideas, assessments, etc. in the process of interaction with him, is revealed. It was found that influence is a direct result of coercion, the action of one subject on others.

The positive influence of the development of information technologies in the structure of socio-pedagogical activity is considered.

It has been established that the advantages of using information technologies include economic profitability; accessibility and comfort; increasing the level of privacy; reaching a large audience of users; rapid dissemination of information; the possibility of attracting more recipients of social and pedagogical services, maintaining feedback.

For a more complete and objective view of the advantages, disadvantages and risks of information influence, the peculiarities of the formation of the information culture of the individual in the conditions of war were analyzed.

The interpretation of information culture as an important socio-pedagogical skill of effective use of information is analyzed.

The process of informatization of society and relations is characterized. It has been established that the informatization of society is a set of processes occurring in all spheres of society, which is caused by the need to distribute and process a large amount of information.

Key words: *manipulation, communication, informational influence, technologies of informational influence, tools of manipulation, socio-pedagogical activity, social work, specialist in the social sphere, informational culture.*

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства із залученням інноваційних комп'ютерних технологій, систем, мереж, сучасних засобів зв'язку особливої уваги потребують технології інформаційного впливу на особистість у всіх сферах життя. Сучасне інформаційне суспільство характеризується тим, що інформація почала грати основну роль у житті особистості. Зокрема, спостерігаємо явище, що соціальні мережі заповнили весь вільний для дозвілля час.

У цьому контексті актуальності також набуває питання технологій інформаційного впливу, адже у зв'язку з розвитком сучасного інформаційного суспільства виникла необхідність організації та розробки ефективної політики щодо створення та формування сприятливого комунікаційного середовища.

Також в умовах війни надзвичайної актуальності набуває тема маніпуляції суспільною свідомістю. Адже маніпулятивний вплив на особистість може проявлятися у вигляді дезінформації, провокації, залякувані та інших

деструктивних впливах. Як результат споживання великої кількості інформаційного контенту в соціальних мережах та інформаційному просторі, стає сприятливим ґрунтом для маніпулювання масовою свідомістю. Відтак нового і актуального змісту набуває уявлення про комунікацію як суттєву характеристику інформаційного суспільства, як механізму маніпуляції суспільною свідомістю.

Питання маніпуляції здебільшого розглядалася з точки зору психології та політології. Таким чином, проблема маніпуляції суспільною свідомістю та технології інформаційного впливу як соціально-педагогічна проблема у сучасній науковій парадигмі залишається мало дослідженою.

Аналіз останніх досліджень. Основні визначення та поняття досліджуваної проблеми представлені у словниках психологічної (Шапар, 2007, Oxford Learner's Dictionaries, 2023) та соціологічної галузей (Соціологія: словник термінів і понять, 2006; Ільганаєва, 2022).

Однією з перших питань онлайн-технологій у практичній соціальній роботі висвітлено Т. Семигіною (Семигіна, 2016).

У статті Г. Олійник проаналізовано використання інформаційних технологій у професійній діяльності соціального працівника (Олійник, 2019).

Предметом наукових розвідок В. Петрика стали сугестивні технології маніпулятивного впливу (Петрик, 2011).

Економічні аспекти мотивації і маніпуляції, як інструментів впливу на людину знаходимо у праці О. Зими (Зима, 2017).

У праці О. Шевчук охарактеризовано проблему політичних маніпуляцій: поняття, концепції, механізм реалізації (Шевчук, 2021).

Сьогодні активно обговорюється науковцями інформаційно-психологічний вплив в умовах воєнних дій в контексті психічного здоров'я (Медведева, 2022).

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз питання маніпуляції та технології інформаційного впливу як соціально-педагогічної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Маніпулювання – це вид психологічного впливу, спрямованого на неявне спонукання інших (іншого) до виконання визначених маніпулятором дій (Гарькавець, 2020).

В Оксфордському словнику маніпуляція («manipulation») визначена як контроль чи вплив на когось/щось, часто нечесним чином, тому вони цього не усвідомлюють (Oxford Learner's Dictionaries, 2023).

Психологічна маніпуляція – це тип соціального впливу, метою якого є зміна поведінки чи сприйняття інших у вигляді образливих, обманних чи закулісних тактик. Просуваючи інтереси маніпулятора, часто за чужий рахунок, такі методи можна розглядати як експлуаторські, образливі, підступні та оманливі. Такий соціальний вплив не обов'язково негативний. Наприклад, такі люди, як друзі, члени сім'ї та лікарі, можуть спробувати переконати змінити явно шкідливі звички та поведінку. Соціальний вплив зазвичай сприймається як нешкідливий, якщо він поважає право тих, на кого впливає, прийняти або відкинути його, і не є неправомірним примусом. Залежно від контексту та мотивації соціальний вплив може бути закулісною маніпуляцією (Scholarly Community Encyclopedia, 2023).

Як приклад вживання слова «маніпуляція» в такій інтерпретації можна навести медицину, де маніпуляція означає огляд будь-якої частини тіла за допомогою рук або лікувальні процедури, які здійснюються руками. Тут зроблений акцент на спритність і вправність дій під час виконання маніпуляцій (Шевчук, 2021).

З точки зору нашого дослідження, привертає увагу і визначення «маніпуляції» як психологічного впливу, що містить зовнішню конструктивну комунікацію; істинну мету; послідовність сценічних ходів; завжди здійснюється проти волі людини; завжди має прихований характер, чим вона і небезпечна, бо має вигляд ззовні як коректна комунікація (Карпенко, 2015).

Таким чином, можна стверджувати, що маніпуляція займає центральне місце у взаємовідносинах людей між собою. Загалом всі люди в процесі комунікацій впливають одного на одного певним чином: хтось відкрито, хтось приховано, з різним ступенем успішності. У кожній групі людей присутня особа, що впливає на інших непомітно, а інші підкорюються їй. Це так зване приховане управління лідером групи. Лідерам, які мають на меті досягнути успіху в професійній діяльності, необхідно чітко розрізняти поняття «маніпуляція» як процес і власне маніпулятивні методи, тобто техніку маніпулювання. Адже технікою можна користуватися несвідомо. Так, у повсякденному житті більшість людей виконує роль мимовільних маніпуляторів чи жертв маніпулювання. Таким чином, треба бути обізнаними, щоб чітко усвідомлювати свою позицію в тій чи іншій ситуації. Ми вважаємо, що викладена інформація допоможе завжди виявляти маніпуляції, завжди бути попередити маніпулятора, завжди вміти розпізнавати його гру, з одного боку, а з іншого, – озброїть лідера свідомими аргументами переконання, методами впливу на підлеглих для отримання позитивного результату (Карпенко, 2015).

Аналізуючи сучасні уявлення про маніпуляції, можна виокремити два критерії:

1) спонукання, мотиваційне привнесення (формування «штучних» потреб і мотивів для зміни поведінки на користь ініціатора маніпулювання);

2) майстерність та уміння в процесі здійснення маніпулятивного впливу (Зима, 2017).

Таким чином, аналіз поняття «маніпуляції» у соціально-психологічному контексті містить

три найважливіші ознаки: ідею «прибирання до рук»; неодмінну умову збереження об'єктом впливу ілюзії самостійності прийняття рішень і виконання певних дій; майстерність маніпулятора у виконанні прийомів впливу (Петрик, 2011).

У сучасній літературі частіше вживається термін «маніпулювання» на позначення майстерності управляти поведінкою за допомогою цілеспрямованого впливу на суспільну психологію, свідомість та інстинкти людини (Петрик, 2011).

Об'єкт маніпулювання – це свідомість людини та масова свідомість, на які здійснюється певний вплив із метою досягнення бажаного результату (Петрик, 2011). Жертва маніпулювання – це людина, група людей, суспільство (об'єкт маніпулювання), які були використані або якимсь чином посприяли досягненню встановленої мети (Петрик, 2011).

Суб'єкт маніпулювання – це людина (група людей), яка ініціювала проведення маніпулювання свідомістю для досягнення певної мети (Петрик, 2011).

Інструменти маніпулювання – це ідеї, прийоми, форми, способи, методи, використання яких дає змогу впливати на свідомість людини для досягнення певної мети (Петрик, 2011).

В контексті маніпуляцій особистістю та суспільною думкою в цілому важливу роль відіграють технології інформаційного впливу.

В системі соціальної роботи технології інформаційного впливу здебільшого розглядаються у контексті:

1) проведення профілактичної роботи серед молоді, наприклад, для запобігання захворюванням, що передаються статевим шляхом, формування здорових звичок тощо;

2) надання дистанційних консультаційних послуг тим, кому незручно в силу різних причин, зокрема, фізичних обмежень, далеких відстаней, потрапити на особисту зустріч до соціального працівника;

3) проведення тренінгів, вебінарів та інших навчальних заходів;

4) здійснення досліджень (онлайн-опитування клієнтів, представників цільових груп, нарративні дослідження);

5) реалізації програм адвокації, захисту прав конкретних людей або цільових груп (Семигіна, 2016).

Розділяємо думку сучасних дослідників, що тема інформаційно-психологічного впливу на психічне здоров'я потребує звернення до двох взаємопов'язаних у інформаційному полі особистості ракурсів аналізу:

1) висвітлення (дез)інформації засобами масової комунікації;

2) інформаційно-психологічна війна (Медведева, 2022).

Сучасні дослідники у науковий обіг вводять поняття медіатравмування. При медіатравмі (реакція психіки, яка заснована не на реальній загрозі, а на уявленні про неї) людина не здатна відділити себе від новини, уявляє, як подія стається з нею або її близькими та постійно переживає деструктивні емоції внаслідок співпричетності до медіанасильства (Медведева, 2022).

Споглядання «травматичного контенту» є тригером потрапляння людини до групи ризику. Це виснажує фізично й емоційно та може спровокувати низку психологічних проблем. Зокрема на фізичному рівні спостерігається наступна симптоматика: порушення сну, млявість, втома, підвищений артеріальний тиск, надмірне збудження, больові симптоми, втрата зосередженості, постійна потреба слідкувати за інформаційними подіями (синдром «нав'язливої поведінки в соцмережах») тощо; емоційні прояви здебільшого такі: паніка, страх перед майбутнім, втрата контролю, депресивні й тривожні розлади, невпевненість у собі, роздратування, безпорадність тощо (Медведева, 2022).

До переваг онлайн-технологій, які використовують для профілактичної соціальної роботи, можна віднести таке: економічна вигідність; одночасне охоплення великої аудиторії користувачів; швидке розповсюдження інформації; підтримання двостороннього діалогу з цільовою аудиторією. З-поміж обмежень онлайн-технологій можна виокремити: значну кількість часу для підтримки життєдіяльності ресурсів; неможливість зміни поведінки лише через надання інформації; складність використання одного ресурсу для різних цільових аудиторій (Олійник, 2019).

До переваг онлайн-технологій у консультуванні належать: доступність; можливість надання послуг особам, що не є клієнтами організації; можливість залучення нових клієнтів до організації; комфортність для клієнта

внаслідок віддаленості консультанта; анонімність. До обмежень онлайн-технологій у консультуванні належать: необхідність постійно бути присутнім онлайн; складність залучення клієнта до очних консультацій у фахівця; складність у відстеженні реакції клієнта; незручність уточнення деталей ситуації клієнта (Олійник, 2019).

Зважаючи на усі переваги, недоліки та ризики інформаційного впливу, вважаємо за доцільне, звернути увагу на особливості формування інформаційної культури особистості в умовах війни.

Інформаційна культура – знання і навички ефективного використання інформації, що виявляються у всебічному вмінні знаходити та використовувати необхідну інформацію (Соціологія: словник термінів і понять, 2006).

В цьому контексті заслуговує на увагу процес інформатизації усього суспільства та відносин. Інформатизація суспільства – сукупність процесів, що відбуваються у всіх сферах і підсистемах суспільства, і які пов'язані з якісно новими формами продукування, переробки і розповсюдження інформації. Викликана потребою у використанні величезного обсягу інформації у зв'язку із зростанням масштабів виробництва, інтенсифікацією та інтелектуалізацією праці, ускладненням процесів управління (Соціологія: словник термінів і понять, 2006).

У психолого-педагогічній літературі знаходимо визначення поняття «вплив» як процес і результат зміни індивідом поведінки іншої людини, її установок, намірів, уявлень, оцінок тощо у процесі взаємодії з ним (Шапар, 2007).

Вплив – одне з понять соціального аналізу, розглядається як безпосередній результат примусу, вплив одного суб'єкта на інші суб'єкти та об'єкти. Вирішальність впливу залежить від того, наскільки глибоко відображає суб'єкт основні інтереси суспільних груп (Соціологія: словник термінів і понять, 2006)

Шапар В. розрізняє два види впливу на особистість: спрямований і ненаправлений. Спрямований має у своїй структурі механізми – переконання і навіювання. При цьому суб'єкт ставить задачу домогтися певного результату від об'єкта впливу (Шапар, 2007).

Ненаправлений вплив має у своїй структурі механізми – зараження і наслідування (Шапар, 2007).

Також зупинимо свою увагу на понятті інформаційного соціального впливу. За визначенням С. Гарькавця, інформаційний соціальний вплив – це «підпорядкування думці або діям інших людей, які розглядаються джерелом необхідної інформації з метою визначення, яка натеper поведінка є правильною; породжує різновид конформізму (інформаційний конформізм), як внаслідок прийняття суджень інших людей про реальність (Гаркавець, 2020).

В умовах військового стану використання різноманітних технологій маніпуляцій та інформаційного впливу на особистість простежується в суспільно-політичній інформації, що використовується з метою дискредитації та формування напруги у політичній сфері.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціальні мережі сьогодні здійснюють настільки ж важливий вплив, як і будь-який інший інститут соціалізації особистості. Також соціальні мережі впливають на формування соціального оточення особистості. Завдяки інформаційним технологіям відбувається розвиток та підвищення кількості зв'язків та взаємодій, які є іноді стихійними та соціально неконтрольованими.

Встановлено, що маніпулятивний вплив на особистість може мати як позитивний, у контексті навіювання позитивних зразків поведінки, так і деструктивний вплив.

Визначено, що технології інформаційного впливу як інструмент соціально-педагогічної діяльності, можуть сприяти становленню та всебічному розвитку особистості, а також сприяють доступності та якості соціальних послуг.

Розкрито ризики та загрози маніпуляцій та інформаційного впливу на особистість в умовах війни, як механізму «інформаційної війни».

Перспективою для подальших досліджень є емпіричне дослідження маніпуляцій та інформаційного впливу на особистість в умовах війни, а також маніпулятивних проявів у міжособистісних стосунках фахівців системи соціально-психологічної служби.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вплив війни на психічне здоров'я. Міністерство охорони здоров'я України (07 червня 2022 року). URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vpliv-vijni-na-psihichne-zdorovya-kolosalnij-viktor-lyashko> (дата запити: 20.11.2023).
2. Гарькавець С. Соціальні конфлікти: словник-довідник. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. 120 с. URL: https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/45/87/45875a2d-599d-4914-aefa-fd78c0259dc4/garkavets_sotsialni_konflikti_slovnik-dovidnik.pdf (дата запити: 20.11.2023).
3. Зима О.Г. Мотивація і маніпуляція як інструменти впливу на людину. 2017. Випуск 13. *Економіка і суспільство*. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/78.pdf (дата запити: 20.11.2023).
4. Ільганаєва В. О. Соціальні комунікації : словник-довідник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 328 с.
5. Карпенко М. П. Суть поняття «маніпуляція», її характеристика та методи нейтралізації. 2015. Випуск 45. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/144784847.pdf> (дата запити: 20.11.2023).
6. Медведєва О. В. Інформаційно-психологічний вплив в умовах воєнних дій в контексті психічного здоров'я. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9c387974-871a-4f68-9238-524fe196b203/content> (дата запити: 20.11.2023).
7. Олійник Г. Використання інформаційних технологій у професійній діяльності соціального працівника. Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів : матеріали доповідей та повідомлень міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород, 2019. С. 72–74.
8. Петрик В.М. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. 2-е вид. К. : ВІПОЛ, 2011. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/l_1353_77641912.pdf (дата запити: 20.11.2023).
9. Семігіна Т. Он-лайн технології у практичній соціальній роботі «Інтернет-освіта-наука-2016», Десята між-нар. наук.- практ.конф. ІОН-2016, 11–14 жовтня, 2016 : Зб. праць. Вінниця : ВНТУ, 2016. С. 119–121.
10. Соціологія: словник термінів і понять. / Упорядники: Біленький Є.А., Дебой В.М., Козловець М.А., Котвицький А.А. та ін. К.: Кондор, 2006. 372 с
11. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf (дата запити: 20.11.2023).
12. Шевчук О. В. Політична маніпуляція: поняття, концепції, механізм реалізації. *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 68. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/68_2021/15.pdf (дата запити: 20.11.2023).
13. Oxford Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/manipulation> (дата запити: 20.11.2023).
14. Scholarly Community Encyclopedia. URL: <https://encyclopedia.pub/entry/31801> (дата запити: 20.11.2023).

REFERENCES:

1. Vplyv viiny na psykhične zborov'ia (2022). Ministerstvo okhorony zborov'ia Ukrainy (07 chervnia 2022 roku). [The impact of war on mental health]. Retrieved from : <https://www.kmu.gov.ua/news/vpliv-vijni-na-psihichne-zdorovya-kolosalnij-viktor-lyashko>[in Ukrainian] (data zapytu: 20.11.2023).
2. Harkavets S. (2020). Sotsialni konflikty: slovnyk-dovidnyk. [Social conflicts: a reference dictionary]. Retrieved from https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/45/87/45875a2d-599d-4914-aefa-fd78c0259dc4/garkavets_sotsialni_konflikti_slovnik-dovidnik.pdf [in Ukrainian] (data zapytu: 20.11.2023).
3. Zyma O. (2017). Motyvatsiia i manipuliatsiia yak instrumenty vplyvu na liudynu. [Motivation and manipulation as tools of influencing a person]. *Ekonomika i suspilstvo*. Retrieved from https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/78.pdf [in Ukrainian] (data zapytu: 20.11.2023).
4. Ilhanaieva V. O. (2022). Sotsialni komunikatsii : slovnyk-dovidnyk. [Social communications: dictionary-reference]. Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K. [in Ukrainian]
5. Karpenko M. P. (2015). Sut poniattia «manipuliatsiia», yii kharakterystyka ta metody neitalizatsii. [The essence of the concept of "manipulation", its characteristics and methods of neutralization]. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/144784847.pdf> [in Ukrainian] (data zapytu: 20.11.2023).
6. Medvedieva O. V. (2022). Informatsiino-psykholohichni vplyv v umovakh voiennykh dii v konteksti psykhičnogo zborov'ia. [Informational and psychological influence in the conditions of military operations in the context of mental health]. Retrieved from: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9c387974-871a-4f68-9238-524fe196b203/content> [in Ukrainian] (data zapytu: 20.11.2023).
7. Oliinyk H. (2019). Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti sotsialnogo pratsivnyka. [The use of information technologies in the professional activity of a social worker]. Sotsiolohiia ta sotsialna robota v umovakh natsionalnykh ta rehionalnykh vyklykiv : materialy dopovidei ta povidomlen mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. [in Ukrainian].

8. Petryk V.M. (2011). Suhestywni tekhnolohii manipulyatyvnoho vplyvu : navch. posib. 2-e vyd. [Suggestive technologies of manipulative influence]. Retrieved from: https://duikt.edu.ua/uploads/l_1353_77641912.pdf [in Ukrainian] (data zapytu: 20.11.2023).
9. Semyhina T. (2016). On-lain tekhnolohii u praktychnii sotsialnii roboti [On-line technologies in practical social work]. «Internet-osvita-nauka-2016», Desiata mizhnar. nauk.- prakt.konf.: Zb. prats. Vinnytsia. [in Ukrainian].
10. Sotsiologhii: slovnyk terminiv i poniat (2006). [Sociology: a dictionary of terms and concepts K.: Kondor]. [in Ukrainian].
11. Shapar V. (2007). Suchasnyi tlmachnyi psykholohichnyi slovnyk. [Modern explanatory psychological dictionary]. X.: Prapor, 640 s. Retrieved from https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf [in Ukrainian].
12. Shevchuk O. V. (2021). Political manipulation: concepts, concepts, implementation mechanism. Actual problems of politics. Retrieved from http://app.nuoua.od.ua/archive/68_2021/15.pdf [in Ukrainian] (data zapytu: 20.11.2023).
13. Oxford Learner's Dictionaries (2023). Retrieved from <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/manipulation> [in United Kingdom] data zapytu: 20.11.2023).
14. Scholarly Community Encyclopedia (2023). Retrieved from <https://encyclopedia.pub/entry/31801> [in United Kingdom] data zapytu: 20.11.2023.

УДК 378.017:159.943.7]: [378.018.8:364-4]:001.891(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.5>

Олександр КІРДАН

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та соціально-поведінкових наук, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-2667-6589

Researcher ID: AAY-9015-2021

Scopus-Author ID: 57897686900

Бібліографічний опис статті: Кірдан, О. (2023). Формування соціальних навичок майбутніх соціальних працівників як предмет наукових досліджень. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 35–40, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.5>

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена проблемі формування соціальних навичок майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки закладів вищої освіти України. Мета статті – висвітлити результати узагальнення досвіду формування соціальних навичок майбутніх соціальних працівників як предмету наукових досліджень. Досягнення мети статті уможливило використання загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, конкретизації, узагальнення для виокремлення та характеристики особливостей формування соціальних навичок майбутніх соціальних працівників в освітньому процесі сучасного закладу вищої освіти. Проаналізовано наукові рефлексії вітчизняних дослідників з досліджуваної проблеми. На основі теоретичного аналізу дисертаційних праць вітчизняних дослідників констатовано, що формування соціальних навичок майбутніх соціальних працівників розглянуто побіжно; бракує досліджень як на рівні наукового обґрунтування процесу розвитку соціальних навичок, так і на рівні професійної практичної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Виявлено основні складові соціальних навичок майбутніх соціальних працівників: емпатія, соціальна відкритість, здатність ефективно виконувати професійні обов'язки у складних умовах, стресостійкість, креативність, здатність швидко і чітко формулювати власну думку, аргументувати і відстоювати її, проявляти ініціативу та брати на себе відповідальність, здатність адаптуватись до швидкозмінюваних умов, підтримувати професійну та особисту комунікацію, працювати в команді.

Вказано на доцільність акцентування в освітніх програмах професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на цілеспрямованому формуванні соціальних навичок, базованому на системному теоретичному моделюванні.

Ключові слова: соціальна робота, соціальна компетентність, формування соціальних навичок, майбутні соціальні працівники, soft skills, соціальні навички, професійна підготовка, заклади вищої освіти, сучасний науковий дискурс.

Oleksandr KIRDAN

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Economics and Social-Behavioral Sciences, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova St., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-2667-6589

Researcher ID AAY-9015-2021

Scopus-Author ID: 57897686900

To cite this article: Kirdan, O. (2023). Formuvannia sotsialnykh navychok maibutnykh cotsialnykh pratsivnykiv yak predmet naukovykh doslidzhen [Formation of social skills of future social workers as a subject of scientific research]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 35–40, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.5>

FORMATION OF SOCIAL SKILLS OF FUTURE SOCIAL WORKERS AS A SUBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH

The article is devoted to the problem of forming social skills of future social workers in the process of professional training of higher education institutions of Ukraine. The purpose of the article is to highlight the results of the generalization of the experience of forming social skills of future social workers as a subject of scientific research. Achieving the goal of the article made it possible to use general scientific methods: analysis, synthesis, concretization, generalization to highlight and characterize the features of the formation of social skills of future social workers in the educational process of a modern institution of higher education. The scientific reflections of domestic researchers on the investigated problem are analyzed. Based on the theoretical analysis of dissertations of domestic researchers, it was established that the formation of social skills of future social workers was considered cursorily; there is a lack of research both at the level of scientific substantiation of the process of developing social skills and at the level of professional practical training of future social workers.

The main components of the social skills of future social workers have been identified: empathy, social openness, the ability to effectively perform professional duties in difficult conditions, stress resistance, creativity, the ability to quickly and clearly formulate one's own opinion, argue and defend it, take the initiative and take responsibility. Ability to adapt to rapidly changing conditions, maintain professional and personal communication, work in a team.

The expediency of emphasizing in educational programs of professional training of future social workers on purposeful formation of social skills based on systematic theoretical modeling is indicated.

Key words: social work, social competence, formation of social skills, future social workers, soft skills, social skills, professional training, institutions of higher education, modern scientific discourse.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблеми теорії і практики соціальної роботи, професійної підготовки майбутніх соціальних працівників перебувають нині у центрі наукових інтересів дослідників. Їх вагомість посилюється специфікою роботи та складністю, багатовимірністю завдань, які розв'язують соціальні працівники. Наукові праці О. Безпалько, Н. Коляди, О. Кравченко, О. Лісовця, Т. Семигіної, Г. Слосанської, В. Поліщук, О. Осетрової та ін. мають вагомий науковий потенціал для багатовекторного вивчення методологічних, теоретико-прикладних проблем соціальної роботи, процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки інтерпретаційні роботи українських дослідників віддзеркалюють результати наукового пошуку, вивчення їх змісту допоможе узагальнити здобутки та окреслити перспективи використання у сучасній теорії і практиці соціальної роботи, зокрема для удосконалення процесу формування соціальних навичок майбутніх соціальних працівників. У статті Н. Коляди та Л. Моргай узагальнено та систематизовано тематику дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 231 Соціальна робота, захищених в Україні у 2020–2021 рр. (Коляда, Моргай, 2021). Згодом, у 2022 р., О. Карагодіна та Т. Семигіна надали критичну оцінку перших дисертацій-

них досліджень із соціальної роботи в Україні (Карагодіна, Семигіна, 2022).

Стаття продовжує дослідження автора (Кірдан, 2021; Кірдан, 2023), присвячені проблемі формування соціальних навичок майбутніх соціальних працівників.

Мета дослідження – узагальнити досвід формування соціальних навичок майбутніх соціальних працівників як предмету наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті формування соціальних навичок майбутніх соціальних працівників виокремлюємо основне поняття «соціальні навички» та сукупність похідних понять: «соціальна компетентність» → «соціальний інтелект» → «професійна компетентність соціального працівника» → «готовність соціального працівника до професійної діяльності».

У низці досліджень запропоновано визначення поняття «соціальні навички». Так, П. Смоляк потрактовано соціальні навички як інтегративне психологічне утворення, необхідне для ефективної дії майбутнього фахівця, і забезпечують йому досягнення успіху в обраній предметній області діяльності. Представлено результати відбору соціальних навичок за допомогою методу експертної оцінки та на цій основі здійснено систематизацію соціальних навичок за групами, а саме: комунікативні, лідерські, керування емоціями, навички особистісного розвитку, валео-екологічні навички (Смоляк, 2020).

У науковій розвідці О. Лободинської та О. Гриджук описано сукупність м'яких навичок, які мають найбільший попит серед українських роботодавців, зокрема спроможність швидко навчатися, аналітичне, критичне та стратегічне мислення, ініціативність, здатність до роботи в команді, вміння комплексно вирішувати проблеми, емоційний інтелект, вміння управляти проектами, сформовані навички письмового й усного спілкування тощо. Авторами окреслено сукупність заходів, упровадження яких оптимізує процес набуття студентами соціальних навичок, а саме: удосконалення навчальних програм підготовки студентів завдяки соціально-гуманітарним дисциплінам; застосування інноваційних й активних методів навчання; розширення молодіжних ініціатив; мотивування студентів до самоосвіти й саморозвитку; модернізація й розширення системи виховних заходів національно-патріотичного спрямування тощо (Лободинська, Гриджук, 2020).

У людиноцентричній моделі освіти цінності, переконання та здібності є активом здобувачів вищої освіти. Здатність до неперервної освіти є однією із переваг, яка визначає конкурентоздатність майбутніх соціальних працівників на ринку праці. Водночас постійні зміни та складні й невизначені умови професійної діяльності спонукають майбутніх соціальних працівників до пошуку ефективних форм, методів та засобів формування соціальних навичок, які дозволяють ефективніше адаптуватись до швидкозмінюваних умов, підтримувати професійну та особисту комунікацію, працювати в команді.

На наш погляд, окрім вказаних вище соціальних навичок, для майбутніх соціальних працівників значимими є емпатія (здатність розуміти почуття інших людей, співпереживати); соціальна відкритість (сприяє позитивному сприйняттю іншими людьми); здатність ефективно виконувати професійні обов'язки у складних умовах; стресостійкість; креативність (здатність заходити нестандартні рішення у складних ситуаціях); здатність швидко і чітко формулювати власну думку, аргументувати і відстоювати її, проявляти ініціативу та брати на себе відповідальність.

Формування соціальних навичок майбутніх соціальних працівників забезпечується шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Формальна освіта є основною фор-

мою розвитку соціальних навичок майбутніх соціальних працівників, відтак їх формування у процесі професійної підготовки спрямоване на набуття професійно значимих знань, умінь, цінностей, способів діяльності та підкріплюється неформальною (курси підвищення кваліфікації, тренінги, стажування, участь у професійних асоціаціях та об'єднаннях тощо) та інформальною освітою (самоосвітою).

Проаналізуємо інтерпретаційні роботи вітчизняних дослідників, присвячені формуванню соціальних навичок майбутніх соціальних працівників. Значимою вважаємо дисертаційну роботу І. Мельничук, у якій авторкою здійснено фундаментальне дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у закладах вищої освіти. Науково значущими здобутками дисертаційної роботи є розроблена, теоретично обґрунтована й експериментально перевірена система професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій відображена в структурно-функціональній моделі, яка складається з цільового, концептуального, практичного, діяльнісного, діагностичного та результативного компонентів, об'єднує засоби інтерактивних технологій у навчальні тренінги, поєднує способи діяльності студентів і педагогічні дії у процесі реалізації визначених передумов і педагогічних умов, що комплексно впливають на професіогенез майбутніх соціальних працівників і як результат – уможливується підвищення рівня готовності студентів до професійної діяльності (Мельничук, 2011).

У монографічному дослідженні Р. Зозуляк-Случик «Формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах» окреслено педагогічні умови, концепцію, педагогічну систему формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах, розкрито й обґрунтовано форми, методи і технології, що забезпечують сформованість професійної етики майбутніх соціальних працівників (Зозуляк-Случик, 2019).

Нам імponує дисертаційне дослідження І. Сидорук, у якому розглянуто й обґрунтовано теоретичні та методичні основи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Науково цінним вважа-

емо розроблення критеріїв, показників, рівнів її сформованості в студентів та діагностичний інструментарій для визначення стану сформованості соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників, наукове обґрунтування й експериментальну перевірку системи формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки (Сидорук, 2021).

У дисертаційній роботі Д. Бибик вперше науково обґрунтовано структурно-функціональну модель формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників; організаційно-педагогічні умови формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки (створення та діяльність Школи «Social лідерства – Student»; розроблення вибіркового навчального дисциплін «Основи лідерства» і «Соціальне лідерство» тощо) (Бибик, 2021).

Дисертаційне дослідження Д. Годлевської присвячене проблемі формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету (Годлевська, 2007).

На основі теоретичного аналізу дисертаційних праць вітчизняних дослідників констатуємо, що формування соціальних навичок майбутніх соціальних працівників розглянуто побіжно.

Вітчизняними науковцями розглянуто міжнародну і локальну практику формування компетентностей соціальних працівників (Т. Семигіна, О. Пожидаєва) (Семигіна, Пожидаєва, 2020), досвід професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в університетах Канади (Н. Микитенко) (Микитенко, 2006) та України (О. Карпенко) (Карпенко, 2008).

У дослідженні С. Савельчук наголошено, що «переорієнтація професійної діяльності соціальних працівників на інноваційні процеси у соціальній сфері повинна знайти відображення в організації й змістовості підготовки через оновлення усіх її складових, що забезпечує розробку та впровадження до освітнього процесу специфічних елементів змісту, форм й технологій аудиторної та позааудиторної навчальної й соціально-виховної діяльності» (Савельчук, 2021, с. 236).

Нам імпонує стаття Т. Кочубей та Ю. Ткачук, у якій наголошено на необхідності формування у студентів навичок трьох груп: hard skills, soft

skills, digital skills та встановлено взаємозв'язок соціальних навичок soft skills із hard skills і digital skills. Авторами виявлено основні складові навичок soft skills для майбутніх соціальних працівників: критичне мислення; креативність; колаборація; комунікація (Кочубей, Ткачук, 2021).

Упродовж останніх років дослідниками схарактеризовано різні аспекти професійної підготовки соціальних працівників, зокрема до адвокаційної діяльності (М. Лехолетова, Т. Лях), до роботи з людьми літнього віку (В. Поліщук, Н. Олексюк, Г. Лещук та ін.). У статті Т. Захаріної окреслено особливості професійної підготовки соціальних працівників до роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей, визначено основні сфери взаємодії соціальних працівників з військовослужбовцями; окреслено основні вимоги до професійної підготовки фахівців та особистісні характеристики (Захаріна, 2023).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Основними складниками соціальних навичок соціальних працівників вважаємо емпатію, соціальну відкритість, здатність ефективно виконувати професійні обов'язки у складних умовах, стресостійкість, креативність, здатність швидко і чітко формулювати власну думку, аргументувати і відстоювати її, проявляти ініціативу та брати на себе відповідальність адаптуватись до швидкозмінюваних умов, підтримувати професійну та особисту комунікацію, працювати в команді, здатність адаптуватись до швидкозмінюваних умов, підтримувати професійну та особисту комунікацію, працювати в команді.

На основі теоретичного узагальнення наукових праць вітчизняних дослідників констатуємо, що бракує досліджень як на рівні наукового обґрунтування процесу розвитку соціальних навичок, так і на рівні професійної практичної підготовки майбутніх соціальних працівників. Доцільним вважаємо акцентування в освітніх програмах професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на цілеспрямованому формуванні соціальних навичок, базованому на системному теоретичному моделюванні. Вважаємо, що без урахування тенденції зростання значимості соціальних навичок в професійній діяльності соціальних працівників ефективність освітніх програм буде низькою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бирик Д. Д. Формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 «Соціальна робота», Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2021. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/35356>
2. Годлевська Д.М. (2007). Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/1407>
3. Захаріна Т. І. Інтегративні тенденції підготовки соціальних працівників до роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*, 2023, (2), С. 10-16. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2>.
4. Зозуляк-Случик Р. В. Формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. 460 с.
5. Карагодіна О., Семигіна Т. Перші дисертаційні дослідження із соціальної роботи в Україні: критична оцінка. *Social Work and Education*. 2022. Вип. 9, № 1. С. 37-50
6. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2008. 46 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/31377>
7. Кірдан О.Л., Кірдан О.П. Формування soft skills здобувачів вищої освіти в освітньому процесі закладу вищої освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, 2021. 2 (6), С. 152–160. DOI: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(6\).2021.248144](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.248144)
8. Кірдан О.П. Медіація як складник соціальних навичок та фахових компетентностей майбутніх соціальних працівників. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2023. Випуск 3 (144). С. 96–100. DOI <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2023-3-15>
9. Коляда Н., Моргай Л. Дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Спеціальність 231 Соціальна робота 2020–2021 рр. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2021, 2(7), с. 331–380.
10. Кочубей Т., Ткачук Ю. Соціальні навички soft skills у системі компетентностей майбутніх соціальних працівників. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2021, № 2(7) с. 42–50 DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244074](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244074)
11. Лободинська О.М., Гриджук О. Є. Формування соціальних навичок студентів: проблеми й перспективи. *Науковий вісник НЛТУ України*, 2020, 30 (3), С. 116–121 <https://doi.org/10.36930/40300320>
12. Мельничук І.М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-р пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» /Тернопільський нац. екон. ун-т. Тернопіль, 2011. 44 с.
13. Микитенко Н. О. Професійна підготовка соціальних працівників в університетах Канади : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2006. 20 с.
14. Савельчук І. Механізми підвищення якості підготовки соціальних працівників. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2021, 2(7), с. 232–240
15. Семигіна Т., Пожидаєва О. Формування компетентностей соціальних працівників: міжнародна та локальна практика. *Publishing House «European Scientific Platform»*, 2020. С. 47–63.
16. Сидорук І. І. Теорія і методика формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Луцьк ; Тернопіль, 2021. 699 с.
17. Смоляк П. Сутність і структура поняття «Соціальні навички студентів аграрних закладів вищої освіти». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал*. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2020. № 8 (102). С. 306–317. DOI: [10.24139/2312-5993/2020.08/306-317](https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.08/306-317)

REFERENCES:

1. Bybyk, D. D. (2021). Formuvannya sotsialnoho liderstva u maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh profesiinoi pidhotovky [Social leadership formation of the future social workers in the conditions of professional training]. *Candidate's thesis*. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University [in Ukrainian].
2. Hodlevska, D.M. (2007). Formuvannya profesiinoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh pedahohichnoho universytetu [Formation of Professional Communicative Competence of Future Social Workers in the Conditions of a Pedagogical University]. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/1407> [in Ukrainian].
3. Zakharina, T. I. (2023). Intehrativni tendentsii pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z viiskovosluzhbovtsiamy ta chlenamy yikh simei [Integrative Trends in the Training of Social Workers to Work with Military Per-

sonnel and Members of Their Families]. *Akademichni studii. Serii «Pedahohika»*, (2), 10-16. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2>. [in Ukrainian].

4. Zozuliak-Sluchyk, R. V. (2019). *Formuvannia profesiinoi etyky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v universytetakh [Formation of Professional Ethics of Future Social Workers at Universities]*. Ivano-Frankivsk : NAIR. [in Ukrainian].

5. Karahodina, O., Semyhina, T. (2022). Pershi dysertatsiini doslidzhennia iz sotsialnoi roboty v Ukraini: krytychna otsinka [First Dissertation Research on Social Work in Ukraine: Critical Evaluation]. *Social Work and Education, issue 9, № 1*, 37–50 [in Ukrainian].

6. Karpenko, O. H. (2008). Profesiina pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh universytetskoï osvity [Professional training of future social workers in the context of university education]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University [in Ukrainian].

7. Kirdan, O.L., Kirdan, O.P. (2021). Formuvannia soft skills zdobuvachiv vyshchoi osvity v osvitnomu protsesi zakladu vyshchoi osvity [Formation of soft skills of higher education applicants in the educational process of a higher education institution]. *Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly*, 2 (6), 152–160. DOI: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(6\).2021.248144](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.248144) [in Ukrainian].

8. Kirdan, O.P. (2023). Mediatsiia yak skladnyk sotsialnykh navychok ta fakhovykh kompetentosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Mediation as a component of social skills and professional competencies of future social workers]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho*, 3 (144), 96–100. DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2023-3-15> [in Ukrainian].

9. Koliada, N., Morhai, L. (2021). Dysertatsii na zdobuttia naukovoï stupenia doktora filosofii. spetsialnist 231 sotsialna robota. 2020–2021 rr. [Dissertations for the degree of Doctor of Philosophy. Specialty 231 Social Work 2020–2021]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 2(7), 331–380 [in Ukrainian].

10. Kochubei, T., Tkachuk, Yu. (2021). Sotsialni navychky soft skills u systemi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Social Skills Soft Skills in the System of Competencies of Future Social Workers]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 2(7), 42–50 DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244074](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244074) [in Ukrainian].

11. Lobodynska, O.M., Hrydzhuk, O. Ye. (2020). Formuvannia sotsialnykh navychok studentiv: problemy y perspektyvy [Formation of Students' Social Skills: Problems and Prospects]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, 30 (3), 116–121. [https://doi.org/10.36930/4030032030\(3\)](https://doi.org/10.36930/4030032030(3)) [in Ukrainian].

12. Melnychuk, I.M. (2011). Teoriia i metodyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Theory and Methods of Professional Training of Future Social Workers by Means of Interactive Technologies in Higher Educational Institutions]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

13. Mykytenko, N. O. (2006). Profesiina pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv v universytetakh Kanady [Professional training of social workers at universities in Canada]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil: TNPU [in Ukrainian].

14. Savelchuk I. (2021). Mekhanizmy pidvyshchennia yakosti pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv [Mechanisms for improving the quality of social workers' training]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 2(7), 232–240 [in Ukrainian].

15. Semyhina, T., Pozhydaieva, O. (2020). Formuvannia kompetentnosti sotsialnykh pratsivnykiv: mizhnarodna ta lokalna praktyka [Formation of Social Workers' Competencies: International and Local Practice]. *Publishing House «European Scientific Platform»*, 47–63. [in Ukrainian].

16. Sydoruk, I. I. (2021) Teoriia i metodyka formuvannia sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Theory and Methods of Formation of Social Competence of Future Social Workers in the Process of Professional Training]. *Doctor's thesis*. Lutsk; Ternopil: TNPU [in Ukrainian].

17. Smoliak, P. (2020). Sutnist i struktura poniattia «Sotsialni navychky studentiv ahrarnykh zakladiv vyshchoi osvity» [The Essence and Structure of the Concept «Social Skills of Students of Agricultural Higher Education Institutions»]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii : naukovyi zhurnal*. 8 (102), 306–317. DOI: [10.24139/2312-5993/2020.08/306-317](https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.08/306-317) [in Ukrainian].

УДК 378:349.3.364

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.6>

Володимир СЕМЕНОВ

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, Сумський державний університет, вул. Миколи Сумцова, 2, м. Суми, Сумська обл., Україна, 40000

ORCID: 0000-0003-2796-9631

Сергій КОРОЛЬ

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету, вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, Сумська обл., Україна, 40007

ORCID: 0000-0001-5949-4699

Бібліографічний опис статті: Семенов, В., Король, С. (2023). Юридично-правова складова у підготовці фахівців із соціальної роботи. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 41–46, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.6>

ЮРИДИЧНО-ПРАВОВА СКЛАДОВА У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті проаналізовано стан юридично-правової складової в освітніх програмах підготовки фахівців із спеціальності 231 «Соціальна робота». Метою дослідження було охарактеризувати юридично-правову складову у підготовці фахівців зі спеціальності 231 «Соціальна робота», визначити її важливість у цьому процесі та з'ясувати можливі напрямки її вдосконалення. Огляд стану розробки цього питання в науковій літературі показав, що дослідження у цьому напрямку проводяться, але їхня кількість сьогодні невелика. Аналіз компонентів освітніх програм дозволив зробити висновок про те, що станом на сьогоднішній день на юридично-правову складову фахівців із «Соціальної роботи» передбачено доволі обмежена кількість кредитів. З огляду на це, існує необхідність посилення правової підготовки фахівців із соціальної роботи. Ця теза була підтверджена соціологічними дослідженнями, що були проведені Центром соціальних досліджень Сумського державного університету у 2021 та 2023 роках з питань очікування та готовності роботодавців до співпраці у підготовці фахівців соціального спрямування. Так, у дослідженні 2021 року 55,6% експертів відзначають, що професійні компетентності щодо знання законодавчих і нормативних документів за спеціальністю соціальна робота є вкрай важливі. У 2023 році цей показник збільшився до 66,6%. Елементом новизни у статті можна вважати пропозицію запровадження нових підходів до підготовки фахівців із соціальної роботи при опануванні юридично-правової частини освітнього та професійного стандартів. Це полягає зокрема у виділенні більшої кількості кредитів на освітні компоненти правового спрямування. Також пропонується посилити правову складову такими елементами: введення додаткових правових дисциплін як дисциплін вільного вибору студентів; обов'язкове включення до письмових кваліфікаційних робіт розділів, в яких аналізується нормативно-правова база за темою дослідження; зміна підходів щодо кадрового забезпечення викладання цих дисциплін, а саме залучення професійних юристів з досвідом роботи у соціальній сфері. Як можливий варіант пропонується розробка і впровадження універсального освітнього компонента (навчальної дисципліни) юридичного напрямку для вищих навчальних закладів, що проводять підготовку фахівців із «Соціальної роботи».

Ключові слова: соціальна робота, освітній компонент, юридично-правова складова соціальної роботи.

Volodymyr SEMENOV

Ph.D in Sciences in Public Administration, Associate Professor, Department of Psychology, Political Science and Sociocultural Technologies, Sumy State University, 2 Mykoly Sumtsova str., Sumy, Sumy region, Ukraine, 40000.

ORCID: 0000-0003-2796-9631

Serhii KOROL

Ph.D in Political Science, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Psychology, Political Science and Sociocultural Technologies, Sumy State University, Sumy, Sumy region, Ukraine, 2 Rimsky-Korsakov str., 40007.

ORCID: 0000-0001-5949-4699

To cite this article: Semenov V., Korol S. (2023). Yurydychno-pravova skladova u pidhotovtsi fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty [Legal component within the training of social work specialists]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 41–46, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.6>

LEGAL COMPONENT WITHIN THE TRAINING OF SOCIAL WORK SPECIALISTS

The article contains the analysis of the state of the legal component in educational programs for training specialists in the specialty 231 "Social Work". The purpose of the study was to characterize the legal component in the training of specialists in the specialty 231 "Social Work", to determine its importance in this process and to find out possible areas for its improvement. The review of the scientific literature showed that research in the area of this issue is being conducted, but their number currently is small. The analysis of the components within the educational programs has led to the conclusion that as for today, a rather limited number of credits are provided for the legal component for specialists in "Social Work". By taking it into account, there is a need to strengthen the legal training of social work specialists. This thesis was confirmed by sociological studies conducted by the Center for Social Research of Sumy State University in 2021 and 2023 on the expectations and readiness of employers for cooperation to train the social work specialists. Thus, in the 2021 study, 55.6% of experts noted that professional competencies in knowledge of legislative and regulatory documents in the specialty of social work are extremely important. In 2023, this figure increased to 66.6%. An element of novelty in the article is the proposal to introduce new approaches to the training of social work specialists in mastering the legal part of the educational and professional standards. This consists, in particular, in allocating more credits to the educational components of the legal direction. It is also proposed to strengthen the legal component with the following elements: introduction of additional legal disciplines as disciplines of students' free choice; mandatory inclusion in written qualification papers of sections analyzing the legal framework on the topic being researched; changing the approaches to staffing of teaching these disciplines, namely, involvement of professional lawyers with experience in the social sphere. As a possible option, the author proposes to develop and implement a universal educational component (discipline) of the legal direction for higher education institutions that train specialists in "Social Work".

Key words: social work, educational component, legal component of social work.

Актуальність проблеми. Загальновізнано, що фахівець із соціальної роботи повинен володіти значною кількістю навичок та компетентностей з різних галузей знань. Серед них психологічні, педагогічні, медичні, юридичні тощо. Але, на нашу думку, в сучасних умовах, не применшуючи значення інших складових підготовки фахівця з соціальної роботи, необхідно приділяти більшу увагу саме юридично-правовій складовій. Чим це обумовлено? Надання соціальних послуг доволі жорстко регламентується відповідними нормативно-правовими актами. Зокрема, Законом України «Про соціальні послуги» (Про соціальні послуги) іншими законами та підзаконними актами, які деталізують положення цих законів.

Також слід зазначити, що одним з завдань соціальної роботи в будь-якій країні є дотримання і захист прав людини і громадянина. Права людини і громадянина, міжнародні та національні механізми їх захисту є також важливою складовою юридичної науки, зокрема, вони є предметом конституційного права, теорії держави та права, цивільного та сімейного права тощо. Тобто можна сміливо стверджувати, що юридично-правова складова є важливим та актуальним елементом серед компетентностей фахівця з соціальної роботи. У той

же час, можна говорити, що їй не завжди приділяється належна увага та кількість кредитів у навчальних програмах при підготовці фахівців з соціальної роботи.

Аналіз останніх публікацій. Особливостям підготовки бакалаврів спеціальності 231 «Соціальна робота» на сучасному етапі приділяється доволі значна увага. Зокрема, З. Удич та Л. Шульгіна у статті «Підготовка соціального працівника до створення доступного середовища в системі об'єднаної територіальної громади» розглянули питання підготовки соціального працівника до створення доступного середовища в структурі об'єднаної територіальної громади, що вважливо в умовах процесу децентралізації, який відбувається в сучасній Україні (Удич, 2023; Шульгіна, 2023). М. Піговський досліджував питання навчально-методичного забезпечення формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери (Піговський, 2023). Л. Гуцуляк розглянула вплив волонтерської діяльності на становлення соціальних працівників (Гуцуляк, 2023). К. Бортун проаналізувала засоби конфліктологічної компетентності студентів спеціальності 231 «Соціальна робота» (Бортун, 2022).

Науковцем С. Чернетою опубліковано цикл статей, що стосуються змістовної підготовки

студентів спеціальності «Соціальна робота». Серед них можна назвати такі: «Підготовка фахівців із соціальної роботи до професійної діяльності з надання соціальних послуг» (Чернета, 2021; Белкіна-Ковальчук, 2021), «Зміст та структура формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників» (Чернета, 2019), «Модель професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг» (Чернета, 2021) та ін.

Окремо можна виділити монографію О. Лісовця «Формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників» (Лісовець, 2018). У цій праці автор розглянув характерні сутності, зміст та структуру поняття «соціально-правова компетентність», визначив методико-технологічні засади її впровадження в навчальний процес при підготовці фахівців із соціальної роботи.

Питання вдосконалення системи підготовки фахівців із соціальної роботи не обмежується зазначеними вище авторами. Але навіть стислий аналіз сучасних публікацій з цього питання дозволяє стверджувати, що саме юридично-правовим аспектам приділяється не так багато уваги в системі підготовки фахівців із соціальної роботи у вищих навчальних закладах.

Мета дослідження. Охарактеризувати юридично-правову складову у підготовці фахівців зі спеціальності 231 «Соціальна робота», визначити її важливість у цьому процесі та з'ясувати можливі напрямки її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. У професійному стандарті «Фахівець із соціальної роботи», що був затверджений наказом №1179 від 20 червня 2020 року Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, серед професійних компетентностей фахівця з соціальної роботи визначено: «Здатність орієнтуватися в системі законів та нормативно-правових актів, що діють в сфері соціального захисту осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують соціальної підтримки і надання соціальних послуг, захисту прав дітей» (профстандарт, с. 6).

У стандарті вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» серед загальних компетентностей передбачена наступна – здатність реалізувати

свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні (стандарт, с. 6).

У тому ж стандарті серед фахових компетентностей визначено такі – знання і розуміння сутності, значення і видів соціальної роботи та основних її напрямів (психологічного, соціальнопедагогічного, юридичного, економічного, медичного) та знання і розуміння нормативно-правової бази стосовно соціальної роботи та соціального забезпечення (стандарт, с. 7).

Як у першому, так і у другому випадку набуття цих компетентностей передбачає отримання юридично-правових знань. Тобто можна зробити висновок, що серед освітніх компонентів підготовки фахівців із спеціальності 231 «Соціальна робота» обов'язково повинна бути присутня юридично-правова складова щоб забезпечити набуття зазначених вище компетентностей.

Авторами була проаналізовано освітні програми спеціальності 231 «Соціальна робота» 17 вітчизняних університетів. Вибірка для аналізу робилась випадково. З етичних міркувань назви університетів названі не будуть. Аналіз проводився лише для обов'язкових компонентів освітніх програм. У більшій кількості університетів освітня програма містить лише один компонент юридично-правового змісту. У освітній програмі лише одного університету міститься два таких компоненти. У трьох університетах освітні компоненти юридичного правового спрямування взагалі відсутні.

Робочими проектними групами для забезпечення юридично-правової складової обираються і різні освітні компоненти, що мають юридично-правове спрямування. У багатьох випадках це «Правові засади соціальної роботи» або «Правові основи соціальної роботи». Але мають місце і інші варіанти. Серед них є такі: «Основи соціально-правового захисту», «Правові основи соціальної роботи та адміністративна процедура в соціальній роботі», «Правознавство», «Соціально-правовий захист», «Правове регулювання соціальної роботи», «Права людини та громадянське суспільство», «Права людини та правові основи соціальної роботи зі змістовним модулем «Правознав-

ство». Як бачимо, існує долі велике різноманіття обраних освітніх компонентів, які тією чи іншою мірою дають студентам юридично-правові знання.

Кількість кредитів, що відводяться на дисципліни юридичного спрямування, коливається в межах від 3 до 6 кредитів, але в більшості навчальних закладів становить 4 кредити. На думку авторів, для належного формування юридичної складової, яка передбачена як професійним, так і освітнім стандартом, цього недостатньо. Простий обрахунок дозволяє говорити про те, що юридичний компонент в освітніх програмах підготовки бакалаврів з соціальної роботи складає в межах 1,5–2% від загальної кількості кредитів в освітніх програмах.

У той же час опитування роботодавців щодо професійних компетентностей фахівців із соціальної роботи засвідчує, що роботодавці вважають, що майбутні фахівці повинні мати доволі високий рівень правових знань.

Наведемо приклади. У 2021 році Центром соціальних досліджень Сумського державного університету було проведено дослідження «Очікування та готовність роботодавців до співпраці у підготовці фахівців соціального спрямування» (звіт про результати дослідження). Було опитано сорок чотири експерти із представників органів влади, місцевого самоврядування, громадського сектора та бізнесу, які безпосередньо ухвалюють рішення щодо добору, прийняття та оцінки персоналу із Сумської, Житомирської, Черкаської, Харківської, Миколаївської, Луганської, Чернігівської, Полтавської, Київської, Хмельницької, Херсонської, Кіровоградської, Донецької, Дніпропетровської областей (звіт, с. 4–5).

Взагалі 55,6% експертів відзначили як вкрай важливу професійну компетентність – діяльність відповідно до законодавчих і нормативних документів за спеціальністю (звіт, с. 8). Показовим щодо цієї компетентності є те, що думка експертів дуже різниться в залежності від професійної сфери. Так, 72,7% експертів з державного сектора визначають ці компетентності як вкрай важливі, 27,3% – як бажані (звіт, с. 13). Схожою є думка експертів з органів місцевого самоврядування: вкрай важливі – 71,4%, бажані – 28,6% (звіт, с. 13). Суттєво від думки експертів з державного сектора і органів місцевого самоврядування відрізняється думка експертів

з громадських організацій і бізнесу. Тільки 40% експертів з громадських організацій вважають вкрай важливим професійні компетентності зі знання законодавчих і нормативних документів за спеціальністю, а 60% – бажаними. Експерти з бізнесу оцінюють ці компетентності ще гірше: 35,7% – вкрай важливими, а 57,1% – бажаними. У цій сфері 7,1% експертів взагалі вважають, що вони не надто важливі (звіт, с. 13).

Чим можна пояснити таку кардинальну різницю у думках експертів? На нашу думку, це пов'язано з тим, що надання соціальних послуг в першу чергу надається саме фахівцями з соціальної роботи, які працюють в державному секторі та органах місцевого самоврядування.

Результати такого роду досліджень краще оцінювати в динаміці. Це дає можливість побачити часові тенденції розвитку того чи іншого явища. З огляду на це на початку листопада 2023 року Центром соціальних досліджень було проведено аналогічне дослідження щодо визначення думки роботодавців щодо професійних компетентностей у студентів спеціальності соціальна робота. Дослідження проводилося за методикою попереднього, яке було проведено у 2021 році (охарактеризовано вище). Його результати дозволяють стверджувати, що думка експертів змінилася. Так у 2023 році кількість експертів, що вважають професійну компетентність – діяльність відповідно до законодавчих і нормативних документів за спеціальністю вкрай важливою збільшилася на десять відсотків і становить 66,6% (у 2021 році було 55,6%). У той же час кількість експертів, які вважають цю компетентність бажаною, зменшилася з 42,2% у 2021 році до 29,7% у 2023, також збільшилася кількість експертних думок, що ця компетентність для фахівців із соціальної роботи не надто важлива з 2,2% у 2023 році до 4,7% у 2023-му.

Таким чином, більшість роботодавців підтверджують точку зору щодо формування у майбутніх фахівців зі спеціальності соціальна робота юридично-правових компетентностей. Цю тенденцію чітко видно у соціальних дослідженнях 2021 та 2023 років. Виникає цілком слушне питання: «Як забезпечити в навчальному процесі на бакалаврському рівні належний рівень юридично-правових знань?»

На думку авторів забезпечити належний рівень юридично-правової складової у під-

готовці фахівців із соціальної роботи можна і в умовах дефіциту кредитів на ці освітні компоненти.

По-перше – це включення до освітньої програми дисциплін по вибору студентів юридичного спрямування.

По-друге – при підготовці курсових і кваліфікаційних (дипломних) робіт обов'язковим елементом в теоретичному розділі необхідно зробити характеристику нормативно-правових документів, що пов'язані з темою письмової роботи.

По-третє – при викладанні дисциплін професійного спрямування передбачити в силабусах дисциплін теми, що стосуються нормативно-правової складової цієї дисципліни.

По-четверте – викладання дисциплін, що забезпечують юридично-правову складову доручати викладачам, що мають юридичну освіту (як мінімум ступінь магістра, а краще кандидата наук або доцента). Бажаним, але, на жаль, це складно реалізувати в сучасних реаліях, щоб цей викладач мав практичний досвід роботи у системі соціального захисту.

Така система доволі успішно реалізується при підготовці фахівців із соціальної роботи ступеня «бакалавр» в Сумському державному університеті. Сподіваємося, що зазначені вище пропозиції допоможуть проектним групам інших навчальних закладів у посиленні юридично-правової складової фахівців із «Соціальної роботи». Також хочемо наголосити на тому, що запропоновані положення оприлюднені з метою їх обговорення та конструктивної критики з метою вдосконалення системи підготовки фахівців із спеціальності 231 «Соціальна робота».

Перспективи подальших досліджень. Як перспективу подальших досліджень бачимо

більш детальний аналіз освітніх програм із соціальної роботи, як бакалаврського, так і магістерського ступенів щодо правових освітніх компонентів. Також, на нашу думку, є необхідним аналіз змістовного наповнення робочих програм професійних дисциплін в контексті наявності в них правових складових. Як можливий варіант можна розглядати розробку і впровадження універсального освітнього компонента юридичного напрямку для вищих навчальних закладів, що проводять підготовку фахівців із «Соціальної роботи».

Висновки. Таким чином, проаналізувавши стан наукової розробки, думки роботодавців, освітні програми підготовки фахівців із «Соціальної роботи» можна стверджувати, що формування юридично-правових компетентностей присутнє в освітніх програмах вищих навчальних закладів і їм приділяється увага. У той же час, слід зазначити, що станом на сьогоднішній день, з огляду на думку роботодавців, є необхідність збільшення уваги до неї. І зокрема виділення більшої кількості кредитів на освітні компоненти, що її забезпечують. Це є доволі складними завданням, бо потребує кардинальної переробки освітніх програм і супроводжується доволі складною процедурою внесення змін до програм і їх подальшого затвердження. А це вимагає доволі багато часу і зусиль з боку проектних груп. У той же час, наші пропозиції щодо введення додаткових правових дисциплін як вибіркового, обов'язкового включення до курсових і дипломних робіт розділів, які присвячені правовим питанням, введення окремих тем з нормативно-правових питань в силабуси, зміна кадрових підходів до викладання цих дисциплін допоможуть покращити юридично-правову складову при підготовці фахівців із соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бортун К. Засоби формування конфліктологічної компетентності студентів спеціальності 231 «Соціальна робота». / К. Бортун // Ввічливість. Humanitas, Вип. №6, 2022, с. 3–11.
2. Гуцуляк Л. Вплив волонтерської діяльності на становлення майбутніх соціальних працівників / Л. Гуцуляк // Ввічливість. Humanitas, Вип. №3, 2023, с. 3–8.
3. Закон України №2671-VIII «Про соціальні послуги» від 27.04.2022 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
4. Лісовець О. В. Формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників : монографія / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2018. – 344 с.
5. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України №1179 «Про затвердження професійного стандарту «Фахівець із соціальної роботи» від 20 червня 2020 року. URL : <https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/88-1179.pdf>

6. Очікування та готовність роботодавців до співпраці у підготовці фахівців соціального спрямування. Звіт про результати дослідження – Суми : ФОП Цьома С.П., 2021. – 44 с.

7. Піговський М. Навчально-методичне забезпечення формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери / М. Піговський . *Ввічливість. Humanitas*, Вип. №2, 2023, с. 127–132.

8. Стандарт вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, ступінь вищої освіти Бакалавр, галузь знань 23 Соціальна робота, спеціальність 231 Соціальна робота. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf>

9. Удич З., Шульгіна Л. Підготовка соціального працівника до створення доступного середовища в системі об'єднаної територіальної громади / З. Удич, Л. Шульгіна // *Ввічливість. Humanitas*, Вип. №2, 2023, с. 172–179

10. Чернета С., Белкіна-Ковальчук О. Підготовка фахівців із соціальної роботи до професійної діяльності з надання соціальних послуг / С. Чернета, О. Белкіна-Ковальчук // *Науковий вісник ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*, Вип. 2 (49), 2021, – С. 236–240.

11. Чернета С. Зміст та структура формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників / С. Чернета // *Social Work and Education*. Vol. 6, No. 3. Ternopil-Aberdeen, 2019. pp. 330–338.

12. Чернета С. Модель професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг / С. Чернета // *Ввічливість. Humanitas*. 2021. Вип. 4. С. 57–63.

REFERENCES:

1. Bortun, K. (2022). Zasoby formuvannya konfliktolohichnoi kompetentnosti studentiv spetsialnosti 231 «Sotsialna robota» [Means of formation of conflict-related competence of students of specialty 231 "Social work"]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 3–11 [in Ukrainian].

2. Hutsuliak, L. (2023). Vplyv volonterskoi diialnosti na stanovlennia maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [The impact of volunteering on the formation of future social workers]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 3–8 [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy №2671-VIII «Pro sotsialni posluhy» vid 27.04.2022 roku [The Law of Ukraine "About social services"]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].

4. Lisovets, O. (2018). *Formuvannia sotsialno-pravovoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Formation of socio-legal competence of future social workers]*. Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. – Kyiv; Nizhyn : Vydavets PP Lysenko M. M. – 344 s. [in Ukrainian].

5. Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy №1179 «Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu «Fakhivets iz sotsialnoi roboty» [Order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine No. 1179 "On Approval of the Professional Standard "Social Work Specialist"] vid 20 chervnia 2020 roku. (n.d.). ips.ligazakon.net. Retrieved from <https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/88-1179.pdf> [in Ukrainian].

6. Ochikuvannia ta hotovnist robotodavtsiv do spivpratsi u pidhotovtsi fakhivtsiv sotsialnoho spriamuvannia [Expectations and willingness of employers to cooperate in the training of social specialists]. Zvit pro rezultaty doslidzhennia – Sumy : FOP Tsoma S.P., 2021. – 44 s. [in Ukrainian].

7. Pihovskyi, M. (2023). Navchalno-metodychne zabezpechennia formuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti u maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Educational and methodological support for the formation of social responsibility in future specialists in the social sphere]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 127–132 [in Ukrainian].

8. Standart vyshchoi osvity: pershyi (bakalavrskyi) riven vyshchoi osvity, stupin vyshchoi osvity Bakalavr, haluz znan 23 Sotsialna robota, spetsialnist 231 Sotsialna robota [Standard of higher education: first (bachelor) level of higher education, degree of higher education Bachelor, field of knowledge 23 Social work, specialty 231 Social work.]. (n.d.). mon.gov.ua Retrieved from : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf> [in Ukrainian].

9. Udych, Z., Shulhina, L. (2023). Pidhotovka sotsialnoho pratsivnyka do stvorennia dostupnoho seredovyscha v systemi obiednanoi terytorialnoi hromady [Training of a social worker to create an accessible environment in the system of the united territorial community]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 172–179 [in Ukrainian].

10. Cherneta, S., Belkina-Kovalchuk, O. (2021). Pidhotovka fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty do profesiinnoi diialnosti z nadannia sotsialnykh posluh [Training of social work specialists for professional activity in the provision of social services]. *Naukovyi visnyk uzhhorodskoho universytetu. Serii «Pedahohika. Sotsialna robota»*, 2 (49), 236–240 [in Ukrainian].

11. Cherneta, C. (2019). Zmist ta struktura formuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [The content and structure of the formation of social responsibility of future social workers]. *Social Work and Education*, 6, No. 3. Ternopil-Aberdeen, 330–338 [in Ukrainian].

12. Cherneta, S. (2021). Model profesiinnoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty do nadannia sotsialnykh posluh [Model of professional training of future specialists in social work for the provision of social services]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 57–63 [in Ukrainian].

УДК 316.4.063.3:364.6-058.65(477)"2022/..."

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.7>

Олена КУПЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, Сумський державний університет, вулиця Миколи Сумцова, 2, м. Суми, Сумська обл., Україна, 40007

ORCID: 0000-0001-9131-5179

Scopus-Author ID: 55654031100

Юлія САВЕЛЬЄВА

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, Сумський державний університет, вулиця Миколи Сумцова, 2, м. Суми, Сумська обл., Україна, 40007

ORCID: 0000-0001-8981-5465

Крістіна САХНО

асистент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, Сумський державний університет, вулиця Миколи Сумцова, 2, м. Суми, Сумська обл., Україна, 40007

ORCID: 0000-0002-7361-544X

Бібліографічний опис статті: Купенко, О., Савельєва, Ю., Сахно, К. (2023). Інтеграція захисту: наявні практики та перспективи в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 47–53, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.7>

ІНТЕГРАЦІЯ ЗАХИСТУ: НАЯВНІ ПРАКТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

Автори статті виходять з таких позицій: 1) в умовах воєнного стану в Україні гуманітарна допомога зберігає свою актуальність для постраждалого населення; 2) наразі проблематика гуманітарної допомоги, включаючи її нематеріальний вимір, не достатньо розкрита в публікаціях українських науковців; 3) важливим для осмислення є міжнародний досвід і стандарти гуманітарної допомоги.

Метою представленого в статті дослідження є розкриття змісту поняття «інтеграція захисту» в контексті аналізу наявних практик і перспектив гуманітарної допомоги в Україні. В основу аналізу покладено досвід роботи Глобального кластеру захисту та Кластеру захисту в Україні, міжнародні стандарти гуманітарної допомоги.

Визначення поняття «інтеграція захисту» застосовано в розумінні Глобального кластеру захисту і включає в себе складові: 1) пріоритету безпеці та гідності населення; 2) забезпечення усвідомленого доступу людей до допомоги; 3) підзвітності постраждалому населенню; 4) участі та розширення можливостей.

По кожній із цих складових здійснено аналіз практики гуманітарної допомоги в Україні. В якості наявних добрих практик виділено практики гендерного моніторингу, створення та підтримки в актуальному стані гендерних паспортів територіальних громад, створення та функціонування рад постраждалого населення та рад внутрішньо переміщених осіб, практики запобігання гендерно зумовленому насильству.

Виділено перспективи розвитку гуманітарної допомоги в Україні. Такі перспективи вбачаються в ідентифікації та моніторингу ризиків безпеки на рівні територіальних громад; в формуванні культури підзвітності постраждалому населенню; у розвитку згуртованості громад; у сприянні участі постраждалого населення, у тому числі участі жінок у прийнятті рішень; у врахуванні власних стратегій виживання постраждалого населення – людини, сім'ї, підприємства, громади.

Ключові слова: інтеграція захисту, гуманітарна допомога, усвідомлений доступ, безпека, гідність, гендерний аналіз.

Olena KUPENKO

Doctor of Pedagogy, Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Political Science and Socio-Cultural Technologies of Sumy State University, 2, Mykoly Sumtsova Str., Sumy, Sumy region, Ukraine, 40007

ORCID: 0000-0001-9131-5179

Yuliia SAVELIEVA

PhD, senior lecturer of the Department of Psychology, Political Science and Socio-Cultural Technologies of Sumy State University, 2, Mykoly Sumtsova Str., Sumy, Sumy region, Ukraine, 40007

ORCID: 0000-0001-8981-5465

Kristina SAHNO

Assistant Professor of the Department of Psychology, Political Science and Socio-Cultural Technologies of Sumy State University, 2, Mykoly Sumtsova Str., Sumy, Sumy region, Ukraine, 40007

ORCID: 0000-0002-7361-544X

To cite this article: Kuppenko, O., Saveleva, Y., Sahno, K. (2023). Intehratsiia zakhystu: naiavni praktyky ta perspektyvy v Ukraini. [Protection mainstreaming: available practices and perspectives in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 47–53, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.7>

PROTECTION MAINSTREAMING: AVAILABLE PRACTICES AND PERSPECTIVES IN UKRAINE

The authors of the article adhere to the following positions: 1) in the conditions of martial law in Ukraine, humanitarian assistance keep its relevance for the affected population; 2) currently, the issue of humanitarian assistance, including its non-material dimension, is not sufficiently reflected in publications of Ukrainian scientists; 3) international experience and humanitarian assistance standards are important for understanding.

Main objective of the research presented in the article is to reveal the meaning of the "protection mainstreaming" concept in the context of analysis of existing practice and prospects of humanitarian assistance in Ukraine. The analysis is based on experience of the Global Protection Cluster and the Protection Cluster in Ukraine, international standards of humanitarian assistance.

Definition of the "protection mainstreaming" concept is applied in the sense of the Global Protection Cluster and includes the following components: 1) the priority of safety and dignity of people; 2) ensuring people's conscious access to assistance; 3) accountability to the affected people; 4) participation and empowerment.

Analysis of the practice of humanitarian assistance in Ukraine was carried out for each of these components. Existing good practices, the practices of gender monitoring, development and update of gender passports of territorial communities, establishment and functioning of councils of the affected people and councils of internally displaced persons, and practices of gender-based violence prevention are highlighted.

Prospects for development of humanitarian assistance in Ukraine are highlighted. Such prospects are seen in the identification and monitoring of security risks at the level of territorial communities; in the formation of a culture of accountability to affected people; in development of community cohesion; in promoting the participation of affected people, including participation of women in decision-making; taking into account the survival strategies of affected people – a person, a family, an enterprise, a community.

Key words: *protection mainstreaming, humanitarian assistance, humanitarian aid, meaningful access, safety, dignity, gender analysis.*

Актуальність проблеми. В умовах воєнного стану в Україні гуманітарна допомога є актуальною для постраждалого населення. Реагування здійснюють волонтери, ініціативні групи, державні та комунальні установи, громадські організації, бізнес. Значущою при цьому є підтримка з боку міжнародних організацій. Так за даними Управління з координації гуманітарних справ ООН станом на жовтень 2023 року допомогу отримали понад 10 мільйонів з 11,1 мільйона людей, яким було заплановано надати підтримку цього року. Зокрема, надано медичну підтримку 7,2 мільйонам людей, питну воду та гігієнічні засоби – 5,8 мільйонам людей, продукти харчування та засоби існування – 4,1 міль-

йону людей (Ukraine Humanitarian Response, 2023). І потреби в гуманітарній допомозі зберігаються.

Структури ООН та Червоного хреста, інших міжнародних організацій застосовують міжнародні стандарти гуманітарної допомоги, які враховують не лише потреби, а й безпекову ситуацію. На світовому рівні 15 ризиків захисту під час кризових ситуацій моніторить Глобальний кластер захисту (Protection risk, 2023). Із використанням інструменту моніторингу захисту Українським кластером захисту напрацьовано звіти у 10-ти раундах, останній з яких акцентує увагу на руйнуванні цивільного майна та громадської інфраструктури, ризиках доступу до

спеціальних послуг та засобів, тощо (Ukraine Protection Monitoring Tool at the Community Level, 2023).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вважаючи на її актуальність проблематика гуманітарної допомоги починає отримувати своє відображення в наукових публікаціях. Дослідники підкреслюють право людини на гуманітарну допомогу (Антонович, 2015). Аналізуються різні суб'єкти гуманітарної допомоги (Поляруш, 2017; Реньов, 2022; Сухобоква, 2022). Детально розробляються правові аспекти використання гуманітарної допомоги (Давидюк, 2016; Дудоров, Мовчан, Каменський, 2023; Спільник, 2022; Шаповалова, 2022).

Важливим для аналізу та широкого використання в Україні представляється поняття «інтеграція захисту», що вводиться в методичних виданнях гуманітарних організацій (Дорожня карта..., 2023). Разом із тим, наразі не було виявлено публікацій українських вчених, присвячених сутності гуманітарної допомоги, включаючи її нематеріальний вимір.

Мета дослідження – розкриття змісту поняття «інтеграція захисту» в контексті наявних практик і перспектив гуманітарної допомоги в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення поняття «інтеграція захисту» сформульовано фахівцями Глобального кластеру захисту і включає в себе таке: 1) надання пріоритету безпеці та гідності, запобігання та мінімізація будь-яких ненавмисних негативних наслідків втручання, які можуть збільшити вразливість людей; 2) усвідомлений доступ людей до допомоги та послуг відповідно потребам без перешкод і дискримінації, включаючи особливу увагу до вразливих осіб і груп; 3) підзвітність, створення механізмів оцінки постраждалим населенням адекватності втручань, виявлення проблем, подання скарг; 4) участь і розширення можливостей – підтримка розвитку самозахисту та спроможності, допомога людям у відстоюванні їхніх прав, включаючи, права на притулок, їжу, воду та санітарію, охорону здоров'я та освіту (Brief on Protection Mainstreaming, 2013).

Ключові слова «допомога», «безпека», «гідність» використані у формулюванні першої стратегічної цілі документу «План гуманітарного реагування: Україна»: «надання своєчасної життєво необхідної багатосекторальної

допомоги переміщеним особам, непереміщеним людям та людям, які повернулись до місць постійного проживання, забезпечуючи їхню безпеку та повагу до людської гідності, із дотриманням гуманітарних принципів» (План гуманітарного реагування: Україна, 2023).

Спостерігається часткове виконання українськими кластерними гуманітарними організаціями стандартів гуманітарної діяльності. При цьому, як засвідчує практика, ідея інтеграції захисту не достатньо відома. Як наслідок – не завжди зрозумілими для вітчизняних суб'єктів є стратегії міжнародних донорів, а це, в свою чергу, не дозволяє повною мірою реалізувати потенціал міжнародної допомоги в екстремому реагуванні на надзвичайні ситуації та в плануванні й реалізації довгострокової перспективи відновлення та розвитку.

Міжнародні суб'єкти наголошують, що має бути забезпечено **усвідомлений доступ до гуманітарної допомоги** у відповідності до потреб і з урахуванням наявної ситуації. Окремо на цьому наголошується у напрацьованому міжнародними гуманітарними місіями Циклі гуманітарних програм. Підготовка до реагування на надзвичайні ситуації включає оцінку потреб, моніторинг та оцінку результатів з наскрізним гендерно чутливим підходом. Відповідний інструмент – швидкий гендерний аналіз – представлено у посібнику «Gender in Brief» (CARE) і є доступним для багатьох країн із високим ризиком (Чому гендерна рівність..., 2022). Використання швидкого гендерного аналізу дозволяє врахувати особливі проблеми, з якими можуть зіткнутися різні за статтю, віком, станом здоров'я, місцем проживання, соціальним статусом соціальні групи осіб. Таким чином вдається з'ясувати кількісні показники по кожній соціальній групі, що дозволяє прогнозувати для них ймовірні види гуманітарної допомоги.

Специфічні потреби жінок і дівчат, чоловіків і хлопців фокусуються в межах гендерно чутливого реагування на кризу, оскільки криза, як і будь-які інші суспільні процеси, по-різному впливає на різні групи населення. Відмінності у гендерних ролях, набутому життєвому досвіді жінок і чоловіків визначають особливості їх реагування на кризу. Врахування цих відмінностей дозволяє ефективно планувати і надавати гуманітарну допомогу.

Доступність послуг може бути предметом окремої уваги при наданні гуманітарної допомоги. Зокрема, доступність об'єктивно може бути оцінена, якщо враховувати підхід, що базується на правах людини і гендерній рівності. Для цього структурами ООН було розроблено оціночну рамку AAAQ (з англійської – availability, accessibility, acceptability, quality), яка дозволяє визначати бар'єри у доступності послуг (Availability, Accessibility, Acceptability..., 2019). Адаже бар'єри, що перешкоджають доступу до послуг, у тому числі ті, які можуть бути не очевидними, збільшують ризик виникнення різних форм дискримінації.

Щодо забезпечення цього в Україні, то гуманітарна допомога надається в великих масштабах, в частині забезпечення в усвідомленості доступу в кращій ситуації є територіальні громади, які застосовують процедури гендерного моніторингу і мають гендерні паспорти.

Міжнародні суб'єкти наголошують і на наданні гуманітарної допомоги у **безпечний для постраждалого населення спосіб**. Це означає моніторинг не лише потреб, але й ризиків. На міжнародному рівні Глобальний кластер захисту здійснює моніторинг за 15 ризиками захисту у 31 країні. Станом на жовтень 2023 р. гендерно зумовлене насильство оцінюється як один із найбільших ризиків. Напади на цивільних осіб або інфраструктуру, примусове переміщення, викрадення, примусові зникнення констатуються в 92% операцій. Усі операції фіксують психологічне/емоційне насильство чи страждання серед населення (Protection risk, 2023).

Оцінка ризиків має включати гендерний аналіз, оскільки питання безпеки тісно корелюються із приналежністю до тієї чи іншої статі і пов'язаними з цим ролями, видами діяльності, відносинами. Так, чоловіки з більшою вірогідністю у ситуаціях конфлікту піддаються ризику вербування в озброєні групи, примусову працю, у той час як жінки, дівчата і хлопчики наражаються на підвищений ризик усіх форм гендерно зумовленого насильства, включаючи секс для виживання, сексуальну експлуатацію та наругу.

Щодо актуальної ситуації в Україні, то за підсумками 9-го (вересневого) 2023 р. раунду моніторингу, здійснюваного Кластером захисту в Україні, отримано висновки щодо загибелі або поранення цивільного населення; щодо

відсутності правових документів, емоційних труднощів і тривалості процедур як основних перешкод для отримання доступу до допомоги; щодо соціальної напруженості, здебільшого пов'язаної із суперечками щодо доступу до допомоги, засобів до існування та інших фінансових ресурсів; щодо психологічних травм, стресу і тривоги; щодо проблем доступу до спеціалізованих послуг для людей похилого віку та осіб з інвалідністю; щодо відстані і відсутності транспорту як основної проблеми захисту при доступі до державних соціальних послуг (Ukraine Protection Monitoring Tool at the Community Level, 2023). Це збільшує обсяги робіт місцевих гуманітарних організацій і вимагає кращої координації зусиль.

Гендерно зумовлене насильство визнано найбільш поширеним порушенням прав людини у світі, а згідно даних Фонду ООН в галузі народонаселення в Україні, щорічно в Україні від насильства страждає близько 1,1 мільйона осіб, і 90% з них – це жінки. Водночас й ці дані є приблизними і заниженими. Ситуація погіршується внаслідок повномасштабного вторгнення, зокрема й через актуалізацію такої форми гендерно зумовленого насильства як сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Для осіб, залучених у надання гуманітарної допомоги, цей факт є додатковим фактором ризику.

Важливим представляється, щоб моніторинг ризиків безпеки відбувався не лише на міжнародному і всеукраїнському рівні, але також і на рівні територіальної громади. Й саме на рівні територіальної громади мають бути реалізовані заходи пом'якшення щодо виявлених ризиків. З того, що здійснюється наразі на рівні територіальних громад – це облаштування укриттів, в першу чергу укриттів навчальних закладів, а також програми протидії гендерно зумовленому насильству та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом. Програми та моніторинги безпеки можуть здійснюватись коаліціями організацій, які працюють на виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» і створені в 19 областях України. Для здійснення моніторингу залучається цільова група, таким чином забезпечується участь постраждалого населення, що відповідає базовому стандарту гуманітарної діяльності, також відбувається координація при прийнятті спіль-

них рішень та впровадженні рекомендацій моніторингу, а також здійснюється вплив на впровадження програм, щодо пом'якшення ризиків.

Такими, що потребують більшої уваги на рівні територіальних громад, виходячи із міжнародного досвіду представляються програми просвітництва щодо підвищення обізнаності у спільноті про причини пріоритетності певних груп, а також програми розвитку соціальної згуртованості.

Міжнародні суб'єкти наголошують також на сприянні **гідності** постраждалого населення при здійсненні гуманітарної допомоги. Це потребує зусиль у напрямках врахування власних стратегій виживання постраждалого населення, забезпечення їх участі у прийнятті рішень і процесах надання гуманітарної допомоги, а також підзвітності гуманітарних організацій в тому числі і перед постраждалим населенням.

Формування культури підзвітності постраждалому населенню наразі в українських реаліях розглядається скоріше як перспектива. Поза наявних практик публічного звітування очільників територіальних громад і процедур приймання та відповідей за зверненнями громадян, реагування на скарги при гуманітарній допомозі не застосовується як механізмом забезпечення якості (як це передбачено міжнародними документами, а саме Гуманітарним стандартом з якості та підзвітності). Поза практики звітування за кількісними й якісними показниками міжнародним донорам, випадки підзвітності гуманітарних організацій постраждалому населенню скоріше є виключенням.

Щодо участі у прийнятті рішень дієвим механізмом, що наразі розвивається в Україні, є ради внутрішньо переміщених осіб і ради постраждалого населення. При цьому участь жінок і дівчат у прийнятті рішень залишається викликом. На цьому наголошено і в результатах експрес-гендерного аналізу «Україна 2023», презентованого у листопаді 2023 року. Жінки і дівчата, попри активне залучення до гуманітарної діяльності, недостатньо представлені як на вищих політичних рівнях – у Верховній Раді України, так і на рівні місцевого самоврядування (Оперативний гендерний аналіз..., 2023).

В частині врахування власних стратегій виживання постраждалого населення слід ско-

ріше визначати перспективи. Орієнтири для цього задано, наприклад, «Мінімальними стандартами економічного відновлення» (Minimum Economic Recovery Standards, 2019). Важливим представляється, що ці стандарти враховують потенційних «невразливих» бенефіціарів, які є постачальниками ресурсів та основою стійкості для своїх сімей, найближчого оточення. Вони можуть бути залучені до допомоги тим, хто найбільше потребує. У відповідності до цього завдання гуманітарної допомоги – забезпечити доцільне сприяння. Тут міжнародною спільнотою пропонуються різні механізми: дослідження ринків, підтримка підприємств на ринка, доступ до ресурсів для виробництв, сприяння створенню кооперативів, сприяння отриманню нових професійних навичок, тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Виконаний аналіз дозволяє зробити висновок, що складові значимого доступу, безпеки та гідності наявні наразі в практиці українських гуманітарних організацій. Також завдяки співпраці з міжнародними гуманітарними організаціями відбувається усвідомлення поняття «інтеграція захисту» в його цілісності при наданні гуманітарної допомоги постраждалому населенню.

Перспективами для розвитку української практики гуманітарної допомоги вбачається таке:

- в частині значимого доступу: подальше застосування процедур гендерного моніторингу і створення та підтримка в актуальному стані гендерних паспортів територіальних громад;

- в частині безпеки: моніторинг ризиків безпеки на рівні територіальних громад; а також реалізація програм підвищення обізнаності у спільноті про причини пріоритетності в гуманітарній допомозі певних груп, програм розвитку соціальної згуртованості;

- в частині гідності: формування культури підзвітності постраждалому населенню; сприяння участі постраждалого населення, у тому числі участі жінок у прийнятті рішень; впровадження «Мінімальних стандартів економічного відновлення».

Для реалізації названих перспектив актуальним завданням подальших досліджень є обґрунтування та проектування просвітницьких програм для громадян, тренінгових про-

грам для надавачів гуманітарної допомоги; освітніх компонентів для здобувачів освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для втілення ідей «інтеграція захисту» в практику гуманітарної допомоги та соціальних послуг в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Availability, Accessibility, Acceptability and Quality framework / UNICEF. 2019. URL: <https://gbvguidelines.org/wp/wp-content/uploads/2019/11/AAAQ-framework-Nov-2019-WEB.pdf> (дата звернення: 29.11.2023).
2. Brief on Protection Mainstreaming / Global Protection Cluster. 2013. URL: https://www.globalprotectioncluster.org/sites/default/files/2022-05/brief_on_protection_mainstreaming.pdf (дата звернення: 29.11.2023).
3. Minimum Economic Recovery Standards. Interactive Handbook / The SEEP Network. 2019. URL: <https://handbook.spherestandards.org/en/mers/#ch001> (дата звернення: 29.11.2023).
4. Protection risk / Global Protection Cluster. 2023. URL: <https://www.globalprotectioncluster.org/protection-issues> (дата звернення: 29.11.2023).
5. Ukraine Humanitarian Response 2023: Situation Report, 23 Nov 2023 [EN/UK] / UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. *OCHA Services*. 2023. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-response-2023-situation-report-23-nov-2023-enuk> (дата звернення: 29.11.2023).
6. Ukraine Protection Monitoring Tool at the Community Level : infographics / Protection Cluster Ukraine. *OCHA Services*. 2023. URL: <http://surl.li/orihf> (дата звернення: 29.11.2023).
7. Антонович М. М. Право на гуманітарну допомогу під час збройного конфлікту і відповідальність за його порушення згідно з міжнародним правом. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2015. Т. 168. С. 93–97. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0fb9d1e1-7e46-406e-9883-3f3adcc9dc1a/content> (дата звернення: 29.11.2023).
8. Давидюк В. Проблемні аспекти діяльності благодійних організацій в Україні та перспективи їх вирішення. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 178–182. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/12/34.pdf> (дата звернення: 29.11.2023).
9. Дорожня карта для громад та закладів сфери соціального захисту в умовах надзвичайних ситуацій : проєкт «Посилення цивільного захисту та готовності до ескалації конфлікту в Україні». 2023. 28 с. URL: https://r2p.org.ua/storage/documents/b21bed479805373ce656ade300e701ebd1ea8ebb_original.pdf (дата звернення: 29.11.2023).
10. Дудоров О., Мовчан Р., Каменський Д. Кримінальна відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги: проблеми класифікації та вдосконалення законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 21–37. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/1/1-2023-21-37.pdf> (дата звернення: 29.11.2023).
11. Оперативний гендерний аналіз ситуації в Україні / CARE International. 2023. 43 с. URL: https://careevaluations.org/wp-content/uploads/RGA_Ukraine_2023_UKRAINE_UKR.pdf (дата звернення: 29.11.2023).
12. План гуманітарного реагування: Україна / Управління ООН з координації гуманітарних справ. 2023. 180 с. URL: <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2023/02/Ukraine-Humanitarian-Response-Plan-February-2023-UK.pdf> (дата звернення: 29.11.2023).
13. Поляруш С. Формування інституту гуманітарної допомоги: історико-правовий аспект. *Наукові записки. Серія : Право*. 2017. Вип. 1. С. 135–141. URL: https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/1_2017/135-141.pdf (дата звернення: 29.11.2023).
14. Реньов Є. В. УВКБ ООН: міжнародно-правовий статус та аналіз окремих аспектів діяльності в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 2. С. 136–140. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/2_2022/27.pdf (дата звернення: 29.11.2023).
15. Спільник С. Особливості кримінальної відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 22–29. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/3_ua_n2%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%9D%D0%92_3-2022-22-29.pdf (дата звернення: 29.11.2023).
16. Сухобокова О. Гуманітарна допомога країн Балтії Україні на початку повномасштабної війни росії проти України (лютий – травень 2022). *Європейські історичні студії*. 2022. № 21. С. 113–126. DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2022.21.8> (дата звернення: 29.11.2023).
17. Чому гендерна рівність є суттєвою для гуманітарної діяльності. 2022. URL: http://poruch.com.ua/wp-content/uploads/2022/05/The-Gender-Handbook-for-Humanitarian-Action_-_Section-AB-1.pdf (дата звернення: 29.11.2023).
18. Шаповалова А. О. Кримінальна відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. *Юридичний бюлетень*. 2022. Вип. 26. С. 223–230. URL: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2022/26/30.pdf> (дата звернення: 29.11.2023).

REFERENCES:

1. UNICEF (2019). *Availability, Accessibility, Acceptability and Quality framework: A tool to identify potential barriers to accessing services in humanitarian settings*. <https://gbvguidelines.org/wp/wp-content/uploads/2019/11/AAAQ-framework-Nov-2019-WEB.pdf>
2. Global Protection Cluster (2013). *Brief on Protection Mainstreaming*. https://www.globalprotectioncluster.org/sites/default/files/2022-05/brief_on_protection_mainstreaming.pdf
3. SEEP Network (2019). *Minimum Economic Recovery Standards: Interactive Handbook* (3rd edn). <https://handbook.spherestandards.org/en/mers/#ch001>
4. Global Protection Cluster (2023). *Protection risk*. <https://www.globalprotectioncluster.org/protection-issues>
5. UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (2023, Nov 23). *Ukraine Humanitarian Response 2023: Situation Report*. OCHA Services. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-response-2023-situation-report-23-nov-2023-enuk>
6. Protection Cluster Ukraine (2023). *Ukraine Protection Monitoring Tool at the Community Level* [Infographics]. OCHA Services. <http://surl.li/orihf>
7. Antonovych, M. M. (2015). Pravo na humanitarnu dopomohu pid chas zbroinoho konfliktu i vidpovidalnist za yoho porushennia zghidno z mizhnarodnym pravom [The right to humanitarian assistance during armed conflicts and responsibility for its violation]. *NaUKMA Research Papers. Law*, 168, 93–97. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0fb9d1e1-7e46-406e-9883-3f3adce9dc1a/content> [in Ukrainian].
8. Davydiuk, V. (2016). Problemni aspekty diialnosti blahodiinykh orhanizatsii v Ukraini ta perspektyvy yikh vyrishennia [Problematic aspects of the activities of charitable organizations in Ukraine and prospects for their solution]. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 12, 178–182. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/12/34.pdf> [in Ukrainian].
9. *Dorozhnia karta dlia hromad ta zakladiv sfery sotsialnoho zakhystu v umovakh nadzvychnykh sytuatsii* [Road map for communities and institutions in the field of social protection in emergency situations] (2023). https://r2p.org.ua/storage/documents/b21bed479805373ce656ade300e701ebd1ea8ebb_original.pdf [in Ukrainian].
10. Dudorov, O, Movchan, R, & Kamenskyi, D. (2023). Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne vykorystannia humanitarnoi dopomohy: problemy klasyfikatsii ta vdoskonalennia zakonodavstva [Criminal liability for illegal use of humanitarian aid: problems of assessment and improvement of legislation]. *Naukovyy Visnyk Dnipropetrovskogo Derzhavnogo Universytetu Vnutrishnikh Sprav*, 1, 21–37. <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/1/1-2023-21-37.pdf> [in Ukrainian].
11. CARE International (2023, Oct). *Operatyvnyi hendernyi analiz sytuatsii v Ukraini* [Rapid Gender Analysis Ukraine]. https://careevaluations.org/wp-content/uploads/RGA_Ukraine_2023_UKRAINE_UKR.pdf [in Ukrainian].
12. UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (2023, Feb). *Plan humanitarnoho reahuvannia: Ukraina* [Ukraine: Humanitarian Response Plan]. <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2023/02/Ukraine-Humanitarian-Response-Plan-February-2023-UK.pdf> [in Ukrainian].
13. Poliarush, S. (2017). Formuvannia instytutu humanitarnoi dopomohy: istoryko-pravovyi aspekt [Formation of the humanitarian assistance institute: historical and legal aspect]. *Scientific notes. Series: Law*, 1, 135–141. https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/1_2017/135-141.pdf [in Ukrainian].
14. Renov, I. (2022). UVKB OON: mizhnarodno-pravovyi status ta analiz okremykh aspektiv diialnosti v Ukraini [UNHCR: International legal status and analysis of certain aspects of activities in Ukraine]. *Juris Europensis Scientia*, 2, 136–140. http://jes.nuoua.od.ua/archive/2_2022/27.pdf [in Ukrainian].
15. Spilnyk, S. (2022). Osoblyvosti kryminalnoi vidpovidalnosti za nezakonne vykorystannia humanitarnoi dopomohy [Features of criminal liability for illegal use of humanitarian aid]. *Naukovyy Visnyk Dnipropetrovskogo Derzhavnogo Universytetu Vnutrishnikh Sprav*, 3, 22–29. https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/3_ua_n2/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%9D%D0%92_3-2022-22-29.pdf [in Ukrainian].
16. Sukhobokova, O. (2022). Humanitarna dopomoha krain Baltii Ukraini na pochatku povnomashtabnoi viiny rosii proty Ukrainy (liutyi – traven 2022) [Humanitarian assistance from the Baltic States to Ukraine at the beginning of Russia's full-scale war against Ukraine (February – May 2022)]. *European historical studies*, 21, 113–126. DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2022.21.8> [in Ukrainian].
17. *Chomu genderna rivnist ye suttievoiu dlia humanitarnoi diialnosti* [Why gender equality is essential for humanitarian activities] (2022). <http://poruch.com.ua/wp-content/uploads/2022/05/The-Gender-Handbook-for-Humanitarian-Action-Section-AB-1.pdf> [in Ukrainian].
18. Shapovalova, A. O. (2022). Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne vykorystannia z metoiu otrymmanna prybutku humanitarnoi dopomohy, blahodiinykh pozhertv abo bezoplatnoi dopomohy [Criminal liability for misappropriation of humanitarian aid, charitable donations or gratuitous aid]. *Law Bulletin*, 26, 223–230. <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2022/26/30.pdf> [in Ukrainian].

УДК 37.035:355.01-057.36:3.083.95(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.8>

Олександр ЛАБЕНОК

аспірант навчально-наукового інституту педагогіки і психології, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», вул. Коваля, 3, м. Полтава, Полтавська обл., Україна, 36003

ORCID: 0009-0000-3860-2195

Бібліографічний опис статті: Лабенок, О. (2023). Виховання патріотизму як однієї з ключових складових загальної системи цінностей військовослужбовців та основа національної ідентичності. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 54–60, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.8>

ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЯК ОДНІЄЇ З КЛЮЧОВИХ СКЛАДОВИХ ЗАГАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Умови гібридної війни та відкритого військового вторгнення Російської Федерації на територію України ставлять особливі вимоги до патріотизму військовослужбовців Збройних сил України, зокрема потребу у гнучкості, адаптивності та готовності протидіяти нетрадиційним загрозам. На сьогоднішній день одна із проблем професійної підготовки військовослужбовців Збройних сил України полягає у тому, що рівень військово-патріотичного виховання, на жаль, не завжди відповідає сучасним вимогам до духовної ментальності українського військового. Це не завжди сприяє формуванню необхідних якостей громадянина-патріота та відповідальності за захист Батьківщини, готовності переносити труднощі військової служби та виконувати завдання за призначенням. Метою дослідження є розробка та визначення шляхів впровадження в освітній процес ЗВО однієї з педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних сил України до виконання завдань за призначенням – виховання патріотизму як однієї з ключових складових загальної системи цінностей військовослужбовців та основа національної ідентичності. У дослідженні використано комплекс методів: міждисциплінарний аналіз наукової літератури, узагальнення, моделювання, анкетування, тестування, бесіда, спостереження, соціально-педагогічний експеримент. Результати дослідження довели, що вдосконалення системи військово-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних сил України є стратегічно важливим елементом для зміцнення обороноздатності та національної безпеки України в умовах сучасних геополітичних викликів. Організована нами робота з виховання патріотизму у військовослужбовців Збройних сил України сприяла формуванню сильного і стійкого національного духу та патріотизму серед військових, що, зокрема, виражається у зміцненні їхньої морально-психологічної стійкості, формуванні національної єдності, розвитку патріотичних цінностей, адаптації військовослужбовців до нових викликів, забезпеченні сталої військової готовності.

Ключові слова: соціально-психологічна готовність військовослужбовців Збройних сил України до виконання завдань за призначенням, патріотизм, система цінностей, національна ідентичність, виховна робота.

Oleksandr LABENOK

post-graduate student of the Educational and Research Institute of Pedagogy and Psychology State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University", 3 Kovalia Str., Poltava, Poltava region, Ukraine, 36003

ORCID: 0009-0000-3860-2195

To cite this article: Labenok, O. (2023). Vychovannia patriotyzmu yak odniiei z kliuchovykh skladovykh zahalnoi systemy tsinnosti viiskovosluzhbovtsiv ta osnova natsionalnoi identychnosti [Fostering patriotism as one of the key components of the general system of values of military personnel and the basis of national identity]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 54–60, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.8>

FOSTERING PATRIOTISM AS ONE OF THE KEY COMPONENTS OF THE GENERAL SYSTEM OF VALUES OF MILITARY PERSONNEL AND THE BASIS OF NATIONAL IDENTITY

Today, one of the problems of professional training of the Armed Forces of Ukraine is that the level of military-patriotic education, unfortunately, does not always meet the modern requirements for the spiritual mentality of the Ukrainian

military. This does not always contribute to the formation of the necessary qualities of a patriotic citizen and responsibility for the defense of the Motherland, readiness to endure the difficulties of military service and perform assigned tasks. The purpose of the study is to develop and identify ways to introduce into the educational process of higher education institutions one of the pedagogical conditions for the formation of the socio-psychological readiness of the military personnel of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks – education of patriotism as one of the key components of the general system of values of military personnel and the basis of national identity. A set of methods was used in the study: interdisciplinary analysis of scientific literature, generalization, modeling, questionnaires, testing, interview, observation, socio-pedagogical experiment. The results of the study proved that improving the system of military-patriotic education of the Armed Forces of Ukraine is a strategically important element for strengthening the defense capability and national security of Ukraine in the context of modern geopolitical challenges. The work we have organized to foster patriotism in the Armed Forces of Ukraine has contributed to the formation of a strong and stable national spirit and patriotism among the military, which, in particular, is reflected in strengthening their moral and psychological stability, forming national unity, developing patriotic values, adapting servicemen to new challenges, and ensuring sustainable military readiness.

Key words: *socio-psychological readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks, patriotism, system of values, national identity, educational work.*

Вступ. Актуальність проблеми формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних сил України до виконання завдань за призначенням визначається появою нових форм ведення сучасних війн у глобальному світі (гібридні війни) та необхідністю врахування цих нових викликів у процесі формування сучасних Збройних сил України та вдосконалення професійної підготовки військовослужбовців, націлених на подальше зміцнення і нарощування військово-промислового потенціалу та підтримання його на рівні вимог сучасної воєнно-політичної обстановки і забезпечення національної безпеки держави; використання науково-технічних досягнень у військових цілях і подальший розвиток військово-промислового комплексу країни; інтенсифікацію морально-психологічної та соціально-психологічної підготовки всіх категорій особового складу з пріоритетним відпрацюванням відповідних питань під час заходів оперативної та бойової підготовки; удосконалення процесів оперативної та бойової підготовки штабів і військ; посилення соціального захисту військовослужбовців і, насамперед, підвищення матеріальної зацікавленості особового складу; здійснення заходів, спрямованих на підвищення рівня професійної компетенції органів військового управління; формування та розвиток у військовослужбовців високих військово-професійних якостей, позитивної мотивації до військової служби; виховання у особового складу почуття патріотизму, вірності національним цінностям тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях українських та зарубіжних науковців (Автушенко, 2012; Баранівський, 2020; Белай, Бородин та Васищев, 2022; Пашкова

та Каменюк, 2020; Савченко та Курило, 2019; Сидоренко, 2021; Тасевська та Землянський, 2016; Фурман та Резнік, 2018; Greene, 1998; Skriabin, Kurakin, Slinko, Rybalkin & Shapar, 2023) йдеться про те, що патріотизм проявляється на трьох рівнях: емоційному – глибокі почуття любові до Батьківщини, до найкращих національних традицій і героїчного минулого країни, почуття національної гордості, честі, гідності; раціональному – теорії, ідеї служіння Вітчизні, те чи інше розуміння патріотичного обов'язку, тобто поняття про те, яким чином якнайкраще служити Вітчизні, які дії, вчинки відповідають її інтересам; діяльнісному (патріотична дія) – тобто служіння Батьківщині практичними справами, ратними подвигами, чесною працею, виконанням патріотичного обов'язку. Додаткового вивчення потребують проблеми виховання патріотизму у військовослужбовців Збройних сил України як одного з ключових елементів формування їхньої соціально-психологічної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Метою статті є розробка та визначення шляхів впровадження в освітній процес ЗВО однієї з педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних сил України до виконання завдань за призначенням – виховання патріотизму як однієї з ключових складових загальної системи цінностей військовослужбовців та основа національної ідентичності.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети дослідження було використано комплекс методів: *теоретичні* – міждисциплінарний аналіз наукової літератури (філософської, соціологічної, правової, психологічної, педагогічної, соціально-педагогічної)

для з'ясування стану розробленості проблеми дослідження; аналіз, синтез, узагальнення – для обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження, визначення його понятійного апарату, формулювання концептуальних положень та висновків; прогнозування, проектування, моделювання – для розробки педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни; *емпіричні* – анкетування, тестування, бесіда, спостереження, узагальнення, моніторинг для діагностики рівнів сформованості соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни; соціально-педагогічний експеримент для перевірки ефективності педагогічних умов формування соціально-психологічної готовності військовослужбовців Збройних сил України до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни.

Виклад основного матеріалу. Умови гібридної війни та відкритого військового вторгнення Російської Федерації на територію України ставлять особливі вимоги до патріотизму військовослужбовців Збройних сил України, зокрема потребу у гнучкості, адаптивності та готовності протидіяти нетрадиційним загрозам. Патріотизм у цих умовах виступає як сильний мотиватор для військових, який допомагає їм подолати труднощі та продовжувати свою місію у справі захисту своєї країни (Белай, Бородін, Васищев, 2022, с. 88).

Значення патріотизму в умовах гібридної війни є навіть ще більш важливим з наступних причин:

1. Ідентифікація з нацією: Патріотизм сприяє формуванню ідентичності військовослужбовців зі своєю нацією, її історією, культурою та цінностями. В цей час, коли країна зазнає викликів гібридної війни, почуття приналежності до своєї нації може бути важливим стимулом для військовослужбовців боротися за її суверенітет і незалежність (Сидоренко, 2021, с. 38).

2. Моральна підтримка: Патріотизм надає моральну підтримку військовослужбовцям в умовах гібридної війни. Він може допомогти їм пережити стресові ситуації, відчувати солідарність з іншими військовими та націо-

нальною спільнотою, і мати віру у свою країну та місію (Фурман, Резнік, 2018, с. 50).

3. Мобілізація ресурсів: Патріотизм стимулює військовослужбовців до мобілізації своїх ресурсів, зусиль та навичок для ефективного протидії гібридній війні. Він підтримує відчуття відповідальності і привертає увагу до важливості власного внеску у боротьбу зі зовнішніми загрозами (Баранівський, 2020).

4. Зміцнення внутрішнього фронту: Патріотизм сприяє зміцненню внутрішнього фронту, згуртуванню суспільства та військових сил. Він підтримує взаємодію між громадянами, військовими та державними органами в умовах гібридної війни, сприяючи координації зусиль і ефективному виконанню завдань (Пашкова, Каменюк, 2020, с. 43).

5. Виховання майбутніх поколінь: Патріотизм в гібридній війні має значення не лише для поточного покоління військовослужбовців, але й для виховання майбутніх поколінь. Він передає цінності, традиції та почуття відповідальності до наступного покоління, що забезпечує тривалу підтримку та захист країни в умовах гібридної війни (Савченко, Курило, 2019, с. 60).

Загалом, патріотизм у Збройних силах України в умовах гібридної війни виступає як моральний, ідеологічний та практичний фундамент для військової діяльності та захисту національних інтересів. Він сприяє єдності та мобілізації суспільства, забезпечуючи необхідну силу і рішучість в боротьбі з ворогами країни.

З метою виховання у військовослужбовців Збройних сил України патріотизму як однієї з ключових складових їх загальної системи цінностей та основи національної ідентичності нами було розроблено план виховної роботи, який являв собою комплексний підхід до формування патріотизму серед студентів-військовослужбовців Збройних сил України і який включав у себе освітні, культурні, волонтерські, психологічні та інформаційні аспекти.

Реалізація розробленого плану передбачала виконання низки кроків, а саме:

Крок 1: Оцінка поточної ситуації

Провести анкетування серед студентів-військовослужбовців, щоб визначити їхній рівень патріотизму, знання про національну історію та цінності.

Крок 2: Освітні заходи

Історичні лекції та майстер-класи:

Організувати регулярні лекції та майстер-класи з історії України, включно з розповідями про героїчні події та особистості.

Запросити істориків та ветеранів для проведення лекцій та обговорення важливих історичних моментів.

Дослідницькі проекти:

Залучати студентів до проведення дослідницьких проектів, пов'язаних з історією України та національними темами.

Крок 3: Культурні заходи

Відвідування місць культурної спадщини України:

Організувати відвідування культурних місць і музеїв, пов'язаних з історією та національними традиціями України.

Фестивалі та виставки:

Участь студентів в організації та проведенні культурних фестивалів, виставок і заходів, що дають їм змогу висловити свою культурну та національну ідентичність.

Крок 4: Волонтерська та громадська діяльність

Благодійні акції:

Організація благодійних акцій та волонтерської діяльності, спрямованих на допомогу нужденним у суспільстві.

Участь у громадських ініціативах:

Підтримка студентських ініціатив, спрямованих на зміцнення громадянського суспільства та патріотизму.

Крок 5: Психологічна підтримка

Психологічні консультації:

Надання доступу до психологічної підтримки та консультацій для студентів-військовослужбовців, допомагаючи їм справлятися з емоційними та психологічними викликами служби.

Крок 6: Медійні кампанії та інформаційна робота

Медійні проекти:

Запуск медійних кампаній, включно з відеороликами та публікаціями, які підкреслюють важливість патріотизму і національних цінностей.

Навчання медійної грамотності:

Проведення навчальних сесій з медійної грамотності, допомагаючи студентам розрізняти дезінформацію і фейкові новини.

Крок 7: Спортивні заходи

Військово-спортивні змагання:

Організація військово-спортивних змагань, які сприяють фізичній підготовці та формуванню духу товариства.

Крок 8: Оцінка та корекція

Періодично оцінювати ефективність програми за допомогою анкетування та зворотного зв'язку студентів-військовослужбовців та внесення коригувань до плану виховної роботи за потреби.

Так, наприклад, під час виконання розробленого нами плану виховної роботи було проведено історичну лекцію на тему «Героїчні сторінки Української історії у XX столітті».

Мета: Ознайомити студентів-військовослужбовців із ключовими моментами та героїчними подіями з історії України у XX столітті.

Зміст лекції:

Введення в історичний контекст: Україна на початку XX століття.

Героїчні сторінки в Першій світовій війні: Українська Середня Армія та боротьба за незалежність.

Голодомор 1932-1933 років: Жахи голодомору та його вплив на національну свідомість.

Друга світова війна та Українська повстанська армія: Роль українських партизанів у боротьбі за незалежність.

Холодна війна і боротьба за свободу в 1960-1980 роках: Діяльність дисидентів і боротьба за права людини.

Євромайдан і події 2014 року: Роль молоді в боротьбі за демократію та європейські цінності.

Під час проведення цієї лекції було використано такі матеріали: проєкція карт і фотографій, архівні відеоролики, особисті розповіді ветеранів та учасників подій.

З історичної лекції «Героїчні сторінки Української історії у XX столітті» студенти-військовослужбовці засвоїли такі важливі уроки та знання:

1. Глибоке розуміння історичного контексту: студенти набули розуміння того, які події та чинники впливали на розвиток України у XX столітті та які виклики поставали перед нацією.

2. Ознайомлення з ключовими моментами та особистостями: вони дізналися про героїчні події, як-от участь українських воїнів у Першій світовій війні, боротьбі за незалежність і боротьбі за права людини за часів Холодної війни.

3. Значення національних героїв та подій: студенти зрозуміли значення окремих героїв та історичних подій для формування української ідентичності та національної гордості.

4. Повага до ветеранів та учасників подій: вони висловили повагу та визнання до ветеранів та учасників історичних подій, які боролися за свободу та незалежність України.

Також нами було підготовлено та проведено майстер-клас на тему «Історична символіка та національна гордість».

Мета: Допомогти студентам-військовослужбовцям зрозуміти значення національних символів і висловити свою національну гордість через творчий процес.

Зміст майстер-класу:

1. Огляд національних символів України: герб, прапор, гімн, традиційні візерунки та символи.

2. Історія та значення кожного символу.

Практична частина:

1. Малювання національних символів або композицій, натхненних історичною символікою.

2. Створення колажів або арт-робот, що відображають патріотичні та національні почуття.

3. Можливість поділитися своїми роботами та пояснити, як символи відображають їхню гордість за Україну.

Із майстер-класу «Історична символіка та національна гордість» студенти вдосконалили такі знання, навички та вміння:

1. Знання національних символів: студенти вивчили та дізналися значення національних символів України, таких як герб, прапор і гімн.

2. Творче самовираження: вони отримали можливість висловити свої почуття і національну гордість через творчий процес, створюючи роботи мистецтва, що відображають їхнє ставлення до України.

3. Активна участь: студенти брали активну участь у майстер-класі, що сприяло їхньому залученню до процесу формування національної ідентичності.

4. Обмін ідеями та роздуми: майстер-клас надав студентам змогу обговорити свої роботи та поділитися своїми ідеями і переживаннями щодо національних символів і патріотизму.

У результаті цих заходів студенти-військовослужбовці здобули глибше розуміння історичної спадщини України, що допомогло їм

зміцнити свої патріотичні почуття та національну гордість, що є важливим чинником у їхній службі у Збройних силах України.

Нами також була організована екскурсія по місцях бойової слави Полтавщини.

Мета відвідування: Ознайомлення студентів з історичними подіями, пов'язаними з Битвою при Полтаві та її роллю в історії України.

Програма відвідування включала наступне:

Екскурсія на поле битви: Студенти провели екскурсію на поле битви при Полтаві, місце історичної битви між військами Шведської імперії та Російської імперії 1709 року. Екскурсивод розповів про перебіг битви, стратегію та наслідки для України.

Відвідування Національного історико-культурного заповідника «Полтавська битва»: студенти відвідали музей і виставки, пов'язані з Битвою при Полтаві, де представлені артефакти та документи, пов'язані з цією історичною подією.

Лекція про роль Полтави в українській історії: У рамках екскурсії проводилася лекція, де студентам було надано додатковий контекст щодо значення Полтави для історії України, включно з роллю гетьмана Івана Мазепи.

Обговорення та запитання: після лекції студентам пропонувалася можливість поставити запитання та провести обговорення, щоб краще зрозуміти та проаналізувати історичний досвід.

Особисте сприйняття та рефлексія: студенти отримали завдання написати рефлексивне есе про свої враження та почуття після відвідин Полтави. Це допомогло їм проаналізувати свої емоції та зрозуміти, які уроки вони винесли з цієї поїздки.

Пам'ятник героям битви під Полтавою: після екскурсії студенти відвідали пам'ятник героям битви під Полтавою, де змогли покласти квіти та вшанувати пам'ять тих, хто брав участь у битві.

Цей приклад відвідування Полтави надав студентам-військовослужбовцям можливість зануритися в історичне минуле України та оцінити важливість місця в українській історії. Він також сприяв формуванню патріотичних почуттів і поваги до героїв та подій, пов'язаних із битвою під Полтавою.

Отже, викладений матеріал дозволяє зробити **висновок** про те, що сутність патріотизму військовослужбовців Збройних сил

України в умовах гібридної війни полягає в особливому підході та ставленні до служби та захисту своєї країни в умовах складних та непередбачуваних ситуацій. Організована нами робота з виховання патріотизму у військовослужбовців Збройних сил України сприяла формуванню сильного і стійкого наці-

онального духу та патріотизму серед військових, що, зокрема, виражається у зміцненні їхньої морально-психологічної стійкості, формуванні національної єдності, розвитку патріотичних цінностей, адаптації військовослужбовців до нових викликів, забезпеченні сталої військової готовності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Автушенко О.С. Особистісно-орієнтовані технології у військовому вихованні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 28. С. 35–38.
2. Баранівський В.Ф. *Національно-патріотичне виховання військової інтелігенції у вищих навчальних закладах України*. 2020. URL: <http://anvou.org.ua/vidannya/nash-publikaciyi/Naconalno-patrotichne-vihovannya-vjskovontelgenc-u-vishchih-navchalnih-zakladah-Ukrani/>
3. Белай С., Бородин Б., Васищев В. Визначення найбільш дієвих форм національно-патріотичного виховання військовослужбовців Національної Гвардії України. *Честь і закон*. 2022. № 1(80). С. 88–94.
4. Пашкова О.О., Каменюк Ю.В. Роль і місце історичної свідомості у процесі військово-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних сил України. *Військово-науковий вісник*. 2020. № 34. С. 42–51.
5. Савченко С.В., Курило В.С. Сучасний український патріотизм як провідний чинник соціалізації особистості. *Education and Pedagogical Sciences*. 2019. № 1 (170). С. 58–64. URL: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-1\(170\)-58-64](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-1(170)-58-64)
6. Сидоренко Л. Пропаганда героїзму та мужності в роботі клубу військової частини як складник національно-патріотичного виховання в Збройних силах України. *Військово-історичний меридіан*. Електронний науковий фаховий журнал. 2021. С. 37–48. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/06.12.2021/pdf/full-37-48.pdf
7. Тасевська Д., Землянський А. Історична свідомість студентської молоді в умовах мінливості соціокультурного простору. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір»*. 2016. С. 193–196. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького.
8. Фурман І., Резнік В. Викладання воєнно-історичних дисциплін у вищих військових навчальних закладах: проблемні питання та шляхи вирішення. *Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива»*. 2018. С. 48–56. Київ: Національний університет оборони України.
9. Greene J. Evaluating Planned Change Strategies in Modern Law Enforcement: Implementing Community-Based Policing. *How to Recognize Good Policing: Problems & Issues*. 1998. Thousand Oaks: Sage & Police Executive Research Forum.
10. Skriabin O.M., Kurakin O.M., Slinko D.S., Rybalkin A.O., Shapar A.O. Prospects for the transformation of the domestic law enforcement system in the conditions of Russian aggression. *Amazonia Investiga*. 2023. No 12(63). P. 164–174. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.63.03.15>

REFERENCES:

1. Avtushenko, O.S. (2012). Osobystisno-orientovani tekhnolohii u viiskovomu vykhovanni [Personality-oriented technologies in military education]. *Herald of Kyiv Taras Shevchenko National University*, 28, 35–38. [in Ukrainian].
2. Baranivskiy, V.F. (2020) *Natsionalno-patriotychne vykhovannia viiskovoi intelihentsii u vyshchikh navchalnykh zakladakh Ukrainy* [National and patriotic education of military intelligentsia in higher education institutions of Ukraine]. Retrieved from: <http://anvou.org.ua/vidannya/nash-publikaciyi/Naconalno-patrotichne-vihovannya-vjskovo-ntelgenc-u-vishchih-navchalnih-zakladah-Ukrani/>. [in Ukrainian].
3. Bielaj, S., Borodin, B., Vasyshech, V. (2022). Vyznachennia naibilsh diievykh form natsionalno-patriotychnoho vykhovannia viiskovosluzhbovtsiv Natsionalnoi Hvardii Ukrainy [Identification of the most effective forms of national-patriotic education of the servicemen of the National Guard of Ukraine]. *Honor and Law*, 1(80), 88–94. [in Ukrainian].
4. Pashkova, O.O., Kameniuk, Yu.V. (2020). Rol i mistse istorychnoi svidomosti u protsesi viiskovo-patriotychnoho vykhovannia viiskovosluzhbovtsiv Zbroinykh syl Ukrainy [The role and place of historical consciousness in the process of military-patriotic education of the military personnel of the armed forces of Ukraine]. *Military Scientific Bulletin*, 34, 42–51. [in Ukrainian].
5. Savchenko, S.V., Kurylo, V.S. (2019). Suchasnyi ukrainskyi patriotyizm yak providnyi chynnyk sotsializatsii osobystosti [Modern Ukrainian patriotism as a leading factor in the socialization of the individual]. *Education*

and Pedagogical Sciences, 1(170), 58–64. Retrieved from: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-1\(170\)-58-64](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-1(170)-58-64). [in Ukrainian].

6. Sydorenko, L. (2021). Propahanda heroizmu ta muzhnosti v roboti klubu viiskovoi chastyny yak skladnyk natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v Zbroinykh sylakh Ukrainy [Promotion of heroism and courage in the work of a military unit club as a component of national and patriotic education in the Armed Forces of Ukraine]. *Military-historical meridian. Electronic scientific professional journal*, 37-48. Retrieved from: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/06.12.2021/pdf/full-37-48.pdf. [in Ukrainian].

7. Tasevska, D., Zemlianskyi, A. (2016). Istorychna svidomist studentskoi molodi v umovakh minlyvosti sotsiokulturnoho prostoru [Historical consciousness of student youth in the context of changing socio-cultural space]. *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference “Man in the Context of Changing Socio-Cultural Space: Spiritual and Practical Dimension”*, 193–196. Melitopol: Publishing house of B. Khmelnytsky MDPU. [in Ukrainian].

8. Furman, I., Rieznik, V. (2018). Vykladannia voienno-istorychnykh dystsyplin u vyshchyykh viiskovykh navchalnykh zakladakh: problemni pytannia ta shliakhy vyrishennia [Teaching military history in higher military educational institutions: Problematic issues and solutions]. *Collection of materials of the III All-Ukrainian Scientific and Practical Conference “Ukrainian Army: Modernity and Historical Retrospective”*, 48–56. Kyiv: National Defense University of Ukraine. [in Ukrainian].

9. Greene, J. (1998). Evaluating Planned Change Strategies in Modern Law Enforcement: Implementing Community-Based Policing. *How to Recognize Good Policing: Problems & Issues*. Thousand Oaks: Sage & Police Executive Research Forum.

10. Skriabin, O.M., Kurakin, O.M., Slinko, D.S., Rybalkin, A.O., Shapar, A.O. (2023). Prospects for the transformation of the domestic law enforcement system in the conditions of Russian aggression. *Amazonia Investiga*, 12(63), 164–174. Retrieved from: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.63.03.15>.

УДК 376.112.4

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.9>

Вікторія ОСТАПЧУК

викладач, голова циклової комісії дизайну та соціальної роботи ВСП Житомирський технологічний фаховий коледж Київського національного університету будівництва і архітектури, вул. Небесної Сотні, 37, м. Житомир, Житомирська обл., Україна, 10029

ORCID: 0000-0001-7873-1290

Бібліографічний опис статті: Остапчук, В. (2023). Педагогічні технології професійного саморозвитку майбутніх соціальних працівників в умовах позааудиторної діяльності. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 61–66, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.9>

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ПОЗААУДИТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено роль позааудиторної роботи у формуванні та розвитку студентів. Виявлено, що позааудиторна діяльність має такі особливості, як свобода вибору та самостійність, розвиток творчих здібностей, підвищення мотивації до навчання та саморозвитку. Розкрито умови успішної організації саморозвитку та самоосвіти студентів. Серед них – наявність відповідних ресурсів (матеріальних та інформаційних), наявність мотивації та інтересу до саморозвитку, наявність підтримки та сприяння з боку викладачів та адміністрації, а також наявність системи оцінювання та визнання результатів позааудиторної діяльності.

Виявлено сутність поняття «позааудиторна робота» та особливості позааудиторної діяльності студентів. Визначено умови успішної організації саморозвитку та самоосвіти студентів. Вивчено наукові джерела щодо сутності саморозвитку здобувача закладу фахової передвищої освіти та проведено аналіз науково-теоретичного підґрунтя проблеми саморозвитку особистості.

Позааудиторна діяльність майбутнього фахівця соціальної сфери є свідомою цілеспрямованою діяльністю, спрямованою на розвиток власної індивідуальності та усвідомлення професійної спрямованості. Ця діяльність проявляється у розумінні значущості професійної діяльності та наявності стійкого інтересу до фаху. Вона сприяє збагаченню професійних знань, розвитку вмінь та навичок, а також формуванню позитивної професійної мотивації. Позааудиторна діяльність допомагає майбутнім фахівцям соціальної сфери самостійно визначати свої цілі та шляхи досягнення їх, розвивати творчі здібності та самореалізовуватись у професійній сфері.

Виявлено, що позааудиторна діяльність має такі особливості, як свобода вибору та самостійність, розвиток творчих здібностей, підвищення мотивації до навчання та саморозвитку. Умови успішної організації саморозвитку та самоосвіти студентів включають наявність ресурсів, мотивації, підтримки викладачів та системи оцінювання. Досліджено сутність саморозвитку здобувача закладу фахової передвищої освіти та його важливість у формуванні професійних навичок. Отже, вивчено проблему саморозвитку особистості та організації позааудиторної діяльності студентів, визначено умови успішної саморозвитку та проведено аналіз науково-теоретичного підґрунтя цієї проблеми.

Зроблено висновок, що позааудиторна робота, особливо при активній студентській участі, є важливим елементом активного навчання, оскільки вона дозволяє студентам застосовувати свої знання на практиці, розвивати навички командної роботи та лідерства, розуміти соціальні проблеми та реалізовувати позитивні зміни у своєму суспільстві.

Ключові слова: позааудиторна діяльність, саморозвиток особистості, соціальна робота, соціальний працівник, заклад фахової передвищої освіти.

Victoria OSTAPCHUK

Teacher, Chairman of the Cycle Design and Social Work Commission Ukraine, Zhytomyr Technological Vocational College of the Kyiv National University of Construction and Architecture, 37 Nebesnoi Sotni Str., Zhytomyr, Zhytomyr region, Ukraine, 10029

ORCID: 0000-0001-7873-1290

To cite this article: Ostapchuk, V. (2023). Pedagogichni tekhnolohii profesiinoho samorozvytku maibutnix sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh pozaaudytornoj diialnosti [Pedagogical technologies of professional self-development of future social workers in conditions of extracurricular activity]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 61–66, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.9>

PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES OF PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE SOCIAL WORKERS IN THE CONDITIONS OF EXTRA-AUDIT ACTIVITIES

The role of extracurricular work in the formation and development of students has been studied. It was found that extracurricular activities have such features as freedom of choice and independence, development of creative abilities, increased motivation for learning and self-development. The conditions for the successful organization of self-development and self-education of students have been revealed. Among them are the availability of appropriate resources (material and informational), the availability of motivation and interest in self-development, the availability of support and assistance from teachers and administration, as well as the availability of a system of evaluation and recognition of the results of extracurricular activities.

The essence of the concept of "extracurricular work" and the peculiarities of students' extracurricular activities have been revealed. The conditions for the successful organization of self-development and self-education of students have been determined. The scientific sources regarding the essence of self-development of the applicant of the institution of professional preliminary higher education were studied and the analysis of the scientific and theoretical basis of the problem of self-development of the personality was carried out.

The extra-auditory activity of a future specialist in the social sphere is a conscious purposeful activity aimed at developing one's own individuality and awareness of professional direction. This activity is manifested in the understanding of the importance of professional activity and the presence of a persistent interest in the profession. It contributes to the enrichment of professional knowledge, the development of skills and abilities, as well as the formation of positive professional motivation. Extracurricular activities help future specialists in the social sphere independently determine their goals and ways to achieve them, develop creative abilities and self-realize in the professional sphere.

It was found that extracurricular activities have such features as freedom of choice and independence, development of creative abilities, increased motivation for learning and self-development. The conditions for the successful organization of self-development and self-education of students include the availability of resources, motivation, support of teachers and an evaluation system. The essence of the self-development of the student of the professional preliminary higher education institution and its importance in the formation of professional skills were studied. So, the problem of personality self-development and the organization of students' extracurricular activities was studied, the conditions for successful self-development were determined, and the scientific and theoretical basis of this problem was analyzed.

It was concluded that extracurricular work, especially with active student participation, is an important element of active learning, as it allows students to apply their knowledge in practice, develop teamwork and leadership skills, understand social problems and implement positive changes in their society.

Key words: *extracurricular activity, self-development of the individual, social work, social worker, institution of professional preliminary education.*

Актуальність проблеми. Для впровадження методів ефективної позааудиторної діяльності варто застосовувати системний підхід. Цей підхід дозволяє встановити зв'язок між результатами діяльності та цілями, завданнями, змістом і способами організації педагогічного процесу.

Для досягнення цієї мети можна використовувати різноманітні методи, такі як інтерактивні тренінги, групові дискусії, проєктні роботи, практичні заняття та інші. Важливо уважно підібрати методи, що найкраще відповідають потребам та особливостям студентів. Крім того, необхідно враховувати індивідуальні особливості студентів, їхні інтереси та потреби. Для цього можна проводити анкетування, спостереження та інші методи збору інформації, які допоможуть зрозуміти, які педагогічні засоби та форми найефективніше впливають на студентів.

Таким чином, використання системного підходу впровадження методів ефективної поза-

аудиторної діяльності допоможе виявити найбільш ефективні педагогічні засоби, форми і зміст виховного процесу, які спроможні найкраще впливати на особистість студента в умовах ЗФПО.

Аналіз досліджень і публікацій. Якщо не встановлювати саморозвиток здобувачів ЗФПО та інших категорій учасників як мету і не шукати нових підходів до вирішення цієї проблеми, то в рамках традиційної системи організації позааудиторної діяльності, оволодіння необхідним обсягом знань, умінь і навичок щодо формування соціальної вихованості не сприяє саморозвитку особистості. Для того, щоб забезпечити формування саморозвитку, необхідно проводити спеціальні процедури, які функціонують на основі педагогічних умов закладу освіти.

Для досягнення цієї мети, можна використовувати різноманітні педагогічні методи та засоби. Наприклад, можна проводити індиві-

дуальні та групові заняття, тренінги, семінари, майстер-класи та інші форми роботи, що сприяють саморозвитку. Важливо обрати методи, які відповідають потребам та інтересам учасників та сприяють їхньому особистісному зростанню.

Метою дослідження є: вивчення позааудиторної діяльності як частини виховного процесу в закладах фахової передвищої освіти, складовими якої є культурно-масові заходи, науково-дослідна робота, соціально-педагогічна діяльність та культурно-спортивні заходи.

Основний матеріал дослідження. Для забезпечення формування саморозвитку особистості учасників позааудиторної діяльності важливо встановити цю мету і застосовувати нові підходи до організації цього процесу.

Реалізація експериментальної програми спрямована на вирішення низки завдань, які включають:

1. Усвідомлене оволодіння здобувачами знаннями й уміннями позааудиторної роботи в умовах ЗФПО. Програма спрямована на те, щоб здобувачі мали можливість не лише отримувати інформацію, але й розуміти її суть, використовувати знання в практичних ситуаціях та розвивати власні уміння.

2. Виявлення особливостей використання позааудиторної діяльності як одного із домінуючих засобів педагогічного впливу на здобувачів. Програма дозволяє визначити, які саме аспекти позааудиторної діяльності найбільше впливають на розвиток особистості студента та сприяють досягненню поставлених цілей.

3. Формування у здобувачів навичок визначати цілі соціально-позааудиторної діяльності та проектувати різні форми і види діяльності як для себе, так і для інших учасників позааудиторної роботи. Програма сприяє розвитку у студентів навичок самостійного планування, організації та виконання соціальних проєктів, що сприяє їхньому особистісному зростанню та розвитку лідерських якостей.

4. Формування соціальної відповідальності і соціального досвіду як інтегрованих критеріїв соціальної вихованості. Програма сприяє розвитку цілеспрямованості, ініціативності та комунікативного потенціалу у студентів, а також надає можливість набувати практичний досвід взаємодії з різними соціальними групами та розвивати навички співпраці та взаємодії з ними.

Вивчення засобів, методів і методик позааудиторної діяльності в освітній сфері привели нас до висновку, що ця діяльність є досить важливим професійним засобом для педагога-організатора виховного процесу. Означене поняття можна визначити «... як систему якостей особистості: естетичний смак, загальна культура, самобутність, активна творча позиція, фантазія, образне мислення і бачення, педагогічна сміливість, самостійність у виборі виду діяльності тощо» (Ярмаченко, 2001).

Сприйняття суті позааудиторної діяльності та використання в ній особливостей соціальної роботи є складним і суперечливим процесом, хоча, на думку О. Смально «... позааудиторну виховну роботу розуміють як систему виховних заходів, спрямованих на виховання високорозвиненої особистості майбутнього фахівця зі сформованою особистісною моральною культурою, творчим мисленням, відповідальністю, різнобічними інтересами та настійними прагненнями їх задоволення та дієвою конкурентоспроможністю» (Смалько, 2014).

У результатах нашого дослідження ми врахували завдання, які ставили перед нами, а саме – організацію оптимального режиму позааудиторної діяльності здобувачів ЗФПО. Для досягнення цієї мети було прийнято декілька важливих кроків. Спочатку було складено графік роботи студій, факультативів, гуртків та інших позааудиторних структур. Це дозволило студентам заздалегідь знати час і місце проведення занять, а також планувати свій час для участі в цих активностях.

Крім того, був створений координаційний центр, де працювали куратори різних напрямків соціально-позааудиторної роботи, керівники проєктів, керівники клубів та інших соціально-виховних структур. Цей центр забезпечував координацію діяльності різних груп і структур, сприяючи ефективній організації позааудиторних заходів.

Практика ЗФПО показала, що для формування п'яти основних критеріїв саморозвитку ефективно використовувати метод «занурення» у виховне середовище, предметний світ соціальної роботи та пробудження соціальної ролі особистості у конкретній ситуації. Цей підхід дозволяє поетапно формувати прояви соціальної вихованості у здобувачів.

На вихідному етапі реалізації програми саморозвитку проводилося навчання у «Школі саморозвитку», дискусійному клубі, факультативах, виставках творчих робіт, майстер-класах та соціально-рольових іграх. Ці форми діяльності створюють сприятливе середовище для розвитку соціальних навичок, комунікативних здібностей та самовираження учасників.

Окрім цього, учасники Школи саморозвитку мали можливість відвідувати виховні акції та програми на базі ЗФПО. Це дозволяло їм отримати практичний досвід та взаємодіяти зі спеціалістами відповідної сфери. Також, аналіз виставок та ярмарків, обговорення соціальних проєктів та програм були важливими елементами занять у школі. Вони допомагали студентам розширити свої знання та розуміння соціальних проблем та шляхів їх вирішення.

Усі ці форми занять сприяли активному і практичному навчанню, розвитку творчих та аналітичних навичок, а також підготовці студентів до реальної діяльності у своїй професійній сфері (Остапчук, 2023).

Окрім того, студенти переглядали сюжети і відеофрагменти, які демонстрували реальні ситуації та приклади соціальної діяльності. Це дозволяло їм краще зрозуміти та усвідомити теоретичні аспекти, які вони вивчали.

Презентації наукових робіт та студентських соціальних проєктів, також, були важливими елементами занять. Це давало студентам можливість поділитися своїми дослідженнями та ідеями з іншими учасниками Школи саморозвитку, а також отримати зворотний зв'язок та поради.

Крім того, студенти брали участь у заняттях з вихованцями дитячого садка та освітнього закладу інтернатного типу. Це дозволяло їм отримати практичний досвід та взаємодіяти з дітьми та молоддю з особливими потребами. Такі заняття сприяли розвитку емпатії та розумінню потреб цільових груп.

Загалом, використання розповідей, перегляду відеоматеріалів, презентацій та занять з вихованцями допомагало студентам отримати практичний досвід, поглибити свої знання та навички, а також розширити свій світогляд і розуміння соціальних проблем та потреб різних груп населення (Остапчук, 2023).

У «Школі саморозвитку» учасники формували свідомість про свої цілі позааудиторної

діяльності, а також набувають навичок оцінювання і вибору форм і видів діяльності, які сприяють їхньому особистісному розвитку. Особливу увагу приділяється соціальному проєктуванню, яке виступає основним засобом впливу на особистість.

Ці методи дозволяють виявити прогрес у саморозвитку, а також визначити потреби і можливості учасників. Вони сприяють формуванню свідомості про свої цілі і вибір правильного напрямку для саморозвитку. Крім того, такий контроль за розвитком дозволяє побачити, які форми і види діяльності («Створи себе сам») є найефективнішими для кожного учасника і допомагають досягти його особистісних цілей (Остапчук, 2023).

За допомогою методу аналізу й оцінювання учасники на другому році навчання у «Школі саморозвитку» були залучені до свідомої участі в програмі професійного саморозвитку. Це означало, що вони почали розуміти значення і цілі позааудиторної роботи і були готові активно долучатись до неї. Цей етап можна розглядати як перехід до другого етапу формувального експерименту.

На другому етапі формувального експерименту основною метою було формування ініціативності та соціальної активності учасників. Це означало, що вони почали розвивати свою індивідуальну активність, розуміти сутність соціальної роботи, бути готовими до співпраці з різними учасниками процесу соціальної діяльності, відчувати відповідальність за свій власний розвиток у своїй професійній діяльності, а також планувати свій індивідуальний розвиток на основі отриманих знань.

Усний коментар про конкретну розробку соціального проєкту – це висловлення думок, оцінка, пояснення або рекомендації щодо конкретної розробки соціального проєкту, що висловлюються усно під час обговорення проєкту.

Цей процес відбувався на заключному етапі формувального експерименту, де учасники реалізовували свої ідеї і знання в практичній діяльності. Вони виявляли свій потенціал, розвивали навички саморозвитку, самореалізації та самовдосконалення.

Отже, можемо зробити висновок, що позааудиторна діяльність в «Школі саморозвитку»

сприяла формуванню свідомості учасників щодо їхніх цілей і вибору вірного напрямку для саморозвитку, а також розвитку їхньої ініціативності, соціальної активності та практичних професійних навичок.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, позааудиторна студентська робота, особливо при активній студентській участі, є важливим елементом активного навчання, оскільки вона дозволяє студентам застосовувати свої знання на практиці, розвивати навички командної роботи та лідерства,

розуміти соціальні проблеми та реалізовувати позитивні зміни у своєму суспільстві.

Таким чином, ми можемо прогнозувати, що для подальшого дослідження професійного саморозвитку здобувачів в умовах позааудиторної діяльності, необхідно вивчити та виокремити змістові і процесуальні аспекти цього процесу. Також важливо розробити описово-змістову модель організації професійного саморозвитку в умовах позанавчальної діяльності, де етапи позанавчальної роботи виступатимуть як опорне ядро.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Задворняк Л.С. Організація позааудиторної роботи зі студентською молоддю як умова підвищення ефективності освітнього процесу // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2020. Вип 58. URL : https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/7014/1/Z_58_091-98.pdf_(дата звернення: 30.11.2023).
2. Децюк Т.М., Дударенко А.А. Форми та методи позааудиторної роботи студентів у вищих навчальних закладах // «Young Scientist». 2018. № 3 (55). URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/3/19.pdf>_(дата звернення: 30.11.2023).
3. Коваль В.Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів // *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: «Педагогіка, психологія, соціологія»*. 2009. № 6. С. 19–23.
4. Ковальчук О.А. Позааудиторна навчально-виховна діяльність як організаційна форма, що здійснюється у системі змішаного навчання // *Матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теорія і практика використання системи управління навчанням Moodle» (30-31.05.2013 р.)*. URL: <https://2013.moodleoot.in.ua/course/view.php?id=16>_(дата звернення: 10.11.2023).
5. Козліковська Н.Я. Позааудиторна робота як складова вищої освіти // *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: збірник наукових праць Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*. 2015. №12. URL : <https://ap.uu.edu.ua/article/512>_(дата звернення: 30.11.2023).
6. Остапчук В.В. Саморозвиток особистості майбутнього соціального працівника як ключова умова професійного успіху: навчальний посібник для організаторів позанавчальної роботи з дітьми та молоддю / За заг. ред. Карпенко О.Г. Житомир, 2023. 164 с.
7. Педагогічний словник / за ред. М.Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. С. 167.
8. Про професійну (професійно-технічну) освіту щодо окремих аспектів підготовки кваліфікованих робітників в умовах воєнного стану та відновлення економіки: Закон України від 19 червня 2022 № 2312-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2312-20#Text>_(дата звернення: 30.11.2023).
9. Рибалко Л. С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект). Харків : ХНУ ім. Г. С. Сковороди, 2007. 443 с.
10. Смалько О. Позааудиторна виховна робота як чинник професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців // *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2014. № 8. С. 77-81. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgi-irbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Nvvnup_2014_8_19. (дата звернення: 30.11.2023).

REFERENCES:

1. Zadvorniak, L. (2020). *Orhanizatsiia pozaadytornoi roboty zi studentskoiu moloddiu yak umova pidvyshchennia efektyvnosti osvithnoho protsesu* [Organization of extracurricular work with student youth as a condition for reporting the effectiveness of the educational process]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy* – Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems. Vup. 58. URL : https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/7014/1/Z_58_091-98.pdf. [in Ukrainian]

2. Detsiuk, T., Dudarenko, A. (2018). *Formy ta metody pozaaudytornoj roboty studentiv u vyshchych navchalnykh zakladakh* [Forms and methods of extracurricular work of students in higher educational institutions]. «Young Scientist». 2018. № 3 (55). URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/3/19.pdf>. [in Ukrainian]
3. Koval, V. (2009). *Systema pozaaudytornoj diialnosti studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv* [System of extracurricular activities of students of higher educational institutions]. Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: «Pedagogika, psykholohiia, sotsiologhiia» – Scientific works of the Donetsk National Technical University. Series: «Pedagogy, psychology, sociology», 6, 19–23. [in Ukrainian]
4. Kovalchuk, O. (2023). *Pozaaudytorna navchalno-vykhovna diialnist yak orhanizatsiina forma, shcho zdiisniuetsia u systemi zmishanoho navchannia* [Extracurricular educational activity as an organizational form that takes place in the mixed education system]. Materialy Pershoi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Teoriia i praktyka vykorystannia systemy upravlinnia navchanniam Moodle» (30-31.05.2013 r.) – Materials of the First All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Using the Moodle Learning Management System» (May 30-31, 2013). URL : <https://2013.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=16>. [in Ukrainian]
5. Kozlikovska, N. (2008). *Pozaaudytorna robota yak skladova vyshchoi osvity* [Extracurricular work as a component of higher education]. Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy: zbirnyk naukovykh prats Vidkrytoho mizhnarodnoho universytetu rozvytku liudyny «Ukraina» – Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potanamy: zbirnyk naukovykh prats Vidkrytoho zhnarodnoho universytetu rozvytku liudyny "Ukraina". 2015. №12. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/512>. [in Ukrainian].
6. Ostapchuk V. (2023). *Samorozvytok osobystosti maibutnoho sotsialnoho pratsivnyka yak kliuchova umova profesiinoho uspikhu: navchalnyi posibnyk dlia orhanizatoriv pozanavchalnoi roboty z ditmy ta moloddu* [Self-development of the personality of the future social worker as a key condition for professional success: a study guide for organizers of extracurricular work with children and youth] / Za zah. red. Karpenko O.H. Zhytomyr. 164 s. [in Ukrainian].
7. Yarmachenko, M. D. (ed.) (2001). *Pedahohichni slovnyk* [Pedagogical dictionary]. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada (06.19.2022). *Zakon Ukrainy «Pro profesiinu (profesiino-tekhnicnu osvitu)»* [«On professional (vocational and technical) education»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2312-20#Text> [in Ukrainian].
9. Rybalko L. (2007) *Metodoloho-teoretychni zasady profesiino-pedahohichnoi samorealizatsii maibutnoho vchytelia (akmeolohichni aspekt)*. Kharkiv : KhNU im. H. S. Skovorody/ 443 s. [in Ukrainian].
10. Smalko, O. (2014). *Pozaaudytorna vykhovna robota yak chynnyk profesiino-osobystisnoho stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv* [Extracurricular educational work as a factor in the professional and personal development of future specialists]. Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Pedagogichni nauky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Pedagogical sciences. № 8. S. 77-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2014_8_19. [in Ukrainian].

УДК 364-787.24-053.2-056-24]:352.07

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.10>

Жанна ПЕТРОЧКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Київська обл., Україна, 02000

ORCID: 0000-0002-4413-1243

Ганна СЛОЗАНСЬКА

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Тернопільська обл., Україна, 46027

ORCID: 0000-0002-8394-4925

Надія ГОРІШНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Тернопільська обл., Україна, 46027

ORCID: 0000-0002-9724-7098

Ольга СТОЛЯРИК

доктор філософії із соціальної роботи, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Львівська обл., Україна, 79000

ORCID: 0000-0003-1105-2861

Бібліографічний опис статті: Петрочко, Ж., Слозанська, Г., Горішна, Н., Столярик, О. (2023). Виклики створення і розвитку соціальної послуги денного догляду дітей з інвалідністю. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 67–77, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.10>

ВИКЛИКИ СТВОРЕННЯ І РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ ДЕННОГО ДОГЛЯДУ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

У статті розкрито виклики створення та розвитку соціальної послуги денного догляду дітей з інвалідністю. Актуальність дослідження обумовлена не лише необхідністю покращення соціальної підтримки і забезпечення прав дітей з інвалідністю та їхніх батьків, але й у контексті збільшення їхньої вразливості через суспільно-політичну та економічну ситуацію в Україні в умовах воєнного стану. У статті маємо на меті визначити та схарактеризувати виклики та труднощі створення і розвитку соціальної послуги денного догляду дітей з інвалідністю на основі аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду соціальної підтримки сімей з дітьми з інвалідністю.

На основі аналізу наукових публікацій, нормативно-правових документів, кількісних даних, висновків попередніх досліджень, практичного досвіду надання послуги та результатів фокус-групового опитування надавачів послуги розкрито та охарактеризовано сучасний стан її впровадження, а також виклики і труднощі, з якими зустрічаються надавачі. Встановлено, що послуга охоплює широкий спектр заходів, які включають соціальну реабілітацію, соціально-трудова адаптацію, організацію дозвілля та навчання та спрямовані на забезпечення життєдіяльності отримувачів. Незважаючи на високий попит на соціальну послугу денного догляду серед її цільової групи отримувачів, доступ до неї обмежений через невелику кількість установ, які її надають. Результати проведеного дослідження свідчать, що серед основних чинників такої ситуації є висока вартість послуги та потреба у її додатковому фінансуванні, недостатнє вивчення можливостей надання послуги для дітей з інвалідністю відповідно до їхніх індивідуальних потреб та групи інвалідності, брак розуміння змісту послуги батьками та керівництвом громади, відсутність належної кількості кваліфікованих кадрів (соціальних робітників та фахівців із соціальної роботи) тощо. Здійснений аналіз американського досвіду у наданні послуги денного догляду для дітей з інвалідністю дозволив виокремити його сильні та слабкі сторони, які варто врахувати при розбудові вітчизняної моделі її надання.

Ключові слова: дитина з інвалідністю, соціальна послуга, денний догляд, реабілітація, територіальна громада, проектна діяльність.

Zhanna PETROCHKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Faculty of Psychology, Special Education and Social Work of the Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Kyiv region, Ukraine, 02000

ORCID: 0000-0002-4413-1243

Hanna SLOZANSKA

Doctor of pedagogical sciences, Professor, Head of the Department of Special and Inclusive Education, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, 2 Kryvonosa str., Ternopil, Ternopil region, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0002-8394-4925

Nadiia HORISHNA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Special and Inclusive Education, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, 2 Kryvonosa str., Ternopil, Ternopil region, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0002-9724-7098

Olha STOLIARYK

PhD in Social Work, Assistant Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ivan Franko National University of Lviv, 1 Universytetska str., Lviv, Lviv region, Ukraine, 7900

ORCID: 0000-0003-1105-2861

To cite this article: Petrochko, Zh., Slozanska, H., Horishna, N., Stolyaryk, O. (2023). Vykyky stvorennia i rozvytku sotsialnoi posluhy dennoho dohliadu ditei z invalidnistiu [Challenges of creating and developing a social service of day care for children with disabilities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 67–77, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.10>

CHALLENGES OF CREATING AND DEVELOPING A SOCIAL SERVICE OF DAY CARE FOR CHILDREN WITH DISABILITIES

The article discusses the challenges in the creation and development of day care services for children with disabilities. This is driven not only by the necessity to improve social support and awareness of the rights of children with disabilities and their parents but also in the context of increased vulnerability due to the socio-political and economic situation in Ukraine under wartime conditions. In the article, we aim to identify and characterize the challenges and difficulties of creating and developing a social day care service for children with disabilities based on the analysis of domestic and foreign experience of social support for families with children with disabilities. Through the analysis of scientific publications, legislative documents, quantitative data, previous research findings, practical experience in service provision, and the results of a focus group survey of service providers, the article reveals and characterizes the current state of its implementation, as well as the challenges and difficulties faced by providers. It is established that the service encompasses a wide range of activities, including social rehabilitation, socio-labor adaptation, leisure organization, education, and aims to ensure the well-being of the recipients. Despite the high demand for the social day care service among its target recipients, there is an issue of limited availability due to a restricted number of institutions capable of providing such services. The research findings indicate that among the main factors contributing to this situation are the high cost of the service and the need for additional funding, inadequate exploration of service delivery possibilities for children with disabilities based on their individual needs and disability groups, lack of understanding of the service content by parents and community leadership, and insufficient qualified personnel. An analysis of the American experience in providing day care services for children with disabilities highlights its strengths and weaknesses, which should be considered when developing a domestic model for service delivery.

Key words: child with disability, social service, day care, rehabilitation, territorial community, project activity.

Актуальність проблеми. Питання соціальної підтримки і забезпечення прав дітей з інвалідністю та їх батьків набуває неабиякої актуальності в сучасних умовах. Такі діти

є особливо вразливими в період криз, суспільних потрясінь, складних життєвих обставин, в яких опиняються їхні сім'ї. У зв'язку з цим, не втрачає актуальність проблема пошуку нових

шляхів і рішень щодо впровадження інноваційних моделей соціальної роботи для цієї вразливої групи населення, міжвідомчих механізмів супроводу їхньої життєдіяльності для повноцінної інтеграції у суспільство.

На правовому фундаменті соціального захисту та підтримки дітей з інвалідністю (Конвенція ООН про захист прав осіб з інвалідністю, Закони України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю», «Про охорону дитинства», низка галузевих наказів Міністерства соціальної політики, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я України тощо) відбувається становлення і розвиток нових соціальних послуг для дітей з інвалідністю. Останні гарантують дітям рівні з усіма іншими можливості ефективно реалізувати власні права, вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними здібностями й інтересами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема соціального захисту і підтримки дітей з інвалідністю є актуальною з позиції різних наук. Зокрема, науковці галузі «Соціальна робота» вивчають: соціалізацію (Н. Муляр, О. Денисюк, Н. Мирошніченко), адаптацію (А. Губська, Н. Коляда) дітей з інвалідністю; форми та методи соціальної роботи з дітьми з інвалідністю (Р. Вайнола, О. Виноградова, Н. Заверико, С. Харченко, Ю. Чернецька, Т. Чечко та ін.); процес і особливості соціальної реабілітації дітей з інвалідністю (Н. Майструк, Т. Лях, Л. Остролуцька, І. Сидорчук, С. Сапіга, Т. Спіріна, Т. Соловійова та ін.). Різні аспекти послуги раннього втручання вивчали М. Кравченко, Т. Панченко, А. Заплатинська, С. Литовченко та ін.

Нашу увагу привертають статті, присвячені наданню соціальних послуг дітям з інвалідністю, їхнім батькам на рівні територіальної громади (ТГ). Зокрема, предметом дослідження О. Балухтіної (2022) стала соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з інвалідністю шляхом надання їм послуги тимчасового перепочинку; О. Виноградова (2021) описала модель інтегрованих соціальних послуг у системі сучасної роботи з дітьми з інвалідністю; О. Байдарова (2018) аргументувала важливість використання інтернет-технологій для розви-

тку соціальних послуг у громаді. Дослідники Г. Хворова, М. Онуфрик, Н. Майорова, Л. Котлова, С. Котловий охарактеризували специфіку нормативно-правового забезпечення, адміністрування, психолого-педагогічного супроводу, підтримки компетентного батьківства в умовах Центру (відділення) денного догляду для дітей з інвалідністю (Хворова, Котлова, Котловий, 2022; Хворова, Онуфрик, Майорова, 2020).

Такі зарубіжні дослідники, як Р. Браун, М. Ванг, Р. Вільям, Дж. Галагер, Н. Гаспон, М. Кар'єр, С. Тетреавлт, Г. Харбін та інші вивчають особливості розбудови соціальних послуг з підтримки для дітей з інвалідністю (Tétreault, Blais-Michaud, ... Boucher, & Carrière, 2014; Harbin, McWilliam, & Gallagher, 2000; Wang, & Brown, 2014).

Як бачимо, науковий інтерес до вивчення сучасних соціальних послуг дітям з інвалідністю та членам їх сімей є достатньо високий. Водночас, на нашу думку, глибшого вивчення потребує питання дослідження об'єктивних і суб'єктивних труднощів, бар'єрів, що перешкоджають розвитку таких соціальних послуг.

Мета статті. На основі аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду соціальної підтримки сімей з дітьми з інвалідністю визначити та охарактеризувати виклики та труднощі створення і розвитку соціальної послуги денного догляду дітей з інвалідністю.

Для досягнення мети статті використано: теоретичні методи (аналіз, синтез, систематизацію, порівняння, узагальнення); аналіз нормативних документів щодо соціальної послуги денного догляду дітей з інвалідністю; вивчення вітчизняного й зарубіжного досвіду практичної діяльності щодо соціального захисту цієї категорії дитячого населення; метод експертного інтерв'ю; метод професійної рефлексії.

У статті представлено окремі результати: 1) Всеукраїнського опитування батьків та опікунів дітей з інвалідністю/осіб з особливими потребами «Як в Україні живуть сім'ї, які виховують дітей з порушеннями розвитку», що проводилося в усіх областях України, окрім окупованих територій та анексованого Криму в межах проекту Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) і Центру «Джерело» (лютий-травень 2023 року). Обсяг вибірки: 1601 особа – респонденти, які виховують одну чи дві дитини з інвалідністю; 2) експертного інтерв'ю з працівни-

ками Центру реабілітаційних та соціальних послуг «Джерело», Центру соціалізації та розвитку, Львівського обласного добровільного товариства захисту неповносправних дітей, молоді та осіб з інвалідністю «Довіра». Результати інтерв'ю з надавачами та батьками отримувачами соціальної послуги догляду вдома дітей з інвалідністю представлено у вигляді цитат для аргументування виокремлених викликів та труднощів, пов'язаних із створенням означеної послуги у громадах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Варто зазначити, що соціальна послуга денного догляду впроваджується в Україні з 2013 р. Однак Державний стандарт соціальної послуги денного догляду дітей з інвалідністю було розроблено і прийнято 05.04.2023 р. Відповідно до нього, *соціальна послуга денного догляду дітей з інвалідністю* – комплекс заходів, спрямованих на створення умов для забезпечення життєдіяльності отримувача соціальної послуги, що передбачають: соціальну реабілітацію; соціально-трудова адаптацію й організацію дозвілля; психологічну допомогу; створення умов для денного перебування; організацію харчування (якщо послуга надається понад 4 години на день); спостереження за станом здоров'я (за потреби); допомогу у самообслуговуванні; участь отримувачів послуги та членів їх сімей, родичів у вирішенні конкретних соціальних проблем; догляд; навчання законних представників отримувача послуги без надання місця проживання. Надавач цієї послуги – юридична або фізична особа-підприємець, яку внесено до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг; отримувач – дитина віком від 3 до 18 років з інвалідністю, тяжкими захворюваннями, розладами, травмами, станами, зокрема, якій не встановлено інвалідність. Соціальна послуга денного догляду надається у приміщенні надавача тимчасово або постійно. Тривалість надання, графік відвідування (час, періодичність) визначаються для кожного отримувача індивідуально відповідно до його потреб, мети й обсягу соціальної послуги (Державний стандарт, 2023).

Для розробки та моніторингу виконання індивідуальних планів реабілітації (ІПР) дітей, які отримують послугу денного догляду, може створюватися міждисциплінарна команди фахівців (МДК). Зокрема, беручи до уваги досвід організації надання такої послуги гро-

мадською організацією «Родина для осіб з інвалідністю» (м. Київ), наголосимо, що до складу такої команди можуть входити спеціальний (корекційний) педагог, фізичний терапевт/фахівець з фізичної реабілітації, логопед, психолог, вихователь (Хворова, Котлова, Котловий, 2022, 118). Засідання МДК проходять з періодичністю, яка обумовлена потребами дітей, не рідше, ніж 1 раз на 2 місяці. Кожне засідання присвячено аналізу актуального стану розвитку та поведінки 1-3-х дітей. На засідання МДК запрошуються батьки дітей – відбувається обмін думками між фахівцями та батьками щодо завдань, які містяться в ІПР (Хворова, Онуфрик, Майорова, 2020, 12-13). Така взаємодія фахівців з батьками створює сприятливі умови для підвищення рівня батьківської компетентності у батьків дітей з інвалідністю, а відповідно і для кращого задоволення потреб таких дітей та забезпечення їхніх прав.

Зазначимо, що послуга денного догляду для дітей з інвалідністю донедавна надавалася у відділеннях денного догляду при діючих соціальних установах, яких станом на 01.01.2018 р. діяло 65 (без урахування АР Крим, м.Севастополя), де соціальну послугу отримували понад 1,9 тис. дітей з інвалідністю; 01.01.2022 р. – 55, де обслуговували понад 1,3 тис. дітей (зменшення кількості відділень пов'язане, зокрема, із запровадження карантинних обмежень через коронавірусну хворобу (COVID-19). Типове положення про відділення денного догляду для дітей з інвалідністю затверджено наказом Міністерства соціальної політики від 09.10.2013 р.

Сьогодні послуга денного догляду для дітей з інвалідністю надається організаціями різної форми власності та фізичними особами-підприємцями. Станом на 01.01.2023 р. в Україні означену послугу надає 181 надавач з числа організацій комунального та недержавного сектору. Разом з тим, діючі організації не покривають потребу у послугі, адже Міністерство соціальної політики заявляє про потребу в наданні соціальної послуги денного догляду для понад 9 тис. дітей з інвалідністю.

Про затребуваність та зацікавленість в отриманні послуги денного догляду свідчать і результати Всеукраїнського опитування батьків та опікунів дітей з інвалідністю/осіб з особливими потребами, проведеного в лютому-травні 2023 р.

Перелік надавачів соціальної послуги «денний догляд дітей з інвалідністю» в Україні, зареєстрованих у Державному реєстрі станом на 26.11.2023 р.

Область	Комунальний заклад/ підприємство	Недержавна організація
Вінницька	3	3
Волинська	1	1
Дніпропетровська	4	3
Донецька	6	1
Житомирська	2	4
Закарпатська	3	1
Запорізька	5	1
Івано-Франківська	1	3
м. Київ	7	7
Київська	6	4
Луганська	0	1
Львівська	9	11
Миколаївська	6	7
Одеська	6	6
Полтавська	3	1
Рівненська	0	1
Сумська	5	0
Тернопільська	2	2
Чернігівська	6	2
Чернівецька	0	2
Черкаська	11	0
Хмельницька	11	0
Херсонська	4	0
Харківська	2	3
Всього	103	64
Без зазначення області		14

Джерело: систематизовано авторами дослідження на основі аналізу Державного реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг. URL: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiNmMzZmE1NDItYmMzMS00ZjIyLWI3YzUtYzliYTFhNTkzNjFmIiwidCI6IjhhZGRkYTA5LTdjMjQtNGRiYi05ZjdmLTlyYTgwZTUyM2NlOSIsImMiOiJ9>

Зокрема, 10,68 % із усіх опитаних зазначили, що отримували послугу денного догляду в установі до 24.02.2022 р., 10,37 % – отримують її зараз і 35,98 % – зацікавлені в отриманні такої послуги. З'ясовано, що послуга денного догляду дітей з інвалідністю знаходиться на 5-й позиції після послуг консультування, соціальної реабілітації, інформування, супроводу під час інклюзивного навчання в ієрархії соціальних послуг, про які йде мова у цьому дослідженні. Заявлено також і про складність у її отриманні через обмежену кількість установ, що її надають.

Вивчення мережі надавачів соціальної послуги денного догляду дітей з інвалідністю у Львівській, Тернопільській та Черкаській областях підтвердило обмежену кількість установ, що пропонують означену послугу.

Зокрема, станом на 26.11.2023 р. у Тернопільській області зареєстровано 4 надавачі соціальної послуги денного догляду для дітей з інвалідністю, з яких 2 – комунальної власності та 2 громадські організації. Поки жоден з них не розпочав надання власне самої послуги.

У Львівській області за даними Державного реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг про намір надавати послугу денного догляду для дітей з інвалідністю заявили 20 надавачів, з них 9 – комунальних і 11 – недержавних організацій. Аналіз діяльності самих закладів через скринінг інформації, оприлюдненої на їх офіційних сторінках, дав можливість виокремити ті заклади, які активно працюють над наданням і розвитком самої послуги. Зокрема, Обласний центр комп-

лексної реабілітації для дітей та осіб з інвалідністю Святого Пантелеймона (2023) пропонує дві форми отримання послуги: стаціонарну (з п'ятиденним цілодобовим перебуванням дітей та осіб з інвалідністю в Центрі) та амбулаторну.

У м. Броди діє два центри з надання означеної послуги: Бродівський районний центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю та Центр надання соціальних послуг (ЦНСП) (відділення комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю). Якщо перший спеціалізується на роботі з дітьми віком від 0 до 6 років, то другий – на підлітках та молоді з інвалідністю.

У Кам'янка-Бузькій ТГ діє ЦНСП, який на базі відділення комплексної реабілітації осіб з інвалідністю надає послугу денного догляду для дітей з інвалідністю віком від 4 до 15 років.

У відділенні надання реабілітаційних та соціальних послуг для дітей з інвалідністю комунальної організації ЦНСП Козівської селищної ради надається означена послуга для дітей з інвалідністю віком від 6 до 18 років.

У Центрі реабілітаційних та соціальних послуг «Джерело», м. Львів, функціонує відділення денного догляду для дітей з інвалідністю, яке забезпечує надання соціальної послуги денного догляду для дітей з інвалідністю віком від 4 до 18 років.

Центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю «Жага життя», м. Черкаси, Центр комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю «Пролісок», м. Умань, Золотоніський ЦНСП є провідними у наданні соціальної послуги денного догляду для дітей з інвалідністю у Черкаській області.

Безперечно, становленню послуги денного догляду сприяє проектна діяльність міжнародних фондів, організацій. Зокрема, у результаті реалізації проекту Партнерства «Кожній дитині» «Реформування закладів інституційного догляду та виховання дітей в Тернопільській області» на замовлення Міністерства соціальної політики України та підтримки Світового банку (2019–2021 рр.) було розроблено специфікацію соціальної послуги денного догляду, яка може надаватися на рівні ТГ. Підкреслювалося, що пріоритетною групою отримувачів послуги є діти з інвалідністю та зі стійкими порушеннями здоров'я (без встановленої групи інвалідності) дошкільного віку від 3 до 6 років та їхні сім'ї (батьки/законні представ-

ники). Передбачалося, що послуга надається у громаді у спеціально пристосованих й обладнаних приміщеннях (школи, бібліотеки тощо) для перебування дітей з інвалідністю та/або зі стійкими порушеннями здоров'я, де можна проводити індивідуальні та групові заняття.

Протягом 2020–2022 рр. за підтримки ЮНІСЕФ та низки інших міжнародних організацій в Україні у рамках проекту Спільно напрацьовано досвід упровадження послуги денного догляду в територіальних громадах Донецької та Луганської областей. Зокрема, було проведено близько 50 супервізій та воркшопів з питань як організації соціальної послуги денного догляду, так і її психолого-педагогічного супроводу. Окрім цього, напрацьовано ряд рекомендацій щодо її удосконалення, а саме: організації отримання послуги «кластерним» методом, при якому формуються певні мікрогрупи дітей одного віку і рівня розвитку, які відвідують центр в один і той самий час; здійснення правильної інформаційно-рекламної кампанії; співпраці та обміну інформацією з тими командами, які нещодавно запровадили послугу, щодо алгоритму вдалого старту, налагодження взаємодії з сім'ями тощо (Хворова, Котлова, Котовий, 2022).

Однак, заявленого вище досвіду недостатньо для розвитку соціальної послуги денного догляду дітей з інвалідністю у територіальних громадах. При розбудові вітчизняних підходів до надання означеної послуги доцільним є вивчення зарубіжного досвіду, що дозволить врахувати труднощі та проблемні моменти, а також кращі практики у цій сфері. Таким джерелом ідей може слугувати американський досвід, зважаючи на його тривалість та прогресивність, визнану багатьма країнами. У Сполучених Штатах можливість враховувати потреби дітей та їхній сімей забезпечують різні типи послуг денного догляду для дітей з інвалідністю. Офіційні послуги по догляду (на основі ліцензії) надаються у різних закладах.

Педіатричні медичні центри з догляду (prescribed pediatric extended care centers) надають послуги денного догляду дітям зі складними медичними станами, що передбачають гігієнічні та медичні процедури, а також різні види терапевтичних розвиткових втручачь і навчання опікунів. Проте їхні послуги доступні не в усіх штатах країни (Care, 2023).

Центри денного перебування (*children daycare centers*) здійснюють опіку над дітьми впродовж робочого дня та реалізують навчальні програми для дітей різного віку. Вони також можуть бути інклюзивними або ж надавати послуги виключно дітям з інвалідністю та порушеним розвитком (Care, 2023).

Програми дошкільної підготовки (*PreKindergarten programs*), окрім опіки над дітьми від 3-х до 5-ти років, у тому числі й з інвалідністю, на час їх перебування у закладі, передбачають розвиток соціальних навичок, мовлення, творчих здібностей, фізичну активність (Florida Department of Education Home, 2023).

Дитячі сімейні будинки з догляду (*family child care або in-home child care*) здійснюють денний догляд за дітьми різного віку – від немовлят до школярів. Кількість дітей у таких закладах є невеликою, послуги більш гнучкими і доступними – територіально та фінансово. Такі заклади можуть приймати як дітей без порушень у розвитку, так і з ними; окремі з них спеціалізуються виключно на догляді дітей, які мають складні порушення (Care, 2023).

Програми «Перший крок» та «Ранній перший крок» («Head Start» та «Early Head Start») фокусуються на всебічному розвитку дитини, включаючи фізичне, соціальне й емоційне здоров'я, навчання граматики, математики, а також забезпеченні доступу до медичних і соціальних послуг. Хоча ці програми не спрямовані виключно на дітей з інвалідністю та здійснення догляду, при необхідності вони можуть забезпечувати цей компонент у межах своєї комплексної програми (Child Care, 2023).

Окремою послугою є догляд на час відпочинку (*respite care*). Така послуга надається батькам для відновлення їх ресурсів для здійснення опіки та виховання дітей. Послуга може надаватися громадськими організаціями, локальними агенціями та медичними закладами, які спеціалізуються на роботі з людьми з інвалідністю (Care, 2023).

Результати аналізу особливостей надання послуги денного догляду для дітей з інвалідністю свідчить про необхідність реалізації комплексного й інклюзивного підходів до її надання з урахуванням різноманітності потреб дітей та їхніх сімей. Такий підхід передбачає, що надавачі послуги денного догляду через

взаємодію з програмами раннього втручання та закладами освіти, є включеними у ширший контекст, аніж просто забезпечення перебування дитини під наглядом та задоволення її базових потреб.

Разом з тим, доступ до якісних послуг денного догляду за дітьми з інвалідністю визначається як одна з ключових проблем, яку висловлюють їхні сім'ї. Висновки, зроблені за результатами емпіричних розвідок, вказують на те, що вони мають ряд труднощів, пов'язаних з отриманням таких послуг недалеко від місця проживання або роботи, незручністю транспортного сполучення між місцем отримання послуги та програмами раннього втручання чи іншими спеціалізованими послугами (Booth-LaForce & Kelly, 2004; DeVore & Bowers, 2006). Hebbeler & Spiker (2016) вказують, що не усі надавачі, особливо ті, які не надають спеціалізованих послуг, а працюють як з дітьми з нормотиповим, так і з порушеним розвитком, не завжди готові адаптувати середовище до потреб дітей, як це вимагає федеральне законодавство.

Окрема категорія труднощів стосується відсутності або ж обмеженого вибору варіантів послуг з догляду через існування у дітей тяжких порушень і/або необхідності забезпечення спеціальних умов для перебування у закладі. Найскладніше знайти якісний догляд у ситуаціях, коли діти мають порушення, які проявляються у поведінці, низькій адаптації до соціального середовища, стійких розладах здоров'я та небезпечних для життя станах. Чим складніший стан дитини, тим важче знайти належний догляд. Дослідження показують, що причини такої ситуації полягають й у тому, багато надавачів послуги денного догляду не мають необхідної підготовки для роботи з цією групою дітей (Jeon, Kwon, & Choi, 2018).

Аналіз американського досвіду дозволяє виокремити такі його позитивні сторони, як чітка законодавчо закріплена недискримінаційна політика щодо забезпечення прав та задоволення потреб осіб з інвалідністю, гнучкий підхід до регулювання послуг на місцевому рівні, орієнтація на задоволення індивідуальних потреб дітей, розмаїття форматів надання послуг денного догляду. Разом з тим, при розбудові вітчизняної моделі послуги денного догляду для дітей з інвалідністю варто врахувати й труднощі у забезпеченні територіальної,

логістичної, фінансової доступності послуги, необхідних адаптацій та модифікацій середовища, а також створення умов для її надання дітям з тяжкими порушеннями, у тому числі й через належну підготовку кадрів.

На основі узагальнення інформації по вітчизняний та міжнародний досвід упровадження послуги денного догляду дітей з інвалідністю можна визначити **виклики** та труднощі створення і розвитку соціальної послуги денного догляду дітей з інвалідністю, а саме:

– реальна дороговартісність послуги та її «штучне» здешевлення через відсутність належного фінансування, результатом чого є мала кількість надавачів, низька якість та «обмеженість» цієї послуги, невмотивованість фахівців працювати краще. Експерти заявляють, що «...фінансування – основна умова! Адекватне ціноутворення послуги дозволить створити належні матеріально-технічні умови, посилить мотивацію фахівців та приведене на ринок праці молодих осіб...»; «... ми так і не надаємо її в повною мірою як окрему послугу. Перешкодою цьому є ... невисоке фінансування, і відповідно, невелика оплата праці соціальному працівнику чи фахівцю із соціальної роботи, який мав би надавати цю послугу...»; «...у Реєстрі надавачів заявлено, що наш Центр є надавачем послуги денного догляду, однак, де-факто, послуга не надається. ... зараз це фінансово нерентабельно для закладу...»;

– недостатнє розуміння змісту соціальної послуги на рівні громади з боку органів місцевого самоврядування і з боку батьків, які виховують дітей з інвалідністю, що підтверджують відповіді експертів: «...Центр уже надавав цю послугу як навчально-розвиткову, хоча за усіма критеріям та показникам вона відповідала Державному стандарту 2015 р...», «...наша організація класично соціальну послугу денного догляду жодного разу не надавала. У проміжок 2018-2021 рр. нам вдалося створити освітньо-культурний центр, який дублював завдання соціальної послуги денного догляду (соціальна реабілітація, соціально-побутова реабілітація, догляд, корекційно-розвиткові заняття тощо). Однак, відсутність власного приміщення, організаційні виклики та бюрократичні процедури, а згодом й війна призвели до закриття Центру...»; «...вважаю, що основною причиною відсутності послуги є не обізнаність батьків

у змісті послуги та думка у батьків, що ніхто з моєю дитиною краще як я не впорається, бо я знаю краще як інші, що робити...»;

– відсутність можливостей у надавачів надавати цю послугу для дітей з інвалідністю відповідно до їх індивідуальних потреб: «... є потреба вдосконалення матеріально-технічної бази. ... необхідна значна кількість фахівців, оскільки діти з інвалідністю можуть мати захворювання різної етіології...», «...необхідна потужна матеріально-технічна база з урахуванням потреб дітей, що мають різні нозології, яку без спонсорської допомоги та меценатів впровадити було неможливо...»;

– проблеми з кадровим забезпеченням інституцій, що надають послугу: «...є проблеми з пошуку кадрів: бракує компетентних фахівців у питаннях реабілітації, соціально-побутової адаптації...»; «...невелика оплата праці соціальному працівнику чи фахівцю із соціальної роботи ... впливає на те, що молоді фахівці масово звільняються з Центру, поряд з тим, залишаються працівники передпенсійного та пенсійного віку, які не мають належної освіти, та не зовсім розуміють зміст послуги, не знають технологій роботи...»; «... велика потреба у фахівцях, які не лише мають знання, вміння і навички, а й готові працювати з такою категорією дітей...».

До викликів на шляху створення і розвитку соціальної послуги денного догляду дітей з інвалідністю в Україні, на нашу думку, слід також віднести: відсутність фінансової та комунікативної підтримки на рівні ТГ організацій, що можуть надавати означену послугу; недостатнє представлення кращого досвіду з надання соціальної послуги денного догляду; відсутність моніторингу якості надання соціальної послуги, особливо приватними підприємцями; відсутність просвітницької роботи серед батьків щодо змісту послуги та доцільності її розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Активне впровадження соціальної послуги денного догляду для дітей з інвалідністю, її організація і належне змістово-методичне забезпечення – важливе завдання як для всіх територіальних громад, так і для держави загалом. Така послуга як базова має надаватися за допомогою різних механізмів (як окрема комунальна установа чи її відділення, закупівля

послуги у недержавних організацій шляхом соціального замовлення, реалізація державно-приватного партнерства тощо). Становленню послуги сприяє проектна діяльність і пошуково-технологічних доробок кращих центрів реабілітації. Прикладом успішної практики є надання послуги денного догляду в різних закладах США відповідно до потреб отримувачів послуги. На підставі узагальнення американського й українського досвіду визначено, що викликами і водночас параметрами її успішного впровадження є: вартість такої послуги; усвідомлення специфіки і змісту послуги її надавачами і отримувачами; прогнозування і врахування можливостей її спеціалізації (типізації) відповідно до потреб, нозологій, групи інвалідності дітей; готовність фахівців до міждисциплінарної взаємодії у рамках надання послуги; моніторинг її якості; кадрове забезпе-

чення надання послуги та наявність системного підвищення професійної компетентності надавачів послуги денного догляду.

Перспективами подальших досліджень є вивчення досвіду впровадження послуги денного догляду дітей з інвалідністю в інших країнах світу; обґрунтування значення надання такої послуги за місцем проживання її отримувачів; визначення перспектив впровадження послуги денного догляду у територіальній громаді в умовах війни і післявоєнний період.

У статті представлено напрацювання виконавців проекту, що фінансується Національним фондом досліджень України на тему «Дослідження розвитку соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей на рівні територіальних громад у воєнний та повоєнний періоди» (реєстраційний номер № 2022.01/0166).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байдарова О., Лаврент'єв Д. Використання інтернет-технологій для розвитку соціальних послуг у громаді для дітей з інвалідністю та їх сімей. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Соціальна робота. 2018. № 2(4). С. 7–12. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/1>
2. Балухтіна О. Теоретичні та практичні аспекти впровадження соціальної послуги «тимчасовий відпочинок» для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2022. Вип. 90. С. 14–19.
3. Виноградова О. Інтегровані соціальні послуги як напрям соціалізації дітей з інвалідністю в громаді. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2021. Вип. 79. Т. 1. С. 73–76. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.79.1.14>
4. Обласний центр комплексної реабілітації для дітей та осіб з інвалідністю Святого Пантелеймона. 2023. URL: <https://dobromylska-gromada.gov.ua/news/1645454422/>
5. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги денного догляду дітей з інвалідністю. Наказ МСП від 05.04.2023 № 119-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0898-23#Text>
6. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні. Закон України (зі змінами № 2980-IX від 20.03.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 01.10.2023).
7. Про соціальні послуги. Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 09.08.2023).
8. Типове положення про відділення денного догляду для дітей з інвалідністю. Наказ Міністерства соціальної політики від 09.10.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2057-13#Text>
9. Хворова Г., Онуфрик М., Майорова Н. Центр (відділення) денного догляду для дітей з інвалідністю: нормативно-правове забезпечення, адміністрування, психолого-педагогічний супровід, підтримка компетентного батьківства: інформаційно-методичний посібник / Фонд соціального захисту інвалідів; Громадська організація «Родина». Київ, 2020. 56 с.
10. Хворова, Г. М., Котлова, Л. О., Котловий, С. А. Організаційно-педагогічні умови надання соціальної послуги денного догляду за дітьми з інвалідністю. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. №1 (8). С. 113–122.
11. Центр надання соціальних послуг Кам'янка-Бузької територіальної громади. 2023. URL: <https://kbmr.gov.ua/komunalna-ustanova-teritorialnij-centr-socialnogo-obslugovuvannya-nadannya-socialnih-poslug-11-35-16-14-09-2018/>
12. Центр надання соціальних послуг Козівської селищної ради. 2023. URL: <https://kozova-rada.gov.ua/ku-centr-nadannya-socialnih-poslug-kozivskoi-selischnoi-radi-08-35-25-22-01-2021/>
13. Центр реабілітаційних та соціальних послуг «Джерело». 2023. URL: <https://dzherelocentre.org.ua/dennyj-doglyad/>
14. Як в Україні живуть сім'ї, які виховують дітей з порушеннями розвитку: результати Всеукраїнського опитування батьків та опікунів дітей з інвалідністю, 2023. URL: <https://dzherelocentre.org.ua/blog/2023/10/02/yak-v->

ukrayini-v-chas-vijny-zhyvut-sim-yi-yaki-vyhovuyut-ditej-z-trudnoshhamy-rozvytku/?fbclid=IwAR1wfTJ6rWGvfvfJq3p_mT5ufX6oCXpLQOQypbXN2aLcD-6-qs21B54IXnIQ (дата звернення: 02.11.2023).

15. Booth-LaForce, C., & Kelly, J. (2004). Childcare patterns and issues for families of preschool children with disabilities. *Infants & Young Children, 17*(1), 5-16.

16. Care. (2023). 6 options for special needs child care. Режим доступу (11.25.2023): <https://www.care.com/c/special-needs-child-care-options/>

17. Child Care. (2023). Head Start and Early Head Start. Режим доступу (11.23.2023): <https://childcare.gov/consumer-education/head-start-and-early-head-start>

18. DeVore, S., & Bowers, B. (2006). Childcare for children with disabilities: Families search for specialized care and cooperative childcare partnerships. *Infants & Young Children, 19*(3), 203-212. P. 204.

19. Florida Department of Education Home. (2023). Prekindergarten Children with Disabilities. Режим доступу (11.26.2023): <https://www.fdoe.org/core/fileparse.php/7687/urlt/0068969-prek-disaball.pdf>

20. Harbin, G. L., McWilliam, R. A., & Gallagher, J. J. (2000). Services for young children with disabilities and their families. *Handbook of early childhood intervention, 2*, 387-415.

21. Hebbeler, K., & Spiker, D. (2016). Supporting young children with disabilities. *The future of children*, 185-205.

22. Jeon, L., Kwon, K. A., & Choi, J. Y. (2018). Family child care providers' responsiveness toward children: The role of professional support and perceived stress. *Children and Youth Services Review, 94*, 500-510. P. 3.

23. Tétreault, S., Blais Michaud, S., Marier Deschênes, P., Beaupré, P., Gascon, H., Boucher, N., & Carrière, M. (2014). How to support families of children with disabilities? An exploratory study of social support services. *Child & Family Social Work, 19*(3), 272-281.

24. Wang, M., & Brown, R. (2014). Family quality of life: A framework for policy and social service provisions to support families of children with disabilities. In *Family support and family caregiving across disabilities* (pp. 162-185). Routledge.

REFERENCES

1. Baidarova, O., & Lavrentiev, D. (2018). Vykorystannia internet-tekhnologii dlia rozvytku sotsialnykh posluh u hromadi dlia ditei z invalidnistiu ta yikh simei [Using Internet technologies for the development of social services in the community for children with disabilities and their families]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sotsialna robota, 2*(4), 7–12. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/1> [in Ukrainian].

2. Balukhtina, O. M. (2022). Teoretychni ta praktychni aspekty vprovadzhennia sotsialnoi posluhy «tymchasovy vidpochynok» dlia batkiv abo osib, yaki yikh zaminiuiut, shcho zdiisniuiut dohliad za ditmy z invalidnistiu [Theoretical and practical aspects of the introduction of the social service “temporary rest” for parents or persons who replace them, who take care of children with disabilities]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Serii. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy, 90*, 14–19. [in Ukrainian].

3. Vynohradova, O. V. (2021). Intehrovani sotsialni posluhy yak napriam sotsializatsii ditei z invalidnistiu v hromadi [Integrated social services as a direction of socialization of children with disabilities in the community]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 5: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy, 79*(1), 73–76. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.79.1.14> [in Ukrainian].

4. Oblasnyi tsentr kompleksnoi reabilitatsii dlia ditei ta osib z invalidnistiu Sviatoho Panteleimona [St. Panteleimon Regional Complex Rehabilitation Center for Children and Persons with Disabilities]. (2023). Retrieved from <https://dobromylska-gromada.gov.ua/news/1645454422/> [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy dennoho dohliadu ditei z invalidnistiu. [On the approval of the State standard of social day care services for children with disabilities]: Order of SMEs (119-H). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0898-23#Text> [in Ukrainian].

6. Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini [On the rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine]: The Law of Ukraine (No. 2980-IX). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> [in Ukrainian].

7. Pro sotsialni posluhy [On social services]: The Law of Ukraine (No. 2671). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].

8. Typove polozhennia pro viddilennia dennoho dohliadu dlia ditei z invalidnistiu [A typical provision for a day care unit for children with disabilities]: Order of the Ministry of Social Policy, 2013. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2057-13#Text> [in Ukrainian].

9. Khvorova H., Onufryk M., Maiorova N. Tsent (viddilennia) dennoho dohliadu dlia ditei z invalidnistiu: normatyvno-pravove zabezpechennia, administruvannia, psykhologo-pedahohichni suprovid, pidtrymka kompetentnoho batkivstva: informatsiino-metodychni posibnyk [Center (department) of day care for children with disabilities: regulatory and legal support, administration, psychological and pedagogical support, support of competent parenting: informational and methodological guide]. *Fond sotsialnoho zakhystu invalidiv; Hromadska orhanizatsiia «Rodyna»*. Kyiv, 2020. 56 s. [in Ukrainian].

10. Khvorova, H. M., Kotlova, L. O., Kotlovyi, S. A. Orhanizatsiino-pedahohichni umovy nadannia sotsialnoi posluhy dennoho dohliadu za ditmy z invalidnistiu [Organizational and pedagogical conditions for the provision of social day care services for children with disabilities]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*. 2022. №1 (8). S. 113–122. [in Ukrainian].
11. Tsentr nadannia sotsialnykh posluh Kamianka-Buzkii terytorialnii hromadi [Kamianka-Buzka Territorial Community Center for the provision of social services]. (2023). Retrieved from <https://kbr.gov.ua/komunalna-ustanova-teritorialnij-centr-socialnogo-obslugovuvannya-nadannya-socialnih-poslug-11-35-16-14-09-2018/> [in Ukrainian].
12. Tsentr nadannia sotsialnykh posluh Kozivskoi selyshchnoi rady [Center for the provision of social services of the Koziv settlement council.]. 2023. Retrieved from <https://kozova-rada.gov.ua/ku-centr-nadannya-socialnih-poslug-kozivskoi-selischnoi-radi-08-35-25-22-01-2021/> [in Ukrainian].
13. Tsentr reabilitatsiinykh ta sotsialnykh posluh «Dzherelo» [Center for rehabilitation and social services "Zherelo"]. 2023. Retrieved from <https://dzherelocentre.org.ua/dennyj-doglyad/> [in Ukrainian].
14. Yak v Ukraini zhyvut simi, yaki vykhovuiut ditei z porushenniamy rozvytku: rezultaty Vseukrainskoho opytuvannia batkiv ta opikuniv ditei z invalidnistiu [How families raising children with developmental disabilities live in Ukraine: results of the All-Ukrainian survey of parents and guardians of children with disabilities]. (2023). Retrieved from https://dzherelocentre.org.ua/blog/2023/10/02/yak-v-ukrayini-v-chas-vijny-zhyvut-sim-yi-yaki-vyhovuyut-ditej-z-trudnoshhamy-rozvytku/?fbclid=IwAR1wfTJ6rWGvfvfJq3p_mT5ufX6oCXpLQOQypbXN2aLcD-6-qs2lB54IXnIQ [in Ukrainian].
15. Booth-LaForce, C., & Kelly, J. (2004). Childcare patterns and issues for families of preschool children with disabilities. *Infants & Young Children*, 17(1), 5-16.
16. Care. (2023). 6 options for special needs child care. Режим доступу (11.25.2023): <https://www.care.com/c/special-needs-child-care-options/>
17. Child Care. (2023). Head Start and Early Head Start. Режим доступу (11.23.2023): <https://childcare.gov/consumer-education/head-start-and-early-head-start>
18. DeVore, S., & Bowers, B. (2006). Childcare for children with disabilities: Families search for specialized care and cooperative childcare partnerships. *Infants & Young Children*, 19(3), 203-212. P. 204.
19. Florida Department of Education Home. (2023). Prekindergarten Children with Disabilities. Режим доступу (11.26.2023): <https://www.fldoe.org/core/fileparse.php/7687/urlt/0068969-prek-disaball.pdf>
20. Harbin, G. L., McWilliam, R. A., & Gallagher, J. J. (2000). Services for young children with disabilities and their families. *Handbook of early childhood intervention*, 2, 387-415.
21. Hebbeler, K., & Spiker, D. (2016). Supporting young children with disabilities. *The future of children*, 185-205.
22. Jeon, L., Kwon, K. A., & Choi, J. Y. (2018). Family child care providers' responsiveness toward children: The role of professional support and perceived stress. *Children and Youth Services Review*, 94, 500-510. P. 3.
23. Tétreault, S., Blais-Michaud, S., Marier Deschênes, P., Beaupré, P., Gascon, H., Boucher, N., & Carrière, M. (2014). How to support families of children with disabilities? An exploratory study of social support services. *Child & Family Social Work*, 19(3), 272-281.
24. Wang, M., & Brown, R. (2014). Family quality of life: A framework for policy and social service provisions to support families of children with disabilities. In *Family support and family caregiving across disabilities* (pp. 162-185). Routledge.

УДК 316.356.4:316.722

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.11>

Валентина ПЛЮЩ

магістерка соціології, аспірантка відділу соціальних експертиз, Інститут соціології НАН України, вул. Шовковична, 12, м. Київ, Київська обл., 01021

ORCID: 0000-0002-6945-4233

Гульбаршин ЧЕПУРКО

доктор соціологічних наук, завідувачка відділу соціальних експертиз, Інститут соціології НАН України, вул. Шовковична, 12, м. Київ, Київська обл., 01021

ORCID: 0000-0001-7540-5174

Бібліографічний опис статті: Плющ, В., Чепурко, Г. (2023). Міграційна політика Ізраїлю щодо мігрантів із України з 1991 до 2023 року. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 78–92, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.11>

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ІЗРАЇЛЮ ЩОДО МІГРАНТІВ ІЗ УКРАЇНИ З 1991 ДО 2023 РОКУ

Стаття присвячена систематизації законодавчих актів, що є дотичними до показників індексу адаптаційної складової міграційної політики Ізраїлю по відношенню до мігрантів з України з 1991 до 2023 року.

Зроблено висновок про те, що міграційна політика Ізраїлю є диференційованою та включає в себе три основних вектори: політику асиміляції, політику диференційного включення та політику сегрегації або повного виключення, що направлені на три різні категорії мігрантів з України в Ізраїлі: мігрантів-юдеїв, мігрантів-неюдеїв та біженців-неюдеїв. Міграційна політика асиміляції Ізраїлю направлена на українських мігрантів-юдеїв, політика диференційного включення стосується українських мігрантів-неюдеїв, політика сегрегації або повного виключення проводиться Ізраїлем по відношенню до українських біженців-неюдеїв.

З'ясовано, що етнонаціональний устрій ізраїльської держави заохочує міграцію українських юдеїв та надає значну державну підтримку українській юдейській спільноті і водночас ускладнює, майже унеможлиблює вірогідність успішної інтеграції в ізраїльське суспільство українських мігрантів-неюдеїв.

Проаналізовано, що мігранти-юдеї мають право на автоматичне отримання громадянства після прибуття до країни, а також мають доступ до спеціальних програм адаптації, включаючи фінансову допомогу протягом першого року перебування в Ізраїлі, безкоштовні мовні курси івриту в державних центрах «кульпан», позики на купівлю нерухомості, гранти для студентів, допомогу в пошуку роботи, підвищення кваліфікації, та податкова підтримка роботодавців, які наймають мігрантів-юдеїв.

Виявлено, що по відношенню до мігрантів-неюдеїв, на яких не поширюється поправка до Закону «про повернення», міграційний режим Ізраїлю є надзвичайно обмеженим та виражається через два вектори міграційної політики: політику диференційного включення та політику сегрегації. Міграційна політика диференційного включення проводиться по відношенню до українських трудових мігрантів-неюдеїв та характеризується відкритим доступом до легалізованого ринку праці, однак жорсткими обмеженнями на право возз'єднання сімей та відмовою в наданні статусу довгострокового проживання на території Ізраїлю.

Визначено, що міграційна політика сегрегації проводиться по відношенню до українських та інших біженців-неюдеїв на території Ізраїлю та характеризується відсутністю законодавства чи цілеспрямованих державних програм підтримки шукачів притулку, а також наявністю регулярних депортаційних заходів по відношенню до біженців та напівлегальних мігрантів.

Ключові слова: міжнародна міграція; адаптація мігрантів; інтеграція мігрантів; індекс MIPLEX; етнічна стратифікація.

Valentyna PLIUSHCH

MA in Sociology, Research Fellow at Department of Social Expertise, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine, 12 Shovkovychna St., Kyiv, Kyiv region 01021

ORCID: 0000-0002-6945-4233

Gulbarshyn CHEPURKO

Doctor of Sociological Sciences, Head of the Department of Social Expertise, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine, 12 Shovkovychna St., Kyiv, Kyiv region 01021

ORCID: 0000-0001-7540-5174

To site this article: Pliushch, V., Chepurko, G. (2023). Mihratsiina polityka Izrailiu shchodo mihrantiv iz Ukrainy z 1991 do 2023 roku [Israel Migration Policies for Immigrants from Ukraine since 1991 till 2023]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 78–92, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.11>

**ISRAEL MIGRATION POLICIES FOR IMMIGRANTS
FROM UKRAINE SINCE 1991 TILL 2023**

The article systematizes the main indicators of adaptation index components in Israel migration policy towards migrants from Ukraine from 1991 to 2023.

It is noted that Israel migration policy includes three main vectors – the policy of assimilation, the policy of differential inclusion and the policy of segregation or complete exclusion – according to three different categories of migrants from Ukraine in Israel – Jewish migrants, non-Jews and non-Jewish refugees. Israel migration policy of assimilation is focused on Ukrainian Jewish migrants, the policy of differential inclusion concerns Ukrainian non-Jewish migrants, and the policy of segregation or total exclusion is carried out by Israel in relation to Ukrainian non-Jewish refugees.

It was found that the ethno-national system of the Israeli state encourages the migration of Ukrainian Jews and provides significant state support to the Ukrainian Jewish community, and at the same time complicates, almost makes impossible the likelihood of successful settlement and full integration into Israeli society of Ukrainian non-Jewish migrants.

It is analyzed that Jewish migrants have the right to automatic citizenship upon arrival in the country, and also have access to special adaptation programs, including financial assistance during the first year of their stay in Israel, free Hebrew language courses in state centers "ulpan", loans for the purchase real estate, student grants, job search assistance, professional development, and tax support for employers who hire Jewish immigrants.

It was found that in relation to non-Jewish migrants, who are not covered by the amendment to the Law of Return, Israel's migration regime is extremely limited and is expressed through two migration policy vectors: the policy of differential inclusion and the policy of segregation. The migration policy of differential inclusion is carried out in relation to non-Jewish Ukrainian labor migrants, and is characterized by open access to the legalized labor market, but strict restrictions on the right to family reunification and refusal to grant the status of long-term residence in the territory of Israel.

It was determined that the migration policy of segregation is carried out in relation to Ukrainian and other non-Jewish refugees on the territory of Israel and is characterized by the absence of legislation or targeted state programs to support asylum seekers, as well as the presence of regular deportation measures to treat refugees and semi-legal migrants.

Key words: *international migration; adaptation of migrants; integration of immigrants; MIPEX index; ethnic stratification.*

Актуальність проблеми. Інтенсивна зовнішня міграція з України призвела до того, що на сьогоднішній день українська діаспора є однією з найбільших діаспор у світі. Лише невелика частина українських мігрантів, які реалізували себе в приймаючих країнах, повертаються на Батьківщину, що виступає показником високого адаптаційного рівня українського населення в країнах-реципієнтах.

У реаліях, що склались, соціальна проблемна ситуація полягає у зростаючій потребі в пізнавальних практик досліджень конструювання адаптаційних стратегій мігрантів з України за кордоном, за умови наявності релевантних пояснювальних концептів для поглибленого вивчення функціонування об'єктів міграційних процесів.

Особливу увагу щодо адаптації українських мігрантів за кордоном привертає до

себе Ізраїль, зважаючи на два основних показники. Першим показником є високий відсоток українських мігрантів, котрі залишаються на постійне місце проживання в країні-реципієнті, не дивлячись на те, що країна знаходиться в стані постійних бойових дій від початку свого заснування і, тим не менш, приваблює українських мігрантів високим економічним розвитком та привілейованим статусом мігрантів саме з України за рахунок високого людського капіталу українських мігрантів в порівнянні з людським капіталом мігрантів з інших країн світу. Другим показником виступає високий відсоток саме українських мігрантів в Ізраїлі. Згідно статистичних даних, кількість мігрантів, прибулих з України, складає близько 20% від всіх мігрантів на території Ізраїлю. Тобто, кожен п'ятий мігрант в Ізраїлі є українцем. На початок написання дисертації в 2018 році укра-

їнські мігранти в Ізраїлі займали 2-е місце за кількістю іноземних мігрантів, що проживають в Ізраїлі, з усіх інших країн світу, та перше місце з країн пострадянського простору.

Згідно даних міжнародних досліджень індексу адаптаційної складової міграційної політики країн (MIPEX) серед 56 досліджуваних країн імміграції Ізраїль відноситься до категорії країн «сприятливої комплексної інтеграції мігрантів», тобто застосовує комплексний підхід до адаптації та інтеграції мігрантів до приймаючого суспільства (Solano, 2020, с. 10-11).

За більш детальним аналізом даних MIPEX та ізраїльських теоретичних та емпіричних розвідок, релевантних до тематики дослідження, з'ясовано, що це твердження є не зовсім вірним. Враховуючи історичні та політичні передумови, міграційна політика Ізраїлю була і залишається спрямованою в першу чергу на заохочення до в'їзду в країну представників лише юдейської етнічної спільноти та їх сімей і, навпаки, обмежує в'їзд всіх інших етносів. Міграційна політика Ізраїлю по відношенню до мігрантів з України спрямована на 3 типи міграційних потоків, кожен з яких має диференційовані умови в'їзду, проходить через відмінні інтеграційні механізми, заохочення та громадське ставлення, а отже, мають різні зовнішні фактори, що впливають на їх процес адаптації до приймаючого середовища:

- релігійні етнічні юдеї;
- світські етнічні юдеї;
- мігранти-неюдеї інших етносів та конфесій (Плющ, 2022, с. 159-161).

Окрім того, міграційна політика Ізраїлю змінювалась з часом, залежно від міжнародних, політичних, економічних та соціальних обставин, відповідно сьгоднішні міграційні програми Ізраїлю суттєво відрізняються від тих, що мали місце в 1990-х роках, на початку 2000-х та після нападу Росії на Україну з 2014 та з 2023 року.

Відтак актуальним з теоретичної і практичної точок зору постає дослідження динаміки міграційної політики по відношенню до різних етнічних та релігійних категорій мігрантів з України в Ізраїлі за останні 30 років, як одного з вагомих факторів впливу на успішність їх інтеграції та адаптації до приймаючого суспільства Ізраїлю, звертаючи особливу увагу на міграційну політику Ізраїлю щодо

вимушених мігрантів з України після 2014 року та 2023 року.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В цій статті висвітлені публікації таких дослідників, як Н. Кушнірович та Р. Райджман (Raijman R., Kushnirovich N.) щодо етнічно стратифікованої міграційної політики Ізраїлю по відношенню до мігрантів-неюдеїв та біженців-неюдеїв з різних країн світу. В роботах А. Рудігер та С. Спенсер (Rudiger A., Spenser S.) розглянуті проблеми соціальної інтеграції та адаптації мігрантів різних етнічних меншин в Ізраїлі. Ізраїльські соціологи М. Семьонов та А. Городженські (Semyonov M., Gorodzeisky A.) в своїх працях розкривають проблему інтеграції та інклюзії іммігрантської спільноти з країн пострадянського простору в Ізраїлі. Вітчизняними дослідницями Малиновська О. А., Ровенчак О. та Володько В. висвітлені теоретичні та практичні аспекти глобальних контекстів міграційної політики по відношенню до мігрантів з України в різних країнах світу.

Незважаючи на значну кількість наукових праць щодо міграційної політики Ізраїлю до іноземних мігрантів в цілому та з України зокрема, одним з актуальних проблем у вітчизняній соціології залишається систематизація існуючих законодавчих актів та показників індексу адаптаційної складової міграційної політики Ізраїлю по відношенню до трьох категорій мігрантів з України в Ізраїлі: мігрантів-юдеїв, мігрантів-неюдеїв та біженців-неюдеїв.

Мета статті – систематизація існуючих законодавчих актів та показників індексу адаптаційної складової міграційної політики Ізраїлю по відношенню до трьох категорій мігрантів з України в Ізраїлі: мігрантів-юдеїв, мігрантів-неюдеїв та біженців-неюдеїв з України з 1991 до 2023 року, як одного з вагомих факторів впливу на успішність їх інтеграції та адаптації до приймаючого суспільства Ізраїлю.

Виклад основного матеріалу. З дня свого заснування 1948 року Ізраїль стає «країною діаспори» або етнічної міграції, що повертається на свою історичну батьківщину. Центральне значення ідеї міграції як повернення діаспори знайшло своє вираження в державних репатріаційних програмах на основі двох законів: Закону 1950 року «про повернення» етнічних юдеїв та їхніх нащадків на свою історичну батьківщину (із поправками 1954 р. та 1970 р.

щодо членів юдейських сімей, що не є етнічними юдеями); та закону Про громадянство 1952 року (Segal, 2009, с. 378-379; Law of return, 1970).

Ці закони створили правову базу, що юридично закріплює право на отримання громадянства та державні пільги лише для категорій мігрантів-юдеїв. Для визначення статусу мігрантів-юдеїв та їхніх нащадків, країна спиралася виключно на *jus sanguinis* – «закон крові» за юдейською релігійною традицією. Згідно з *jus sanguinis* юдейська етнічність передається по крові одного з батьків, а саме – матері (Segal, 2009, с. 378-379; Law of return, 1970).

Так до кінця 1960-х років більшість мігрантів, які прибували в Ізраїль з територій колишнього СРСР, включаючи Україну, мали юдейське походження за юдейським релігійним визначенням. Однак на початку 1970-х років демографічний профіль прибуваючих мігрантів зрушився в бік «мігрантів-неюдеїв», які протягом довгого періоду часу створювали сім'ї з представниками інших етнічних груп і не підпадали під релігійні критерії *jus sanguinis* (Horowitz, 2005, с.118).

В 1970 році керівництво країни вносить поправку до Закону «про повернення», намагаючись вирішити проблему радянських мігрантів. Поправка до Закону «про повернення» є чинною до сьогодні і поширює право на ізраїльське громадянство та державні пільги на нащадків юдеїв, їхні нуклеарні сім'ї, дітей, онуків, а також подружжя цих дітей і онуків, навіть якщо вони не є юдеями (Horowitz, 2005, с.118, Lav, 2009, с. 4; Law of return, 1970).

Після розпаду Радянського Союзу неочікувана для Ізраїлю кількість мігрантів починає прибувати до країни з колишніх радянських республік. Країна з 4,5 мільйонами жителів на початку 1990-х років прийняла майже 1,1 мільйона мігрантів з колишнього Радянського Союзу між 1990 і 2019 роками, збільшивши своє населення за останні 30 років на 25%, 45% з яких прибуло лише за 1991 рік (Immigration to Israel, 2018; Immigration and Naturalization, 2022).

Згідно статистичних даних, протягом 1990-х років демографічна база етнічної міграції до Ізраїлю вичерпує себе на користь нерелігійних (світських) юдеїв. Серед загальної кількості мігрантів до Ізраїлю в 1989 частка юдеїв становила 96%, до 2006 року вона знизилась до

46%, а в 2019 становила лише 41%. Більшість мігрантів з колишнього Радянського Союзу, які прибули на початку 1990-х років, не були юдеями за визначенням юдейської релігійної традиції (Immigration and Naturalization, 2022; Sharon, 2019).

В період з 1990-х до 2000-х серед мігрантів з України в Ізраїль вирішальними стають не етнокультурні, а соціально-економічні мотиви навіть у випадку виїзду за репатріаційними програмами мігрантів-юдеїв. Серед юдеїв, які планували емігрувати з України, протягом 1990-х років частка економічно вмотивованих зросла з 52% в 1989 році до 59% в 2006, тоді як тих, хто керувався етнокультурними мотивами, зменшилася з 31% в 1990 до 21% в 2006 році (Шульга, 2001, с. 72).

Як результат, міграція 1990-х років вперше включає все більше мігрантів, які не є юдеями за юдейським релігійним законом, але які прибули згідно з поправкою 1970 року до Закону «про повернення», створивши нову категорію «нерелігійних олім», або «світських юдеїв» («олім» – на івриті «юдейські реіммігранти»), які з 1995 року в офіційній статистиці отримують позначення «інші», щоб відрізнити їх від етнічних юдеїв за юдейським релігійним законом і від корінного неюдейського населення мусульман (Raijman, 2020).

Згідно з даними Центрального бюро статистики Ізраїлю, у період з 1995 до 2019 року частка «інших» зросла з 1,5% від загальної кількості населення в 1995 році до 4,6% в 2018 році, зменшивши частку юдеїв з 80,6% до 74,5% (Immigration to Israel 1948-2017; Raijman, 2020).

Світських українських юдеїв, які прибувають за репатріаційними програмами відповідно до поправки Закону «про повернення», держава заохочує прийняти юдаїзм. Проте лише 5% мігрантів з усього колишнього Радянського Союзу прийняли юдаїзм станом на 2017 рік (Raijman, 2020).

Також на початку 1990 років в Ізраїлі з'являється нова категорія мігрантів неюдейського походження – трудові мігранти-неюдеї. З метою замінити значну кількість місцевих робітників мусульман на території Ізраїлю, мігранти-неюдеї і немусульмани були офіційно запрошені на «тимчасові роботи» в трьох основних економічних галузях: сільське господарство, будівництво та домашній догляд і ста-

новили близько 30% від щорічної квоти всіх мігрантів (Raїjman at al., 2016, с. 3-6).

Однак офіційні дані не відображають реальної кількості трудових мігрантів в Ізраїлі. Багато трудових мігрантів, які прибувають із дозволом на роботу, залишають своїх законних роботодавців і працюють без дозволу або не від'їжджають з країни після закінчення контракту, таким чином нелегально продовжують проживати в Ізраїлі. За оцінками експертів, у секторі домашнього догляду нелегально працюють близько 17% мігрантів-неюдеїв, 7% – у сільському господарстві та 5% – на будівництві (Kav LaOved, 2020).

У випадку українських трудових мігрантів-неюдеїв, близько 10% в'їжджають в країну за туристичною візою до 2011 року та без візи з початку запровадження безвізового режиму між Україною та Ізраїлем 9 лютого 2011 року, що забороняє їм працювати та продовжувати перебування довше зазначеного туристичного терміну (Immigration to Israel, 2020).

Станом на 2019 рік понад 50% мігрантів з України до Ізраїлю були неюдеями, юдеями – лише 16% (в порівнянні з 57% мігрантів-юдеїв у 1995 р., 30% – у 1999 р., 16,6 % – у 2004 р.) (Малиновська, 2018, с. 364; Immigration to Israel, 2020).

Внаслідок російської збройної агресії, яка спустошила східну частину України у 2014 році та повномасштабне військове вторгнення 24 лютого 2022 року, Ізраїлю стикається з новою хвилею мігрантів-неюдеїв з України, а саме – біженців. У 2014 році понад 5,000 українських мігрантів переважно зі сходу України переїхали до Ізраїлю в пошуках притулку. Ця хвиля міграції склала двохсотвідсоткове збільшення мігрантів з України порівняно з кількістю українських мігрантів в Ізраїлі за 2013 рік (Rosen, 2022; Immigration to Israel, 2016, с. 3).

Отже, на сьогодні в Ізраїлі налічується дві категорії українських мігрантів:

1. Українські мігранти-юдеї, до яких належать: українські етнічні мігранти-юдеї згідно юдейського релігійного закону та українські «інші» світські мігранти-юдеї, які прибувають під егідою поправки до Закону «про повернення» 1970 року;

2. Українські мігранти-неюдеї, а саме: українські трудові мігранти-неюдеї; напівлегальні українські мігранти-неюдеї, які прибувають до

країни як туристи і залишаються працювати нелегально на тривалий термін перебування; та українські мігранти-неюдеї шукачі притулку.

Міграційна політика щодо перерахованих категорій мігрантів з України в Ізраїлі варіюється та змінюється протягом тривалого періоду часу. Міністерство абсорбції – державний орган, що займається розробкою програм адаптації мігрантів до прибуваючого населення, визначає дві основні міграційні політики щодо мігрантів з України в Ізраїлі:

- Політика асиміляції по відношенню до категорії українських етнічних мігрантів-юдеїв, а також їхніх неюдейських членів родин, сімей та нащадків;

- Політика диференційного включення по відношенню до українських мігрантів-неюдеїв: трудових мігрантів, напівлегальних мігрантів-неюдеїв та дітей-неюдеїв, народжених на території Ізраїлю;

- Політика сегрегації (або повного виключення) по відношенню до біженців-неюдеїв.

Розглянемо державні акти, програми та заходи щодо адаптації мігрантів з України в Ізраїлі з моменту становлення незалежної України в рамках цих трьох векторів міграційної політики Ізраїлю.

Міграційна політика асиміляції українських мігрантів-юдеїв. З моменту утворення держави Ізраїль, її уряд проголошує та впроваджує міграційну політику асиміляції для мігрантів-юдеїв з усіх країн світу. Це стало поштовхом для затвердження трьох основних державних програм, направлених на адаптацію мігрантів-юдеїв: програма адаптації через абсорбційні центри, програма «прямої абсорбції» та програма «кошику абсорбції», що відзначаються наявністю державних пільг та привілеїв, як-от державної фінансової допомоги, забезпечення мігрантів-юдеїв безкоштовним навчанням, пільговим або безоплатним соціальним житлом (Segal, 2009, с. 378-379).

В рамках програми адаптації через «абсорбційні центри» держава забезпечує українських мігрантів-юдеїв безкоштовним соціальним житлом, безкоштовним навчанням або підвищенням кваліфікації, з подальшим працевлаштуванням, доступом до участі в політичному житті країни, автоматичним наданням громадянства. Обов'язковою вимогою для українських мігрантів-юдеїв є проходження програми

культурної адаптації в спеціалізованих культурних центрах «ульпан», основою яких є вивчення івриту та знайомство з культурно-побутовими практиками юдейської спільноти (Keren, 2022).

До «абсорбційних центрів» належать громадські комуни – «кібуци» («кібуц» – на івриті «громада»), де українські мігранти-юдеї та українські світські юдеї можуть безкоштовно жити і працювати на засадах суспільного договору. Сукупний дохід, отриманий громадою та її членами, потрапляє в загальний фонд громади та розподіляється рівномірно між її членами, заснованого на егалітарних принципах «спільного блага», що дає матеріальну та соціальну підтримку українським мігрантам-юдеям з перших днів свого перебування в країні (Keren, 2022).

Перші кібуци на території сучасного Ізраїлю являли собою добровільно об'єднані спільноти, що сповідували принципи соціалізму та сіонізму (юдейського національного руху за створення юдейської держави). Традиційно кібуци базувалися на сільському господарстві, однак сьогодні сільське господарство частково витіснене промисловими та високотехнологічними галузями економіки (Goldenberg, 1972, с. 227). Станом на 2022 рік в Ізраїлі нараховується більше 270 кібуців з населенням більше 130 000 людей, на які припадає близько 10% промислового виробництва Ізраїлю, і 40% загального сільськогосподарського виробництва Ізраїлю. За релігійною приналежністю близько 250 кібуців є нерелігійними громадами, і лише 16 – релігійними (Keren, 2022).

В період масової міграції з колишнього Радянського Союзу з 1990 по 1995 роки Ізраїль започатковує програму адаптації світських та релігійних мігрантів-юдеїв: програму «прямої абсорбції». Відповідно до цієї програми, передбачається забезпечення мігрантів-юдеїв з України безкоштовним соціальним житлом або пільговими кредитами на іпотеку, безкоштовним професійним навчанням та разовою фінансовою допомогою з боку держави в розмірі до 10 тисяч доларів США (залежно від кількості членів сім'ї), в той час як організацією процесу адаптації до приймаючого суспільства має займатись або сам мігрант, або його родичі чи знайомі, які вже проживають в Ізраїлі.

Проте в кінці 1990-х років уряд Ізраїлю виступає за зменшення пільг для світських

мігрантів-юдеїв на користь ринкової конкуренції. Провідні економісти виступили проти цього кроку через складність прийому і адаптації такої великої кількості мігрантів, особливо тієї, що має високі показники людського капіталу і низкі показники культурної приналежності до юдаїзму. Деякі з них виступали за вибіркові пільги в галузі професійного навчання та робочої мобільності. Ідеологія вільного ринку була реалізована за допомогою механізму «кошика абсорбції», як пакета послуг, пільг і прав, якими мігранти-юдеї можуть користуватись за своїм власним бажанням (Spivak, 1991, с. 325-326).

Світські мігранти-юдеї, що прибули з України в 1990-х роках, отримували «кошик абсорбції» у вигляді готівки та послуг і мали змогу обирати між різними стратегіями адаптації за підтримки держави. «Кошик абсорбції» включав одноразову грошову допомогу у розмірі приблизно 10 тисяч доларів США, житлові субсидії, мовні курси, програми перепідготовки, звільнення від податків та безкоштовну академічну освіту. Мігранти-юдеї могли вибирати, де жити, чи купувати квартиру, чи орендувати її, коли і де знайти себе на ринку праці (Semyonov et al., 2012, с. 161).

Отже, проголошена міграційна політика асиміляції щодо мігрантів-юдеїв перш за все спрямована на заохочення етнічної міграції до ізраїльської держави. Урядові репатріаційні програми надають значну соціальну та економічну підтримку спільноті мігрантів-юдеїв з метою успішної інтеграції в ізраїльське суспільство тих мігрантів, які прибувають відповідно до Закону «про повернення» та поправки до Закону 1970 року.

Міграційна політика щодо українських мігрантів-неюдеїв. Міграційна політика по відношенню до українських мігрантів-неюдеїв істотно відрізняється від асиміляційної політики українських мігрантів-юдеїв та має два вектори: «диференційного включення» та «сегрегації».

Міграційна політика «диференційного включення» передбачає наявність обмежувальних заходів щодо обсягів міграційних потоків певних категорій мігрантів, можливості бути включеними до обмежених сфер суспільного життя, як-от до ринку праці та інституту освіти, за етнічними, класовими та іншими ознаками (Rudiger, 2003, с. 8). Політика диференцій-

ного включення Ізраїлю стосується наступних категорій українських мігрантів-неюдеїв: українських трудових мігрантів; українських напівлегальних мігрантів, що прибули в країну за туристичною візою без дозволу на роботу, але працюють в Ізраїлі; членів сімей трудових та напівлегальних мігрантів-неюдеїв, а також дітей, що були народжені під час перебування українських мігрантів-неюдеїв на території Ізраїлю.

Трудова міграція українських мігрантів-неюдеїв є найбільшою за кількістю в'їзду українських мігрантів-неюдеїв на територію Ізраїлю. Цей тип міграції базується на контрактній основі максимального строку на 1 рік, з правом подовження контракту, але без прав на постійне проживання поза визначеним контрактним строком, отримання громадянства, возз'єднання сім'ї на час перебування в Ізраїлі навіть в межах контрактного терміну, чи в'їзду до Ізраїлю разом зі своїм подружжям або будь-якими іншими родичами першого ступеня. Щоб запобігти подовженню проживання на території Ізраїлю, уряд не дозволяє іноземним трудовим мігрантам-неюдеям працювати в країні більше 5 років, за виключенням трудових мігрантів-неюдеїв у сфері догляду за літніми людьми (Ellman, 2003, с. 12-14, Zchut, 2021; Raijman et al., 2012, с. 19-21).

Держава не дозволяє подовження перебування на території Ізраїлю без чинного чи подовженого дозволу на роботу, навіть якщо мігрант вирішить звільнитись з поточної роботи на шукати іншу. Одним з основних результатів такої системи є те, що легально найняті українські трудові мігранти, які бажають залишити своїх роботодавців, автоматично стають «нелегальними» (Ellman, 2003, с. 14; Zchut, 2021; Foreign workers statistics, 2022).

Трудові мігранти не мають право на медичне обслуговування в державних клініках Kupat Holim Meuchedet, оскільки не є резидентами країни. Їхні дозволи на роботу дають їм право лише до обмежених державних медичних послуг. Міністерство охорони здоров'я має право індивідуально розширювати коло медичних послуг для трудових мігрантів, однак, за результатами емпіричних досліджень Міжнародної федерації прав людини, де-факто спрощує цю інформацію (Ellman, 2003, с. 31).

Лише після інтенсивного лобіювання лікарів за права людини в Ізраїлі та інших неурядових організацій, деякі медичні послуги стали доступними для трудових мігрантів та їх дітей в державних клініках Kupat Holim Meuchedet (Ellman, 2003, с. 31; Raijman et al., 2012, с. 20-21).

Другий вектор державної міграційної політики щодо українських мігрантів-неюдеїв стосується *міграційної політики «сегрегації», або «повного виключення»*, та проводиться по відношенню до українських біженців-неюдеїв. Цей вектор міграційної політики передбачає проведення заходів «закритих кордонів» та сегрегації за етнічними, расовими та іншими ознаками. За таких умов країна-реципієнт обмежує права мігрантів, створює перешкоди для їхнього доступу у різні сфери соціокультурного життя, включаючи медичне обслуговування та ринок праці (Ровенчак, 2015, с. 149).

Правовою основою, на якій Ізраїль визначає свою політику щодо біженців з України, починаючи з 2014 року та 24 лютого 2022 року, є закон Про боротьбу з нелегальною міграцією 1954 року, що є чинним до сьогодні (Law for Prevention, 1954; Kav LaOved Policy Brief, 2022).

Відповідно до цього закону, будь-яка особа, яка в'їжджає на територію Ізраїлю нелегально, включаючи біженців-неюдеїв з країн з безвізовим режимом (як Україна) або за туристичною візою, визначається як «нелегальний мігрант» та може бути затриманий терміном до 60 днів, відповідно до пункту «про відмову у співпраці», якщо їхнє громадянство оскаржується Міністерством внутрішніх справ або через їхнє небажання чи неможливість повернутись до країни походження (Law for Prevention, 1954; Detention of Asylum Seekers, 2022, с. 9-11).

Затримання переглядається «Трибуналом з перегляду міграційних затримань» протягом 96 годин, а потім кожні 30 днів. Утримання під вартою понад 60-денний термін дозволяється, якщо звільнення може завдати шкоди громадському здоров'ю, порядку чи безпеці держави, або якщо затриманий не співпрацює з процедурою депортації з країни (Raijman, 2020; Detention of Asylum Seekers, с. 9-11).

Період утримання під вартою спочатку мав термін трирічного ув'язнення, пізніше був скорочений до одного року ув'язнення, та зрештою ці терміни утримання шукачів притулку були

визнані неконституційними та скасовані Верховним судом Ізраїлю 2013 року. Відтоді термін тримання під вартою було скорочено до нинішнього – двох місяців на таких підставах, як не подовження візи вчасно або порушення географічних кордонів. Закон дозволяє дострокове умовне звільнення шукача притулку на обмежених підставах, таких як стан здоров'я, особливі гуманітарні причини або якщо затриманий є дитиною без супроводу (Law for Prevention, 1954; Detention of Asylum Seekers, 2022, с. 9).

У 2012, 2013 та 2014 роках уряд намагався внести декілька поправок до Закону, які дозволили б державі утримувати біженців-неюдеїв під адміністративним арештом без суду чи навіть обвинувачення. Однак Верховний суд Ізраїлю скасував ці поправки «через порушення конституційних прав на свободу та людську гідність, на які має право кожна особа згідно із ізраїльським законодавством» (Raijman, 2020).

На рівні захисту здоров'я, шукачам притулку відмовляють у державному медичному обслуговуванні, за винятком невідкладної допомоги. Вони не мають права працювати в Ізраїлі. Тим не менш, не існує заходів проти роботодавців, що наймають біженців на роботу. Тому де-факто багато нелегалізованих біженців-неюдеїв працюють в Ізраїлі в готелях, ресторанах, та приватних домогосподарствах до того моменту, доки не будуть заарештовані чи депортовані. Більше того, роботодавці зобов'язані відраховувати 36% від заробітної плати біженців-неюдеїв та вносити їх на окремий рахунок. Ці кошти виплачуються лише після виїзду біженця з Ізраїлю, що фактично зменшує дохід біженців та ще більше погіршує їхній ненадійний статус в ізраїльському суспільстві (Raijman, 2020).

Незважаючи на те, що Ізраїль підписав Конвенцію про статус біженців 1951 року та Протокол 1967 року, а також є членом Виконавчого комітету Верховного комісаріату ООН у справах біженців (УВКБ ООН), де-факто держава не готова до надання притулку біженцям-неюдеям на території своєї країни.

Оскільки перспективи регулярного оформлення їхнього статусу безрезультатні, відбулося різке зниження кількості біженців, які проживають в країні: з 52 961 у 2013 році до 33 627 на кінець 2018 року. Приблизно 12 700 шукачів притулку виїхали за програмою добровільної депортації в 2015 році та багато інших отри-

мали офіційний статус біженця в таких країнах, як Канада, Швеція, Нідерланди та Сполучені Штати (Immigration to Israel, 2018).

В 2018 році була розпочата кампанія примусової депортації біженців-неюдеїв, яку не підтримало громадянське суспільство. У відповідь на громадське обурення прем'єр-міністр Біньямін Нетаньяху оголосив про досягнення угоди з Управлінням Верховного комісаріату Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН), згідно з якою, Організація Об'єднаних Націй погодилася переселити 16,250 біженців-неюдеїв з Ізраїлю до інших країн. В обмін на це решті біженцям-неюдеям буде дозволено залишитися в Ізраїлі з дозволом на роботу. Однак через негативну реакцію правого уряду, Б. Нетаньяху змушений був скасувати угоду з ООН і відтак залишити питання біженців-неюдеїв в Ізраїлі невирішеним (Raijman, 2020).

21 лютого 2022 року Росія офіційно визнала дві самопроголошені держави Донецьку та Луганську Народні Республіки та ввела на ці території свої війська. Через три дні було розпочато повномасштабне військове вторгнення Росії в Україну і відразу тисячі українських біженців почали шукати притулку в різних країнах світу, в тому числі і в Ізраїлі. Проте сучасний уряд Ізраїлю на чолі з прем'єр-міністром Яір Лапідом офіційно заявив, що буде продовжувати політику виключення щодо біженців-неюдеїв будь-якої національності, подібно до його позиції щодо біженців-неюдеїв із Сирії, Судану, Еритреї та будь-яких інших країн, охоплених війнами (Rosen, 2022; Rubin, 2022).

В серпні 2022 року 24 тисячі українських біженців прибули до Ізраїлю, третина з яких (близько 8000) є біженці-юдеї, інші дві третіх (близько 16,000) – українські біженці-неюдеї (Цензор.Нет, 2022; Rubin, 2022). Ізраїль тимчасово дозволив українським біженцям-неюдеям, а також чотирьом тисячам українцям-неюдеям, які вже перебували на території Ізраїлю за туристичними візами або нелегально до моменту повномасштабного вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 року, але лише за двох умов. По-перше, українські біженці-неюдеї можуть залишитись в Ізраїлі до кінця війни Росії з Україною, якщо у них є родичі чи знайомі в Ізраїлі, котрі можуть їх прийняти; та по-друге, якщо вони не будуть пра-

цювати в Ізраїлі, оскільки станом на 4 вересня 2022 року уряд Ізраїлю не планує надавати дозволи на роботу українським біженцям-неюдеям (Kav LaOved Policy Brief, 2022; Pliushch, 2023, с. 610).

Міністр внутрішніх справ, Аелет Шакед, відповідальна за міграційну політику країни щодо біженців, підкреслила сталу позицію Ізраїлю щодо біженців з будь-яких країн, включаючи біженців-неюдеїв Україну. За словами пані Шакед в березні 2022 року, «наплив українських біженців-неюдеїв може поставити під загрозу статус Ізраїлю як країни з етнонаціональною юдейською більшістю» (Gross, 2022).

Станом на травень 2022 року уряд Ізраїлю обмежив квоту на кількість українських біженців-неюдеїв, яких країна може прийняти – до 5,000 осіб; та дозволив в'їзд в Ізраїль необмеженій кількості українських біженців до припинення військових дій, за умови наявності в них родичів, друзів чи знайомих в Ізраїлі, які візьмуть на себе відповідальність за їх перебування в Ізраїлі без дозволу на роботу; та прийняв законопроект щодо готовності Ізраїлю прийняти 100,000 українських біженців-юдеїв, які мають право на громадянство Ізраїлю відповідно до Закону «про повернення» (Rubin, 2022).

Наступний вектор державної міграційної політики Ізраїлю щодо українських мігрантів-неюдеїв стосується депортації нелегальних трудових мігрантів, біженців та їх дітей і здійснюється владою Ізраїлю з кінця 1996 року кожні 5-10 років (Raijman et al., 2016, с. 8).

Загальна мета, поставлена міністерством праці, полягає в тому, щоб зменшити частку трудових мігрантів-неюдеїв з 10% ізраїльської робочої сили до 1%. Політика депортації спричинила порушення основних прав людини, оскільки багато мігрантів були депортовані, коли вони намагалися вимагати своїх прав у своїх роботодавців або в Інституті соціального страхування; сотні трималися під вартою протягом тривалого часу в суворох умовах і без судових слідств (Raijman et al., 2016, с. 8-9).

У 2003 році уряд Ізраїлю розпочав кампанію «Добровільної депортації», покликану заохотити мігрантів без документів добровільно покинути країну. Політика добровільної депортації мала подвійну мету: по-перше, зменшити кількість нелегальних мігрантів-

неюдеїв; по-друге, уникнути створення неюдейських сімей і «другого покоління» мігрантів-неюдеїв та біженців-неюдеїв. Однак замість зменшення кількості сімей мігрантів реалізація цієї політики отримала зворотний ефект. Після масової депортації одного з членів сім'ї, як правило, чоловіків, це призвело до підвищеної кількості нелегальних мігрантів жінок та дітей (Rozenholc, 2011, с. 16-17).

Окрім дорослих мігрантів-неюдеїв, міграційна політика диференційного виключення стосується дітей мігрантів-неюдеїв, народжених в Ізраїлі від батьків, які не є громадянами Ізраїлю чи не мають права на отримання правового статусу перебування в Ізраїлі. В Ізраїлі не існує офіційного реєстру народжень дітей трудових мігрантів, окрім релігійних установ. З цієї причини кожні кілька десятиліть в Ізраїлі виникає проблема з цілими поколіннями підлітків, які народилися та соціалізувались в ізраїльських дитсадках та школах, але не мають легального статусу. Ця проблема стала причиною кількох урядових рішень про надання цим дітям статусу «іноземних трудових мігрантів» (Raijman, 2020; Ellman, 2003, с. 31).

Влітку 2005 року Ізраїль прийняв одноразовий регламент, про надання статусу проживання дітям іноземців за певних умов. Критерії були досить обмежувальні, і їх виконали лише кілька сотень дітей нелегальних мігрантів-неюдеїв. Щоб мати право на участь, діти повинні були народитися в Ізраїлі від батьків, які в'їхали в країну легально, навіть за туристичними візами. На момент прийняття постанови (липень 2005 року) їм також мало бути шість років і більше. Щоб отримати дозвіл, діти також повинні були говорити на івриті. Враховуючи всі умови, лише 600 з 3200 дітей по всій країні отримали дозвіл на проживання. Їхні брати і сестри (близько 300) також отримали дозвіл на проживання за статусом іноземних трудових мігрантів. Згідно постанови, у віці двадцяти одного року ці діти зможуть або повернутись на батьківщину своїх батьків, або отримати ізраїльське громадянство за умови, якщо виконають військовий обов'язок (Rozenholc, 2011, с. 17-18).

Окрему увагу дослідники взаємозалежності міграційної політики та адаптації мігрантів звертають на те, що міграційна політика стосується не лише державних законодавчих

ініціатив, але через засоби масової інформації впливає на громадську думку та ставлення громадськості до певних категорій мігрантів в країні-реципієнті, та, відповідно, впливає на перспективи взаємодії мігрантів з місцевим населенням.

Згідно досліджень рейтингу MIPEX, Ізраїль не заохочує громадськість сприймати мігрантів-неюдеїв як собі рівних чи потенційних громадян, але як «чужих» іноземців та підлеглих (MIPEX, 2020).

На початку 1990-х років соціологічні опитування серед приймаючого населення показували готовність місцевих жителів Ізраїлю знизити свій рівень життя заради адаптації та інтеграції новоприбулих мігрантів. Так за результатами опитувань у 1990 році, лише 4% місцевих громадян були проти того, щоб жити в одній будівлі з новими пострадянськими нерелігійним мігрантами. У бідних районах поблизу великих міст місцеве населення виявляло доброзичливість до нових мігрантів, які оселилися в їхніх районах і співпрацювали з ними. Для допомоги новим світським мігрантам-юдеям були створені добровільні юдейські асоціації, і багато існуючих юдейських асоціацій перевизначили свою роль на користь світських мігрантів-юдеїв (Leshem, 2017, с. 320-322; Horowitz, 2005, с. 122).

До кінця 1991 року, лише через два роки після початку міграційної хвилі світських мігрантів-юдеїв та мігрантів-неюдеїв, показники сприятливого ставлення місцевого населення по відношенню до світських мігрантів-юдеїв почали знижуватись. У дослідженні 1991 року було виявлено, що місцеві громадяни сприймали світських мігрантів-юдеїв та мігрантів-неюдеїв як «соціальну проблему». Дослідники також виявили, що місцеве населення сформулоало щодо них ряд негативних стереотипів (Horowitz, 2005, с. 122).

У опитуванні, проведеному в 1994 році, 25% ізраїльтян висловили неприйняття жити з новими пострадянськими мігрантами. Діти та підлітки також виявляли гостру нетерпимість до пострадянських мігрантів. Основним аргументом негативного ставлення було те, що мігранти з пострадянського простору не інтегруються відповідно до «норм і цінностей ізраїльського суспільства» (Horowitz, 2005, с. 123).

У дослідженні, проведеному у 1999 році, громадян Ізраїлю запитували про внесок пострадянських мігрантів в ізраїльське суспільство у сфері культури, економіки, безпеки та науки. Від 40% до 75% відповіли, що вони зробили позитивний внесок в цілому: найменший позитивний вплив спостерігався у сфері безпеки, а найбільш позитивний – у науці. Більше половини побачили позитивний вплив на економіку та культуру (Horowitz, 2005, с. 123).

У дослідженні, проведеному в 2000 році ізраїльськими соціологами, було виявлено, що ставлення місцевого населення до мігрантів залежить від етнічної приналежності та рівня освіти респондентів, а саме: найбільш позитивне ставлення до світських мігрантів-юдеїв та мігрантів-неюдеїв мали освічені світські юдеї з високим рівнем доходів. Менш освічені релігійні юдеї з низьким рівнем доходів були налаштовані найменш прихильно (Lissitsa et al., 2002, с. 204; Horowitz, 2005, с. 123).

Згідно ізраїльської соціологині Тамар Горовіц, за останні декілька років маятник громадської думки повернувся до більш позитивного ставлення до світських мігрантів-юдеїв та мігрантів-неюдеїв, що перш за все пояснюється тим, що ізраїльське суспільство стало більш ідеологічно багатокультурним за останні 30 років безперервної міграції в Ізраїль (Horowitz, 2005, с.123).

Однак згідно аналізу релевантних сучасних емпіричних досліджень 2022 року, встановлена залежність між рівнем толерантності до мігрантів-неюдеїв місцевих громадян Ізраїлю та їх етнічної і релігійної приналежності.

Станом на березень 2022 року, згідно результатів опитування, проведеного Ізраїльським інститутом демократії, 44% ізраїльтян висловили свою думку про те, що Ізраїль повинен приймати українських біженців незалежно від їхньої релігії та етнічної приналежності, однак ці показники мають релігійно-етнічну забарвленість (Israel Democracy Institute, 2022, с. 5).

Так, лише 6% релігійних ізраїльтян-юдеїв погодилися із твердженням, що «Ізраїль має прийняти стільки українських біженців, скільки бажають в'їхати, незалежно від того, юдеї вони чи ні». З тих, хто назвав себе помірно-релігійним або світськими юдеями, 35% погодилися з твердженням. Тоді як більше 60% світських ізраїльтян підтримали необмежений в'їзд

усіх українських біженців (Israel Democracy Institute, 2022, с. 5; Hermann et al., 2022).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз теоретичних та емпіричних розвідок щодо міграційної політики Ізраїлю по відношенню до сучасних українських мігрантів дозволяє зробити ряд висновків. По-перше, міграційна політика Ізраїлю є диференційованою та включає в себе елементи декількох моделей міграційних політик одночасно. По-друге, за державними програмами та законодавчими актами або їх відсутністю, диференційовану модель міграційної політики Ізраїлю можна поділити на три вектори: політика асиміляції по відношенню до українських мігрантів-юдеїв, політика диференційного включення по відношенню до українських мігрантів-неюдеїв, а також політика сегрегації або повного виключення по відношенню до українських біженців-неюдеїв.

Етнонаціональний устрій ізраїльської держави заохочує міграцію українських юдеїв та надає значну державну підтримку українській юдейській спільноті і водночас ускладнює, майже унеможлиблює вірогідність успішного поселення та повноцінної інтеграції в ізраїльське суспільство українських мігрантів-неюдеїв.

Мігранти-юдеї мають право на автоматичне отримання громадянства після прибуття до країни, а також мають доступ до спеціальних програм адаптації, включаючи фінансову допомогу протягом першого року перебування в Ізраїлі, безкоштовні мовні курси іврити в державних центрах «ульпан», позики на купівлю нерухомості, гранти для студентів, допомога в пошуку роботи, підвищення кваліфікації, та податкова підтримка роботодавців, які наймають мігрантів-юдеїв.

Щодо мігрантів-неюдеїв, на яких не поширюється поправка до Закону «про повернення»,

міграційний режим Ізраїлю є надзвичайно обмеженим та виражається через два вектори міграційної політики: політику диференційного включення та політику сегрегації. Міграційна політика диференційного включення проводиться по відношенню до українських трудових мігрантів-неюдеїв та характеризується відкритим доступом до легалізованого ринку праці, однак жорсткими обмеженнями на право возз'єднання сімей та відмовою в наданні статусу довгострокового проживання на території Ізраїлю. Міграційна політика сегрегації проводиться по відношенню до українських та інших біженців-неюдеїв на території Ізраїлю та характеризується відсутністю законодавства чи цілеспрямованих державних програм підтримки шукачів притулку, а також наявністю регулярних депотраційних заходів по відношенню до біженців та напів-легальних мігрантів.

Загалом, міграційна політика по відношенню до мігрантів-неюдеїв здійснюється в основному шляхом прийняття державних рішень «включення» щодо кількості дозволів на роботу трудових мігрантів-неюдеїв, квоти на в'їзд українським біженцям-неюдеям, що мають соціальний капітал у формі родинних та дружніх зв'язків; державних «сегрегаційних» рішень щодо нев'їзду українських біженців-неюдеїв, котрі не мають родинних чи дружніх зв'язків в Ізраїлі; законодавчих постанов щодо періодичної депортації мігрантів- та біженців-неюдеїв без документів, а також дітей, що народились в Ізраїлі у мігрантів-неюдеїв під час їх проживання в країні. Відтак предметним полем подальших соціологічних досліджень може стати питання шляхів подолання проблем відсутності правового статусу та соціального захисту українських мігрантів-неюдеїв в Ізраїлі заради їх успішної адаптації до умов приймаючого середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень. 2018. С. 472. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Malynovska_Olena/Mihratsiina_polityka_hlobalnyi_kontekst_ta_ukrainski_realii.pdf?
2. Плющ В. Особливості міграційної політики Ізраїлю щодо мігрантів з України. XIII Міжнародна науково-практична конференція “Scientific research in the XXI century”. Scientific Collection InterConf. Оттава. 2022. № 135. С. 159–166. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/issue/view/6-8.12.2022/145>.
3. Ровенчак О., Володько В. Міжнародна міграція: теорія і практика. Монографія. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка. 2015. С. 412.

4. Шульга М., Паніна Н., Головаха Є., Зісельс Й. Еміграція євреїв у контексті загальної міграційної ситуації в Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 2. С. 64–89. URL: <http://stmm.in.ua/archive/rus/2001-2/6.pdf>.
5. Цензор.Нет. 3 лютого до Ізраїлю прибуло понад 20 тисяч українських біженців. Новини за кордоном. Ізраїль. Посол Бродський. 21 серпня 2022. URL: <https://censor.net/ua/n3362161>.
6. Detention of Asylum Seekers in Israel. The United Nations Refugee Agency. Israel. 2022. URL: <https://www.unhcr.org/il/en>.
7. Ellman M., Laacher S. Migrant Workers in Israel – A Contemporary Form of Slavery. Report from a joint mission to Israel investigating the situation of migrant workers. International Federation for Human Rights. Euro-Mediterranean Human Rights Network. 2003. P. 51.
8. Foreign workers statistics in Israel. Population and Immigration Authority. Policy and Strategy Planning Division. Edition № 2022/1. April 2022. URL: https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/foreign_workers_stats/. [In Hebrew]
9. Goldenberg, S., Wekerle, G. R. From Utopia to Total Institution in a Single Generation: The Kibbutz and the Bruderhof. *International Review of Modern Sociology*. 1972. № 2(2). P. 224–232. URL: <http://www.jstor.org/stable/41420450>.
10. Gross J. A. New poll finds Israelis split on Ukrainian refugees based on religiosity, politics. *The Times of Israel*. 25 March 2022. URL: <https://www.timesofisrael.com/new-poll-finds-israelis-split-on-ukrainian-refugees-based-on-religiosity-politics/>.
11. Hermann T., Anabi O., Kaplan Y., Orly Sapozhnikova I. 60% of Israelis Back the Government's Policy on the Russia-Ukraine Conflict – Special Survey. Press Release. Israel Democracy Institute. 25 March 2022. URL: <https://en.idi.org.il/articles/38624>.
12. Horowitz T. The Integration of Immigrants from the Former Soviet Union. *Israel Affairs*. 2005. № 11(1). P. 117–136.
13. Immigration and Naturalization in Israel. Latest Population statistics for Israel. Jewish Virtual Library. 2022. URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/latest-population-statistics-for-israel>.
14. Immigration to Israel 2015. Immigrants by period of migration, country of birth and last country of residence. Central Bureau of Statistics. 2016. URL: <https://www.cbs.gov.il/en>.
15. Immigration to Israel 1948-2017. Immigrants by period of migration, country of birth and last country of residence. Central Bureau of Statistics. 2018. URL: https://www.cbs.gov.il/he/publications/doclib/2018/4.%20shnatonimmigration/st04_04.pdf.
16. Immigration to Israel 2020. Central Bureau of Statistics. 2021. URL: <https://www.cbs.gov.il/en>.
17. Israel Democracy Institute. Survey on the Conflict Between Russia and Ukraine. March 2022. URL: <https://en.idi.org.il/media/17649/final-survey-on-the-conflict-between-russia-and-ukraine-march-2022-data.pdf>.
18. Kav LaOved Policy Brief. New Regulations for the Employment of Asylum-Seekers in Israel. Workers Hotline. 2022. URL: <https://www.kavlaoved.org.il/en/new-regulations-for-the-employment-of-asylum-seekers-in-israel-kav-laoved-policy-brief/>.
19. Kav LaOved Workers Hotline. Israeli nonprofit organization. 2020. URL: <https://www.kavlaoved.org.il/en/>.
20. Keren Hayesod. What Exactly is a Kibbutz? The Jewish Agency for Israel. Keren Hayesod. United Israel Appeal. 2022. URL: <https://www.jewishagency.org/what-exactly-is-a-kibbutz/>.
21. Lav Y. The integration process in Israel. Österreichischer Integration Fond. 2009. P. 36
22. Law for Prevention of Infiltration. Crimes and Judging. Penal and criminal law. 1954. URL: https://www.nevo.co.il/law_html/law01/247_001.htm. [In Hebrew]
23. Law of Return. The Law of the State of Israel. The Knesset National Legislative Database. 1970. URL: <https://main.knesset.gov.il/Activity/Legislation/Laws/Pages/LawPrimary.aspx?t=lawlaws&st=lawlaws&lawitemid=2000587>.
24. Leshem Y., Shuval J. Immigration to Israel: Sociological Perspectives Studies of Israeli Society. Israel Sociological Society. Routledge. Google Books. 2017. Vol. 8. P. 719.
25. Lissitsa S., Peres Y., Ben-Rafael E. The Attitude of the Oldtimer to Immigrants from the CIS: The Prospect of Multiculturalism'. *The Jews of the Former Soviet Union in Israel and the Diaspora*. 2002. Vol. 20-21. P. 187–205 (in Hebrew).
26. MIPEX. Migrant Integration Policy Index. Israel. 2020. URL: <https://www.mipex.eu/israel>.
27. Pliushch V. Migration policies for Asylum seekers from Ukraine in Israel. *XX ISA World Congress of Sociology*. June 25-July 1, 2023. P. 610.
28. Rajjman R., Kemp A. The institutionalization of labor migration in Israel. *ARBOR Ciencia, Pensamiento y Cultura*. 2016. Vol. 192(777). № A289. P. 1-12. URL: https://www.researchgate.net/publication/303355086_The_institutionalization_of_labor_migration_in_Israel.
29. Rajjman R., Kushnirovich N. Labor migrant recruitment practices in Israel. Final report for the Emek Hefer Ruppim Academic Center and the Center for International Migration and Integration. 2012. P. 171.
30. Rajjman R. A Warm Welcome for Some: Israel Embraces Immigration of Jewish Diaspora, Sharply Restricts Labor Migrants and Asylum Seekers. Brussels: Migration Policy Institute Europe. 2020. URL: <https://www.migrationpolicy.org/article/israel-law-of-return-asylum-labor-migration>.

31. Rosen R., Bard M. Ukraine Virtual Jewish History Tour. Jewish virtual library. A Project of AICE. 2022. URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/ukraine-virtual-jewish-history-tour>.
32. Rozenholc C. Foreign Workers, the Impact of a Non-Jewish Migration on Israeli Citizenship. Bulletin du Centre de recherche français à Jérusalem. 2011. URL: <http://journals.openedition.org/bcrfj/6398>.
33. Rubin S. As Ukrainians flee to Israel, a debate over who is allowed to stay. The Washington Post. Democracy Dies in Darkness. 19 April 2022. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/04/19/israel-ukraine-war-refugees-identity/>.
34. Rudiger A., Spenser S. Social Integration of Migrants and Ethnic Minorities. Policies to Combat Discrimination. The Economic and Social Aspects of Migration: Conference Jointly organised by The European Commission and the OECD. 2003. URL: www.oecd.org/dataoecd/15/4/15516956.pdf.
35. Sharon J. Non-Jewish olim? 59% of new immigrants don't meet strict religious rules. The Jerusalem Post. 3 January 2019. URL: <https://www.jpost.com/israel-news/non-jewish-olim-54-percent-of-new-immigrants-not-jewish-according-to-jewish-law-576121>.
36. Segal U. A., Doreen E., Nazneen S. M. (eds). Immigration Worldwide: Policies, Practices, and Trends. New York. Google Books. 2009. Oxford Academic.
37. Semyonov M., Gorodzeisky A. Israel: an Immigrant Society. In International Perspectives: Integration and Inclusion. McGill-Queen's University Press. *Queen's Policy Studies*. 2012. Vol. 164. P. 147-164.
38. Solano G., Huddleston T. Migrant integration policy index. MIPEX. 2020. URL: <https://www.mipex.eu/sites/default/files/downloads/pdf/files/a5/mipex-2020-book-a5.pdf>.
39. Spivak A. Panel Discussion: Government Intervention in Immigrant Absorption. *Economic Quarterly*. 1991. Vol. 149. P. 325-327.
40. Zchut K. Foreign workers' handbook 2021. The Foreign Workers' Employment Rights Commissioner. 2022. Retrieved from: https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/foreign_workers_rights_booklets/he/foreign_workers_handbook_2021_en.pdf.

REFERENCES:

1. Detention of Asylum Seekers in Israel. (2022). The United Nations Refugee Agency. Israel. Retrieved from: <https://www.unhcr.org/il/en>.
2. Ellman M., Laacher S. (2003). Migrant Workers in Israel – A Contemporary Form of Slavery. Report from a joint mission to Israel investigating the situation of migrant workers. International Federation for Human Rights. Euro-Mediterranean Human Rights Network. P. 51.
3. Foreign workers statistics in Israel. (2022). Population and Immigration Authority. Policy and Strategy Planning Division. Edition № 2022/1. April 2022. Retrieved from: https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/foreign_workers_stats/. [in Hebrew]
4. Goldenberg, S., Wekerle, G. R. (1972). From Utopia to Total Institution in a Single Generation: The Kibbutz and the Bruderhof. *International Review of Modern Sociology*. № 2(2). P. 224-232. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/41420450>.
5. Gross J. A. (2022). New poll finds Israelis split on Ukrainian refugees based on religiosity, politics. The Times of Israel. 25 March 2022. Retrieved from: <https://www.timesofisrael.com/new-poll-finds-israelis-split-on-ukrainian-refugees-based-on-religiosity-politics/>.
6. Hermann T., Anabi O., Kaplan Y., Orly Sapozhnikova I. (2022). 60% of Israelis Back the Government's Policy on the Russia-Ukraine Conflict – Special Survey. Press Release. Israel Democracy Institute. 25 March 2022. Retrieved from: <https://en.idi.org.il/articles/38624>.
7. Horowitz T. (2005). The Integration of Immigrants from the Former Soviet Union. *Israel Affairs*. № 11(1). P. 117-136.
8. Immigration and Naturalization in Israel. (2022). Latest Population statistics for Israel. Jewish Virtual Library. Retrieved from: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/latest-population-statistics-for-israel>.
9. Immigration to Israel 2015. (2016). Immigrants by period of migration, country of birth and last country of residence. Central Bureau of Statistics. Retrieved from: <https://www.cbs.gov.il/en>.
10. Immigration to Israel 1948-2017. (2018). Immigrants by period of migration, country of birth and last country of residence. Central Bureau of Statistics. Retrieved from: https://www.cbs.gov.il/he/publications/doclib/2018/4.%20shnat-immigration/st04_04.pdf.
11. Immigration to Israel 2020. (2021). Central Bureau of Statistics. Retrieved from: <https://www.cbs.gov.il/en>.
12. Israel Democracy Institute. (2022). Survey on the Conflict Between Russia and Ukraine. March 2022. Retrieved from: <https://en.idi.org.il/media/17649/final-survey-on-the-conflict-between-russia-and-ukraine-march-2022-data.pdf>.
13. Kav LaOved Policy Brief. (2022). New Regulations for the Employment of Asylum-Seekers in Israel. Workers Hotline. Retrieved from: <https://www.kavlaoved.org/en/new-regulations-for-the-employment-of-asylum-seekers-in-israel-kav-laoved-policy-brief/>.

14. Kav LaOved Workers Hotline. (2020). Israeli nonprofit organization. Retrieved from: <https://www.kavlaoved.org.il/en/>.
15. Keren Hayesod. (2022). What Exactly is a Kibbutz? The Jewish Agency for Israel. Keren Hayesod. United Israel Appeal. Retrieved from: <https://www.jewishagency.org/what-exactly-is-a-kibbutz/>.
16. Lav Y. (2009). The integration process in Israel. Österreichischer Integration Fond. P. 36
17. Law for Prevention of Infiltration. (1954). Crimes and Judging. Penal and criminal law. Retrieved from: https://www.nevo.co.il/law_html/law01/247_001.htm. [In Hebrew]
18. Law of Return. (1970). The Law of the State of Israel. The Knesset National Legislative Database. Retrieved from: <https://main.knesset.gov.il/Activity/Legislation/Laws/Pages/LawPrimary.aspx?t=lawlaws&st=lawlaws&lawite mid=2000587>.
19. Leshem Y., Shuval J. (2017). Immigration to Israel: Sociological Perspectives Studies of Israeli Society. Israel Sociological Society. Routledge. Google Books. Vol. 8. P. 719.
20. Lissitsa S., Peres Y., Ben-Rafael E. (2002). The Attitude of the Oldtimer to Immigrants from the CIS: The Prospect of Multiculturalism?. *The Jews of the Former Soviet Union in Israel and the Diaspora*. Vol. 20-21. P. 187-205 [in Hebrew].
21. Malynovs'ka O. A. (2018). Mihratsiyna polityka: hlobal'nyy kontekst ta ukrayins'ki realiyi: monohrafiya. [Migration policy: global context and Ukrainian realities: monograph]. Kyiv: National Institute of Strategic Studies. P. 472. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Malynovska_Olena/Mihratsiina_polityka_hlobalnyi_kontekst_ta_ukrainski_realii.pdf?. [in Ukrainian]
22. MIPEX. (2020). Migrant Integration Policy Index. Israel. Retrieved from: <https://www.mipex.eu/israel>.
23. Pliushch V. (2022). Osoblyvosti mihratsiynoyi polityky Izrayilya shchodo mihrantiv z Ukrayiny. [Peculiarities of Israel's migration policy regarding migrants from Ukraine]. XIII International scientific and practical conference "Scientific research in the XXI century". Scientific Collection InterConf. Ottawa. No. 135. P. 159-166. Retrieved from: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/issue/view/6-8.12.2022/145>. [In Ukraine]
24. Pliushch V. (2023). Migration policies for Asylum seekers from Ukraine in Israel. *XX ISA World Congress of Sociology*. June 25-July 1. P. 610.
25. Raijman R., Kemp A. (2016). The institutionalization of labor migration in Israel. *ARBOR Ciencia, Pensamiento y Cultura*. Vol. 192(777). № A289. P. 1-12. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/303355086_The_institutionalization_of_labor_migration_in_Israel.
26. Raijman R., Kushnirovich N. (2012). Labor migrant recruitment practices in Israel. Final report for the Emek Hefer Ruppin Academic Center and the Center for International Migration and Integration. P. 171.
27. Raijman R. A (2020). Warm Welcome for Some: Israel Embraces Immigration of Jewish Diaspora, Sharply Restricts Labor Migrants and Asylum Seekers. Brussels: Migration Policy Institute Europe. Retrieved from: <https://www.migrationpolicy.org/article/israel-law-of-return-asylum-labor-migration>.
28. Rosen R., Bard M. (2022). Ukraine Virtual Jewish History Tour. Jewish virtual library. A Project of AICE. Retrieved from: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/ukraine-virtual-jewish-history-tour>.
29. Rovenchak O., Volod'ko V. (2015). Mizhnarodna mihratsiya: teoriya i praktyka. Monohrafiya. [International migration: theory and practice. Monograph]. Lviv: Ivan Franko Lviv National University. P. 412. [in Ukrainian]
30. Rozenholc C. (2011). Foreign Workers, the Impact of a Non-Jewish Migration on Israeli Citizenship. Bulletin du Centre de recherche français à Jérusalem. Retrieved from: <http://journals.openedition.org/bcrfj/6398>.
31. Rubin S. (2022). As Ukrainians flee to Israel, a debate over who is allowed to stay. The Washington Post. Democracy Dies in Darkness. 19 April 2022. Retrieved from: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/04/19/israel-ukraine-war-refugees-identity/>.
32. Rudiger A., Spenser S. (2003). Social Integration of Migrants and Ethnic Minorities. Policies to Combat Discrimination. The Economic and Social Aspects of Migration: Conference Jointly organised by The European Commission and the OECD. Retrieved from: www.oecd.org/dataoecd/15/4/15516956.pdf.
33. Sharon J. (2019). Non-Jewish olim? 59% of new immigrants don't meet strict religious rules. The Jerusalem Post. 3 January 2019. Retrieved from: <https://www.jpost.com/israel-news/non-jewish-olim-54-percent-of-new-immigrants-not-jewish-according-to-jewish-law-576121>.
34. Segal U. A., Doreen E., Nazneen S. M. (2009). Immigration Worldwide: Policies, Practices, and Trends. New York. Google Books. Oxford Academic.
35. Semyonov M., Gorodzeisky A. (2012). Israel: an Immigrant Society. In International Perspectives: Integration and Inclusion. McGill-Queen's University Press. *Queen's Policy Studies*. Vol. 164. P. 147-164.
36. Shul'ha M., Panina N., Holovakha YE., Zisel's Y. (2001). Emihratsiya yevreyiv u konteksti zahal'noyi mihratsiynoyi sytuatsiyi v Ukrayini. [Emigration of Jews in the context of the general migration situation in Ukraine]. Sociology: theory, methods, marketing. No. 2. P. 64-89. Retrieved from: <http://stmm.in.ua/archive/rus/2001-2/6.pdf>. [in Ukrainian]

37. Solano G., Huddleston T. (2020). Migrant integration policy index. MIPEX. Retrieved from: <https://www.mipex.eu/sites/default/files/downloads/pdf/files/a5/mipex-2020-book-a5.pdf>.
38. Spivak A. (1991). Panel Discussion: Government Intervention in Immigrant Absorption. *Economic Quarterly*. Vol. 149. P. 325-327.
39. Tsenzor.Net. (2022). Z lyutoho do Izrayilyu prybulo ponad 20 tysyach ukrayins'kykh bizhentsiv. [Since February, more than 20,000 Ukrainian refugees arrived in Israel]. News abroad. Israel. Ambassador Brodsky. August 21, 2022. Retrieved from: <https://censor.net/ua/n3362161>. [in Ukrainian]
40. Zchut K. (2022). Foreign workers' handbook 2021. The Foreign Workers' Employment Rights Commissioner. Retrieved from: https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/foreign_workers_rights_booklets/he/foreign_workers_handbook_2021_en.pdf.

УДК 378:364

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.12>

Вікторія СТЕПАНЕНКО

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки, просп. Воли, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-5793-3069

Бібліографічний опис статті: Степаненко, В. (2023). Профілактика ВІЛ серед споживачів ін'єкційних наркотиків. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 93–100, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.12>

ПРОФІЛАКТИКА ВІЛ СЕРЕД СПОЖИВАЧІВ ІН'ЄКЦІЙНИХ НАРКОТИКІВ

У статті споживачі ін'єкційних наркотиків / люди, які вживають наркотики ін'єкційно, розглядаються як група підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ. Профілактику ВІЛ серед споживачів ін'єкційних наркотиків представлено як комплекс заходів, спрямованих на стримування поширення ВІЛ, розвиток формування та підтримку у них соціальних навичок. Зазначено, що у зв'язку з війною інструменти подолання ВІЛ-епідемії зазнали ушкоджень, що загрожує життю і здоров'ю представників уразливих груп населення. Звернено увагу, що у зв'язку з активністю бойових дій, тимчасовою втратою адміністративного контролю над частиною території України, міграцією, постійним руйнуванням інфраструктури, відсутня можливість отримання повної інформації про рівень ураження населення, спостерігаються ускладнення логістики надання послуг із профілактики ВІЛ серед груп підвищеного ризику щодо інфікування. Окреслено перспективні напрями профілактики ВІЛ серед споживачів ін'єкційних наркотиків, зокрема реалізація міжнародних соціальних проєктів в контексті співпраці громадських об'єднань, неурядових та державних організацій, спрямованості їх діяльності на збереження життя і здоров'я людей, які живуть з ВІЛ, та представників уразливих груп, поновлення надання їм послуг, відновлення інфраструктури. Зазначено види заходів, які можуть бути реалізовані в процесі надання профілактичних послуг людям, які вживають наркотики ін'єкційно: обмін/видача шприців; замісна підтримувальна терапія; тестування на ВІЛ та консультивання; профілактика і лікування інфекції, що передаються статевим шляхом, видача презервативів, адресна інформація, навчання і комунікація для людей, які вживають наркотики ін'єкційно, та їхніх сексуальних партнерів, профілактика, вакцинація, діагностика та лікування вірусних гепатитів, туберкульозу тощо. Висвітлено принципи організації і стратегії профілактики ВІЛ серед споживачів ін'єкційних наркотиків. Звернено увагу на наслідки вживання опіоїдів ін'єкційно, потребу надання інтегрованих послуг у таких випадках щодо скорочення вживання ПАР, попередження подальшої передачі інфекції, що передаються через кров, залучення до надання послуг із профілактики різних фахівців тощо.

Ключові слова: профілактика, ВІЛ, споживач ін'єкційних наркотиків / людина, яка вживає наркотики ін'єкційно, соціальний працівник, залежність від ПАР, програма зменшення шкоди, замісна підтримувальна терапія.

Viktorii STEPANENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work and Higher School Pedagogy Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-5793-3069

To cite this article: Stepanenko, V. (2023). Profilaktyka VIL sered spozhyvachiv iniektiinykh narkotykyiv [HIV prevention among injection drug users]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 93–100, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.12>

HIV PREVENTION AMONG INJECTION DRUG USERS

In the article, injection drug users / people who use drugs by injection are considered as a group of increased risk for HIV infection. HIV prevention among injecting drug users is presented as a set of measures aimed at curbing the spread of HIV, developing the formation and support of their social skills. It was noted that in connection with the war, the tools for overcoming the HIV epidemic were damaged, which threatens the life and health of representatives of vulnerable population groups. In particular, in connection with the activity of hostilities, the temporary loss of administrative control over part of the territory of Ukraine, migration, the permanent destruction of infrastructure, there is no possibility of obtaining complete information about the level of damage to the population, there are complications in the logistics

of providing HIV prevention services among groups at increased risk of infection. Prospective directions for HIV prevention among injecting drug users are outlined, in particular, the implementation of international social projects in the context of the cooperation of public associations, non-governmental and state organizations, the focus of their activities on preserving the life and health of people living with HIV and representatives of vulnerable groups, renewal of services to them, restoration of infrastructure. The types of measures that can be implemented in the process of providing preventive services to people who use drugs by injection are indicated: exchange/issuance of syringes; replacement maintenance therapy; HIV testing and counseling; prevention and treatment of sexually transmitted infections, condom distribution, address information, education and communication for people who use drugs by injection and their sexual partners, prevention, vaccination, diagnosis and treatment of viral hepatitis, tuberculosis, etc. The principles of organization and strategies of HIV prevention among injecting drug users are indicated. Attention was paid to the consequences of the use of opioids by injection, the need to provide integrated services in such cases in order to reduce the use of surfactants, prevent the further transmission of blood-borne infections, involve various specialists in the provision of preventive services, etc.

Key words: *prevention, HIV, injecting drug user / person who uses drugs by injection, social worker, drug addiction, harm reduction program, substitution maintenance therapy.*

Актуальність проблеми. За офіційними даними Центру громадського здоров'я МОЗ України у 2021 р. оціночна чисельність людей, які живуть з ВІЛ (ЛЖВ), в Україні склала 245 000 осіб (Оціночна чисельність ЛЖВ, 2021), серед них споживачами ін'єкційних наркотиків (СІН) є 65 257 осіб (Люди, які живуть з ВІЛ, 2021). Діагностика, забезпечення доступу до лікування, масштабні профілактичні програмами, реалізовані спільними зусиллями держави, громадського сектора, за підтримки міжнародних партнерів, дозволили порівняно з 1999 р. зменшити кількість інфікувань ВІЛ на рік у 5 разів, щорічну кількість смертей внаслідок СНІДу за останні 15 років – у 5,5 разів (ВІЛ-інфекція в Україні, 2023).

Однак через війну в Україні збільшився ризик поширення ВІЛ-інфекції, зокрема через сексуальне насильство, більшу кількість оперативних втручань, травм, у т. ч. ушкоджень серед фахівців, які здійснюють професійну діяльність як на полі бою, так і на робочому місці (поранення гострими інструментами, зброєю, забруднення кров'ю чи іншими потенційно небезпечними біологічними рідинами тощо) (Постконтактна профілактика, 2023). Статистичні дані свідчать, що в Україні від початку року та станом на 01 жовтня 2023 р. зареєстровано 2 464 випадки захворювання на СНІД (6,0 на 100 000 населення), що на 13% більше показника аналогічного періоду у 2022 р. Загальна кількість ЛЖВ, які перебували у закладах охорони здоров'я під медичним наглядом (станом на 01 жовтня 2023 р.) склала 158 803 осіб (387,3 на 100 000 населення). Серед шляхів інфікування ВІЛ на інфікування внаслідок ін'єкційного вживання наркотичних речовин припадає 25,5%.

Слід також зазначити, що негативні наслідки війни, пов'язані з активністю бойових дій, тимчасовою втратою адміністративного контролю над частиною території України, руйнуванням інфраструктури, міграцією, унеможливають отримання повної інформації про рівень ураження всього населення. Крім того, в умовах воєнного стану ускладнилася логістика надання послуг із профілактики, тестування, лікування від ВІЛ-інфекції, моніторингу перебігу ВІЛ/СНІДу серед ЛЖВ, СІН (Епідемічна ситуація з ВІЛ-інфекції в Україні, 2023).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У Державній стратегії у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу, туберкульозу та вірусним гепатитам на період до 2030 року одним із шляхів досягнення мети подолання епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу як глобальної загрози громадському здоров'ю та благополуччю населення є створення та функціонування ефективних, інноваційних, гнучких систем надання якісних і доступних послуг профілактики. Також передбачено завдання, яке стосується забезпечення доступу представникам ключових груп населення, зокрема СІН, до програм зменшення шкоди та лікування наркозалежності (Про схвалення Державної стратегії у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу, туберкульозу та вірусним гепатитам на період до 2030 року, 2019).

У джерелах наукової літератури спостерігаємо наявність праць, у яких розкрито напрями, форми і методи роботи зі СІН, зокрема спеціфіку діяльності служб «Довіра», здійснення ними профілактичної та консультативної роботи з відповідною категорією клієнтів (Явкіна, 2020); висвітлено проблему профілактики ВІЛ/СНІДу серед молоді, проаналізовано діяльність і повноваження урядових структур, відпові-

дальних за здійснення молодіжної політики у сфері протидії епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні (Семигіна, 2010); розкрито питання профілактики ВІЛ/СНІДу та зменшенні шкоди серед споживачів ін'єкційних наркотиків та їхніх сексуальних партнерів (Aggleton, Jenkins, & Malcolm 2005). Також є дослідження, які стосуються вивчення стану епідемії ВІЛ/СНІДу, аналізу заходів протидії в Україні (Левчук, 2006; Балакірева & Бондар, 2012; Щербінська, Люльчук, Бабій, Кирпичова, Гетьман, Гриценко & Молчанець, 2018) та окремих областях нашої держави (Балакірева, Бочкова, Гінзбург, Гриценко & Давиденко, 2008; Кручаниця, Миронюк & Слабкий, 2018); виявлення особливостей патоморфозу, перебігу та частоти виникнення ВІЛ-асоційованих захворювань у ВІЛ-позитивних осіб на фоні ін'єкційної наркоманії (Туркевич, Поспішіль, Рібун & Сидоренко, 2019); протидії ВІЛ/СНІДу в установах кримінально-виконавчої системи, організації роботи з особливими категоріями засуджених (ВІЛ/СНІД та права людини у пенітенціарній системі, 2011); прав ЛЖВ в Україні і світі (Скурбаті, 2008; Csete, 2004; Parra-Barrera, Sánchez-Fuentes, Moyano & Granados, 2022; UNDP, 2013; Dingake, 2018).

Незважаючи на розгляд державою проблеми профілактики ВІЛ на глобальному рівні, наявність наукових доробок з означеної тематики із різних галузей знань, питання профілактики ВІЛ серед СІН є актуальним, малодослідженим і потребує пошуку оптимальних шляхів надання відповідних послуг.

Мета дослідження – визначити специфіку і зміст профілактики ВІЛ серед СІН як групи підвищеного ризику щодо інфікування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні затверджено вимоги щодо організації та забезпечення надання послуг з профілактики ВІЛ серед представників груп підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ, зокрема людей, які вживають наркотичні засоби ін'єкційним шляхом. Профілактика ВІЛ розглядається як комплекс заходів у сфері громадського здоров'я, спрямований на стримування поширення гемотрансмісивних інфекцій, у т. ч. ВІЛ, серед груп підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ.

Головні завдання надавачів послуг з профілактики ВІЛ полягають у:

– задоволенні потреб населення у послугах з профілактики ВІЛ;

– формуванні в отримувача послуг стійких поведінкових змін щодо зниження ризикованої поведінки, спрямованих на зменшення шкоди для здоров'я, покращенні його стану та якості життя;

– налагодженні співпраці із закладами / установами / організаціями з метою залучення необхідних фахівців відповідно до потреб отримувача послуг;

– постійному та періодичному моніторингу поточних результатів, виявленні труднощів, визначенні проблем, вжиття заходів щодо їх усунення; забезпеченні ефективності послуг.

Організація профілактики ВІЛ базується на принципах: зменшення шкоди, «рівний – рівному», адресності, добровільності, недискримінованості, конфіденційності, доказовості.

Послуги з профілактики ВІЛ включають у себе:

– надання цільових інформаційних, освітніх та комунікаційних послуг;

– розповсюдження презервативів та лубрикантів;

– обмін та видачу шприців;

– послуги тестування на ВІЛ, скринінг на туберкульоз.

Послуги можуть надаватися стаціонарними, мобільними вуличними пунктами наданих послуг, аутріч-маршрутами, закладами охорони здоров'я (Про затвердження Порядку надання послуг з профілактики ВІЛ серед представників груп підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ, 2019).

Відповідно до Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» пріоритетною у профілактиці поширення ВІЛ-інфекції є інформаційно-роз'яснювальна робота, популяризація здорового способу життя. Серед осіб, які вживають наркотичні засоби та психотропні речовини ін'єкційним способом, запобігання поширенню ВІЛ-інфекції передбачає: проходження ними програм реабілітації та програм зменшення шкоди, зокрема використання замісної підтримувальної терапії (ЗПТ); створення умов для заміни використаних ін'єкційних голок і шприців на стерильні з подальшою їх утилізацією (Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий

і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ, 1991).

Основні принципи профілактичних програм, які базуються на підході зменшення шкоди:

- не починати вживати наркотики;
- у разі вживання наркотичних засобів не вживати їх ін'єкційно;
- у разі ін'єкційного споживання наркотиків кожен ін'єкційний робити новими стерильними шприцом і голкою, нікому не передавати їх для повторного використання;
- у разі відсутності можливості використання для кожної ін'єкції нових стерильних шприца і голки, використовувати свої власні шприц і голку повторно, попередньо промивши їх дезінфекційним розчином, не користуватися чужим нестерильним інструментарієм;
- у разі користування чужим нестерильним ін'єкційним інструментарієм обов'язково дезінфікувати його перед використанням.

Профілактичні послуги можуть передбачати реалізацію таких заходів: обмін/видача шприців; ЗПТ; тестування на ВІЛ та консультування; профілактика і лікування інфекцій, що передаються статевим шляхом (ПСПШ); видача презервативів; адресна інформація, навчання і комунікація для людей, які вживають наркотики ін'єкційно (ЛВНІ) та їхніх сексуальних партнерів; профілактика, вакцинація, діагностика та лікування вірусних гепатитів; діагностика і лікування туберкульозу (Програми зменшення шкоди від вживання наркотиків, 2022).

Наслідками вживання опіоїдів ін'єкційно можуть бути психічні та поведінкові розлади. Надання послуг у таких випадках полягає у скороченні вживання ПАР, попередженні подальшої передачі інфекцій, що передаються через кров тощо. Послуги мають бути інтегрованими та надаватися із залученням різних фахівців (медичні, соціальні працівники, психологи та ін.).

Відповідно до Стандарту охорони громадського здоров'я особам, які мають гостру інтоксикацію через вживання опіоїдів, синдром відміни опіоїдів, факт вживання і опіоїдів ін'єкційно та/або залежність від них, надаються послуги щодо стратегії зменшення шкоди від вживання ПАР з: профілактики ВІЛ та передозувань; лікування розладів пов'язаних із вживанням опіоїдів та супутніх захворювань; тестування та консультування на ВІЛ, вірусні

гепатити В, С; соціальні послуги як особам, які перебувають у складних життєвих обставинах (Про затвердження стандартів медичної допомоги «Психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання опіоїдів», 2020).

Заходи профілактики та лікування ВІЛ-інфекції, туберкульозу, вірусних гепатитів, мотивація до проходження діагностики, зміни поведінки, формування здорового способу життя відносяться до заходів, спрямованих на розвиток, формування та підтримку соціальних навичок СІН як отримувача соціальної послуги та членів його сім'ї (навчання / консультування / інформування). Безоплатна правова допомога, представництво інтересів, розвиток, формування та підтримка соціальних навичок, консультування, соціальна профілактика повторів тощо складають зміст соціальної послуги соціально-психологічної реабілітації осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин (Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціально-психологічної реабілітації осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин, 2020).

Слід також зазначити, що надання соціальної послуги з профілактики ВІЛ клієнту може припинитися у разі його систематичного перебування в стані алкогольного, наркотичного сп'яніння (Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики, 2015).

Серед стратегій профілактичного втручання із запобігання поширенню ВІЛ / СНІДу традиційними є: первинні (спрямованість на все населення); вторинні (фокус на роботі з групами підвищеного ризику); третинні (запобігання поширенню ВІЛ від людей, які вже ним уражені). За рівнем втручання інтервенційні програми профілактики ВІЛ поділяють на: індивідуальні, групові, громадські (прямий вплив на поведінку учасників), структурні (непряме стимулювання до зміни поведінки через розширення доступу до засобів профілактики та діагностування), медичні (сприяння поширенню практик, які попереджають передачу інфекції від заражених людей) (Семигіна, 2010).

Прискорення подолання епідемії СНІДу є однією з цілей Глобального Фонду для боротьби зі СНІДом, туберкульозом і малярією (ГФ). ГФ як міжнародна організація

з фінансування та партнерства співпрацює з урядами, громадянським суспільством, приватним сектором та людьми, які постраждали від хвороб (The Global Fund, 2023). Національним координатором виконання програм ГФ є Кабінет Міністрів України, який сприяє узгодженій діяльності органів виконавчої влади, громадських та благодійних організацій, підприємств, установ та організацій у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу (Про виконання програм Глобального фонду для боротьби із СНІДом, туберкульозом та малярією в Україні, 2012).

Прикладом реалізації проектів за підтримки ГФ у Волинській області може слугувати діяльність БФ «Шанс» за напрямками: профілактика ВІЛ серед СІН; профілактика ВІЛ серед робітників комерційного сексу; медичний та психосоціальний супровід клієнтів ЗПТ; профілактика ВІЛ серед уразливих груп населення Волині та соціально-психологічний супровід людей, які живуть з ВІЛ у Волинській області; профілактика ВІЛ у виправних закладах тощо (Звіт за результатами візиту з метою нагляду до субреципієнтів основних реципієнтів грантів Глобального Фонду, 2016).

Перспективним шляхом є реалізація міжнародних соціальних проектів з профілактики ВІЛ серед СІН, спрямованих на:

- підтримку організацій недержавного сектору та закладів охорони здоров'я;
- розробку та просування ефективних програмних підходів у боротьбі з ВІЛ;
- забезпечення доступу до комплексних послуг для груп ризику;
- вплив на політику з метою забезпечення стабільності послуг;
- зниження стигми та захист прав представників уразливих груп;

– зміцнення потенціалу та мобілізацію громад з метою активного залучення та дієвої участі у протидії епідемії ВІЛ/СНІДу (Пилипенко, Романова, 2016).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, профілактика ВІЛ серед СІН як групи підвищеного ризику щодо інфікування, являє собою комплекс заходів, спрямованих на стримування поширення ВІЛ, розвиток формування та підтримку у них соціальних навичок. До таких заходів відносять обмін/видачу шприців, ЗПТ, тестування на ВІЛ та консультування, профілактику та лікування ІПСШ, видачу презервативів; адресну інформацію тощо. Особам, у яких виявлено гостру інтоксикацію через вживання опіоїдів, синдром відміни опіоїдів, факт вживання опіоїдів ін'єкційно та/або залежність від них, послуги надаються за принципом зменшення шкоди.

Надання послуг з профілактики ВІЛ серед СІН в Україні має певні труднощі в умовах воєнного стану, зокрема пов'язані з ускладненням логістики. Усі інструменти подолання ВІЛ-епідемії через російську агресію зазнали ушкоджень, що загрожує життю і здоров'ю представників уразливих груп населення. Зусилля громадських об'єднань, неурядових та державних організацій в таких умовах спрямовані на збереження життя і здоров'я ЛЖВ та представників уразливих груп, поновлення надання їм послуг, відновлення інфраструктури, подальший розвиток вже прийнятих стратегій відповідно вимог воєнного часу (ВІЛ-послуги під час війни в Україні, 2022). Подальші дослідження вбачаємо в огляді міжнародних соціальних проектів з профілактики ВІЛ серед СІН, зокрема у Волинській області, в яких знайшло відображення коло означених питань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. ВІЛ-інфекція в Україні / Ж. Антоненко, М. Зубко, А. Ковальчук, В. Марциновська, О. Погорелова. Вип. 54. Київ: ДУ «Центр громадського здоров'я МОЗ України», 2023. 84 с. URL: <http://surl.li/payad>
2. ВІЛ/СНІД та права людини у пенітенціарній системі. Київ: Державна пенітенціарна служба України, 2011. 158 с.
3. ВІЛ-послуги під час війни в Україні. Гурт. 2022. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/80801/>
4. Виклик та подолання: ВІЛ/СНІД та права людини в Україні / Відп. ред.: А. Скурбаті, упоряд. В. Рябуха. К., 2008. 192 с.
5. Епідемічна ситуація з ВІЛ-інфекції в Україні станом на 01.10.2023. URL: <http://surl.li/agwaq>
6. Звіт за результатами візиту з метою нагляду до суб-реципієнтів основних реципієнтів грантів глобального фонду (м. Луцьк, 22–24 червня 2016 р.). URL: <http://surl.li/pdexi>
7. Кручаниця В.В., Миронюк І.С., Слабкий Г.О. Організація замісної підтримуючої терапії для споживачів ін'єкційних наркотиків у Закарпатській області. *Україна. Здоров'я нації*. 2018. № 1 (47). С. 57–61.

8. Левчук Н. М. Соціально-демографічні наслідки наркоманії у контексті епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2006. № 1. С. 56–65.
9. Люди, які живуть з ВІЛ (дорослі 15+, КГ). 1. Оцінка епідемії ВІЛ-інфекції в Україні (моделювання). *Моніторинг ВІЛ-інфекції в Україні*. Центр громадського здоров'я МОЗ України. 2021. URL: <http://surl.li/paxzk>
10. Моніторинг поведінки та поширеності ВІЛ-інфекції серед споживачів ін'єкційних наркотиків як компонент епідагляду за ВІЛ другого покоління (аналітичний звіт за результатами біоповедінкового дослідження 2011 року) / Балакірева О.М., Бондар Т.В. та ін. К.: МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2012. 120 с.
11. Оціночна чисельність ЛЖВ (Україна, регіони). 1. Оцінка епідемії ВІЛ-інфекції в Україні (моделювання). *Моніторинг ВІЛ-інфекції в Україні*. Центр громадського здоров'я МОЗ України. 2021. URL: <http://surl.li/paxus>
12. Пилипенко К. С., Романова Н. Ф. Міжнародні соціальні проекти у сфері соціальної роботи зі споживачами ін'єкційних наркотиків. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2016. № 3–4. С. 104–112.
13. Постконтактна профілактика інфікування віл в умовах воєнного часу. Центр громадського здоров'я МОЗ України. 2023. URL: <http://surl.li/paswc>
14. Про виконання програм Глобального фонду для боротьби із СНІДом, туберкульозом та малярією в Україні: Закон України від 21.06.2012 № 4999-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4999-17#Text>
15. Програми зменшення шкоди від вживання наркотиків. Дніпропетровський обласний ЦКПХ. 2022. URL: <https://www.dolc.dp.ua/wpress/?p=10204>
16. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики: Наказ Мінсоцполітики України від 10.09.2015 № 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text>
17. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціально-психологічної реабілітації осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин: Наказ Мінсоцполітики України від 01.10.2020 № 677. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1218-20#Text>
18. Про затвердження Порядку надання послуг з профілактики ВІЛ серед представників груп підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ: Наказ МОЗ України від 12.07.2019 № 1606. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0855-19#Text>
19. Про затвердження стандартів медичної допомоги «Психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання опіоїдів»: Наказ МОЗ України від 09.11.2020 № 2555. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2555282-20#Text>
20. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ: Закон України від 12.12.1991 № 1972-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12#Text>
21. Про схвалення Державної стратегії у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу, туберкульозу та вірусним гепатитам на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 № 1415-р. URL: <http://surl.li/tnyk>
22. Семигіна Т. Профілактика ВІЛ/СНІДу серед молоді: від теорії до реальності. 2010. *Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту*. № 3. С. 150–161.
23. Стан епідемії ВІЛ/СНІДу в Дніпропетровській області та аналіз заходів протидії. Ситуаційний аналіз. О. М. Балакірева, Л.В. Бочкова, В. Г. Гінзбург, В. М. Грищенко, Н. Г. Давиденко та ін. Київ: Вид-во Раєвського. 2008. 96 с.
24. Туркевич М. О., Поспішіль Ю. О., Рібун Б. Й., Сидоренко І. І. Особливості патоморфозу та перебігу ВІЛ-асоційованих захворювань у термінальному періоді ВІЛ-інфекції на фоні ін'єкційної наркоманії. 2019. *Вісник проблем біології і медицини*. Вип. 4, том 2 (154). С. 212–215. doi: 10.29254/2077-4214-2019-4-2-154-212-215
25. Щербінська А.М. Люльчук М.Г., Бабій Н.О., Кирпичова В.В., Гетьман Л.І., Грищенко Т.В., Молчанець О.В. Вплив людей, які вживають ін'єкційні наркотики, на розвиток епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні. *Актуальна інфектологія*. 2018. Вип. 6. №5. С. 234-239. doi: 10.22141/2312-413x.6.5.2018.146772
26. Явкіна І. В. Напрями роботи з ін'єкційними споживачами наркотиків. *Медсестринство*. 2020. №2. С. 85–88). doi: 10.11603/2411-1597.2020.2.11250
27. Aggleton, P., Jenkins, P., & Malcolm, A. (2005). HIV/AIDS and injecting drug use: Information, education and communication. *International Journal of Drug Policy*, 16, 21–30. doi: <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2005.02.006>
28. Csete, J. (2004). Missed Opportunities: Human rights and the politics of HIV/AIDS. *Development*, 47, 83–90 doi: <https://doi.org/10.1057/palgrave.development.1100033>
29. Dingake, O. B. K. (2018). The state of human rights in relation to key populations, HIV and sexual and reproductive health. *Reproductive Health Matters*, 26:52, 46–50. doi: 10.1080/09688080.2018.1543992
30. Parra-Barrera, S.M, Sánchez-Fuentes, M. de M., Moyano, N. & Granados, R. (2022). Protection of Human Rights and Barriers for People with HIV/AIDS in Colombia: An Analysis of the Legal Framework. *Int J Environ Res Public Health*, 19 (18): 11423. doi: 10.3390/ijerph191811423

31. The Global Fund (2023). URL: <https://www.theglobalfund.org/en>
32. UNDP (2013). Legal protections against HIV-related human rights violations: Experiences and lessons learned from national HIV laws in Asia and the Pacific. Bangkok, UNDP.

REFERENCES:

1. Antonenko, Zh., Zubko, M., Kovalchuk, A., Martsynovska, V., Pohorelova, O. (2023). *VIL-infektsiia v Ukraini [HIV infection in Ukraine]*, 54. Kyiv: DU «Tsentri hromadskoho zdorovia MOZ Ukrainy». Retrieved from <http://surl.li/payad> [in Ukrainian].
2. VIL/SNID ta prava liudyny u penitentsiarnii systemi [HIV/AIDS and human rights in the penitentiary system] (2011). Kyiv: Derzhavna penitentsiarna sluzhba Ukrainy [in Ukrainian].
3. VIL-posluhy pid chas viiny v Ukraini [HIV services during the war in Ukraine] (2022). Hurt. Retrieved from <https://gurt.org.ua/news/informator/80801/> [in Ukrainian].
4. Skurbati A. (Ed). (2008). Vyklyk ta podolannia: VIL/SNID ta prava liudyny v Ukraini [Challenge and overcoming: HIV/AIDS and human rights in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
5. Epidemichna sytuatsiia z VIL-infektsii v Ukraini stanom na 01.10.2023. [The epidemic situation of HIV infection in Ukraine as of October 1, 2023]. Retrieved from <http://surl.li/agwaq> [in Ukrainian].
6. Zvit za rezultaty vyzhytu z metoiu nahliadu do sub-retsypientiv osnovnykh retsypientiv hrantiv hlobalnoho fondu [Report on the results of the visit for the purpose of supervision to the sub-recipients of the main recipients of grants of the global fund] (Lutsk, June 22–24, 2016). Retrieved from <http://surl.li/pdexi> [in Ukrainian].
7. Kruchanytsia, V.V., Myroniuk, I.S., & Slabkyi, H.O. (2018). Orhanizatsiia zamisnoi pidtrymuiochoi terapii dlia spozhyvachiv inieksiinykh narkotyktiv u Zakarpatskii oblasti [Organization of substitute supportive therapy for injecting drug users in Zakarpattia Oblast]. *Ukraina. Zdorovia natsii*, 1 (47), 57–61 [in Ukrainian].
8. Levchuk, N. M. (2006). Sotsialno-demohrafichni naslidky narkomanii u konteksti epidemii VIL/SNIDu v Ukraini [Socio-demographic consequences of drug addiction in the context of the HIV/AIDS epidemic in Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 1, 56–65 [in Ukrainian].
9. Liudy, yaki zhyvut z VIL (dorosli 15+, KH) [People living with HIV (adults 15+, KG)] (2021). 1. Otsinka epidemii VIL-infektsii v Ukraini (modeliuvannia). *Monitorynh VIL-infektsii v Ukraini*. Tsentri hromadskoho zdorovia MOZ Ukrainy. Retrieved from <http://surl.li/paxzk> [in Ukrainian].
10. Balakirieva, O.M., Bondar, T.V. (2012). Monitorynh povedinky ta poshyrenosti VIL-infektsii sered spozhyvachiv inieksiinykh narkotyktiv yak komponent epidnahliadu za VIL druhoho pokolinnia (analytychnyi zvit za rezultaty biopovedinkovoho doslidzhennia 2011 roku) [Monitoring the behavior and prevalence of HIV infection among injecting drug users as a component of second-generation HIV surveillance (analytical report based on the results of a 2011 biobehavioral study)]. Kyiv: International Alliance for HIV/AIDS in Ukraine [in Ukrainian].
11. Otsinochna chyselnist LZHV (Ukraina, rehiony) [Estimated number of PLHIV (Ukraine, regions)]. (2021). 1. Otsinka epidemii VIL-infektsii v Ukraini (modeliuvannia). *Monitorynh VIL-infektsii v Ukraini*. Tsentri hromadskoho zdorovia MOZ Ukrainy. Retrieved from <http://surl.li/paxys> [in Ukrainian].
12. Pylypenko, K. S., & Romanova, N. F. (2016). Mizhnarodni sotsialni proekty u sferi sotsialnoi roboty zi spozhyvachamy inieksiinykh narkotyktiv [International social projects in the field of social work with injecting drug users]. *Sotsialna robota v Ukraini: teoriia i praktyka*, 3–4, 104–112 [in Ukrainian].
13. Postkontaktna profilaktyka infikuvannia vil v umovakh voiennoho chasu [Post-contact prevention of infection of cattle in wartime conditions] (2023). Tsentri hromadskoho zdorovia MOZ Ukrainy. Retrieved from <http://surl.li/paswc> [in Ukrainian].
14. Pro vykonannia prohram Hlobalnoho fondu dlia borotby iz SNIDom, tuberkulozom ta maliariieiu v Ukraini [On the implementation of Global Fund programs to fight AIDS, tuberculosis and malaria in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21.06.2012 № 4999-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4999-17#Text> [in Ukrainian].
15. Prohramy zmenshennia shkody vid vzhyvannia narkotyktiv [Harm reduction programs from drug use] (2022). Dnipropetrovskiyi oblasnyi TsKPKh. Retrieved from <https://www.dolc.dp.ua/wpress/?p=10204> [in Ukrainian].
16. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy profilaktyky [On the approval of the State standard of preventive social services]: Nakaz Minsotspolityky Ukrainy vid 10.09.2015 № 912. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text> [in Ukrainian].
17. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy sotsialno-psykholohichnoi rehabilitatsii osib iz zalezhnistiu vid narkotychnykh zasobiv chy psykhotropnykh rehovyn [On the approval of the State standard of social services for social and psychological rehabilitation of persons with addiction to narcotic drugs or psychotropic substances]: Nakaz Minsotspolityky Ukrainy vid 01.10.2020 №677. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1218-20#Text> [in Ukrainian].

18. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia posluh z profilaktyky VIL sered predstavnykiv hrup pidvyschenoho ryzyku shchodo infikovannia VIL [On the approval of the Procedure for the provision of HIV prevention services among representatives of groups at increased risk of HIV infection]: Nakaz MOZ Ukrain vid 12.07.2019 № 1606. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0855-19#Text> [in Ukrainian].

19. Pro zatverdzhennia standartiv medychnoi dopomohy «Psykhichni ta povedinkovi rozlady vnaslidok vzhivannia opioidiv» [On the approval of medical care standards ‘Mental and behavioral disorders due to the use of opioids’]: Nakaz MOZ Ukrainy vid 09.11.2020 № 2555. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2555282-20#Text> [in Ukrainian].

20. Pro protydiuu poshyrenniu khvorob, zumovlenykh virusom imunodefitsytu liudyny (VIL), ta pravovyi i sotsialnyi zakhyst liudei, yaki zhyvut z VIL [On combating the spread of diseases caused by the human immunodeficiency virus (HIV), and legal and social protection of people living with HIV]: Zakon Ukrainy vid 12.12.1991 № 1972-XII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12#Text> [in Ukrainian].

21. Pro skhvalennia Derzhavnoi stratehii u sferi protyдии VIL-infektsii/SNIDu, tuberkulozu ta virusnym hepatytam na period do 2030 roku [On the approval of the State Strategy in the field of combating HIV infection/AIDS, tuberculosis and viral hepatitis for the period up to 2030]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.11.2019 № 1415-r. Retrieved from <http://surl.li/tnyk> [in Ukrainian].

22. Semyhina, T. (2010). Profilaktyka VIL/SNIDu sered molodi: vid teorii do realnosti [Prevention of HIV/AIDS among young people: from theory to reality]. *Visnyk Ministerstva Ukrainy u spravakh simi, molodi ta sportu*, 3, 150–161 [in Ukrainian].

23. Balakirieva, O. M., Bochkova, L. V., Hinzburh, V. H., Hryshchenko, V. M., & Davydenko, N. H. (2008). Stan epidemii VIL/SNIDu v Dnipropetrovskii oblasti ta analiz zakhodiv protyдии. Sytuatsiinyi analiz [The state of the HIV/AIDS epidemic in the Dnipropetrovsk region and analysis of countermeasures. Situational analysis]. Kyiv: Vyd-vo Raievskoho [in Ukrainian].

24. Turkevych, M. O., Pospishil, Y. O., Ribun, B. Y., & Sydorenko, I. I. (2019). Osoblyvosti patomorfozu ta perebihu VIL-asotsiiovanykh zakhvoriuvan u terminalnomu periodi VIL-infektsii na foni iniektsiinoi narkomanii [Peculiarities of the pathomorphosis and course of HIV-associated diseases in the terminal period of HIV infection against the background of injection drug addiction]. *Visnyk problem biologii i medytsyny*, 4 (2) (154), 212–215. doi: 10.29254/2077-4214-2019-4-2-154-212-215 [in Ukrainian].

25. Shcherbinska, A. M., Liulchuk, M. H., Babii, N. O., Kyrypchova, V. V., Hetman, L. I., Hrytsenko, T. V., & Molchanets, O. V. (2018). Vplyv liudei, yaki vzhyvaiut iniektsiini narkotyky, na rozvytok epidemii VIL/SNIDu v Ukraini. *Aktualna infektologhiia*, 6 (5), 234–239. doi: 10.22141/2312-413x.6.5.2018.146772 [in Ukrainian].

26. Yavkina, I. V. (2020). Napriamy roboty z iniektsiinymy spozhyvachamy narkotyktiv [Directions of work with injecting drug users]. *Medsestrynstvo*, 2, 85–88. doi: 10.11603/2411-1597.2020.2.11250 [in Ukrainian].

27. Aggleton, P., Jenkins, P., & Malcolm, A. (2005). HIV/AIDS and injecting drug use: Information, education and communication. *International Journal of Drug Policy*, 16, 21–30. doi: <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2005.02.006> [in English].

28. Csete, J. (2004). Missed Opportunities: Human rights and the politics of HIV/AIDS. *Development*, 47, 83–90 doi: <https://doi.org/10.1057/palgrave.development.1100033> [in English].

29. Dingake, O. B. K. (2018). The state of human rights in relation to key populations, HIV and sexual and reproductive health. *Reproductive Health Matters*, 26:52, 46–50. doi: 10.1080/09688080.2018.1543992 [in English].

30. Parra-Barrera, S.M, Sánchez-Fuentes, M. de M., Moyano, N. & Granados, R. (2022). Protection of Human Rights and Barriers for People with HIV/AIDS in Colombia: An Analysis of the Legal Framework. *Int J Environ Res Public Health*, 19 (18): 11423. doi: 10.3390/ijerph191811423 [in English].

31. The Global Fund (2023). URL: <https://www.theglobalfund.org/en> [in English].

32. UNDP (2013). Legal protections against HIV-related human rights violations: Experiences and lessons learned from national HIV laws in Asia and the Pacific. Bangkok, UNDP [in English].

УДК 364-322(477):303.01(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.13>

Михайло ФЕДОРОВ

аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID ID: 0009-0006-0475-803X

Назар САЛАТА

аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID ID: 0000-0002-0194-8480

Бібліографічний опис статті: Федоров, М., Салата, Н. (2023). Теоретичні аспекти дослідження волонтерського руху в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 101–110, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.13>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено розвиток теоретичних аспектів реалізації волонтерського руху. Констатується, що волонтерський рух являє собою соціальну роботу, яка сприяє поліпшенню якості життя особистості, особистісному зростанню, самореалізації, вдалій соціалізації, задоволенню потреб людини, допомагає одержувати навички взаємодопомоги та взаємодтримки та має суспільно корисний характер. Визначено роль волонтерського руху у процесі формування комунікаційного середовища для осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Мета статті – здійснити аналіз наукових праць з питань розвитку волонтерської діяльності в Україні як передумову професіоналізації соціальної роботи.

Аналіз наукових праць: дисертаційних досліджень, монографій, аналітичних звітів, соціологічних опитувань, наукових статей у періодичних виданнях – дозволив узагальнити, що досвід волонтерської діяльності є предметом досліджень широкої галузі наукових знань, вмотивовано доцільно зосередити увагу на розвитку волонтерського руху у сфері соціальної роботи. Так як розширюється перелік категорій, які перебувають у складних життєвих обставинах, імплементується кращий зарубіжний досвід, а також напрацьовуються взірцеві волонтерські практики як на локальному, так і національному рівнях. Такі дослідження посилять процеси професіоналізації соціальної роботи та посилення соціальної спроможності громад в умовах війни і повоєнного відновлення.

Встановлено, що волонтерський рух на сьогодні є суспільним феноменом, який розвивається під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Серед зовнішніх – соціальні проблеми із збільшенням категорій вразливих категорій громадян, надзвичайні ситуації, природні катаклізми, військово-політичні події із 2014 року і до сьогодні, до внутрішніх відносяться – патріотизм, моральні прагнення, небайдужість до соціальних питань, бажання бути корисним тощо.

Ключові слова: волонтерство, волонтер, волонтерська діяльність, волонтерський рух, волонтерські групи, волонтерська організація, соціальна робота.

Mykhailo FEDOROV

PhD student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova St., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID ID: 0009-0006-0475-803X

Nazar SALATA

PHD student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova St., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID ID: 0000-0002-0194-8480

To cite this article: Fedorov, M., Salata, N. (2023). Teoretychni aspekty doslidzhennia volonterskoho rukhu v Ukraini [Theoretical aspects of the study of the volunteer movement in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 101–110, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.13>

THEORETICAL ASPECTS OF STUDYING THE VOLUNTEER MOVEMENT IN UKRAINE

The article highlights the development of the theoretical aspects of the implementation of the volunteer movement. It is stated that the volunteer movement represents social work that contributes to the improvement of the quality of life of an individual, personal growth, self-realization, successful socialization, satisfaction of human needs, helps to acquire skills of mutual assistance and mutual support, and has a socially useful character.

The role of the volunteer movement in the process of forming a communication environment for persons with psychophysical developmental disorders is determined. Today, the volunteer movement is a social phenomenon that develops under the influence of external and internal factors.

Among the external ones are social problems with an increase in the categories of vulnerable categories of citizens, emergency situations, natural disasters, military and political events from 2014 to the present, and the internal ones include patriotism, moral aspirations, concern for social issues, the desire to be useful, etc. Volunteering is an interdisciplinary scientific problem, its subject of research at the intersection of various fields of knowledge: philosophy, sociology, political science, law, psychology, pedagogy, social work. Let's try to analyze the state of research on the development of the volunteer movement in Ukraine. The purpose of the article is to analyze scientific works on the development of volunteering in Ukraine as a prerequisite for the professionalization of social work.

The analysis of scientific works: dissertation studies, monographs, analytical reports, sociological surveys, scientific articles in periodicals – allowed us to generalize that the experience of volunteering is the subject of research in a wide field of scientific knowledge, it is motivated to focus attention on the development of the volunteer movement in the field of social work. As the list of categories that are in difficult life circumstances expands, the best foreign experience is implemented, and exemplary volunteer practices are developed both at the local and national levels.

Key words: *volunteering, volunteer, volunteer activity, volunteer movement, volunteer groups, volunteer organization, social work.*

Актуальність проблеми. Волонтерський рух на сьогодні є суспільним феноменом, який розвивається під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Серед зовнішніх – соціальні проблеми із збільшенням категорій вразливих категорій громадян, надзвичайні ситуації, природні катаклізми, військово-політичні події із 2014 року і до сьогодні, до внутрішніх відносяться – патріотизм, моральні прагнення, небайдужість до соціальних питань, бажання бути корисним тощо.

Волонтерство є міждисциплінарною науковою проблемою, її предмет дослідження на перетині різних галузей знань: філософії, соціології, політології, правознавства, психології, педагогіки, соціальної роботи. Здійснимо спробу проаналізувати стан дослідженості проблеми розвитку волонтерського руху в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які вивчали волонтерство як практичну діяльність у різних сферах: В.І. Курило, Д. Приймаченко, О. Рябченко, З. Бондаренко, І. Юрченко, К. Сидоренко, М. Ольховський, Т. Лях, Н. Коляда, Т. Семигіна та ін. Але наразі відсутні наукові праці, які врахували напрацювання з питань волонтерської діяльності від загально-філософського контексту до галузі соціальної роботи. Такі розвідки є важливими для професійної підготовки фахівців соціальної сфери та розширення спек-

тра соціальних послуг в громаді, що надаються державними і недержавними організаціями.

Мета статті – здійснити аналіз наукових праць з питань розвитку волонтерської діяльності в Україні як передумову професіоналізації соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для виявлення стану дослідженості цієї проблематики проаналізуємо дисертації, захищені за цією темою. У галузі соціології захищена дисертація І. Юрченко «Інституціоналізація волонтерського руху в Україні» (Юрченко, 2009, 219 с.), що дослідила зміст та етапи інституціоналізації соціальних рухів, в тому числі волонтерства в Україні, історичні передумови становлення і розвитку такого руху. Схарактеризовано волонтерство як соціальне, виявлено умови та фактори інституціоналізації волонтерського руху, особливості мотивації волонтерської діяльності та формування колективної ідентичності.

Чинники та наслідки актуалізації волонтерських практик в умовах вимушеної міграції в сучасній Україні дослідила О. Проценко. Метою дисертаційної роботи стала соціологічна концептуалізація волонтерства як соціокультурної практики та його ролі в становленні соціальної суб'єктності внутрішньо переміщених осіб. Авторка розробила концептуальні засади соціологічного вивчення волонтерства

як соціокультурної практики, а також його ролі в становленні соціальної суб'єктності особистості, а саме: застосовано положення соціокультурного підходу та «практичної парадигми» до вивчення волонтерства, завдяки чому, зокрема, сформульовано визначення волонтерства як соціокультурної практики, що розуміється як хабітуалізовані (узвичаєні) дії людини або групи людей, що мають добровільний, реципрокний характер, спрямовані на вирішення соціальних проблем певних категорій населення та залежать від соціокультурного контексту, зокрема цінностей, норм, традицій, взірців поведінки тощо історично конкретного суспільства; виявлено та схарактеризовано взаємозв'язок таких макросоціальних чинників актуалізації волонтерства, як зростання соціальної напруги в українському суспільстві; загрози державному суверенітету; виникнення нових категорій населення, що потребують допомоги різної спрямованості; активізація роботи міжнародних організацій на території країни та дефіцит ефективних управлінських рішень щодо вирішення проблем ВПО; обґрунтовано, що перехід внутрішньо переміщеної особи з позиції об'єкта до позиції суб'єкта волонтерських практик сприяє розвитку потенціалу соціальної суб'єктності особистості незалежно від того, в якому модусі відбувається залучення до волонтерських практик: (1) як індивідуальне волонтерство; (2) як волонтерство в складі спільнот самопомоги ВПО; (3) у складі організацій, що опікуються проблемами ВПО; (4) у складі інших організацій та ініціатив; показано, що участь у волонтерських практиках є важливим чинником адаптації ВПО до нових умов життя та подолання негативних впливів культурної травми (Проценко, 2021, с. 243).

У 2018 р. В. Вашкович захищена дисертація з юридичних наук за темою «Адміністративно-правове забезпечення волонтерства як складова соціальної функції держави». Внаслідок теоретичного узагальнення визначено, що «приватизація соціальної функції держави» може здійснюватися через делегування повноважень недержавним утворенням (передача здійснення повноважень у повному обсязі або частково недержавним утворенням, що сприяє здійсненню повноважень суб'єктами, які є більш обізнаними та компетентними у своїй галузі, володіють та здатні використовувати ширші

інформаційні та часові ресурси), а також через надання цих повноважень (такі повноваження включаються безпосередньо до їх компетенції). Внаслідок аналізу законодавства визначено адміністративний договір формою, що може опосередковувати та забезпечити належне надання соціальних послуг за посередництвом третіх осіб, а саме волонтерів та волонтерських організацій. Обґрунтовано, що при використанні цього інструменту максимально повно реалізується принцип взаємної згоди сторін, створюється можливість зафіксувати особливості конкретного випадку делегування, установити механізм вирішення суперечок, пов'язаних із делегуванням, порядок припинення делегування тощо. Обґрунтовано, що удосконалення правового регулювання надання соціальних послуг волонтерами і волонтерськими організаціями повинне здійснюватися в наступних напрямках: а) введення державного реєстру надавачів соціальних послуг; б) запровадження об'єктивного оцінювання якості надання соціальних послуг, де критеріями є своєчасність надання послуги, індивідуальний підхід до надання послуги, професійність надання послуги та оцінка отримувачем наданої послуги; в) упровадження договірної форми делегування повноважень із надання соціальних послуг (Вашкович, 2018).

Питання адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності в Україні досліджує В. Сірко. Авторкою досліджено генезу правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні та виділено три історичних етапи: 1) від 996 року (видання Статуту «Про десятини, суди та людей церковних» князем Володимиром Святославовичем) до 1918 року (Жовтневий переворот); 2) від 1918 року до 1991 року (часи перебування України в складі СРСР); 3) від 1991 року до теперішнього часу (часи Незалежної України), кожен з яких має свої особливості та нормативно-правове забезпечення волонтерської діяльності. Доведено, що адміністративно-правове забезпечення волонтерської діяльності становить собою діяльність, спрямовану на впорядкування процесів надання допомоги як відносно конкретної особи, групи осіб, так і державним органам, організаціям і навіть державі. Узагальнено наукові погляди на поняття забезпечення, правове забезпечення, адміністративно-пра-

вове забезпечення, на підставі чого сформульовано визначення механізму адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності, під яким слід розуміти систему адміністративно-правових засобів, із використанням яких держава упорядковує суспільні відносини, що склалися у сфері волонтерської діяльності, з метою забезпечення можливостей реалізації волонтерськими організаціями, організаціями та установами, що залучають до своєї діяльності волонтерів, та волонтерами їх добродійної діяльності та забезпечення їх прав, свобод та законних інтересів. До елементів механізму адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності віднесено: 1) норми права, що містяться у різних нормативно-правових актах, які регулюють волонтерську діяльність; 2) акти застосування правових норм; 3) тлумачення адміністративних приписів у цій сфері як процес доведення та уточнення їх змісту; 4) адміністративно-правові відносини, які базуються на адміністративно-правових нормах та виникають і здійснюються на їх основі; 5) адміністративні процедури діяльності суб'єктів публічної адміністрації у сфері забезпечення волонтерської діяльності, наприклад, надання дозволу на пересування за межі України волонтерам; б) контроль та нагляд за законністю волонтерської діяльності (Сірко, 2018).

Дослідження Н. Говорухи присвячено вивченню волонтерського руху в Україні, його поступовому розвитку, історичних передумов цього явища, та деяких аспектів його розвитку у міжнародному суспільстві. Робота акцентує необхідність створення висловлених соціально-педагогічних умов для подальшого розвитку волонтерства в нашій країні, поширення та покращення волонтерської діяльності. Проаналізовано зарубіжний досвід розвитку волонтерського руху та виявлено можливості його використання в нашій країні. Вивчено зародження і формування великих всесвітніх організацій, які залучають волонтерів, наприклад, таких як: Міжнародний Червоний Хрест, «Ротарі Інтернешнл» («Rotary International»), Міжнародна асоціація молодих ліг («Kiwanis International»), «Армія Спасіння», Міжнародна асоціація юніорських ліг (Association of Junior Leagues International) і Міжнародний клуб «Лайонс» («Lions Clubs International»), «Корпус

Миру» («Peace Corps»), Міжнародний волонтерська служба (International Voluntary Service), «Карітас» та ін. Доведено, що розвиток українського волонтерського руху переходить на інший рівень, набуває нових іміджу і статусу у зв'язку з проведенням в Україні чемпіонату Європи з футболу влітку 2012 р. Через події на Сході України, починаючи з 2014 р., внесок волонтерів та важливість волонтерської праці стали очевидними. Волонтерська діяльність за підтримки громадянських об'єднань та державних організацій охоплює дедалі більше сфер діяльності, еволюціонує і набуває помітної масштабності. З'ясовано, що основними соціально-педагогічними умовами розвитку волонтерського руху в Україні є такі: удосконалення нормативно-правового забезпечення та захисту діяльності волонтерських формувань; здійснення відповідного державного супроводу; активна участь державних установ в популяризації волонтерського руху в суспільстві; створення та реалізація цільових програм взаємовідносин волонтерських формувань з благодійниками/донорами; підвищення відповідальності організацій, які залучають до волонтерської діяльності; оптимізація взаємодії з отримувачами волонтерської допомоги; формування готовності особистості до волонтерської діяльності. Волонтерську діяльність об'єднано в п'ятнадцять типів: міжнародне; екологічне; медичне; соціальне; корпоративне; віртуальне; волонтерство в освіті; волонтерство в надзвичайних ситуаціях; волонтерство в боротьбі за права людини; волонтерство «за вірою», волонтерство на основі переконань; волонтерство у межах територіальної громади; волонтерство на спортивних заходах; волонтерство для розвитку культури; волонтерство на основі навичок; волонтерство у політиці. Усі ці типи волонтерства в Україні потребують подальшого розвитку та структуризації (Говоруха, 2021).

У 2009 р. Т. Лях захищена дисертація «Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп», у якій визначено зміст поняття «студентська волонтерська група», розроблено класифікацію та розкриті базові характеристики таких груп, обґрунтовано об'єктивні й суб'єктивні умови та розроблено модель забезпечення соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп;

удосконалено зміст і форми підготовки студентів до волонтерської роботи, керівників студентських волонтерських груп (Лях, 2009).

Проблематика волонтерства досліджувалася у дисертаціях З. Бондаренка «Організація волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу» (2008), К. Сидоренка «Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні» (2013), В. Голуб «Волонтерська діяльність в системі взаємовідносин держави та суспільства» (2016), М. Ольховського «Адміністративно-правовий статус та організація діяльності волонтерських організацій в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку» (2016) та ін.

Заслугове на увагу монографія «Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження» за авторства П. Горінова та Р. Авторами визначено, що волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Її ознаками є добровільність, неприбутковість, соціально спрямований характер, користь для окремих осіб та суспільства загалом. Волонтерська діяльність виконує в суспільстві такі функції: формування і розвитку громадянського суспільства, трансляційну, стимулюючу, консолідує, нормотворчу та комунікативну. Принципи волонтерства – добровільність, безкорисливість, гуманність, законність, гласність, відповідальність, конфіденційність. Виділено чинники, що стимулюють розвиток волонтерського руху в Україні. До них віднесено: значний кредит довіри до волонтерського руху з боку населення країни; збільшення чисельності людей, які потребують допомоги: біженців, поранених, тих, хто втратили житло та майно; підвищення рівня патріотизму та свідомості громадян; підвищення уваги влади до удосконалення правового забезпечення волонтерської діяльності. Серед чинників, що перешкоджають чи сповільнюють розвиток волонтерського руху, слід назвати: недостатню матеріально-технічну базу громадських об'єднань, відсутність масової освіти з тематики волонтерства, незначне поширення в суспільстві цінностей діалогу, відсутність сталих практик партнерства з органами місцевого самоврядування та бізнесом.

Завдання всіх суб'єктів і складових політики підтримки волонтерської діяльності в Україні має полягати у нівелюванні зазначених негативних чинників (Горінов, 2022).

Науково-популярне видання «Волонтерські організації в Україні: адміністративно-правовий статус та організація діяльності» (2018) присвячене дослідженню науково-теоретичних, законодавчих і практичних засад реалізації адміністративно-правового статусу та організації діяльності громадських організацій, які залучають до своєї діяльності волонтерів у сучасних умовах, а також нормативно-правового досвіду окремих зарубіжних країн із питань провадження волонтерської діяльності. Розглянуто питання визначення поняття, змісту, напрямів діяльності та адміністративно-правового статусу волонтерських організацій. Проаналізовано систему і розкрито повноваження суб'єктів адміністративно-правового регулювання у сфері діяльності волонтерських організацій. Окреслено форми співпраці волонтерських організацій з органами виконавчої влади під час реалізації адміністративно-правового статусу. З'ясовано необхідність та можливість імплементації зарубіжного досвіду щодо правового регулювання адміністративно-правового статусу й організації діяльності волонтерських організацій. Сформульовано конкретні пропозиції стосовно удосконалення правового регулювання адміністративно-правового статусу та організації діяльності волонтерських організацій (Кондратенко, 2018).

Центром перспективних соціальних досліджень виконано науково-дослідну роботу «Вивчення практики щодо волонтерської діяльності в країнах Європейського союзу з метою її запровадження в Україні» (2014), в якій розкриті теоретико-методологічні засади волонтерської діяльності, як різновиду благодійної діяльності, здійснена операціоналізація понятійно-категоріального апарату практики волонтерської діяльності. Проаналізована нормативно-законодавча база України з питань становлення та розвитку системи волонтерської та благодійної діяльності та нормативно-законодавча база країн Європейського Союзу. Досліджена історія становлення та розвитку волонтерської діяльності, у тому числі як різновиду благодійної діяльності, країн Європейського Союзу та України. Проведена класифікація волонтер-

ських груп із врахуванням світового досвіду. Визначено мотиваційний компонент волонтерської діяльності. Досліджені механізми взаємодії держави та волонтерських організацій в країнах Європейського Союзу.

У роботі також використані результати таких кількісних досліджень, як: «Волонтерський рух в Україні», проведеного GfK Ukraine (опитано 1000 респондентів від 16 років, 20–26 листопада 2014 року); «Постмайданна благодійність і волонтерство», проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Українським центром економічних та політичних досліджень імені О. Разумкова (опитано 2009 респондентів від 18 років, 14–22 листопада 2015 року); «Благодійність і волонтерство», проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Українського центру економічних та політичних досліджень імені О. Разумкова (опитано 2018 респондентів від 18 років, 16–20 грудня 2016 року); «Довіра соціальним інституціям», проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (опитано 2040 респондентів від 18 років, 2–12 грудня 2016 року; опитано 2034 респондента віком від 18 років, 30 листопада – 14 грудня 2018 року); «Світовий рейтинг благодійності» («World Giving Index»), що проводиться британською благодійною організацією «Charities Aid Foundation» на підставі даних всесвітнього опитування компанії «Gallup's WorldView poll» (опитування проведено в 153 країнах світу, 2009–2018 роки) (Проценко, 2021).

Окрема група наукових праць – це статті у фахових українських та зарубіжних періодичних виданнях.

О. Паславською проведено історико-правове дослідження становлення, розвитку та статусу волонтерського руху в Україні, під яким розуміється благодійна, гуманістична діяльність, яка здійснюється фізичними особами без заробітної платні і спрямована на соціальну допомогу певним верствам населення, розвиток добробуту та процвітання суспільства (Паславська, 2016, с. 22-28).

У науковій статті О. Липинчук розглядаються важливі питання про волонтерську діяльність. Волонтерство сьогодні в багатьох державах світу розвивається поза державним апаратом, це ініціатива та самоорганізація пере-

сичних громадян, які працюють на добровільній основі на благо інших. Серед питань, які розглядаються у нашій статті, слід зазначити: історичні засади зародження волонтерської діяльності, регулювання інституту волонтерської діяльності в Україні, визначено перспективи подальшого розвитку та залучення соціальних ресурсів волонтерства для вирішення проблем та викликів, що постали перед сучасним українським суспільством (Липитчук, 2022, с. 180-188).

І. Чайка розглядає волонтерську діяльність як безкорисливу та безоплатну без будь-яких застережень, тобто умовою здійснення волонтерської діяльності для суб'єкта є наявність основної оплачуваної роботи чи інших джерел доходу. Волонтерство дозволяє особистості задовольнити потреби найвищого рівня у суспільно ухваленій самореалізації та самоактуалізації. Обґрунтовано, що мотивом волонтерської діяльності є саморозвиток, формування цілісної моральної особистості. Виявлено, що наявність помилкового уявлення щодо сутності феномена волонтерства призводить до неправильної оцінки ролі суб'єктів, що визначають себе як волонтери, по суті, виконуючи функції, що є значно ширшими, ніж волонтерські, хибного визначення їхнього правового статусу, що може призвести до загрози життєвим інтересам та порушення прав цих осіб (Чайка, 2017, с. 72-79).

У статті колективу авторів Ю. Маленюк, В. Луценко, Н. Савчук представлено огляд та аналіз особливостей волонтерського руху та основних положень щодо його функціонування як основи громадянського суспільства. З'ясовано специфіку волонтерського руху в Україні в умовах військового конфлікту. На обговорення виносяться такі важливі питання, як питання правового регулювання діяльності волонтерських об'єднань та важливості набуття ними юридичного статусу, що підвищує ефективність роботи таких організацій. Діяльність волонтерів є основним чинником для заснування й ефективного розвитку громадянського суспільства. Вона втілює в себе найкращі та найсвітліші бажання людства – бажання свободи та миру, захищеності та справедливості для усіх людей. І тому наша держава повинна сприяти всебічному розвитку як і волонтерських організацій, так і руху в цілому. Для

нашої країни волонтерська діяльність є надзвичайно актуальною та важливою. У сучасній науці волонтерський рух розуміють як добродійну діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства. Проте для того щоб волонтерські організації діяли на весь свій потенціал, їх потрібно підтримувати на державному рівні (Манелюк Ю. М., Луценко В. Р., Савчук Н. І., 2022, с. 29-33).

З метою пошуку ефективних шляхів залучення молоді до волонтерства, Д. Нагорною проаналізовано законодавчі документи, теоретичні та практичні матеріали на тему залучення волонтерів в Україні та виведено окремі етапи залучення молоді до волонтерства. На основі аналізу іноземних джерел та виділених етапів залучення, виокремлено дві технології залучення волонтерів: технологію рекрутингу волонтерів та технологію долучення. Акцент зроблено на технології рекрутингу волонтерів, яка апробована у діяльності програми «Будуємо Україну Разом» («БУР») благодійної організації «Українська освітня платформа» («УОП») протягом 2021 року. У межах технології рекрутингу волонтерів запропоновано алгоритм, ключові етапи, методи та інструменти (Нагорна, 2022, с. 340-357).

П. Дворянин простежено динаміку висвітлення засобами масової інформації України активності волонтерського руху на українських землях (2014–2023 рр.) на різних етапах загострення та згасання російсько-української війни. Окреслено тематичний репертуар волонтерських повідомлень із лінії фронту, які покладені в основу журналістських статей. Розглянуто волонтерський рух як генератор інформаційно-пропагандистської діяльності. Визначено мету утворення волонтерських інформаційних інтернет-ресурсів. Окреслено журналістські припущення щодо визначення мотивів приєднання громадян до волонтерського руху. Показано погляди журналістів щодо з'ясування ролі волонтера в умовах війни. Висвітлено питання, які побіжно розкриваються у ЗМІ, а потребують особливої уваги: психологічна виснаженість волонтерів. Окреслено основні характерні риси українського волонтера у баченні журналістів України. Представлено зображення постаті

волонтера у різних профілях: винахідник, творець, психолог. Відзначено критичні замітки про діяльність волонтерів: розголошення військових таємниць, вибудовування політичної кар'єри, викриття псевдоволонтерів. Простежено динаміку у частоті представлення інформації про волонтерську діяльність на провідних телеканалах України як розважального, так і інформаційного спрямування. Розкрито роль соціальних мереж та сайтів телеканалів України у поширенні інформації про волонтерську діяльність (Дворянин, 2023, с. 18-22).

У статті М. Моторної проаналізовано теоретичні аспекти розвитку волонтерського руху, становлення соціальної роботи, як окремої галузі наук, створення і реалізація ідеї розширення соціальної сфери, побудови громадянського суспільства, що передбачає орієнтацію на пріоритети духовності і моралі. Розкрито поняття волонтерства та залучення волонтерів, висвітлено стан волонтерства серед молоді на Вінниччині та загалом в Україні. Розкрито досвід підготовки молоді до волонтерської роботи у Вінницькому обласному центрі народної творчості (Моторна, 2023, с. 110-121).

Стаття В. Овчарової присвячена визначенню факторів, які можуть сприяти ефективному здійсненню соціальної роботи із залучення молоді до волонтерської діяльності на рівні громади. Враховуючи реформу децентралізації, соціальна робота на рівні громади опинилась у центрі уваги держави, громадськості, міжнародної донорської спільноти та науковців. Беручи до уваги, що розвиток громади напряму залежить від людського ресурсу, робота з молоддю є ключовим напрямком здійснення соціальної роботи в громаді, яка спрямована не тільки на вирішення індивідуальних потреб мешканців, але й на розвиток громади в цілому. Волонтерство є одним з інструментів здійснення соціальної роботи на рівні громади та залучення молоді. На думку авторки статті, залучення молоді до волонтерської діяльності в межах соціальної роботи може бути ефективним за умови вирішення потреб молоді та сприяння розвитку громади. У статті проаналізовано ціннісні орієнтири, інтереси та потреби сучасної молоді та типові проблеми новостворених громад на основі загальнонаціональних соціологічних досліджень (Овчарова, 2020, с. 138-149).

Авторкою здійснено аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення соціальної роботи із залучення молоді до волонтерської діяльності, враховуючи законодавчі зміни, які спричинені реформою децентралізації та розвитком молодіжної роботи в Україні. Для проведення дослідження ми застосували аналіз повнотекстових наукових праць, розміщених у наукометричній базі Google Scholar, та законодавство України, подане на сайті <http://zakon.rada.gov.ua>. Було проаналізовано Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Закон України «Про волонтерську діяльність», Проект Закону «Про основні засади молодіжної політики». Було також розглянуто зміни в нормативно-правовому забезпеченні соціальної роботи із молоддю на місцевому рівні, які спричинені постановами Кабінету Міністрів No 177 від 3 березня 2020 року, No 479 від 1 червня 2020 р. та No 1014 від 20 грудня 2017 року. Визначено, що згідно із сучасним законодавством, завдання з розвитку та підтримки волонтерського руху у сфері соціальної роботи з молоддю є одним з основних напрямів державної політики у сфері соціальної роботи з молоддю. Однак, незважаючи на це, в системі соціальної роботи з молоддю на місцевому рівні ця діяльність не регламентована та ні за ким чітко не закріплена. Завдання з розвитку волонтерського руху серед молоді на місцевому рівні зафіксовані лише в діяльності молодіжних центрів, які наразі займаються виключно реалізацією молодіжної політики [12, с. 7-14].

В. Сичова та Т. Полонець обґрунтували місце благодійності в соціальній роботі на підставі аналізу діяльності українських благодійних фондів, співробітників шести територіальних центрів соціального обслуговування в Харківській області. З'ясовано, що Всеукраїнська соціальна програма «Домашня опіка» Міжнародного благодійного фонду «Карітас України» представляє соціальну роботу з людьми, які не являються клієнтами територіальних центрів соціального обслуговування. Регіональний ландшафтний парк «Фельдман Екопарк» (флагманський проєкт Міжнародного благодійного фонду «Фонд Олександра

Фельдмана») часто використовується для проведення соціальної роботи, зокрема, з людьми похилого віку. Обґрунтовано, що благодійна діяльність зазначених фондів створює умови для проведення системної повсякденної соціальної роботи, зокрема, з людьми похилого віку (Овчарова, 2020, с. 31-40).

У статті Н. Поліщук здійснено термінологічний аналіз волонтерства, волонтерської діяльності як соціально-педагогічного феномену. Здійснений поняттєво-термінологічний аналіз свідчить про відсутність серед науковців єдиного підходу до визначення поняття «волонтер», «волонтерство», «волонтерська діяльність», «волонтерська організація». Авторкою потрактовано волонтерську діяльність як соціально-педагогічний феномен, ефективний засіб соціалізації, соціального становлення особистості, студентської молоді як окремої соціально-демографічної групи суспільства, що вирізняється за сукупністю вікових та психофізіологічних особливостей, від рівня здоров'я якої залежить не лише якість їхнього власного життя, а й якість майбутньої професійної діяльності. Виокремлено основні риси волонтера, шляхи проведення волонтерської діяльності, основні напрями роботи студентських волонтерських груп відповідно до мети та основних завдань соціально-педагогічної діяльності окремої державної чи неурядової організації (Поліщук, 2022, с. 144-159).

Висновки дослідження і перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз наукових праць: дисертаційних досліджень, монографій, аналітичних звітів, соціологічних опитувань, наукових статей у періодичних виданнях – дозволив узагальнити, що досвід волонтерської діяльності є предметом досліджень широкої галузі наукових знань, вмотивовано доцільно зосередити увагу на розвитку волонтерського руху у сфері соціальної роботи. Так як розширюється перелік категорій, які перебувають у складних життєвих обставинах, імплемтується кращий зарубіжний досвід, а також напрацьовуються взірцеві волонтерські практики як на локальному, так і національному рівнях. Такі дослідження посилять процеси професіоналізації соціальної роботи та посилення соціальної спроможності громад в умовах війни і повоєнного відновлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вашкович В. В. Адміністративно-правове забезпечення волонтерства як складова соціальної функції держави : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Ужгород, 2018. 220 с.
2. Говоруха Н. О. Соціально-педагогічні умови розвитку волонтерського руху в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... д-ра філософії. Київ, 2021. 323 с.
3. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження : монографія. Київ : Держ. ін-т сімейн. та молодіж. політики, 2022. 240 с.
4. Дворянин П. Висвітлення волонтерської діяльності в засобах масової інформації України (2014–2023 рр.). *Актуальні питання гуманітарних наук: Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Т. 2, № 65. С. 18–23.
5. Кондратенко В.М. Волонтерські організації в Україні: адміністративно-правовий статус та організація діяльності : монографія / С. В. Петков та ін. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2018. 162 с.
6. Липитчук О. Тенденції розвитку волонтерського руху в Україні. *Scientific Collection «InterConf»*. 2022. № 118. С. 180–188. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1030>.
7. Лях Т. Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Луганськ, 2009. 304 с.
8. Манелюк Ю. М., Луценко В. Р., Савчук Н. І. Волонтерський рух України в умовах військової агресії. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. № 6. С. 29–33.
9. Моторна М. Волонтерство як складова підготовки майбутнього соціального працівника (соціально-культурна робота). *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 1 (10). С. 110–121. URL: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.282275](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.282275).
10. Нагорна Д. Технології залучення молоді до волонтерства в Україні. *Social Work and Education*. 2022. Vol. 9, No. 3. pp. 340-357.
11. Овчарова В. Фактори ефективного здійснення соціальної роботи із залучення молоді до волонтерської діяльності на рівні громади. *Наука і освіта: наук.-практ. журнал*. 2020, № 3. С. 138-149.
12. Овчарова В. С. Нормативно-правове регулювання соціальної роботи із залучення молоді до волонтерської діяльності в сучасних умовах. *Науковий вісник південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2020. Т. 2020, № 4 (133). С. 7–14. URL: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2020-4-1>.
13. Паславська О. Становлення та розвиток волонтерського руху в Україні (історико-правове дослідження). *Актуальні проблеми правознавства*. 2016, № 4. С. 22-28.
14. Поліщук Н.М. Волонтерство як соціально-педагогічний феномен: термінологічний аналіз. Інноватика у вихованні. Рівне: РДГУ, 2022. Вип. 15. С. 146–159
15. Проценко О. О. Волонтерські практики в умовах вимушеної міграції в сучасній Україні: чинники та наслідки актуалізації : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук. Харків, 2021. 243 с.
16. Сичова В. В., Полонець Т. С. Благодійна діяльність як основа соціальної роботи. *SOCIOPROSTIR: міждисциплінарний електронний збірник наук. праць з соціології та соціальної роботи*. 2020. № 9. С. 31-40.
17. Сірко В. С. Адміністративно-правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07, МВС України, Одеськ. держ. ун-т внутр. справ. Одеса, 2018. 246 с.
18. Юрченко І. Інституціоналізація волонтерського руху в Україні: дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.03. Київ, 2009. 219 с.
19. Чайка І. Ю. Волонтерство: сутність феномена та особливості його функціонування в сучасній Україні. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2017. Т. 20, № 7. С. 72. URL: <https://doi.org/10.15421/171798>

REFERENCES:

1. Vashkovych, V. V. (2018). Administratyvno-pravove zabezpechennia volonterstva yak skladova sotsialnoi funktsii derzhavy [Administrative and legal provision of volunteering as a component of the social function of the state]. *Candidate's thesis*. Uzhhorod [in Ukrainian].
2. Hovorukha, N. O. (2021). Sotsialno-pedahohichni umovy rozvytku volonterskoho rukhu v Ukraini (kinets KhKh – pochatok KhKhI st.) [Social and pedagogical conditions of the development of the volunteer movement in Ukraine (end of the 20th – beginning of the 21st century)]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Horinov, P. & Drapushko, R. (2022). *Volonterska diialnist v Ukraini: sotsialno-pravove doslidzhennia: monohrafiia [Voluntary activity in Ukraine: socio-legal research: monograph]*. Kyiv: Derzh. in-t simein. ta molodizh. Polityky [in Ukrainian].
4. Dvorianyn, P. (2023). Vysvitlennia volonterskoi diialnosti v zasobakh masovoi informatsii Ukrainy (2014–2023 rr.) [Coverage of volunteer activities in mass media of Ukraine (2014–2023)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: Mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*

imeni Ivana Franka – Current issues of humanitarian sciences: Interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobyt'sk State Pedagogical University, Vol. 2, 65, 18-23 [in Ukrainian].

5. Kondratenko, V.M. (2018). *Volonterski orhanizatsii v Ukraini: administratyvno-pravovyi status ta orhanizatsiia diialnosti : monohrafiia [Voluntary organizations in Ukraine: administrative and legal status and organization of activities: monograph]*. S. V. Pietkov et al. (Eds.) Kyiv : Vydavnychiy dim «ArtEk» [in Ukrainian].

6. Lypytchuk, O. (2022). Tendentsii rozvytku volonterskoho rukhu v Ukraini [Development trends of the volunteer movement in Ukraine]. *Scientific Collection «InterConf»*, 118, 180–188. Retrieved from <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1030>. [in Ukrainian].

7. Liakh, T. L. (2009). Sotsialno-pedahohichna diialnist studentskykh volonterskykh hrup [Socio-pedagogical activity of student volunteer groups]. *Candidate's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].

8. Maneliuk, Yu. M., Lutsenko, V. R. & Savchuk, N. I. (2022). Volonterskyi rukh Ukrainy v umovakh viiskovoi ahresii [Volunteer movement of Ukraine in conditions of military aggression]. *Naukovyi zhurnal «Politykus» – Scientific magazine "Politikus"*, 6, 29-33. [in Ukrainian].

9. Motorna, M. (2023). Volonterstvo yak skladova pidgotovky maibutnoho sotsialnoho pratsivnyka (sotsialno-kulturna robota) [Volunteering as a component of training a future social worker (social and cultural work)]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social work and social education*, 1 (10), 110-121. Retrieved from [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.282275](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.282275). [in Ukrainian].

10. Nahorna, D. (2022). Tekhnolohii zaluchennia molodi do volonterstva v Ukraini [Technologies of youth involvement in volunteering in Ukraine]. *Social Work and Education*, Vol. 9, 3, 340-357 [in Ukrainian].

11. Ovcharova, V. (2020). Faktory efektyvnoho zdiisnennia sotsialnoi roboty iz zaluchennia molodi do volonterskoi diialnosti na rivni hromady [Factors of effective implementation of social work involving youth in volunteer activities at the community level]. *Nauka i osvita: nauk.-prakt. zhurnal – Science and education: a scientific and practical journal*, 3, 138-149. [in Ukrainian].

12. Ovcharova, V. S. (2020). Normatyvno-pravove rehuliuвання sotsialnoi roboty iz zaluchennia molodi do volonterskoi diialnosti v suchasnykh umovakh [Normative and legal regulation of social work involving youth in volunteering in modern conditions]. *Naukovyi visnyk pivdenoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho – Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskiy*, 4 (133), 7-14. Retrieved from <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2020-4-1>. [in Ukrainian].

13. Paslav'ska, O. (2016). Stanovlennia ta rozvytok volonterskoho rukhu v Ukraini (istoryko-pravove doslidzhennia) [Formation and development of the volunteer movement in Ukraine (historical and legal research)]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Actual problems of jurisprudence*, 4, 22-28 [in Ukrainian].

14. Polishchuk, N.M. (2022). Volonterstvo yak sotsialno-pedahohichniy fenomen: terminolohichniy analiz [Volunteering as a socio-pedagogical phenomenon: terminological analysis]. *Innovatyka u vykhovanni – Innovation in education*, 15, 146-159 [in Ukrainian].

15. Protsenko, O. O. (2021). Volonterski praktyky v umovakh vymushenoї mihratsii v suchasniї Ukraini: chynnyky ta naslidky aktualizatsii [Volunteer practices in the conditions of forced migration in modern Ukraine: factors and consequences of actualization]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

16. Sychova, V. V. & Polonets, T. S. (2020). Blahodiina diialnist yak osnova sotsialnoi roboty [Charitable activity as the basis of social work]. *SOCIOPROSTIR: mizhdystsyplinaryni elektronnyi zbirnyk nauk. prats z sotsiologii ta sotsialnoi roboty – SOCIOPROSTIR: interdisciplinary electronic collection of sciences. papers on sociology and social work*, 9, 31-40 [in Ukrainian].

17. Sirko, V. S. (2018). Administratyvno-pravove zabezpechennia volonterskoi diialnosti v Ukraini [Administrative and legal support of volunteering in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Odesa: Odesk. derzh. un-t vnutr. sprav. [in Ukrainian].

18. Iurchenko, I. (2009). Instytutsionalizatsiia volonterskoho rukhu v Ukraini [Institutionalization of the volunteer movement in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

19. Chaika, I. Yu. (2017). Volonterstvo: sutnist fenomena ta osoblyvosti yoho funktsionuvannia v suchasniї Ukraini [Volunteerism: the essence of the phenomenon and the peculiarities of its functioning in modern Ukraine]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh «Hrani» – Scientific-theoretical almanac "Edges"*, Vol. 20, 7, 72. Retrieved from <https://doi.org/10.15421/171798> [in Ukrainian].

УДК 373/378.013.42:316.485.6

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.14>

Тетяна ХАРЬКІВСЬКА

аспірантка факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0001-7992-3729

Бібліографічний опис статті: Харьківська Т. (2023) Відновні практики як засіб профілактики та подолання деструктивних конфліктів. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 111–116, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.14>

ВІДНОВНІ ПРАКТИКИ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПОДОЛАННЯ ДЕСТРУКТИВНИХ КОНФЛІКТІВ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Зростання конфліктів у закладах освіти набуває неабиякої актуальності під час освітнього процесу, в період дистанційного або змішаного навчання. Питання побудови безпечного освітнього простору користується попитом серед освітянської спільноти. Сучасні заклади освіти суттєво впливають на розвиток у здобувачів освіти навичок конструктивного вирішення конфліктних ситуацій та ненасильницької комунікації шляхом застосування та впровадження в освітній процес відновних практик.

Питання здійснення профілактики конфліктної поведінки серед учнівської молоді є актуальним й потребує системного впровадження в закладах освіти. На думку авторки, система освіти потребує відповідних змін та удосконалень задля розвитку ключових навичок та вмінь здобувачів освіти. Завдання, які стоять перед працівниками закладу освіти, полягають вчасному виявленню, ідентифікації та вирішенні конфлікту. Своєчасно вжиті заходи щодо профілактики конфліктної поведінки серед здобувачів освіти мінімізують розвиток інших негативних та деструктивних явищ, як в закладі освіти, так і суспільстві.

Соціальне напруження, домашнє насильство, жорстоке поводження призводять до проявів агресивної поведінки та збільшення випадків деструктивних конфліктів серед здобувачів освіти. Міжнародний досвід показує, що застосування в закладі освіти відновного підходу сприяє відновленню міжособистісних стосунків та мінімізує прояви деструктивних конфліктів серед здобувачів освіти.

Метою статті є аналіз впровадження відновних практик в закладах освіти, як засобу профілактики деструктивних конфліктів. У статті використано теоретичний аналіз літератури, що дав змогу з'ясувати особливості застосування відновних практик при побудові безпечного освітнього простору та в зменшенні рівня конфліктності. Проведений аналіз з профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик дозволив визначити ключові заходи щодо популяризації та впровадження їх в закладах освіти України.

Ключові слова: відновні практики, відновний підхід, медіація, посередництво, деструктивні конфлікти, профілактика.

Tetiana KHARKIVSKA

PhD student, 231 Social work of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0001-7992-3729

To cite this article: Kharkivska T. (2023) Vidnovni praktyky yak zasib profilaktyky ta podolannia destruktivnykh konfliktiv [Restorative practices as a means of preventing and overcoming destructive conflicts]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 111–116, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.14>

RESTORATIVE PRACTICES AS A MEANS OF PREVENTING AND OVERCOMING DESTRUCTIVE CONFLICTS

The growth of conflicts in educational institutions becomes very relevant during the educational process, in the period of distance or mixed learning. The question of building a safe educational space is in demand among the educational community. Modern educational institutions significantly influence the development of students' skills in constructive resolution of conflict situations and non-violent communication, through the application and implementation of restorative practices in the educational process.

The issue of prevention of conflict behavior among students is urgent and requires systematic implementation in educational institutions. According to the author, the education system needs appropriate changes and improvements, for the development of key skills and abilities of education seekers. The tasks facing the employees of the educational institution are timely detection, identification and resolution of the conflict. Timely measures taken to prevent conflict behavior among students minimize the development of other negative and destructive phenomena, both in the educational institution and in society.

Social tension, domestic violence, and ill-treatment lead to manifestations of aggressive behavior and an increase in cases of destructive conflicts among students. International experience shows that the use of a restorative approach in an educational institution contributes to the restoration of interpersonal relationships and minimizes the manifestations of destructive conflicts among students.

The purpose of the article is to analyze the implementation of restorative practices in educational institutions as a means of preventing destructive conflicts. The article uses a theoretical analysis of the literature, which made it possible to find out the peculiarities of the application of restorative practices in the construction of a safe educational space and in reducing the level of conflict. The conducted analysis of the prevention of destructive conflicts by means of restorative practices allowed to determine the key measures for their popularization and implementation in educational institutions of Ukraine.

Key words: restorative practices, restorative approach, mediation, mediation, destructive conflicts, prevention.

Актуальність проблеми. Поширеність деструктивних конфліктів у закладі освіти, набирає значної актуальності в період суспільних змін. На тлі соціальних негараздів в суспільстві спостерігається тенденція збільшення конфліктних ситуацій, які виникають через нереалізовані потреби учасників освітнього процесу, через постійне напруження, стрес та відчуття небезпеки. Для попередження конфліктів і насильства, а також створення безпечного простору в закладі освіти є впровадження відновних практик. Основним завданням працівників закладу освіти, окрім психоемоційної підтримки, є розвиток конфліктологічних компетентностей та формування навичок конструктивного вирішення конфліктів у здобувачів освіти.

Відновні практики виступають одним із засобів профілактики деструктивних конфліктів та налагодження міжособистісних зв'язків. Враховуючи, що будь-які конфліктні ситуації є нормальною частиною життя, формування навичок вирішення конфліктів мирним шляхом та впровадження відновної філософії в закладах освіти є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу. Одним із важливих аспектів впровадження філософії відновлення є системність впровадження. Відновні практики, які є частиною реалізації відновного підходу в сучасній системі освіти, застосовуються, як альтернатива дисциплінарному підходу та силовим або каральним методам вирішення конфліктів, до якого звикла переважна більшість закладів освіти. Ключовими аспектами є активна участь всіх сторін конфлікту та розуміння важливості відновлення стосунків

для покращення загальної атмосфери в закладі освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз наукової літератури засвідчив, що відновні практики як засіб профілактики деструктивних конфліктів розглядалося широким колом науковців та практиків. Зокрема, теоретичні та методологічні розробки, відновного підходу до вирішення конфліктних ситуацій (Н. Крісті, Дж. Брейтуейт, Г. Зер, 1990), філософію відновлення та поняття «відновлювальна шкільна культура» (Кет Кронін-Лемп, Рон Кронін-Лемп, 2005), особливості профілактики булінгу в закладах освіти через відновний підхід (Р. Коваль, 2009), медіація як технологія, що має величезний потенціал для освітньої, виховної і соціальної сфери (Т. Лях, Т. Спіріна, 2015)

Мета статті. Дослідити та розглянути важливість запровадження відновних практик, як засобу профілактики та подолання деструктивних конфліктів у закладах освіти.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових завдань працівників закладу освіти є побудова безпечного освітнього середовища. На практиці виникає ряд проблемних питань, пов'язаних із труднощами вирішення конфліктів мирним способом. Конфліктні ситуації в закладі освіти виникають на різних рівнях взаємодії, а із вимушеним запровадженням дистанційної або змішаної форми навчання набувають ще більшої актуальності серед здобувачів освіти, педагогічних працівників, батьків, тощо. Зазвичай способи вирішення цих конфліктів базуються на дисциплінарному підході, який передбачає призначення винного. Часто

конфліктні ситуації в закладах освіти між здобувачами освіти вирішуються через застосування сили й насильства, а з часом мають систематичний характер та переходять в булінг. В зв'язку із цим відбувається загострення конфлікту й розширення сторін, адже до вирішення проблемної ситуації додаються батьки, педагогічні працівники, адміністрація закладу освіти, поліція, тощо. В такому випадку конфліктна ситуація переходить в стадію ескалації. Вирішення конфліктних ситуацій дуже часто містять формальний характер і частіше за все завершуються інформаційно-виховною бесідою. Сторони конфлікту, частіше за все не проговорюють свої емоції, а шляхом дисциплінарного вирішення навіть не відчувають відповідальності за свої дії. Саме тому, важливою складовою під час освітнього процесу є впровадження відновного підходу в заклади освіти. Відновний підхід – це системний підхід до вирішення конфліктних ситуацій, який передбачає відновлення порушених конфліктом соціально-психологічного стану, зв'язків і відносин у житті його учасників/учасниць і їхнього соціального оточення; виправлення спричиненої конфліктом шкоди.

Відновний підхід – це теоретичне підґрунтя відновних практик, тобто поєднання цінностей, на яких базується практика, принципів, які описують спосіб реалізації цінностей на практиці, та методів (практичних інструментів, процедур), які для цього використовуються. Отже, відновний підхід описує спільні цінності, принципи та характерні риси різноманітних програм і процесів, які стосуються відновних практик. (Впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти, 2023).

Відновний підхід зародився в процесі пошуку шляхів відновлення справедливості в кримінальних ситуаціях. Говард Зер був першим, хто сформулював відмінність між відновним підходом і проблемами правосуддя по тому, як злочин було скоєно. У відновній системі правосуддя злочин розглядається як міжособистісний конфлікт жертви та порушника/порушниці або ж як заподіяння однією людиною шкоди іншій, і цю шкоду необхідно виправити (Зер, 1990).

Австралійські автори, конфліктологи Кет Кронін-Лемп і Рон Кронін-Лемп виводять відновлення у площину філософії. Філософія від-

новлення – це філософія відносин, ключем до яких є залучена участь і переживання спільності (Кронін-Лемпи, 2005).

За визначенням Міжнародного інституту відновних практик у Пенсильванії, США, відновні практики – це сфера знань, яка розвивається та допомагає людям відновлювати та будувати громади в світі, котрий стає дедалі роз'єднанішим. Відновними практиками є такі, що залучають громади або тих, кого стосується окрема ситуація, до ухвалення відповідного рішення на умовах поваги, розуміння, турботи та відповідальності. Таким чином, ці чотири головні умови і є тими загальними цінностями, на яких базується відновний підхід.

Єдиної загальноприйнятої класифікації відновних практик наразі немає. Фактично будь-які практики, що сприяють відновленню чи побудові стосунків у громаді, є відновними і можуть варіювати від абсолютно неформальних (як, наприклад, висловлення почуттів і застосування «Я-тверджень») до найбільш формальних, які залучають багато учасників/учасниць і передбачають серйозне планування, підготовку, структурованість і комплексність. (Впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти, 2023).

Відновні практики в закладі освіти застосовуються не тільки для вирішення деструктивних конфліктів та розвитку конфліктологічних компетентностей у здобувачів освіти, але й мінімізації правопорушень неповнолітніх, попередження насильства та жорстокого поведіння, зменшення рівня агресії, тощо.

Говорячи про застосування відновних практик в закладі освіти, маємо на увазі використання таких інструментів, як медіація та Коло. Якщо мова йде про відновлення стосунків між двома конфліктуючими сторонами, тоді доречно використовувати медіацію. Процедура, що допомагає налагодити взаємодію у групі та вирішити груповий конфлікт – Коло.

Медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів (Закон України «Про медіацію», 2021).

Відновлювальна медіація – це процес, у якому медіатор/медіаторка створює умови

для відновлення здатності людей розуміти одне одного та домовлятися про прийнятні для них варіанти вирішення проблем (за потреби – про залагодження заподіяної шкоди), що виникли внаслідок конфліктних або кримінальних ситуацій (Впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти, 2023).

Процес медіації спрямований на вирішення конфлікту між сторонами відбувається за участю медіатора. Медіатор/медіаторка – спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію. (Закон України «Про медіацію», 2021). Медіатор/медіаторка – уважно слухає і не перебиває; дуже чітко висловлює свою думку; ставить питання, що сприяють розумінню ситуації; ставиться до кожного учасника з повагою; дотримується нейтралітету і не приймає позиції жодної сторони; не надає порад і не висловлює свою точку зору; не вирішує, хто правий, а хто винуватий.

Допомагає учасникам процедури примирення знайти справедливе вирішення проблеми, що спричинила конфлікт чи суперечку. Не приймає рішення щодо дій сторін. Вирішуючи конфлікт за допомогою медіації, сторони мають налаштуватися на співробітництво – це і є пріоритетним завданням медіатора/медіаторки.

Для вирішення конфліктної ситуації, медіатор має володіти комунікативними навичками, а також вміти застосовувати такі техніки, як активне слухання, перефразування, резюмування, відображення почуттів. Завдання медіатора, зробити так, щоб сторони почули одне одного та змогли домовитися про рішення.

Саме тому, медіацію в закладі освіти, можна вважати інноваційним підходом до вирішення конфліктів між учасниками освітнього процесу та одним із методів ненасильницької взаємодії.

Для вирішення міжгрупової конфліктної ситуації, де є більше двох сторін конфлікту та відчувається емоційне напруження в колективі, доцільно застосування примирної процедури – Коло. Коло – це універсальна групова процедура, яка використовується в різних цілях, наприклад для соціоемоційної підтримки, пошуку спільного рішення, вирішення конфлікту, пошуку спільних цінностей або про-

сто з метою тематичного інформування. Цей процес інтуїтивно зрозумілий кожному учаснику і є доступний для людей, що зібралися для спільної мети.

Коло – відновна практика, що сприяє залученню до вирішення проблеми всіх зацікавлених осіб і забезпечує їхню активну участь в обговоренні ситуації та прийнятті рішень. Головною особливістю Кола є те, що кожен з учасників має можливість висловити власний погляд та бути почутим іншими членами Кола завдяки процедурі, яка забезпечує рівність усіх учасників. Важливим елементом Кола є Мовник (Братина) – це символічний предмет, який передають з рук у руки від одного учасника до іншого, і тим самим дають учаснику право говорити (Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект, 2016).

Важливо зазначити, що в навчально-виховному процесі медіація може знайти поширене застосування не лише для вирішення індивідуальних міжособистісних спорів, конфліктів між окремими учасниками освітнього процесу. Широкі можливості різних форм медіації, наприклад “кола примирення”, можуть використовуватися для налагодження взаємовідносин між учнями в класі, згуртування класного колективу, проведення батьківських зборів нового формату та загалом для формування безпечного освітнього середовища (Косьміна, Лютий, 2022).

Відновні практики в закладі освіти спрямовані на зміну стосунків та взаємовідносин, і саме тому значна увага приділяється тому, щоб учасники освітнього процесу почули одне одного й самостійно знайшли спільні кроки до вирішення конфліктної ситуації. У зв'язку з цим роль фахівця, який приймає участь у вирішенні конфлікту, замінюється із дисциплінарного або карального на того, який допомагає конфліктуючим сторонам бути почутими, висловити свої емоції, почуття та потреби, а також того, хто підтримує будь-які рішення учасників конфлікту.

Зазвичай організацією та проведенням відновних практик в закладі освіти покладається на педагога-медіатора та Службу порозуміння.

Служба порозуміння закладу освіти – це добровільне об'єднання медіаторів та медіаторок з числа учасників(-ць) освітнього про-

цесу (здобувачів освіти та педагогічних працівників(-ць)), які пройшли навчання за відповідною освітньою програмою і розділяють цінності відновного підходу (Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти, 2018).

Створення служби порозуміння в закладі освіти сприяє зменшенню напруженості в колективі, а також формуванню в учнів та учениць навички ненасильницького спілкування та виходу із конфлікту відповідно до цінностей відновного підходу.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що відновні практики є ефективним засобом для вирішення деструктивних конфлік-

тів в закладі освіти. За допомогою відновних практик учасники освітнього процесу можуть висловлювати свої почуття та комунікувати одне з одним, усвідомлюючи свої вчинки. Варто зазначити, що відновні практики сприяють особистісному розвитку, а вирішення конфліктів за допомогою примирних процедур, як медіація або Коло, значно оптимізує процеси в закладі освіти, наприклад для проведення індивідуальних бесід з кожним учасником освітнього процесу. Важливу роль відіграють в цьому процесі працівники закладу освіти, на яких покладається пошук можливостей для впровадження відновних практик у закладі освіти, розвитку конфліктологічної компетентності й підвищення власної професійності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе. Базові навички медіації однолітків / В. Андрєєнкова, К. Левченко, О. Дацко та ін. Київ : ФОП Нічога С. О., 2020.–200 с.
2. Впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти/ Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В. та ін. Київ : 2023. – 186 с.
3. Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 за № 1875-IX; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
4. Андрєєнкова В., Левченко К., Лунченко Н. Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». Київ : 2018. – 140 с.
5. Кос'міна М. М., Лютий В. П. (2022). Програми шкільної медіації в Україні *Вісник Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»* | № 22 (листопад, 2022), 77-81.
6. Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти. Київ : ФОП Нічога С.О., 2018. 174 с.
7. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект. : навч.-метод. посіб. Київ : ФОП Стеценко В.В., 2016. 192 с.

REFERENCES:

1. Andriienkova V., Levchenko K., Datsko O. (2020) *Vyryshuyu konflikty ta buduyu myr navkolo sebe. Bazovi navychky mediatsiyi odnolitkiv* [Resolve conflicts and build peace around me. Basic Peer Mediation Skills] : metod. posib. Kyiv : FOP Nichoha S. O. [in Ukrainian]
2. Andriienkova V., Baydyk V., Voytsyakh T. (2023) *Vprovadzheniya vidnovnoho pidkhodu, poserednystva, mediatsiyi ta praktyky funktsionuvannya sluzhb porozuminnya v zakladakh osvity* [Implementation of a restorative approach, mediation, mediation and the practice of the functioning of reconciliation services in educational institutions] : metod. posib. Kyiv : [in Ukrainian]
3. Zakon Ukrainy Pro mediatsiyu [Law of Ukraine "On Mediation"] : pryiniaty 16 lys. 2021 roku № 1875-IX [in Ukrainian].
4. Andriienkova V., Levchenko K., Lunchenko N. (2018) *Komplekt osvitnikh prohran «Vyryshennya konfliktiv myrnyym shlyakhom. Bazovi navychky mediatsiyi»* [Set of educational programs "Peaceful resolution of conflicts. Basic mediation skills"] Kyiv : [in Ukrainian]
5. Kos'mina M. M., Lyutyuy V. P. (2022). *Prohramy shkil'noyi mediatsiyi v Ukraini* [Visnyk Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal «Hraal' nauky»] [School mediation programs in Ukraine Visnyk International Scientific Journal "Grail of Science"] | № 22], 77-81. [in Ukrainian]
6. Adamchuk L.L., Andriienkova V.L., Volchenko L.P., k. psykhol. nauky, Voytsyakh T.V., Datsko O.V. et al. (2018). *Stvorenniya systemy sluzhb porozuminnya dlya vprovadzheniya mediatsiyi za pryntsypom «rivnyy-rivnomu/rivna-rivniy» ta vyrishennya konfliktiv myrnyym shlyakhom u zakladakh osvity* [Creation of a system of mediation services for the

introduction of peer-to-peer mediation and peaceful resolution of conflicts in educational institutions]. Kyiv: FOP Nichoha S.O. [in Ukrainian]

7. Andrieienkova V.L., Voytsyakh T.V., Datsko O.V., Demchuk S.V., Dennis Sandole et al. (2016). *Rozbudova myru. Profilaktyka i vyrishennya konfliktu z vykorystannyam mediatsiyi: sotsial'no-pedahohichnyy aspekt* [Building peace. Conflict prevention and resolution using mediation: socio-pedagogical aspect]. [navch.-metod. posib.] Kyiv : FOP Stetsenko V.V. [in Ukrainian]

УДК376.1-056.3:372.3

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.15>

Лілія ШКОЛЯР

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філософії, Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського, просп. Берестейський, 37, м. Київ, Україна, 03056

ORCID: 0000-0001-8087-7125

Антоніна МИХАЙЛЮЧЕНКО

магістр кафедри філософії, Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського, просп. Берестейський, 37, м. Київ, Україна, 03056

Бібліографічний опис статті: Школяр, Л., Михайлюченко, А. (2023). Соціалізація дітей з особливими потребами у навчанні у закладах загальної середньої освіти України в умовах дії воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 117–126, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.15>

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ У НАВЧАННІ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Звернення української держави та суспільства до ідей впровадження в практику соціальної інклюзії є відображенням пріоритетів у суспільному розвитку, а саме, посиленням гуманних соціальних відносин та переживання причетності до загальнолюдської культури у всіх соціальних практиках. Важливим інструментом соціальної інклюзії є інклюзивна освіта. Інклюзивна освіта в сучасному закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО) передбачає таку організацію освітнього процесу, коли всі діти, незалежно від своїх фізичних, психічних та інших особливостей, включені у загальну систему освіти.

Справжнім викликом для вітчизняної освіти, у тому числі інклюзивної, стала російсько-українська війна, яка майже унеможливила повноцінне очне навчання. Ефективним засобом реалізації інклюзивної освіти в умовах дії воєнного стану стає дистанційно-очне (змішане) навчання. Слід зазначити, що через наявність досвіду здобуття офлайн освіти під час дії карантинних обмежень, процес переходу до дистанційної форми відбувся відносно швидко та безпроблемно, проте нові реалії вимагають модернізації підходів до організації та проведення навчання.

Наукова новизна дослідження. У статті уточнено сутність базових понять «інклюзивна освіта», «педагогічний супровід навчання»; розширено знання щодо потенціалу соціальної інклюзії в умовах дії воєнного стану. Обґрунтовано набір стратегій навчання дітей з ООП, розкрито можливості онлайн-навчання та доцільність посиленого педагогічного супроводу таких дітей.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої в роботі мети та вирішення окреслених завдань було використано комплекс методів: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, порівняння для розкриття сутності та визначення базових понять досліджуваної проблеми.

Метою статті є розкриття особливостей запровадження соціальної інклюзії у закладах загальної середньої освіти України в умовах дії воєнного стану.

У роботі зроблено висновок про те, що воєнні дії внесли помітні зміни в організації процесу соціалізації та навчання дітей з особливими освітніми потребами в ЗЗСО. Нині діти зазначеної категорії потребують допоміжних засобів та послуг, які б підтримували на поточному рівні або підвищували їх функціональні можливості й автономність.

Ключові слова: соціалізація, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, педагогічний супровід навчання, офлайн освіта, воєнний стан.

Liliia SHKOLIAR

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Doctor of Philosophical Sciences, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, 37, Beresteiskyi Ave., Kyiv, Kyiv region, Ukraine, 03056

ORCID: 0000-0001-8087-7125

Antonina MIKHAILIUCHENKO

Master's degree, Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, 37, Beresteiskyi Ave., Kyiv, Kyiv region, Ukraine, 03056

To cite this article: Shkoliar, L., Mikhailiuchenko, A. (2023). Sotsializatsiia ditei z osoblyvymy potrebamy u navchanni u zakladakh zahalnoi serednoi osvity Ukrainy v umovakh dii voiennoho stanu [Socialization of children with special educational needs in general secondary education institutions of Ukraine under martial law. Politeness]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 117–126, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.15>

MEANINGFUL COMPONENT OF FORMING LEGAL COMPETENCE AMONG FUTURE SPECIALISTS OF THE SOCIAL WORK

The appeal of the Ukrainian state and society to the ideas of implementing social inclusion into practice is a reflection of priorities in social development, namely, the strengthening of humane social relations and the experience of involvement in universal human culture in all social practices. An important tool of social inclusion is inclusive education. Inclusive education in a modern institution of general secondary education (CSE) involves the organization of the educational process, when all children, regardless of their physical, mental and other characteristics, are included in the general education system.

The real challenge for domestic education, including inclusive education, was the Russian-Ukrainian war, which made full-time education almost impossible. Distance-face-to-face (mixed) education is becoming an effective means of implementing inclusive education in the conditions of martial law. It should be noted that due to the experience of obtaining offline education during the quarantine restrictions, the process of transition to the remote form took place relatively quickly and without problems, however, new realities require modernization of approaches to the organization and conduct of training.

Scientific novelty of the research. *The article clarifies the essence of the basic concepts "inclusive education", "pedagogical training support"; expanded knowledge about the potential of social inclusion in the conditions of martial law. A set of strategies for teaching children with special needs is substantiated, the possibilities of online learning and the expediency of enhanced pedagogical support for such children are revealed.*

Research methods. *To achieve the goal set in the work and to solve the outlined tasks, a set of methods was used: analysis, synthesis, generalization, systematization, comparison to reveal the essence and define the basic concepts of the investigated problem.*

The purpose of the article is to reveal the peculiarities of the introduction of social inclusion in general secondary education institutions of Ukraine under the conditions of martial law.

The work concludes that the military operations have made noticeable changes in the organization of the process of socialization and education of children with special educational needs in the Special Educational Needs. Currently, children in this category need aids and services that would maintain or increase their functional capabilities and autonomy at the current level.

Key words: *socialization, inclusive education, children with special educational needs, educational support, offline education, martial law.*

Виклад основного матеріалу. Останніми роками, проблема інклюзивної освіти привертає увагу та розглядається багатьма науковцями, фахівцями-практиками, як-от: Ю. М. Найда, Л. М. Ткаченко, В. В. Засенко, А. А. Колупаєва, Б. С. Мороз, В. П. Овсяник та ін. Питання інклюзії тісно пов'язане з подальшою демократизацією та євроінтеграцією українського суспільства. Так, Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 рр. ставить за мету формування інклюзивного освітнього середовища та створення умов, в яких кожна особа має доступ до якісної освіти з урахуванням її потреб, що сприяє розвитку її потенціалу без відриву від сім'ї та громади (8).

Нині визначальною стратегією соціальної політики України слід вважати науково обгрунтоване та доведене практикою твердження, що економічно доцільним є здійснення інвестиції

в людський капітал скрізь, де це можливо, замість прямого інвестування в соціальне обслуговування. Відповідно до цієї стратегії залученість осіб з особливими потребами в суспільство розглядається як стратегічний напрям соціального інвестування для майбутнього. В першу чергу питання соціальної інклюзії мають знайти своє відображення у сфері освітньої політики, тому що освітня система є віддзеркаленням стану суспільства й водночас важливим засобом його трансформації (7, с. 19).

Інклюзивна освіта зазвичай розглядається як спеціально організований освітній процес, що забезпечує учням з особливими освітніми потребами (ООП) навчання в середовищі однолітків в освітній установі за стандартними програмами з урахуванням особливих освітніх потреб таких осіб. Головне в інклюзивній освіті є здобуття освітнього та соціального досвіду

разом із однолітками (3). Останнім часом питання інклюзивної освіти розширює вектор зусиль, зосереджуючись на підготовці та пристосуванні українського суспільства до індивідуальних потреб таких дітей, а не навпаки.

З 24 лютого 2022 року, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (2), в Україні введено режим воєнного стану. У період дії воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) під час організації інклюзивного навчання учнів з особливими освітніми потребами визнається можливим застосування дистанційно-очної (змішаної) форми здобуття освіти, а відразу після закінчення дії воєнного стану, найкориснішим вважається повернення таких дітей до звичного очного навчання та очної комунікації.

Діти нормотипового рівня розвитку страждають через війну, вимушену ізоляцію, втрату відчуття безпеки, перехід на дистанційну форму навчання, систематичне відключення світла тощо. Але набагато більше від цього потерпають саме діти з ООП. Це стосується духовної, інтелектуальної, емоційної, фізичної сфер життєдіяльності: недотримання норм при будівництві/перевлаштуванні захисних споруд, а відтак неможливість потрапляння осіб з ООП до укриттів, обмеження або повна відсутність корекційно-розвиткових послуг, втрата вже здобутих компетентностей, знань, умінь, навичок, погіршення емоційного стану дітей, тощо. З огляду на такі умови педагоги, психологи та інші відповідальні за інклюзивне навчання особи мають приділяти підвищену увагу педагогічному супроводу, який надається дитині з ООП дистанційно.

Крім зазначених проблем, діти з ООП під час війни гостро потребують допоміжних засобів та послуг, які б підтримували на поточному рівні або підвищували їх функціональні можливості й автономність. Такі асистивні технології в умовах воєнного стану держава також не має змоги надавати в повному обсязі (12), що в свою чергу суттєво знижує адаптаційний потенціал дитини.

Слід констатувати той факт, що під час онлайн-навчання діти з ООП часто «випадають» з освітнього процесу; вони не мають постійного контакту з однолітками, педагогічним персоналом, мінімізовано або взагалі відсутне

їх спілкуванням у групах за інтересами, тощо. Тягар подолання труднощів лягає на педагогів, психологів та соціальних працівників. Під час дистанційного навчання скорочується реалізація індивідуальної освітньої програми; учням з ООП не надаються корекційно-розвиткові послуги у тому обсязі, якого вони потребують (наприклад, реабілітолог може працювати лише при живому контакті з такими дітьми) (12). Як відомо, лише системна робота з дітьми з ООП дає очікуваний результат, в іншому випадку освітні та розвиткові навички просідають, оскільки дитина має дуже обмежені джерела підтримки.

В умовах воєнного стану діти з ООП, як і їх ровесники нормотипового рівня розвитку, потребують корекційної роботи з профілактики та усунення психологічних травм. Ситуацію може покращити систематичне, послідовне та інтенсивне застосування широкого набору стратегій навчання дітей з ООП, поновлення офлайн-навчання та посилений педагогічний супровід таких дітей.

Педагогічний супровід навчання, виховання та розвитку дітей з особливими потребами у звичайній школі – це особистісно орієнтована підтримка та допомога дитині, що передбачає взаємодію та співпрацю суб'єктів педагогічного процесу, створення умов для позитивного розвитку кожної дитини на основі педагогічної, психологічної та діагностичної компетентності вчителя (3).

Детермінантами педагогічного супроводу у ЗЗСО є педагогічна взаємодія дітей з особливими потребами з дітьми нормотипового рівня розвитку, особистісна позиція вчителя, індивідуальна траєкторія навчання, виховання та розвитку особистості дитини, особливості адаптації дітей з особливими потребами до умов звичайної школи, діагностична діяльність педагога.

Учні з ООП відчувають особливу потребу у підтримці в освітньому процесі. За стандартами довоєнних часів, керівник ЗЗСО мав розпочати роботу з формування спеціальної команди психолого-педагогічного супроводу та забезпечення її постійної роботи в освітньому закладі. Передбачалося, що на початку навчального року з метою організації інклюзивного навчання в ЗЗСО члени команди складають за встановленою формою Індивідуальну

програму розвитку (ІПР) учня. Ця програма підписується всіма фахівцями, одним з батьків чи іншим законним представником дитини, затверджується керівником освітнього закладу та згідно пункту 10 Порядку, не рідше ніж двічі на рік переглядається і має враховуватися під час освітнього процесу в інклюзивному класі усіма педагогічними працівниками (11).

Крім того, частина 5 статті 26 Закону України «Про повну загальну середню освіту» передбачає, що Індивідуальна програма розвитку має містити перелік необхідних дитині психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг, що надаються індивідуально та/або в груповій формі (1). Проте реалії внесли свої корективи.

Важливою умовою успішної реалізації індивідуального соціального супроводу дитини з ООП в умовах інклюзивної освіти під час воєнного стану є проведення відповідної підготовчої роботи. Саме з таких першочергових організаційних заходів розпочинається робота практичного психолога та соціального педагога в загальноосвітніх навчальних закладах при роботі з дітьми з ООП. Передбачається 5-етапна робота, яка полягає у:

1. Налаштуванні каналів комунікації. Необхідно обрати декілька форматів для комунікаційної взаємодії, що є зручними як для фахівця, який займається індивідуальним супроводом дитини з ООП, так і для самої дитини та її законних представників, і які б передбачали різні можливості: написання повідомлень, телефонна розмова, спілкування за допомогою відеозв'язку (соцмережі, Skype, Zoom, WhatsApp), електронна пошта. Важливе місце серед каналів організації комунікації відводиться створенню віртуального чи онлайн-кабінету комунікації.

2. Організація опитування дітей з ООП, їх батьків, законних представників, вчителів щодо проблем, які є актуальними для цільової аудиторії (для опитування користувачів доцільно використовувати гуглформи).

3. Збір інформації психологічного та соціального характеру, підбір корисних посилань, інформації про способи зв'язку, план і розклад онлайн-заходів у зручному для всіх користувачів ресурсі. Важливо розмістити посилання про цей ресурс на сайті закладу чи у групах у WhatsApp, Viber чи інших месенджерів.

4. Налаштування онлайн-комунікації з класними керівниками дітей з ООП (наприклад,

приєднатися до групи класу у WhatsApp, Viber тощо).

5. Розробка покрокової інструкції щодо правил дистанційної роботи з акцентом на поєднанні різних форматів онлайн-заходів, спільної і самостійної роботи, загального навчального навантаження, а також з урахуванням реалізації принципів психологічної безпеки та дбайливого ставлення педагогів до себе та до здобувачів освіти.

Варто зазначити, що у період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) гранична кількість учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах, визначена Порядком організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти, не застосовується (11). Заклад освіти не може відмовити в організації інклюзивного навчання учня з особливими освітніми потребами та створенні інклюзивного класу (пункт 6 Порядку), тому тут доцільним та можливо й бажаним буде об'єднувати такі класи для проведення певних видів роботи (11).

Законодавством передбачається, що заклади загальної середньої освіти, у яких навчаються діти з ООП в інклюзивних класах одного або різних років навчання, можуть створювати інклюзивні міжкласні групи чисельністю від 6 до 12 учнів. Такі групи можуть працювати для вивчення предметів, курсів, інтегрованих курсів, зокрема якщо ці предмети модифіковані з урахуванням особливих освітніх потреб учнів та особистісно орієнтованого спрямування освітнього процесу.

МОН розробило та надало рекомендації керівникам закладів освіти щодо особливостей організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році (лист МОН від 6 вересня 2022 року) (4). У ньому зазначено, що в умовах дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами посилюється роль асистента вчителя. Мовляв, асистент вчителя є педагогічним працівником, на якого поширюються державні гарантії в умовах воєнного стану, зокрема, щодо організації освітнього процесу у формі, що є найбільш безпечною для його учасників (4).

Таким чином, в умовах дії воєнного стану значно підвищується роль асистент-вчителя в проведенні уроків та заходів в онлайн-фор-

маті. Асистент вчителя має забезпечувати особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу для дитини з ООП. Якщо дитині потрібна особлива увага, допомога чи є потреба в додатковому поясненні, асистент вчителя під час онлайн-уроку може забирати учня в окрему «кімнату» в Zoom, може організувати індивідуальне підключення для зв'язку поза часом уроку, коригувати виконання домашніх завдань, тощо.

Крім того, значно розширюється спектр роботи соціальних педагогів, тепер вони приймають активну участь у створенні дидактичних та розвивальних матеріалів, які будуть корисними для роботи як в дистанційному режимі, так і в режимі офлайн; створенні розвивальних комп'ютерних та онлайн ігор, брошур, тренажерів, інфографіки, на них покладається організація та проведення онлайн-заходів для всіх учасників освітнього процесу, виходячи з їх навичок та можливостей; систематизація та структурування існуючої методичної інформації; створення електронної бібліотеки фахової літератури з можливістю поділитися корисною літературою з учнями ООП, їх батьками, педагогами; приєднання до професійної інтернет-спільноти для обміну досвідом та участь в професійних онлайн-заходах.

Основні форми і технології роботи соціального педагога з учнями з ООП, їх батьками, педагогами такі ж, як і у практичного психолога. Ці технології дають змогу фахівцеві ефективно проводити просвітницько-консультативну роботу серед дітей з ООП, їх батьків та педагогів, швидко інтерпретувати результати діагностики, здійснювати профілактичну роботу (5, с. 14).

Особливу увагу під час дії воєнного стану потрібно приділити організації діагностичної роботи з дітьми з ООП. Психологічна діагностика учнів даної категорії, їх батьків, педагогів проводиться відповідно до плану роботи фахівця. Соціальний педагог розміщує на сторінці сайту освітнього закладу, власному блозі бланки діагностичних матеріалів для скачування чи направляє їх іншим способом користувачам. Після виконання запропонованого завдання бланки методик направляються класному керівнику на електронну пошту, який, у свою чергу, перенаправляє їх на електронну пошту соціального педагога для

наступної обробки. Фахівець формує папки по кожній дитині з ООП, їх батьків, вчителів. Корисним може стати використання спеціальних комп'ютерних програм або посилань на відповідні онлайн-тестування, які доцільно розмістити на сторінці соціального педагога на вебсайті освітнього закладу (наприклад, посилання на автоматизовану систему проведення та обробки результатів психологічних діагностик, побудованій на основі затверджених МОН України методик <https://quizly.com.ua/> (9), сайт Державної служби зайнятості Платформа профорієнтації та розвитку кар'єри <http://profi.dcz.gov.ua/tests/> [10]). Можливим способом неперсоніфікованої діагностики учнів з ООП, їх батьків та педагогів може бути створення автентичних опитувальників на спеціальних платформах Google, Kahoot, OneNote та ін. (<https://osvita.ua/school/method/technol/45747/> (6), <https://docs.google.com/forms/u/0> (13)). Здійснення фахівцем комп'ютерної діагностики (за умови наявності пакету професійного інструментарію) забезпечує можливість вивільнити додатковий час, який фахівець витрачається на обробку отриманих результатів. Спеціаліст може використовувати опосередкований діагностичний інструментарій, як-от: різні комп'ютерні тренажери та ігри. Одним із можливих видів діагностичної роботи соціального педагога, який працює з дітьми з ООП, їх батьками та вчителями, може бути вивчення обговорень, відгуків, коментарів під текстовим форматом групових консультацій, запропонованими профілактичними та інформаційно-просвітницькими матеріалами.

Фахівець повинен враховувати, що незалежно від способу персоніфікованої діагностики необхідно забезпечити конфіденційність, оскільки основна умова проведення опитування чи анкетування в режимі онлайн – гарантування дотримання етичних принципів діагностики.

Приділяється велика увага організації просвітницько-профілактичної роботи з дітьми з ООП, їх батьками та вчителями. Задля цього, учнів зазначеної категорії, їх батьків та педагогів потрібно включати у різні види психологічної діяльності. За наявності технічних можливостей та доступних онлайн-ресурсів корисними формами організації просвітницької роботи можуть бути:

– відеовключення у прямому ефірі на платформі онлайн-спільнот освітнього закладу або особистих/професійних сторінок спеціалістів у Twitter, Facebook, Instagram, відповідних групових чатів у WhatsApp, Viber не рідше одного разу на тиждень або у конкретний день і час для вибраних цільових груп (учні з ООП, їх батьки, вчителі);

– розміщення відеоматеріалів просвітницько-профілактичного характеру на сайті закладу/сторінці фахівців, на платформі онлайн-спільнот освітнього закладу або професійних спільнот/груп у Twitter, Facebook, Instagram, їх своєчасне поширення у відповідних групових чатах у WhatsApp, Viber з пропозицією важливих питань для дискусії;

– розміщення текстового формату матеріалів просвітницько-профілактичного характеру на доступних ресурсах, поширення їх у відповідних групових чатах у WhatsApp, Viber з пропозицією питань для дискусії, можна надсилати користувачам завдання, вправи (наприклад, міні-твори та есе на задану тему, арт-альбоми);

– організація онлайн-марафонів, які націлені на відповідну тренінгову роботу в дистанційному форматі;

– організація вебінарів з обов'язковим забезпеченням зворотного зв'язку;

– інші форми онлайн-спілкування, доступні соціальному педагогу та учням з ООП.

Ще одним напрямом індивідуального соціально-психологічного супроводу учнів з ООП в умовах інклюзивної освіти є корекційно-розвиткова робота. Сьогодні в умовах інклюзивної освіти під час дії воєнного стану всі, або частина групових та індивідуальних корекційно-розвиткових занять з дітьми з ООП може бути переведена в онлайн-режим. Можливими вбачаються наступні напрями використання ІКТ:

а) розвиток когнітивних процесів. Цю роботу потрібно організувати для учнів з ООП за участю батьків як ко-тренерів. При організації зазначеного напрямку важливо:

– надавати перевагу самостійним завданням, використовувати робочі зошити для виконання домашніх робіт до корекційно-розвивальних програм;

– застосовувати розвивальні комп'ютерні ігри, спеціальні тренажери з розвитку пізнавальних процесів. Використання тренажерів забезпечує вдосконалення процесу розвитку

сенсомоторних, перцептивних і вищих когнітивних функцій у дітей з ООП; підвищенню ефективності навчання учнів означеної категорії, їхній мотивації до засвоєння знань, розвитку інтелектуальних і творчих здібностей тощо;

– застосовувати стимулюючі, розвивальні комп'ютерні психологічні програми (наприклад, для зняття психологічного стресу, фізичної напруги та оптимізації розумової діяльності у дитини);

– застосовувати матеріали методичної підтримки організації навчання дітей з ООП;

б) організація роботи учнів, що мають особистісні, поведінкові та емоційні проблеми. Під час коригування емоційних та поведінкових порушень (замкнутості, агресивності, подолання почуття страху тощо) комп'ютерні ігри можуть бути використані як інструмент, подібний до ляльки і картинки, як свого роду посередник, що заміщує живих учасників комунікації. Також соціальний педагог може вдатися до моделювання комунікативної ситуації, яку потрібно пропрацювати фахівцю з учнем з ООП (5, с. 5).

Наступним напрямом роботи соціального педагога з втілення технології соціально-психологічного супроводу дитини з ООП в умовах інклюзивної освіти є психологічне консультування учасників освітнього процесу. Паралельно з традиційним консультуванням фахівці мають впроваджувати онлайн-консультування, яке може проводитися через різноманітні альтернативні комунікативні канали. Останні відрізняються між собою параметрами синхронності (синхронна або асинхронна комунікація), способу (індивідуальна або групова комунікація), типу комунікації (друкований текст або голосова та візуальна комунікація). Також різний ступінь залучення учнів з ООП, їх батьків та вчителів (інтерактивне програмне забезпечення, пряма взаємодія учасників, самопомога у процесі використання інформації або інструкцій, розміщених онлайн або на веб-сайті).

Допустимими формами при онлайн-консультуванні можуть бути такі:

– індивідуальне та групове онлайн-консультування з використанням доступних платформ з можливостями відеозв'язку (Zoom, Viber, WhatsApp, Skype, Facebook-кімната);

– групові консультації у текстовому форматі для окремих цільових груп (учнів з ООП, їх

батьків, вчителів) з розміщенням на сайті освітнього закладу, в спеціально створених онлайн-групах (WhatsApp, Viber, закриті Facebook групи) учнів з ООП, батьків, педагогічних працівників;

– індивідуальне онлайн-консультування з використанням вище перелічених доступних платформ у форматі телефонного зв'язку та листування (електронна пошта, Viber, Messenger, Skype тощо).

Перед онлайн-консультуванням стоїть завдання із розв'язання низки важливих завдань, як-от: забезпечення доступності та своєчасності надання фахівцем психологічної допомоги по телефону або інші канали зв'язку; забезпечення кожному, хто потребує поради і допомоги і звертається із запитом, можливості довірчого діалогу; аналіз причин і джерел появи проблемних ситуацій; розширення системи соціально і особистісно прийнятних способів самостійного розв'язання нагальних проблем і подолання наявних труднощів, формування впевненості в собі; допомога в акумуляції духовних і фізичних ресурсів, особистісного, творчого, інтелектуального потенціалу для вирішення проблем, що виникають в навчанні і особистому житті.

Найчастішими гострими проблемами, на розв'язання яких може бути націлена дистанційна консультативна підтримка учнів з ООП, їх батьків та вчителів в сучасних ЗЗСО в умовах дії воєнного стану, є: підвищення рівня стресостійкості та підтримки емоційної рівноваги; зниження рівня тривоги, паніки, страхів; запобігання виникненню соціальних ризиків серед учнів ООП, які перебувають вдома без догляду дорослих; підвищення рівня психологічної компетентності з актуальних питань організації виховання, розвитку і навчання дітей означеної категорії; оптимізація міжособистісних відносин між дітьми з ООП та однолітками нормативного рівня розвитку.

При віддаленому консультуванні фахівець може використовувати такі способи комунікації:

1) асинхронна комунікація шляхом використання таких ресурсів, як електронна пошта, чати, блоги і програми-комунікатори, які забезпечують збереження інформації. При цій формі взаємодії користувачі мають додатковий час для роздумів, пошуку необхідної інформації,

глибшого розгляду проблеми, що дає можливість забезпечити якісний зворотній зв'язок. Збереження інформації дозволяє аналізувати процес комунікативної взаємодії, комуніканти отримують можливість повертатися до сказаного, написаного напередодні. Процес надання психологічної допомоги в чатах або на спеціальних форумах фахівців здебільшого носить інтерактивний характер. Він може бути індивідуальним або груповим. Добре, коли обговорення проблеми є адресним (для конкретної категорії учасників освітнього процесу: учнів з ООП, їх батьків, вчителів). Для цього фахівець може створити онлайн-групу, до якої приєднує учнів, батьків, чи педагогів, пропонує тему для дискусії. У хід консультування певного клієнта чи групового обговорення можуть втручатися будь-хто з учасників чи спостерігачів, у такий спосіб розширюючи погляд на проблему, способи її вирішення. Такий тип комунікації забезпечує можливість кожному, і учневі з ООП зокрема, бути активним учасником комунікативної взаємодії чи пасивним отримувачем важливої інформації. Організована таким чином Інтернет-консультація не завжди може бути консультацією у повному розумінні. Користувач, зайшовши у чат чи на форум, при потребі може отримати текстову інформацію чи інформацію у вигляді відеоматеріалів з тих проблем, які його хвилюють, або ж бути пасивним співучасником консультування, оскільки форум є відкритим.

Дистанційне психологічне Інтернет-консультування шляхом асинхронної комунікації має великий просвітницький потенціал, оскільки винесена на обговорення інформація залишається у вільному доступі. Користувачі при потребі мають змогу повторно до неї звертатися у зручний для них час;

2) синхронна комунікація в режимі «реального часу»: фахівець і клієнт – учень з ООП, його батьки, вчителі – одночасно перебувають в Мережі і комунікують за допомогою онлайн-месенджерів Viber, Skype, WhatsApp, онлайн-конференцію (через відео чи аудіозв'язок). Для зазначеного типу контакту характерні спонтанність, ефект особистої присутності і «живої» взаємодії. При цьому виникає можливість сприймати та інтерпретувати вербальні сигнали. Основним методом при онлайн-консультуванні з використанням синхронної комунікації, як і при

офлайн-зв'язку, служить інтерв'ю. Фахівець, який працює онлайн, використовує усталений алгоритм роботи: виявляє специфіку особистості клієнта і його проблеми, досліджує причини появи труднощів, виголошує результати, допомагає віднайти дієві шляхи розв'язання проблеми. З цією метою доречно використовувати стандартні прийоми консультування:

- запитання, спостереження, активне слухання;
- вербальний вияв емпатії, психологічна підтримка клієнта;
- фокусування уваги на головному, детальний психологічний аналіз проблеми;
- донесення клієнту інформації про психологічні закономірності;
- пошук шляхів виходу із критичної ситуації, формування ефективних моделей поведінки (5, с. 5).

До специфіки онлайн-комунікації слід віднести: просторові і тимчасові особливості; «Ефект довірливості»; «Ефект обмеженої комунікації». Їх знання забезпечує максимальну ефективність онлайн-консультування.

Важливим напрямом роботи соціального педагога в умовах війни є також психологічний супровід педагогічного колективу. Планові заходи щодо психологічної просвіти педагогів та адміністрації освітнього закладу можуть залишатися як ті, що були раніше заплановані, або ж можуть корегуватися і доповнюватися відповідно до актуальних запитів з урахуванням вимог, внесених через впровадження дистанційного навчання. У першу чергу, це просвіта педагогічного колективу, класних керівників з психологічних аспектів організації та впровадження дистанційної освіти учнів з ООП, особливостей комунікування в умовах відсутності сигналів невербального спілкування, попередження панічних настроїв серед учнів з особливими освітніми потребами та батьків, психологічна підтримка сімей, які виховують дітей з ООП, і тимчасово знаходяться в умовах вимушеної ізоляції тощо.

Доцільно проводити тренінги та коуч-сесії з метою аналізу труднощів, що виникають при організації уроків для учнів з ООП в дистанційному режимі, планування режиму праці та відпочинку.

Психологічний супровід вчителів, які забезпечують навчання дітей з ООП також може

здійснюватися з використанням ІК-технологій. Їх використання розширює можливості роботи соціального педагога та має суттєві переваги, наприклад, доступ до різних інформаційних джерел завдяки мережі Інтернет, можливість опосередкованого консультування, точність і швидкість опрацювання результату діагностики (5, с. 14).

Навіть під час дії воєнного стану соціальний педагог має можливість активно спілкуватися з колегами, вчителями, учнями з ООП та їх батьками. Дієвою формою комунікації є створення особистого кабінету, до якого за потреби долучаються й інші фахівці-консультанти. Розроблені рекомендації, апробовані методики роботи значно полегшують навчально-виховний процес. Дистанційні ресурси можуть використовуватися для своєчасного інформування батьків дітей з ООП про виникнення певної проблеми у процесі соціалізації дитини, консультування всіх учасників освітнього процесу з актуальних соціально-педагогічних питань, зокрема інформування про технології індивідуального соціально-психологічного супроводу дитини з ООП в умовах інклюзивної освіти. Завдяки цьому підвищуватиметься і авторитет фахівця..

Висновки. Отже, воєнні часи внесли певні зміни до організації процесу соціалізації та навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти. До нововведень віднесемо: введення 5-етапного підготовчого періоду організації роботи фахівців з дітьми ООП, створення інклюзивних міжкласних груп, посилення ролі асистента-вчителя, розширення спектра роботи соціальних педагогів, зміни в організації та формі діагностичної, профілактичної, просвітницької роботи, модернізація педагогічного супроводу дитини і психологічного супроводу викладацького колективу, підсилення значення психологічного консультування всіх учасників освітнього процесу.

Подальший розвиток системи інклюзивної освіти – це довгострокова стратегія, яка потребує комплексного підходу до впровадження, послідовності, наступності, поетапності та насамперед толерантності українського суспільства. У цьому сенсі філософія подальшої розбудови інклюзивного суспільства в Україні передбачає насамперед готовність до створення в освітніх закладах такого співтовариства, яке

відкрите «іншому», в якому цінується гідність людини незалежно від її здібностей та досягнень, в якому реалізується право кожної дитини бути почутою, зрозумілою, задоволеною та прийнятою, незважаючи на події, умови, виклики сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту» 16 січня 2020 року № 463-IX. URL: <https://osv-osvita.gov.ua/zakon-ukraini-pro-povnu-zagalnu-serednju-osvitu-10-14-11-16-04-2020/>
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T001647>
3. Інклюзивне навчання у школі : посібник для директорів закладів освіти. URL: <https://sqe.gov.ua/inklyuzivne-navchannya-u-shkoli-posibnik/>
4. Лист Міністерства освіти і науки України від 06 вересня 2022 р. № 1/10258-22 «Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u-20222023-navchalnomu-roci>
5. Марухина І. В., Кондратенко Л. О. Особливості реалізації основних напрямків роботи спеціаліста психологічної служби в умовах дистанційної освіти. Освітнього супроводу та соціально-педагогічного патронажу освітнього процесу в умовах дистанційного навчання: метод. рек. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2021. С. 4–17.
6. Методика і технологія. Сім платформ для створення тестів. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/45747/>
7. Найда Ю. М., Ткаченко Л. М. Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія: навчально-методичний посібник. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 68 с.
8. Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України. URL: <http://surl.li/nebtj>
9. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://quizly.com.ua/>
10. Державна служба зайнятості. Платформа профорієнтації та розвитку кар'єри. URL: <http://profi.dcz.gov.ua/tests/>
11. Постанова КМУ від 15 вересня 2021 р. № 957 «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>
12. Що з інклюзивною освітою в Україні під час війни. URL: <https://nus.org.ua/articles/shho-z-inklyuzyvnoyu-osvitoyu-v-ukraini-pid-chas-vijny/>
13. Google форми. URL: <https://docs.google.com/forms/u/0>

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy Pro povnu zahalnu seredniu osvitu pryiniaty 16 sichnia 2020 roku № 463-IX [The Law of Ukraine On comprehensive general secondary education activity from 16 January 2020, № 463-IX] Retrieved from <https://osv-osvita.gov.ua/zakon-ukraini-pro-povnu-zagalnu-serednju-osvitu-10-14-11-16-04-2020/> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu vid 10 lystopada 2015 roku № 766-VIII [The Law of Ukraine On the Legal Regime of Martial Law from 10 November 2015, № 766-VIII] Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/T001647> [in Ukrainian].
3. Inklyuzivne navchannya u shkoli : posibnyk dlia dyrektoriv zakladiv osvity [Inclusive education at school: a guide for directors of educational institutions] Retrieved from <https://sqe.gov.ua/inklyuzivne-navchannya-u-shkoli-posibnik/> [in Ukrainian].
4. Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 06 veresnia 2022 r. № 1/10258-22 Pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u 2022/2023 navchalnomu rotsi [Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated from 6 of September 2022, No. 1/10258-22 On the organization of the educational process of children with special educational needs in the 2022/2023 academic year] Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u-20222023-navchalnomu-roci> [in Ukrainian].
5. Marukhyna I. V. & Kondratenko L. O. (2021). Osoblyvosti realizatsii osnovnykh napriamkiv roboty spetsialista psykholohichnoi sluzhby v umovakh dystantsiinoi osvity. Osvitnoho suprovodu ta sotsialno-pedahohichnoho patronazhu osvitnoho protsesu v umova dystantsiinoho navchannya: metod. rek. [Peculiarities of implementation of the main areas of work of a psychological service specialist in the conditions of distance education. Educational support and socio-pedagogical patronage of the educational process in the conditions of distance learning: method. rec.] Sumy: NVV KZ SOIPPO [in Ukrainian].
6. Metodyka i tekhnolohiia. Sim platform dlia stvorennia testiv [Methodology and technology. Seven platforms for creating tests] Retrieved from <https://osvita.ua/school/method/technol/45747/> [in Ukrainian].

7. Naida, Yu. M. & Tkachenko, L. M. (2014). Standarty hromadsko-aktyvnoi shkoly: sotsialna inkluziia: navchalno-metodychnyi posibnyk. [Standards of a socially active school: social inclusion: educational and methodological manual]. Kyiv: TOV «Vydavnychi dim» [in Ukrainian].

8. Natsionalna stratehiia rozvytku inkluzyvnoi osvity na 2020-2030 roky: skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy [National strategy for the development of inclusive education for 2020-2030: approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine] Retrieved from <http://surl.li/nebtj> [in Ukrainian].

9. Ofitsiinyi sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Official website of the Ministry of Education and Science of Ukraine] Retrieved from <https://quizly.com.ua/> [in Ukrainian].

10. Derzhavnoi sluzhby zaniatosti. Platforma proforiientatsii ta rozvytku kariery [Platform of career guidance and career development of the State Employment Service] Retrieved from <http://profi.dcz.gov.ua/tests/> [in Ukrainian].

11. Postanova KМУ vid 15 veresnia 2021 r. № 957 Poriadok orhanizatsii inkluzyvnoho navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Resolution of the CMU dated of 15 September 2021, No. 957. Procedure for organizing inclusive education in general secondary education institutions] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

12. Shcho z inkluzyvnoiu osvitoiu v Ukraini pid chas viiny [What about inclusive education in Ukraine during the war] Retrieved from <https://nus.org.ua/articles/shho-z-inklyuzyvnoyu-osvitoyu-v-ukrayini-pid-chas-vijny/> [in Ukrainian].

13. Google formy [Google forms]. Retrieved from <https://docs.google.com/forms/u/0> [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 2 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 323.21

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.16>

Олексій КЛОЧКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна, 40000

ORCID: 0000-0002-9799-1618

Людмила ПОНОМАРЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна, 40000

ORCID: 0000-0002-4591-563X

Бібліографічний опис статті: Клочко, О., Пономаренко, Л. (2023). Громадська активність молоді в умовах соціальних трансформацій. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 127–133, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.16>

ГРОМАДСЬКА АКТИВНІСТЬ МОЛОДІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті уточнено й встановлено сутнісні характеристики громадської активності молоді як особистісної якості, що забезпечує ефективне позиціонування себе у соціумі, особистісне ставлення до соціальних подій та явищ, а також ступінь взаємодії з іншими суб'єктами.

Мета статті полягала у визначенні головних ознак громадської активності молоді в умовах соціальних трансформацій; зіставленні наукових поглядів та позицій дослідників у контексті вивчення сутності та специфічних особливостей означеного поняття.

Конкретизовано, що показниками громадської активності молоді є самостійність, незалежність, ініціативність, толерантність, свідомо повага до відмінностей інших, емпатія, критичне мислення, рефлексія, усвідомлена громадянська позиція, відповідальність.

Сутнісними характеристиками громадської активності молоді є внутрішня готовність до здобуття соціально-професійних компетенцій; сформованість соціально орієнтованих мотивів; ознаки соціально спрямованої, професійної діяльності; мотиваційна спрямованість на розширення можливостей участі у соціально значимих сферах діяльності; ініціація особистої активності у межах професійного становлення; здатність аналізувати мотиви особистої діяльності та її результати; можливість здійснювати моніторинг подальшої особистої соціально спрямованої діяльності.

У дослідженні акцентовано увагу на тезі, що громадська активність молоді реалізується у специфічній діяльності, що відображає певну міру розвитку реалізації соціальних компетенцій та можливостей особистості. Громадська активність є особливим способом реагування особистості та соціальних груп на виклики та запити, що їх постійно надсилає суспільство в умовах глибоких трансформаційних змін.

Саме громадська активність стимулюватиме розвиток динамізму суспільства, тому завжди виникає потреба стимулювання діяльності та поведінки молоді і розширення меж для їхньої соціальної взаємодії та творчості. Вона є умовою самовизначення особистості молодої людини у соціумі й свідомої регуляції своєї поведінки, а також відображає активну життєву позицію молоді, що проявляється у її принциповості, відповідальності, обстоюванні своїх позицій, поглядів при вирішенні соціальних проблем.

Ключові слова: громадська активність, молодь, соціальна активність, соціалізація, цінності.

Oleksii KLOCHKO

candidate of Pedagogical Science, Associate Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, 87, Romenska str., Sumy, Ukraine, 40000

ORCID: 0000-0002-9799-1618

Liudmyla PONOMARENKO

candidate of Pedagogical Science, Associate Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, 87, Pomenska str., Sumy, Ukraine, 40000

ORCID: 0000-0002-4591-563X

To cite this article: Klochko, O., Ponomarenko, L. (2023). Hromadska aktyvnist molodi v umovakh sotsialnykh transformatsii [Enormous activity of youth in conditions of social transformation]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 127–133, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.16>

ENORMOUS ACTIVITY OF YOUTH IN CONDITIONS OF SOCIAL TRANSFORMATION

The article clarified and established the essential characteristics of social activity of youth as a personal quality that ensures effective positioning of oneself in society, personal attitude to social events and phenomena, as well as the degree of interaction with other subjects.

The purpose of the article was to determine the main features of social activity of young people in the conditions of social transformations; comparison of scientific views and positions of researchers in the context of studying the essence and specific features of the signified concept.

It is specified that indicators of social activity of young people are self-reliance, independence, initiative, tolerance, conscious respect for the differences of others, empathy, critical thinking, reflection, conscious civic position, responsibility.

The essential characteristics of social activity of young people are internal readiness to acquire socio-professional competences; formation of socially oriented motives; signs of socially oriented, professional activity; motivational focus on expanding opportunities for participation in socially significant spheres of activity; initiation of personal activity within professional development; the ability to analyze the motives of personal activity and its results; the possibility of monitoring further personal socially oriented activities.

The study focuses on the thesis that the social activity of young people is realized in a specific activity that reflects a certain degree of development of the realization of social competences and personal capabilities. Public activism is a special way for individuals and social groups to respond to challenges and requests that society constantly sends them in conditions of profound transformational changes.

It is public activity that will stimulate the development of society's dynamism, therefore there is always a need to stimulate the activity and behavior of young people and expand the boundaries for their social interaction and creativity. It is a condition for the self-determination of a young person's personality in society and the conscious regulation of their behavior, and it also reflects the active life position of young people, which is manifested in their principledness, responsibility, defending their positions and views when solving social problems.

Key words: enormous activity, youth, social activity, socialization, values.

Актуальність проблеми. Сучасна соціальна дійсність диктує умови, за якими успішність молоді у соціумі вимірюється їхньою конкурентоспроможністю, високим ступенем прояву ініціативи та громадської активності.

Відтак, реалізуючи суб'єктивну потребу бути причетним до важливих суспільних подій та явищ, намагаючись самоствердитися, зайняти активну соціальну позицію, молодь шукає для цього ефективні виходи. Вважаємо, що саме громадська активність молоді є запорукою їхньої успішної соціалізації, досягнення успіху у житті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження сутності поняття «громадська активність» у контексті вивчення соціальної активності як безпосередньої її складової присвячені роботі більшості науковців (Абрамова,

2013; Грабовська, Чолій; 2010). Примітно, що соціальну активність, й, у тому разі, громадську активність, досліджують як умову, запоруку розвиненого громадянського суспільства із високими демократичними цінностями (Мурзіна, Солодюк, 2012; Чернета, 2015). Діалектичне співвідношення означених понять знаходимо у наукових розвідках вітчизняних вчених (Косовець, 2009; Мордкович, 2020). Особливе значення мають дослідження, у яких схарактеризовано громадську активність як особливу форму соціальної взаємодії (Равчев, 2015). Однак, беручи до уваги глобалізаційні та інші соціальні трансформації сучасного життя, потребує належного уточнення й установлення сутнісних характеристик громадська активність молоді як особистісна якість, що забезпечує ефективне позиціонування себе у соціумі,

особистісне ставлення до соціальних подій та явищ, а також ступінь взаємодії з іншими суб'єктами.

Мета статті полягає у визначенні головних ознак громадської активності молоді в умовах соціальних трансформацій; зіставленні наукових поглядів та позицій дослідників у контексті вивчення сутності та специфічних особливостей означуваного поняття.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз сучасних наукових джерел (Воронцова, Пономаренко, 2019; Грабовська, 2010; Клімкіна, 2009; Косовець, 2009; Равчев, 2015) показує, що не існує наукової єдності у трактуванні, установлення тотожності понять «соціальна активність» та «громадська активність». Провідним завданням нашого дослідження показати окреме місце дефініції «громадська активність» у структурі більш ширшої за змістом та значенням дефініції «соціальна активність». Тим не менш, зазначимо, що розгляд дефініції «громадська активність» прямо буде залежати від дефініції «соціальна активність» як невід'ємної та важливої її складової.

Найбільш поширене наукове твердження громадської активності передбачає розуміння того, що це є специфічною якістю особистості, що проявляється у її суб'єктивній здатності впливати на соціальні процеси у соціумі; задовольняти особисті інтереси, потреби та запити, реалізовувати соціальні цілі окремої соціальної групи; докладати зусиль щодо вирішення суспільно значимих завдань; ініціювати зміни у процесі соціальних відносин; прагнення діяти на користь суспільства; поважати й приймати права, інтереси, обов'язки інших (Воронцова, 2019).

Зазначимо, що активне залучення громадян різних соціальних груп, а особливо молоді, до вирішення соціальних проблем соціуму, а також до реалізації основних цілей громадсько-політичного життя стане пріоритетним компонентом формування демократичного українського суспільства та ціннісною ознакою соціальної держави.

На думку багатьох дослідників (Мордкович, 2020; Равчев, 2015; Сорока, 2018; Чернета, 2015), громадська активність молоді формується у межах розвиненого громадянського суспільства. Відповідно, важливо відзначити, що громадянське суспільство як живий соці-

альний організм держави, як комплексний соціокультурний феномен, складається із різних соціальних інститутів, де, логічно, молодь може й повинна проявляти та розвивати свою громадську активність. До таких соціальних інститутів відносимо: незалежні медіа, громадська думка, громадські асоціації, організації, об'єднання громадян, структурована та інституалізована політична система, разом з тим система громадського контролю за важливими сферами соціального життя громади.

Саме громадська активність є важливою соціальною практикою для молоді, що може допомогти реалізувати свій потенціал у участі у виборах, громадських рухах, інших ініціативних груп, а також у можливостях громадської залученості до добровільних суспільних об'єднань. Проявом громадської активності виступає: висока поінформованість молоді про суспільно-політичне життя країни; розвинена правова культура та компетенції використання на соціальне благо правозахисної та судової системи; участь у діяльності незалежних правозахисних громадських організацій; лобювання соціально важливих ініціатив громади.

Громадська активність передбачає формування у молодого покоління актуальних соціально важливих цінностей, а саме: плюралізм, толерантність, емпатія, соціальна відповідальність, соціальна довіра, громадська солідарність, ввічливість, взаємоповага та ін.

Зазначимо, що головним суб'єктом у контексті дослідження соціальної активності вважаємо саме молодь. За визначенням енциклопедичних джерел (Зверева, 2013; Кремень, 2008) молодь розглядається як особлива диференційована соціальна група, яка набуває рис соціальної спільноти, а також має специфічні соціально-психологічні, соціально-культурні й інші особливості, у тому числі і способу організації особистого життєвого простору, перебуває у процесі соціалізації, має свій соціальний вік та відповідно до потреб часу має бути творцем або основоположником нової соціокультурної реальності (Зверева, 2013, с. 150).

З'ясування потенційних можливостей успішності громадської активності молоді передбачає, насамперед, вивчення ролі та місця молоді у соціальному розвитку суспільства: аналіз «соціального портрету» різних груп молодого покоління; дослідження загальних

запитів, потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, соціальних очікувань молоді у всіх сферах соціального життя; формування активної життєвої позиції способу життя й поведінки особистості молодої людини; вивчення загальних особливостей адаптації молодіжних груп у різних соціальних сферах; вивчення соціальної активності молоді, рівня її включення у соціальне управління й самоуправління на різних рівнях; вивчення моральної, соціально-політичної, соціально-психологічної культури молоді (Зверева, 2013, с. 151).

У контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне представити наукові позиції вітчизняних науковців та дослідників щодо їхнього розуміння дефініції «громадська активність» молоді.

На думку К. Чорної, громадська активність молоді визначається як інтегративна якість особистості молодої людини, що характеризується ціннісним ставленням до суспільства, держави, народу, до себе як громадянина; на основі усвідомлення прав та обов'язків дозволяє відчути себе соціально, юридично, морально дієздатною, тобто спроможною компетентно впливати на розбудову громадянського суспільства у соціальній державі (Чернета, 2015). Дослідниця наголошує на тезі, що громадська активність молоді є їхньою реальною можливістю втілення у життя сукупності соціальних, політичних та громадянських прав особистості, її інтеграція у соціокультурні структури суспільства (Чернета, 2015).

За визначенням О. Равчева слідує, що саме громадська активність заснована на усвідомленому прагненні молоді стати активним учасником суспільного життя. Громадська активність особистості молодої людини розглядається науковцем як свідомий прояв соціальної діяльності й уособлює у собі ініціативним вплив особистості на соціальну дійсність, на інших й на саму себе.

Дослідниця О. Сорока змістове наповнення дефініції «громадська активність» конкретизує у тезі, що визначає її як інтегративну якість особистості молодої людини, що ґрунтується на сукупності ціннісних орієнтацій, вольових установок, та проявляється у активній соціальній позиції особистості, а також на свідомому прагненні результативно впливати на соціальні процеси у соціумі; реалізується у актив-

ній соціально значимій діяльності (Сорока, 2018, с. 68–69).

Підтримуємо наукову позицію В. Косовця, який розглядає громадську активність молоді як складну багаторівневу структуру, що характеризується свідомою потребою у дії, а також реалізується у соціально корисні діяльності, спрямованій назовні, і якій притаманні соціально-ціннісні вчинки та дії; інтересами, що характеризують новоутворення у структурі особистості, що інтегруються й визначають соціальну спрямованість на ситуації дійсності (Косовець, 2009).

Важливим є трактування терміна «громадська активність» А. Капської. Науковиця обґрунтовує громадську соціальну активність як сукупність визначених способів та форм людської діяльності, а також свідомо орієнтованої на вирішення соціальних проблем, які стоять перед особистістю, соціальною групою, громадою, суспільство у конкретних соціальних умовах (Кремень, 2008, с. 837).

Дослідниця також стверджує, що громадська активність є свідомою цілеспрямованою діяльністю особистості, яка спрямована на зміну об'єктивних соціальних умов дійсності, а також на формування соціальних якостей особистості, як-от активної життєвої позиції, відповідальності, соціального включення, мобільності тощо.

Показниками громадської активності молоді, на референтну позицію С. Чернети, є самостійність, незалежність, ініціативність, толерантність, свідомо повага до відмінностей інших, емпатія, критичне мислення, рефлексія, усвідомлена громадянська позиція, відповідальність тощо (Чернета, 2015).

Важливим показником успішної громадської активності молоді є її активне залучення та активна діяльність у роботі різних громадських об'єднань та рухів. Зазначена активність молоді є показником успішності формування громадянського суспільства й подальшого прогресу у здійсненні демократичних реформ та досягнення високих показників соціального добробуту.

Загальному розумінню соціальної концепції формування громадської активності молоді сприятиме урахування сутнісних характеристик, сформульованих Н. Солодюк: внутрішня готовність до здобуття соціально-професійних

компетенцій; сформованість соціально орієнтованих мотивів; ознаки соціально спрямованої, професійної діяльності; мотиваційна спрямованість на розширення можливостей участі у соціально значимих сферах діяльності (волонтерство, проектна діяльність, громадські, творчі ініціативи тощо); ініціація особистої активності у межах професійного становлення; здатність аналізувати мотиви особистої діяльності та її результати; можливість здійснювати моніторинг подальшої особистої соціально спрямованої діяльності (Кремень, 2008).

За твердженням наукової спільноти (Сорока, 2018; Чернета, 2015) громадську активність молоді зумовлюють й інші характеристики: мобільність як гнучкість поведінки, що проявляється у здатності особистості вчасно змінювати стратегію або способи дій у відповідності з умовами; різноманіття сфер та способів діяльності (громадська активність буде вищою у тих категорій молоді, які залучені до більшої кількості соціальних спільнот, груп, матимуть більше соціальних зв'язків); глибока усвідомленість своїх дій як суспільно корисних вчинків; використання соціально позитивного досвіду інших з метою посилення інтенсивності своєї соціальної громадської активності; розвиток особистісного та творчого потенціалу як підґрунтя для генерації нових ідей, способів удосконалення чи перетворення соціокультурного середовища (Зверева, 2013, с. 82).

За версією С. Абрамової громадську активність молоді людини формує самодетермінація та соціальна взаємодія. На її глибоке переконання, саме самодетермінація передбачає наявність в особистості відповідних потреб, внутрішньої готовності до такої діяльності. У свою чергу соціальна взаємодія вимагатиме від особистості налагодження взаємозв'язків із іншими людьми, соціальними групами, соціумом в цілому, що проявляється у пізнанні, комунікації, отриманні соціального досвіду, а у результаті відбуватиметься поступальним розвиток як особистості та і суспільства (Абрамова, 2013).

Як було вище зазначено, громадська активність розглядається як одна із основних форм соціальної активності особистості. Так, науковець В. Мордкович досліджував громадську активність особистості у контексті загальних тенденцій вивчення соціальної активності. Він

наголошував, що громадська активність особистості людини є складовою частиною соціальної активності і являє собою саме суспільну якість. До головних ознак соціальної громадської активності дослідник відніс: здатність особистості до цілеспрямованої взаємодії із соціальним оточенням; здатність особистості, що базується на задоволенні її соціальних запитів, потреб та інтересів; готовність особистості до конкретних соціально спрямованих дій; усвідомлена діяльність, що спрямована на якісне перетворення різних аспектів соціальної дійсності і самих соціальних суб'єктів (Мордкович, 2020).

Зазначимо, що О. Безпалько розглядає громадську активність підростаючого покоління також через призму її відповідності соціальній активності. Так, соціальна громадська активність визначається авторкою у кількох напрямках:

а) характеристика певного способу життєдіяльності особистості, соціальної групи, громади, що фіксує свідому спрямованість їхньої діяльності та поведінки на зміну соціального середовища, умов, інституцій відповідно до актуальних потреб, інтересів цілей тощо;

б) об'єктивна здатність особистості здійснювати соціально важливі перетворення, ініціювати соціальні зміни у мікро- та макросередовищі;

в) сукупність технологічних технік та процесів, спрямованих на зміну соціальних умов відповідно до запитів, потреб, інтересів й ідеалів особистості, а також на реалізацію соціальних інновацій, формування в собі необхідних соціальних компетентностей (Зверева, 2013, с. 81).

Основу громадської активності молоді формують інтерес до соціальної та громадської роботи; належні організаторські нахили та здібності; продуктивна ініціативність; висока вимогливість до себе та оточуючих; відповідальність за результати громадської діяльності та виконання доручень; висока готовність допомагати іншим тощо (Сорока, 2018).

Зазначимо, що до складу методологічного інструментарію дефініції «громадська активність» молоді входять її функції, а саме: використання індивідуального чи колективного впливу на прийняття рішень у громаді, соціумі; зміни у нормативно-правовому забезпеченні організації соціального життя громади; арти-

куляція індивідуальних, групових, соціальних інтересів; самовдосконалення (Мордкович, 2020).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, у відповідності до визначених у дослідженні загальних та специфічних особливостей реалізації громадської активності молоді указуємо, що громадська активність молоді реалізується у специфічній діяльності, що відображає певну міру розвитку реалізації соціальних компетенцій та можливостей особистості. Громадська активність є особливим способом реагування особистості та соціальних груп на виклики та запити, що їх постійно надсилає суспільство в умовах глибоких трансформаційних змін.

Саме громадська активність стимулюватиме розвиток динамізму суспільства, тому завжди виникає потреба стимулювання діяльності та поведінки молоді і розширення меж для їхньої соціальної взаємодії та творчості. Вона є умовою самовизначення особистості молоді людини у соціумі й свідомої регуляції своєї поведінки, а також відображає активну життєву позицію молоді, що проявляється у її принциповості, відповідальності, обстоюванні своїх позицій, поглядів при вирішенні соціальних проблем.

Перспективним напрямом подальшої діяльності постає аналіз громадських організацій як інституційної основи реалізації громадської активності дітей та молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамова С. В. Соціальна активність старшого підлітка: сутність, структура, критерії визначення. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2013. Вип. 17(1). С. 15–22.
2. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. Життєві навички для активного громадянства: посібник для вчителя : методичний посібник. К. : Видавництво «Алатон», 2019. 148 с.
3. Грабовська С., Чолій С. Соціальна активність в процесі соціалізації особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. Наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка ІПН України. 2010. Т. XII, ч. 1. С. 171–181.
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за ред. проф. І. Д. Звереві. К. : «Універсум», 2013. 536 с.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. К. : «Юрінком Інтер», 2008. 1040 с.
6. Клімкіна Н. Г. Формування соціальної активності підлітків із неповних сімей у навчально-виховному процесі основної школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. К., 2009. 212 с.
7. Косовець В. І. Розвиток соціальної активності молоді в умовах соціокультурного середовища : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. К., 2009. 192 с.
8. Мордкович В. Г. Соціальна активність: сутність та суперечки. *Соціальна активність*. 2020. Вип. 3. С. 3–25.
9. Равчев О. М. Громадська активність особистості як особлива форма суспільної взаємодії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 12: Педагогічні науки. 2015. Вип. 2(47). С. 121–126.
10. Мурзіна А. В., Солодюк Н. В. Соціальна активність особистості студентської молоді – пріоритетний напрям розвитку Українського державотворення. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2012. № 4(51). С. 82–87.
11. Сорока О. Діагностика соціальної активності майбутніх соціальних працівників. *Social Work & Education*. 2018. Vol. 5, № 2. Pp. 66–76.
12. Чернета С. Соціальна активність особистості як умова розвитку сучасного українського суспільства. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 1. С. 177–180.

REFERENCES:

1. Abramova, S. V. (2013). Sotsialna aktyvnist starshoho pidlitka: sutnist, struktura, kryteriyyi vyznachennya [Social activity of an older teenager: essence, structure, criteria of definition]. *Teoretyko-metodychni problem vykhovannya ditey ta uchnivskoyi molodi – Theoretical and methodological problems of raising children and school youth*, 17(1), 15–22. [in Ukrainian].
2. Vorontsova, T. V. & Ponomarenko, V. S. (2019). Zhyttyevi navychky dlya aktyvnoho hromadyanstva [Life skills for active citizenship]. Kyiv: Alaton Publishing House. [in Ukrainian].
3. Hrabovska, S. & Choliy, S. (2010). Sotsialna aktyvnist v protsesi sotsializatsiyi osobystosni [Social activity in the process of socialization of personality]. *Problemy zahalnoyi ta pedahohichnoyi psykholohiyi : zb. naukovykh prats Instytutu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka IPN Ukrayiny – Problems of general and pedagogical psychology : coll. scientific works of the Institute of Psychology named after H.S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, Vol. XII, part 1, 171–181. [in Ukrainian].

4. Zvyeryeva, I. D. (2013). Entsyklopediya dlya fakhivtsiv sotsialnoyi sfery [Encyclopedia for specialists in the social sphere]. Kyiv: Universum. [in Ukrainian].
5. Kremen, V. H. (2008). Entsyklopediya osvity [Encyclopedia of education]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
6. Klimkina, N. H. (2009). Formuvannya sotsialnoyi aktyvnosti pidlitkiv iz nepovnykh simey u osnovnoyi shkoly [Formation of social activity of adolescents from single-parent families in the educational process of primary school]. *Candidates thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Kosovets, V. I. (2009). Rozvytok sotsialnoyi aktyvnosti molodi v umovakh sotsiokulturnoho seredovyscha [The development of social activity of youth in the conditions of the socio-cultural environment]. *Candidates thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Mordkovych, V. H. (2020). Sotsialna aktyvnist: sutnist ta superechky [Social activity: essence and controversies]. *Sotsialna aktyvnist – Social activity*, 3, 3–25. [in Ukrainian].
9. Ravchev, O. M. (2015). Hromadska aktyvnist osobystosti yak osoblyva forma suspilnoyi vzayemodiyi [Social activity of the individual as a special form of social interaction]. *Naukovyy chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Dragomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov*, 12, 121–126. [in Ukrainian].
10. Murzina, A. V. & Solodyuk, N. V. (2012). Sotsialna aktyvnist osobystosti studentskoyi molodi – priorytetnyy napryamok rozvytku Ukrayinskoho derzhavotvorennya [Social activity of student youth personality – a priority direction of the development of Ukrainian state-building]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka – Personal spirituality: methodology, theory and practice*, 4(51), 82–87. [in Ukrainian].
11. Soroka, O. (2018). Diahnostyka sotsialnoyi aktyvnosti maybutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Diagnostics of social activity of future social workers]. *Social work & Education – Social work & Education*, Vol. 5, 2, 66–76. [in Ukrainian].
12. Cherneta, S. (2015). Sotsialna aktyvnist osobystosti yak umova rozvytku suchasnoho ukrayinskoho suspilstva [Social activity of the individual as a condition for the development of modern Ukrainian society]. *Naukovyy visnyk Shkhidnoyevropeyskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrayinky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University*, 1, 177–180. [in Ukrainian].

УДК 364.4-054.4

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.17>

Андрій КОЛОСОК

кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus-Author ID: 36069569400

Web of Science Researcher ID: W-6262-2018

Тетяна МАРТИНЮК

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-9288-8179

Олена МЕЛЬНИК

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-4197-9476

Бібліографічний опис статті: Колосок, А., Мартинюк, Т., Мельник, О. (2023). Діджиталізація надання соціальних послуг. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 134–143, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.17>

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Метою статті є дослідження рівня діджиталізації соціальних послуг та визначення переваг їх надання засобами електронного урядування.

У статті досліджено теоретичні аспекти та визначено основні проблеми діджиталізації надання соціальних послуг, проаналізовано структуру соціальних послуг та контингент їх отримувачів у Луцькій міській територіальній громаді, визначено переваги надання соціальних послуг засобами електронного урядування.

Сформовано власне розуміння категорії діджиталізація соціальних послуг – це процес застосування цифрових технологій у сфері соціального обслуговування населення, що включає використання електронних систем, програмного забезпечення та інтернет-ресурсів для покращення надання соціальних послуг та спрощення взаємодії між соціальними службами та користувачами.

Досліджено особливості використання базових програмних комплексів в системі Міністерства соціальної політики: Автоматизована система обробки документації отримувачів пенсій та допомог на базі комп'ютерних технологій (АСОПД/КОМТЕХ), Програмно-технологічний комплекс з надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива (ПК «Житлові субсидії»), Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги (ЄДАРП), Програмний комплекс «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада», Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС).

Визначено переваги надання соціальних послуг засобами електронного урядування з використанням Єдиної інформаційної системи соціальної сфери: нівелювання корупційних ризиків шляхом усунення безпосереднього контакту між службовцями та соціальними клієнтами; прискорення документообігу та мінімізація витрат на нього, повне усунення необхідності паперових довідок; забезпечення інтегрованості усіх баз даних соціальної сфери; формування єдиного вікна по отриманню будь-якої соціальної послуги; забезпечення швидкого обміну інформацією між державними службами; підвищення адресності та ергономічності надання соціальних послуг.

Перспективи подальших досліджень полягають в удосконаленні процесів надання соціальних послуг засобами електронного урядування.

Ключові слова: соціальні послуги, діджиталізація, електронне урядування.

Andrii KOLOSOK,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus-Author ID: 36069569400

Web of Science Researcher ID: W-6262-2018

Tatiana MARTYNIUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-4197-9476

Olena MELNYK

Ph.D. in Philology, Associate Professor, Associate Professor Department of Foreign Languages for Humanities Students, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-4197-9476

To cite this article: Kolosok, A., Martyniuk, T., Melnyk, O. (2023). Didzhitalizatsiia nadannia sotsialnykh posluh [Digitalization of social service delivery]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 134–143, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.17>

DIGITALIZATION OF SOCIAL SERVICE DELIVERY

The purpose of the article is to study the level of digitalization of social services and determine the benefits of their provision by means of e-government.

The article examines the theoretical aspects and identifies the main problems of digitalization of social services delivery, analyzes the structure of social services and the contingent of their recipients in the Lutsk city territorial community, and identifies the benefits of providing social services through e-government.

The author's own understanding of the category of social services digitalization is formed – it is the process of applying digital technologies in the field of social services, including the use of electronic systems, software and Internet resources to improve the provision of social services and simplify the interaction between social services and users.

The study investigates the features of using basic software complexes in the Ministry of Social Policy system: Automated Documentation Processing System for Pension and Assistance Recipients based on computer technologies, Software-Technological Complex for providing subsidies to the population for reimbursement of expenses for payment of utility services, purchase of liquefied gas, solid and liquid household fuels («Housing Subsidies»), Unified State Automated Register of Persons entitled to benefits, Software Complex «Integrated Information System «Social Community», Unified Information System of the Social Sphere.

The advantages of providing social services by means of e-government using the Unified Information System of the Social Sphere are identified: leveling corruption risks by eliminating direct contact between employees and social clients; accelerating document flow and minimizing its costs, completely eliminating the need for paper certificates; ensuring interoperability of all social databases; forming a single window for obtaining any social service; ensuring rapid exchange of information between the state and private sector.

Prospects for further research are to improve the processes of providing social services through e-government.

Key words: social services, digitalization, e-government.

Актуальність проблеми. Все більшої актуальності в сфері надання соціальних послуг набирає діджиталізація. Це стосується інтеграції наявних соціальних програмних комплексів в Єдину інформаційну систему соціальної сфери (ЄІССС), забезпечення інтероперабельності відповідних баз даних та надання доступу громадянам засобами електронного урядування через Єдиний портал державних послуг Дія.

Діджиталізація надання соціальних послуг потребує залучення значних фінансових, технологічних та інтелектуальних ресурсів, задля постійного вирішення проблем сумісності програмних комплексів, колізій в законодавстві, підвищення цифрової грамотності громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем діджиталізації адміністративних послуг займалось багато вітчиз-

няних та зарубіжних вчених, а саме поняття пройшло складну еволюцію від електронного урядування та інформатизації адміністративних послуг до «діджиталізація соціальних послуг» Зокрема, Чуба Н. В. досліджував діджиталізацію з позиції електронного урядування, під яким розумів «інноваційну форму державного управління, яка передбачає взаємодію між державними органами та суспільством за допомогою новітніх інформаційно-комунікаційних технологій на умовах доступності, відкритості, прозорості та високо ефективності» (Чуба, 2022).

Міхровська М.С. вказує, що хоч «цифрове урядування та діджиталізація (а також цифровізація) є явищами спорідненими, не можна вдаватись до їх ототожнення, оскільки вони різняться за змістом. Якщо діджиталізація – впровадження цифрових технологій на усіх рівнях життєдіяльності (держави, суспільства, людини), то цифрове урядування нерозривно пов'язане саме з сервісно-управлінською складовою здійснення публічної адміністрації, публічним адмініструванням як процесом і звертає нашу увагу на якість взаємодії між державою та суспільством» (Міхровська, 2020).

Безпосередньо характеристики програмного забезпечення управління праці та соціального захисту населення досліджують Слободянюк Г.О. та Кузьміна О.М. Вони розкривають можливості програмних комплексів АСОПД/КОМТЕХ, ЄДАРП, Наш дім, вказують на їх переваги та недоліки, аналізують тенденції автоматизованої обробки інформації у сфері надання соціальних послуг (Слободянюк, 2016).

На думку Кулиної Г. та Налукової Н., «інформатизація соціальних процесів – це імплементація автоматизованих інформаційних систем та побудова єдиного уніфікованого інформаційного простору сфери соціального забезпечення, розробка нових сервісних продуктів, електронна подача документації і спрощена процедура отримання соціального забезпечення, прозорість соціального забезпечення і, як результат, успішна соціальна політика» (Кулина, 2020).

Сидоренко Н. О. досліджувала запровадження діджиталізації в сфері надання адміністративних послуг в Україні та відмітила, що «діджиталізація вважається тим потрібним головним чинником, котрий має вплив на прозорість, відкритість та дієвість роботи органів

державної влади та органів місцевого самоврядування стосовно надання електронних послуг» (Сидоренко, 2021).

Єгорова-Луценко Т. П. у своєму дослідженні ідентифікує поняття «цифровізація соціальних послуг – це організація спрощеного доступу громадян до адміністративних послуг» та зазначає, що «ключовим для просування України до єдиного цифрового простору з Європейським Союзом може бути віднесення до середньострокових завдань уніфікацію типів соціальних адміністративних послуг та механізмів їх надання з аналогічними послугами, що надаються в країнах Європейського Союзу» (Єгорова-Луценко, 2020).

Литвин Н.А., Крупнова Л.В. розглядають «діджиталізацію як засіб підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади органів місцевого самоврядування щодо надання електронних послуг», а «провадження сучасних технологій сприяє належній взаємодії між владою та громадою, допомагає зробити будь-який процес зручним і незалежним від людського фактору» (Литвин Н.А., 2020).

Тернушак М. у своїй дослідженнях розглядав специфіку практики органів державного управління у сфері діджиталізації та встановив, «що основною метою держави відносно сервісної діяльності публічної адміністрації є спрощення порядків (процедур) отримання послуги й підвищення якості обслуговування відвідувачів центрів надання адміністративних послуг» (Тернушак, 2020).

Проте більшість авторів розглядали проблеми діджиталізації адміністративних послуг в цілому, не приділяючи достатньої уваги наданню саме соціальних послуг засобами електронного урядування. Тому дана проблема є надзвичайно актуальною та потребує подальших досліджень.

Метою статті є дослідження рівня діджиталізації соціальних послуг та визначення переваг їх надання засобами електронного урядування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основоположником діджиталізації соціальних послуг в Україні є державне підприємство «Інформаційно-обчислювальний центр міністерства соціальної політики України» (ДП «ІОЦ Мінсоцполітики»), яке у 1997 році розробило та запустило в експлуатацію Автома-

тизовану систему обробки документації отримувачів пенсій та допомог на базі комп'ютерних технологій (АСОПД/КОМТЕХ).

АСОПД/КОМТЕХ стала базовою системою, на основі якої здійснювались призначення, облік і контроль справ отримувачів пенсій та соціальних допомог. АСОПД/КОМТЕХ складалась з системи дрібних програмно-технологічних комплексів (ПТК), призначених для виконання конкретних функцій: введення, пошуку, перегляду, візування, призначення, редагування справ пенсіонерів та отримувачів різних видів соціальних допомог; пошуку двійників; створення і редагування довідників; формування та друку виплатних відомостей, тощо.

На початковому етапі робота в АСОПД/КОМТЕХ була побудована наступним чином:

- спеціалісти місцевих районних та міських управлінь соціального захисту приймали у громадян необхідні документи та заводили їхні дані у систему, далі справи візували (перевіряли) інші спеціалісти і призначали певні види соціальної допомоги;

- в кінці кожного місяця спеціалісти комп'ютерного відділу зберігали бази даних на фізичні носії (дискети, CD) та переда-

вали їх до обласного управління соціального захисту, яке формувало обласну базу соціальних допомог, проводило нарахування виплат на отримані справи, формувало виплатні документи;

- обласне управління соціального захисту здійснювало друк відомостей на виплату соціальних допомог (через мережу Укрпошти та банківські установи) та передавало їх до місцевих районних та міських управлінь соціального захисту разом із зміненими базами даних отримувачів соціальних допомог;

- обласне управління соціального захисту формувало обласну базу отримувачів соціальних допомог, записувало її на фізичні носії та передавало до ДП «ІОЦ Мінсоцполітики»;

- ДП «ІОЦ Мінсоцполітики» формувало всеукраїнську базу отримувачів соціальних допомог, робила пошук двійників та вибірковий контроль правильності призначення (рис. 1).

Наступною важливою віхою в діджиталізації соціальних послуг стала розробка та впровадження у 2000 році Програмно-технологічного комплексу з надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу,

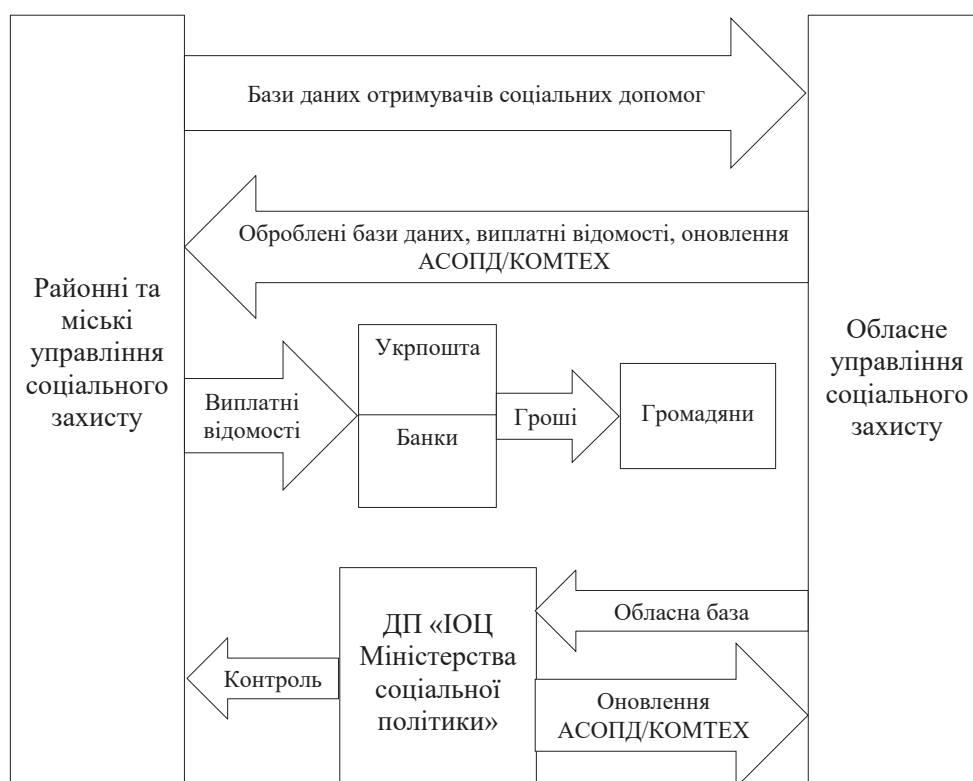

Рис. 1. Схема роботи АСОПД/КОМТЕХ щодо призначення та виплати соціальних допомог

твердого та рідкого пічного побутового палива (ПК «Житлові субсидії»). Необхідно відмітити, що на початковому етапі даний програмний комплекс функціонував незалежно від АСОПД/КОМТЕХ, і лише згодом почали розробляти їх часткову інтеграцію шляхом інтеперабельності баз даних, та надання окремим ПТК можливості перегляду отримувачів житлових субсидій; що у кінцевому етапі в 2018 році стало Єдиним державним реєстром отримувачів житлових субсидій.

У 2005 році ДП «ІОЦ Мінсоцполітики» розробило та запустило у промислову експлуатацію Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги (ЄДАРП). Причому дана система відразу була повністю сумісна з АСОПД/КОМТЕХ, хоча й працювала вже у сучасному середовищі Windows. Того ж року почався довгоочікуваний перехід АСОПД/КОМТЕХ з MS-DOS на сучасну операційну систему.

У 2018 році Міністерство соціальної політики поставило пріоритет максимально автоматизувати процеси обміну даними з іншими міністерствами та відомствами. Зокрема, було налагоджено систему електронного обміну даними із Міністерством фінансів України щодо забезпечення верифікації соціальних виплат, пільг, субсидій, допомог; систему оперативного обміну даними із Пенсійним фондом України щодо призначення житлово-комунальних субсидій; систему оперативного обміну даними із ПАТ «Державний ощадний банк України» щодо зарахування громадянам соціальних виплат на їхні особові рахунки та ідентифікації ВПО (Міністерство соціальної політики України, 2023).

У 2020 році в результаті адміністративної реформи в територіальних громадах почав використовуватись програмний комплекс «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада» (ПК «ІС «Соціальна громада»). Нині в Україні його послугами користується 1437 територіальних громад, які мають змогу надавати через даний програмний комплекс двадцять дві соціальні послуги (ПК «ІС «Соціальна громада», 2023).

ПК «ІС «Соціальна громада» об'єднав в єдиний інформаційний простір установи, де ведеться прийом документів від заявників, наприклад ЦНАП із структурними підрозді-

лами соціального захисту населення (СПСЗН) районних та міських адміністрацій, де безпосередньо приймаються рішення про надання соціальної послуги. Окрім того, даний програмний комплекс значно пришвидшив отримання соціальних послуг, оскільки раніше органи місцевого самоврядування (ОМС) передавали прийняті документи до структурних підрозділів соціального захисту населення у середньому раз на тиждень, а ПК «ІС «Соціальна громада» дає змогу передавати прийняті електронні копії документів безперервно в режимі онлайн. Переваги використання ПК «ІС «Соціальна громада» для населення та органів місцевого самоврядування відображені у таблиці 1.

У теперішній час особливо важливого значення набуває Єдиний портал державних послуг Дія, який все більше інтегрується у загальну систему державних програмних комплексів. Нині, з його допомогою протягом декількох хвилин з власного девайсу можна отримати наступні соціальні послуги: соціальну допомогу при народженні дитини; подати заяву на участь у програмі «Надання пільгових іпотечних кредитів ВПО»; замовити довідку про доходи пенсіонера; подати запит на призначення пенсії; подати запит на перерахунок пенсії; замовити довідку ОК-5; замовити довідку ОК-7; замовити витяг з реєстру застрахованих осіб; подати заяву на отримання субсидії на сплату житлово-комунальних послуг; отримати статус безробітного; скасувати статус безробітного; отримати статус ВПО; скасувати статус ВПО; подати заяву на компенсацію за працевлаштування ВПО; отримати допомогу на дитину одинокій матері або батьку; допомогу при усиновленні дитини; допомогу по догляду за хворою дитиною; допомогу людині з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю. Зрозуміло, що це лише невелика частина від усіх наявних соціальних послуг, проте їх постійне розширення та вдосконалення показує позитивну динаміку (Єдиний портал державних послуг Дія, 2023).

Значну роль у розвитку державних електронних послуг відіграла Програма «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP), яка фінансується Швейцарією і виконується Міністерством цифрової трансформації України у співпраці з Фондом Innovabridge протягом останніх восьми років.

Переваги використання ПК «ПС «Соціальна громада»

Для населення	Отримання соціальної послуги за місцем проживання, без потреби їхати у районний центр
	Пришвидшення процесу прийому завдяки електронній заяві
	Відстеження стану розгляду поданої заяви
Для органів місцевого самоврядування	Оперативність надання соціальних послуг
	Інтеграція з іншими програмними комплексами (АСОПД/КОМТЕХ, ЄДАРП, Житлові субсидії)
	Онлайн-інформування про призначення (відмову), розміри, термін соціальної послуги
	Гнучкість системи щодо зміни ролі користувачів та їх функцій
	Швидка реакція на зміни в законодавстві
	Електронний журналу реєстрації звернень дозволяє здійснювати швидкий пошук справ та здійснювати моніторинг їх опрацювання
	Комбіноване формування звітності з наданих соціальних послуг

Зокрема, саме завдяки їм був розроблений та впроваджений державний сервіс «Малютко», який дозволяє батькам новонароджених отримати до десяти адміністративних послуг по одній заяві. Нині послугою «Малютко» вже скористалось 356 тисяч родин (EGAP, 2023).

Заслуговує на увагу цифрова платформа «Допомога», де державні структури у співпраці з гуманітарними організаціями та волонтерами з всього світу надають допомогу тим, кому вона потрібна. Зокрема саме через цей ресурс було подано понад 10 млн заявок на отримання фінансової допомоги від міжнародних організацій («Допомога», 2023).

Слід відмітити, що у системі Міністерства соціальної політики функціонували та досі функціонують інші програмні комплекси не досліджені нами. Ми розглядаємо лише найбільш значимі та перспективні програмні комплекси, засобами яких надають найбільшу кількість соціальних послуг. Крім того, за задумкою Мінсоцполітики усі наявні програмні комплекси в перспективі повинні інтегруватись в Єдину інформаційну систему соціальної сфери (ЄІССС).

Розглянемо особливості надання соціальних послуг у Луцькій міській територіальній громаді. Зокрема, структура найбільш розповсюджених базових соціальних послуг, що надаються у даній громаді приблизно наступна: паліативний догляд – 1%; соціальна інтеграція та реінтеграція – 1%; соціальна реабілітація – 2%; надання притулку – 1%; соціальний супровід – 1%; денний догляд – 4%; консультування – 5%; догляд вдома – 9%; соціальна про-

філактика – 10%; соціальна адаптація – 12%; переклад жестовою мовою – 12%; натуральна допомога – 42% (Департамент соціальної політики Луцької міської ради, 2023).

В структурі отримувачів соціальних послуг у Луцькій міській територіальній громаді переважають наступні категорії громадян: малозабезпечені сім'ї – 1%; внутрішньо переміщені особи – 1%; багатодітні родини – 2%; постраждали від домашнього насильства в сім'ї – 3%; особи, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС – 4%; особи, яким виповнилось 80 років і більше – 5%; діти, що виховуються в багатодітних сім'ях – 6%; ветерани війни, учасники бойових дій – 6%; особи з інвалідністю – 8%; ветерани праці – 13%; особи похилого віку – 51%. Необхідно відмітити, що вищенаведений перелік категорій отримувачів соціальних послуг не повний, їх значно більше, проте їх кількість суттєво менша одного відсотка (рис. 2).

Згідно зі стратегією цифрової трансформації соціальної сфери, в найближчу перспективу всі соціальні послуги будуть надаватися через Єдину інформаційну систему соціальної сфери (ЄІССС). В результаті відійде у минуле стара система надання соціальної допомоги, яка змушувала людей збирати численні довідки, стояти у черзі, місяцями очікувати прийняття рішення, проходити верифікації та перевірки.

Зокрема, згідно старої системи претендент на отримання соціальної допомоги збирав пакет паперових документів з різних інстанцій, приходив з ним до місцевої соціальної служби, де їх приймали, сканували, перевіряли, опрацьовували. Далі отриману інформацію передавали

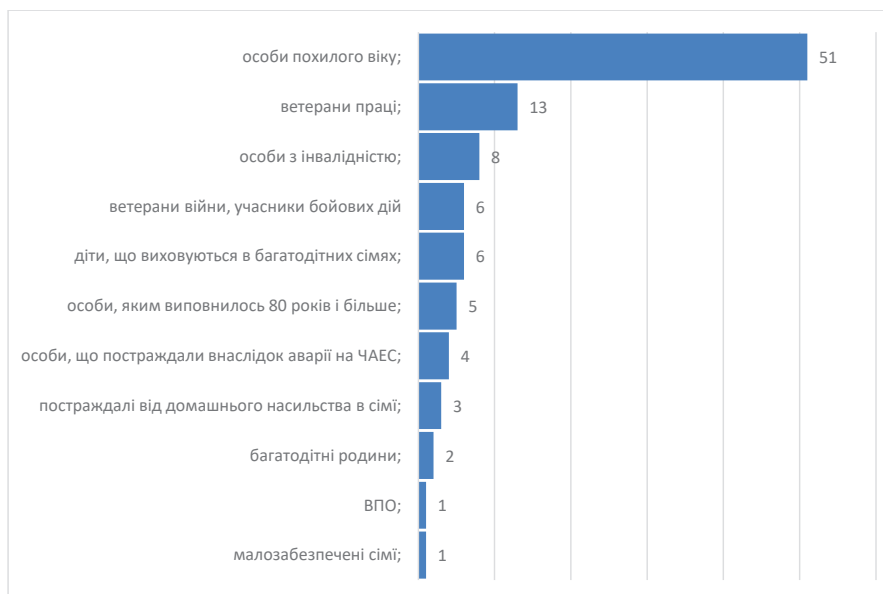

Рис. 2. Структура отримувачів соціальних послуг у Луцькій міській територіальній громаді, % (Департамент соціальної політики Луцької міської ради, 2023)

від однієї інституції до іншої та вносили до не пов'язаних між собою спеціалізованих програмних комплексів. Така процедура займала багато часу (один-два місяці) та була дуже трудомісткою (залучалось до десяти фахівців), а на понад вісімнадцять мільйонів особових справ витрачалось до 280 мільйонів листів паперу за рік. Крім того, при такій системі надання соціальної допомоги високий рівень помилок, спричинених людським фактором.

Єдина інформаційна система соціальної сфери створена для кардинальної перебудови процесів отримання соціальної допомоги чи інших видів соціальних послуг. Так в ЄІСС соціальний клієнт вибирає зручний формат подання електронної заяви: чи у виконавчий орган територіальної громади, чи у місцевий Центр надання адміністративних послуг, чи на портал Дія. Таким чином, заявник звертається за допомогою, не виходячи з дому, та отримує відповідь про призначення чи відмову за декілька днів. При цьому, перевірка поданої інформації, визначення права на соціальну допомогу та формування виплатних документів здійснюються автоматично.

Отже, вся процедура від моменту подання заяви до отримання соціальної допомоги триває один-два дні, а до оброблення справи задіяні лише три фахівця, замість дев'яти-десяти за старої системи призначення допомоги. Тобто між особою, що потребує допомоги, і держав-

ними структурами нівелюються усі проміжні ланки і відбувається пряма електронна взаємодія.

Висновки. Діджиталізація соціальних послуг в Україні є ключовим напрямком розвитку держави. Вона дозволяє покращити доступність та ефективність соціальних послуг, посилює взаємодію між соціальними службами та користувачами, сприяє покращенню якості життя громадян України в цілому. Проте, наявні проблеми з кібербезпеки та високошвидкісного інтернет-покриття потребують уваги та невідкладного вирішення.

На основі проведеного аналізу, ми сформували власне бачення категорії «діджиталізація соціальних послуг» – це процес застосування цифрових технологій у сфері соціального обслуговування населення, що включає використання електронних систем, програмного забезпечення та інтернет-ресурсів для покращення надання соціальних послуг та спрощення взаємодії між соціальними службами та користувачами.

Дослідивши нормативно-правову базу надання соціальних послуг засобами електронного урядування, ми виокремили базові, системоутворюючі документи, які прямо впливають на формування та розвиток діджиталізації адміністративних послуг. Зокрема, це закони України: Про соціальні послуги, Про електронні документи та електронний документообіг,

Про захист персональних даних, постанови Кабінету Міністрів України: Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери, Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери, Положення про веб-портал «Дія. Цифрова громада», Порядок формування, ведення та доступу до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг, Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Електронне урядування» тощо.

В порівнянні із зарубіжними, вітчизняна система надання адміністративних послуг засобами електронного урядування є надзвичайно складною, регулюється великою кількістю нормативно-правових документів та обслуговує значний контингент осіб. У вітчизняних реаліях неможливо скопіювати одну із досліджених зарубіжних систем електронного надання соціальних послуг в такій мірі, як вона функціонує за кордоном, оскільки в Україні величезний та специфічний контингент осіб, які отримують соціальні послуги (більше половини домогосподарств отримують житлову субсидію, кожний четвертий пільговик, постійно зростає кількість внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, інших осіб, які опинились в складних життєвих обставинах). Тому необхідно формувати власну модель діджиталізації соціальних послуг, враховувати помилки та здобутки зарубіжних колег, переймати їх передовий досвід.

Нині Департаментом соціальної політики Луцької міської ради надається 148 адміністративних послуг соціального характеру: від надання грошової та матеріальної допомоги малозахищеним верствам населення до видачі акту встановлення факту здійснення догляду. Зрозуміло, що всі послуги мають різний ступінь затребуваності та рівень діджиталізації у процесі оформлення.

В системі Міністерства соціальної політики основоположними системами діджиталізації соціальних послуг є Автоматизована система обробки документації отримувачів пенсій та допомог на базі комп'ютерних технологій (АСОПД/КОМТЕХ), Програмно-технологічний комплекс з надання населенню

субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива (ПК «Житлові субсидії»), Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги (ЄДАРП), Програмний комплекс «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада». Саме на основі інтеграції їх баз даних з іншими державними програмними комплексами створюється Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС).

Надання соціальних послуг засобами електронного урядування з використанням Єдиної інформаційної системи соціальної сфери значно підвищить ефективність процедури отримання соціальної допомоги, а саме:

- нівелює корупційні ризики шляхом усунення безпосереднього контакту між службовцями та соціальними клієнтами;
- прискорить документообіг та мінімізує витрати на нього, повністю усунувши необхідність паперових довідок;
- забезпечить інтероперабельність усіх баз даних соціальної сфери на основі наявних технологічних можливостей Пенсійного Фонду України;
- сформує єдине вікно по отриманню будь-якої соціальної послуги: субсидії, лікарняного, державної соціальної допомоги, соціальної пільги, пенсії тощо;
- забезпечить швидкий обмін інформацією між державними службами, зокрема між структурними підрозділами Пенсійного Фонду України, Державної служби зайнятості, Державної податкової служби України, Департаментами соціального захисту та Центрами соціальних служб територіальних громад, тощо...
- підвищить адресність та ергономічність надання соціальних послуг шляхом використання можливостей Єдиного порталу державних послуг Дія, включаючи можливості мобільного застосування.

Перспективи подальших досліджень полягають в удосконаленні процесів надання соціальних послуг засобами електронного урядування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Департамент соціальної політики Луцької міської ради офіційний веб-сайт. URL : <http://www.social.lutsk.ua> (дата звернення: 10.11.2023).

2. Єгорова-Луценко Т. П. Цифровізація системи надання соціальних послуг в Україні. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. № 2 (15). С. 80–85. URL: <https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Yehorova-Lutsenko15.pdf> (дата звернення: 08.11.2023).
3. Єдиний портал державних послуг Дія. URL: <https://diia.gov.ua> (дата звернення: 11.11.2023).
4. «Допомога». URL: <https://edopomoga.gov.ua/> (дата звернення: 11.11.2023).
5. Кулина Г., Налукова Н. Інформатизація сфери соціального забезпечення як необхідна компонента формування цифрової економіки. *Світ фінансів*. 2020. № 1(62). С. 95-106. DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2020.01.095> (дата звернення: 11.11.2023).
6. Литвин Н.А., Крупнова Л.В. Діджиталізація як засіб підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо надання електронних послуг. *Ірпінський юридичний часопис*. 2020. № 3. С. 69–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/irpurpr_2020_3_10 (дата звернення: 10.11.2023).
7. Міністерство соціальної політики України офіційний веб-сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua> (дата звернення: 11.11.2023).
8. Міхровська М.С. Цифрове врядування як новий рівень взаємодії держави та суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7. 2020. С. 272–275. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/70> (дата звернення: 10.11.2023).
9. Програма «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP). URL: <https://egap.in.ua> (дата звернення: 11.11.2023).
10. Програмний комплекс «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада». URL: <https://socgromada.ioc.gov.ua> (дата звернення: 11.11.2023).
11. Сидоренко Н. О. Діджиталізація: електронні адміністративні послуги. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 4. С. 11-15. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.4.2> (дата звернення: 11.11.2023).
12. Слободянюк Г.О., Кузьміна О.М. Характеристика програмного забезпечення управління праці та соціального захисту населення. *Молодий вчений*. 2016. № 11 (38). С. 681-685. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/11/159.pdf> (дата звернення: 09.1.10.2023).
13. Тернушак М. Удосконалення сервісної діяльності публічної адміністрації в контексті діджиталізації. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 93–100. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.1565> (дата звернення: 10.11.2023).
14. Чуба Н.В. Електронне врядування та адаптація державної служби України до стандартів ЄС. *Публічне урядування*. 2022. № 2(30). С. 101-109. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-2\(30\)-13](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-2(30)-13) (дата звернення: 10.11.2023).

REFERENCES:

1. Departament sotsialnoi polityky Lutskoi miskoi rady ofitsiyni sait [Department of Social Policy of Lutsk City Council official web-site]. (n.d.). [social.lutsk.ua](http://www.social.lutsk.ua/). Retrieved from URL: <http://www.social.lutsk.ua/> [In Ukrainian].
2. Yehorova-Lutsenko, T. P. (2020). Tsyfrovizatsiia systemy nadannia sotsialnykh posluh v Ukraini [Digitalization of the social services system in ukraine]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo – Law and Innovation Society*. 2(15). 80–85. Retrieved from URL: <https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Yehorova-Lutsenko15.pdf> [In Ukrainian].
3. Yedynyi portal derzhavnykh posluh Diia [The only portal of public services Diia]. (n.d.). diia.gov.ua. Retrieved from URL: <https://diia.gov.ua> [In Ukrainian].
4. yeDopomoha [eDopomoga]. (n.d.). edopomoga.gov.ua. Retrieved from URL: <https://edopomoga.gov.ua> [In Ukrainian].
5. Kulyna, H. & Nalukova, N. (2020). Informatyzatsiia sfery sotsialnoho zabezpechennia yak neobkhdna komponenta formuvannia tsyfrovoy ekonomiky [Informatization of social providing as a main element in the formation of digital economy]. *Svit finansiv – World of finance*. 1(62). С. 95-106. Retrieved from DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2020.01.095> [In Ukrainian].
6. Lytvyn, N.A., Krupnova, L.V. (2020). Didzhytalizatsiia yak zasib pidvyshchennia vidkrytosti, prozorosti ta efektyvnosti diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia shchodo nadannia elektronnykh posluh [Digitalization as a means of increasing the openness, transparency and efficiency of public authorities and local governments in the provision of electronic services]. *Irpinskyi yurydychnyi chasopys – Irpin Legal Journal*. С. 69–76. Retrieved from URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/irpurpr_2020_3_10 [In Ukrainian].
7. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy [Ministry of social policy official web-site]. (n.d.). [msp.gov.ua](https://www.msp.gov.ua). Retrieved from <https://www.msp.gov.ua> [In Ukrainian].
8. Mikhrovska, M.S. (2020). Tsyfrove vriaduvannia yak novyi riven vzaiemodii derzhavy ta suspilstva [Digital governance as a new level of interaction between the state and society]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical*

scientific and electronic journal. 7. 272-275. Retrieved from DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/70> [In Ukrainian].

9. Програма «Elektronne uriaduvannya zadlia pidzvitnosti vlady ta uchasti hromady» (EGAP) [Electronic Governance for Accountability and Participation (EGAP)]. (n.d.). egap.in.ua. URL: <https://egap.in.ua> [In Ukrainian].

10. Програмний комплекс «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада» [Program complex «Integrated information system «Social community»]. (n.d.). socgromada.ioc.gov.ua. Retrieved from URL: <https://socgromada.ioc.gov.ua> [In Ukrainian].

11. Sydorenko, N.O. (2021). Didzhytalizatsiia: elektronni administratyvni posluhy [Digitalization: electronic administrative services]. *Dniprovskiy naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava – Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law*. 4. С. 11-15. Retrieved from DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.4.2> [In Ukrainian].

12. Slobodyanyuk, A.O. & Kuzmina, E.M. (2016). Kharakterystyka prohramnoho zabezpechennia upravlinnia pratsi ta sotsialnoho zakhystu naseleennia [Software department of labor and social welfare]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*. 11(38). 681-685. Retrieved from URL: <http://molodyvchenyi.in.ua/files/journal/2016/11/159.pdf> [In Ukrainian].

13. Ternushchak, M. (2020). Udoskonalennia servisnoi diialnosti publichnoi administratsii v konteksti didzhytalizatsii [Improvement of service activities of public administration in the context of digitalization]. *Yurydychnyi visnyk – Law Herald*. 1. 93–100. Retrieved from DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.1565> [in Ukrainian].

14. Chuba, N.V. (2022). Elektronne vriaduvannya ta adaptatsiia derzhavnoi sluzhby Ukrainy do standartiv Yes [E-governance and adaptation of the civil service of Ukraine to EU standards]. *Publichne uriaduvannya, – Public management*. 2(30). 101-109. Retrieved from DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-2\(30\)-13](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-2(30)-13) [in Ukrainian].

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Валерія БОНДАР

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ.....3

Людмила ГОРОБЧУК

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА..... 12

Олена ДУНЕБАБІНА, Ольга ШВЕД, Катерина ЛЕВЧЕНКО

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ
НА РОБОТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ «ГАРЯЧОЇ ЛІНІЇ» ДЛЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ.....19

Вікторія ІСАЧЕНКО

МАНІПУЛЯЦІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ
ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА..... 28

Олександр КІРДАН

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ..... 35

Володимир СЕМЕНОВ, Сергій КОРОЛЬ

ЮРИДИЧНО-ПРАВОВА СКЛАДОВА У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ
ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ..... 41

Олена КУПЕНКО, Юлія САВЕЛЬЄВА, Крістіна САХНО

ІНТЕГРАЦІЯ ЗАХИСТУ: НАЯВНІ ПРАКТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ47

Олександр ЛАБЕНОК

ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЯК ОДНІЄЇ З КЛЮЧОВИХ СКЛАДОВИХ
ЗАГАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ТА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ..... 54

Вікторія ОСТАПЧУК

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ПОЗААУДИТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....61

Жанна ПЕТРОЧКО, Ганна СЛОЗАНСЬКА, Надія ГОРІШНА, Ольга СТОЛЯРИК

ВИКЛИКИ СТВОРЕННЯ І РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ ДЕННОГО
ДОГЛЯДУ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....67

Валентина ПЛЮЩ, Гульбаршин ЧЕПУРКО

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ІЗРАЇЛЮ ЩОДО МІГРАНТІВ ІЗ УКРАЇНИ З 1991 ДО 2023 РОКУ..... 78

Вікторія СТЕПАНЕНКО

ПРОФІЛАКТИКА ВІЛ СЕРЕД СПОЖИВАЧІВ ІН'ЄКЦІЙНИХ НАРКОТИКІВ.....93

Михайло ФЕДОРОВ, Назар САЛАТА

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ.....101

Тетяна ХАРЬКІВСЬКА

ВІДНОВНІ ПРАКТИКИ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПОДОЛАННЯ
ДЕСТРУКТИВНИХ КОНФЛІКТІВ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ.....111

Лілія ШКОЛЯР, Антоніна МИХАЙЛЮЧЕНКО

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ У НАВЧАННІ
У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ.....117

РОЗДІЛ 2
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Олексій КЛОЧКО, Людмила ПОНОМАРЕНКО

ГРОМАДСЬКА АКТИВНІСТЬ МОЛОДІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАСФОРМАЦІЙ127

Андрій КОЛОСОК, Тетяна МАРТИНЮК, Олена МЕЛЬНИК

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ.....134

CONTENTS

SECTION 1

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL WORK

Valeriia BONDAR FOREIGN EXPERIENCE OF BULLYING PREVENTION.....	3
Liudmyla HOROBCHUK SEXUAL VIOLENCE AGAINST CHILDREN AS A SOCIAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM.....	12
Olena DUNEBABINA, Olha SHVED, Kateryna LEVCHENKO THE INFLUENCE OF THE SOCIO-ECONOMIC SITUATION IN UKRAINE ON THE WORK OF THE NATIONAL «HOTLINE» FOR CHILDREN AND YOUTH.....	19
Viktoriia ISACHENKO MANIPULATIONS AND TECHNOLOGIES OF INFORMATION INFLUENCE AS A SOCIAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM.....	28
Oleksandr KIRDAN FORMATION OF SOCIAL SKILLS OF FUTURE SOCIAL WORKERS AS A SUBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH.....	35
Volodymyr SEMENOV, Serhii KOROL LEGAL COMPONENT WITHIN THE TRAINING OF SOCIAL WORK SPECIALISTS.....	41
Olena KUPENKO, Yuliia SAVELIEVA, Kristina SAHNO PROTECTION MAINSTREAMING: AVAILABLE PRACTICES AND PERSPECTIVES IN UKRAINE.....	47
Oleksandr LABENOK FOSTERING PATRIOTISM AS ONE OF THE KEY COMPONENTS OF THE GENERAL SYSTEM OF VALUES OF MILITARY PERSONNEL AND THE BASIS OF NATIONAL IDENTITY.....	54
Victoria OSTAPCHUK PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES OF PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE SOCIAL WORKERS IN THE CONDITIONS OF EXTRA-AUDIT ACTIVITIES.....	61
Zhanna PETROCHKO, Hanna SLOZANSKA, Nadiia HORISHNA, Olha STOLIARYK CHALLENGES OF CREATING AND DEVELOPING A SOCIAL SERVICE OF DAY CARE FOR CHILDREN WITH DISABILITIES.....	67
Valentyna PLIUSHCH, Gulbarshyn CHEPURKO ISRAEL MIGRATION POLICIES FOR IMMIGRANTS FROM UKRAINE SINCE 1991 TILL 2023	78
Viktoriia STEPANENKO HIV PREVENTION AMONG INJECTION DRUG USERS.....	93
Mykhailo FEDOROV, Nazar SALATA THEORETICAL ASPECTS OF STUDYING THE VOLUNTEER MOVEMENT IN UKRAINE.....	101
Tetiana KHARKIVSKA RESTORATIVE PRACTICES AS A MEANS OF PREVENTING AND OVERCOMING DESTRUCTIVE CONFLICTS.....	111
Liliia SHKOLIAR, Antonina MIKHAILIUCHENKO MEANINGFUL COMPONENT OF FORMING LEGAL COMPETENCE AMONG FUTURE SPECIALISTS OF THE SOCIAL WORK.....	117

SECTION 2
ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL SECURITY

Oleksii KLOCHKO, Liudmyla PONOMARENKO
ENORMOUS ACTIVITY OF YOUTH IN CONDITIONS
OF SOCIAL TRANSFORMATION127

Andrii KOLOSOK, Tetiana MARTYNIUK, Olena MELNYK
DIGITALIZATION OF SOCIAL SERVICE DELIVERY.....134

Науковий журнал

Ввічливість

Humanitas

Випуск 5

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова
Комп'ютерна верстка • Алла Олександрівна Марєєва

Підписано до друку 01.12.2023
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 17,21. Замов. № 0124/086. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.